

ISSN 2146-2879

KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER

Sosyal Bilimler Enstitüsü

DERGİSİ

Ocak/January 2020 Cilt/Vol: 10, Sayı/No: 1

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Yıl: 2020 Cilt: 10 Sayı: 1

ISSN 2146-2879

Dergi içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

2011 yılında yayın hayatına başlayan KÜ Sosyal Bilimler Dergisi Ocak ve Temmuz aylarında yılda iki sayı olarak yayınlanan ULUSLARARASI hakemli bir Dergidir. Çok disiplinli bir dergi olan Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi sosyal bilimlerin tüm alanlarına açıktır. Yayımlanan makalelerde belirtilen görüşler yazarlarına aittir. Yazıların yayımlanması, derginin ya da üniversitenin bu görüşleri savunduğu anlamına gelmez.

Dergi ASOS, SOBIAD, Index Copernicus, ResearchBib, Academic Keys, Directory of Research Journals Indexing (DRJI) ve Türk Eğitim İndeksi tarafından taranmaktadır.

Ocak 2020, Ankara

Yayın-Proje: Şehriban Türüldür
Dizgi-Grafik Tasarım: Ayşe Nur Yıldırım
Kapak Tasarımı: Pegem Akademi

Ay-bay Kırtasiye İnşaat Gıda Pazarlama ve Tic. Ltd. Şti.

Çetin Emeç Bulvarı 1314.Cadde No:37A-B

Öveçler-Çankaya/ANKARA

0312 472 58 55

Yayıncı Sertifika No: 36306

Matbaa Sertifika No: 46661

Dergi İletişim

Tel: +90 0318 357 35 92

Faks: +90 0318 357 35 97

e-mail: sbd@kku.edu.tr

<http://dergipark.gov.tr/kusbd>

Dergi Yönetim ve Yazışma Adresi

Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Merkez Yerleşke, 71450, Yahşihan-Kırıkkale

KIRIKKALE
ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Yıl: 2020 Cilt: 10 Sayı: 1

Baş Editör

Doç. Dr. Abdussamed YEŞİLDAĞ

Editörler

Prof. Dr. Adnan KARAIŞMAİLOĞLU

Prof. Dr. Cemal FEDAYİ

Prof. Dr. Ahmet KARADOĞAN

Editör Yardımcısı

Arş. Gör. Ahmet ÖZMEN

DANIŞMA KURULU

- Prof. Dr. Ali TAŞ, Kırıkkale Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Asım SALDAMLI, Mardin Artuklu Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Cemalettin İPEK, Ahi Evran Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Deniz Türsel ELİYYİ, Bakırçay Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Ekrem YILDIZ, Kırıkkale Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Hacı Ömer BUDAK, Kırıkkale Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Hamit PEHLİVANLI, Kırıkkale Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Harun BAL, Çukurova Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Hasan Said Ghazala, Umm Al-Qura University, Suudi Arabistan
Prof. Dr. Lamia Khalil Hammad, Yarmouk University, Ürdün
Prof. Dr. Mustafa BALCI, İstanbul Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Ömer ANAYURT, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Öznur ÖZTOSUN ÇAYDERE Kırıkkale Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Ramazan Pars ŞAHBAZ, Gazi Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Ramoul Khaled, Ali Lounissi University, Blida 2, Cezayir
Prof. Dr. Rawaa Mahmoud Hussain, ABD
Prof. Dr. Sarah Kouder Rabah, Ali Lounissi University, Blida 2, Cezayir
Prof. Dr. Tlemcani Benyoucef, Ali Lounissi University, Blida 2, Cezayir
Prof. Dr. Veysel EREN, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Türkiye
Doç Dr. Khaled Mustafa Apdelhadi Sarahna, Islamic Sciences College, Filistin
Doç Dr. Hakan DÜNDAR, Kırıkkale Üniversitesi, Türkiye
Doç Dr. Melih ÖZÇALIK, Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç Dr. Mutlu TÜRKMEN, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Doç Dr. Nedim YILDIZ, Ankara Üniversitesi, Türkiye
Doç Dr. Semra BORAN, Sakarya Üniversitesi, Türkiye
Doç Dr. Zübeyir TURAN, Ömer Halisdemir Üniversitesi, Türkiye
Dr. Ahmad Haji Safar, Qatar University, Katar
Dr. Ali Mohammad Ali Ghareeb, Islamic Sciences College, Filistin
Dr. Gamal Abd Elghany, Helwan University, Mısır
Dr. Khaled Karim, Elte University, Macaristan
Dr. Khamis bin Majed bin Khamis al Sabari, University of Nizwa, Umman
Dr. Mohammad Jaber Thalgi, Yarmouk University, Ürdün
Dr. Ouahiba Guetouche, University of Algiers 2, Cezayir

BU SAYININ HAKEMLERİ

Prof. Dr. Adem EFE	Doç. Dr. Murat ÖZTÜRK
Prof. Dr. Fatma GEÇİKLİ	Doç. Dr. Münevver CAN YAŞAR
Prof. Dr. Hasan ATAK	Doç. Dr. Neslin İHTİYAROĞLU
Prof. Dr. Hasan YAYLI	Doç. Dr. Rıza GÖKLER
Prof. Dr. İsmail AYDOĞAN	Doç. Dr. Selim CENGİZ
Prof. Dr. Muhittin ELİAÇIK	Dr. Öğr. Üyesi Abdülkadir ZORLU
Prof. Dr. Murat AKIN	Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem ÖZARI
Prof. Dr. Mustafa BALCI	Dr. Öğr. Üyesi Esra KARABAĞ KÖSE
Doç. Dr. Ahmet AYIK	Dr. Öğr. Üyesi Fatma KOPUZ ÇETİNKAYA
Doç. Dr. Ahmet ÖZALP	Dr. Öğr. Üyesi Gökhan GÖKMEN
Doç. Dr. Ali İhsan AKGÜN	Dr. Öğr. Üyesi Gözde İNAL KIZILTEPE
Doç. Dr. Celalettin YANIK	Dr. Öğr. Üyesi İsmail YILDIRIM
Doç. Dr. Halil İbrahim GÖKBÖRÜ	Dr. Öğr. Üyesi Kayhan ATİK
Doç. Dr. İbrahim MAZMAN	Dr. Öğr. Üyesi Oğuz ERGENE
Doç. Dr. İsmail GÖKDENİZ	Dr. Öğr. Üyesi Serpil KESTANE
Doç. Dr. Kübra KÜÇÜKŞEN	Dr. Öğr. Üyesi Şahin Dünder
Doç. Dr. Mehmet Akif HELVACI	Dr. Öğr. Üyesi Tarkan KOCA
Doç. Dr. Metin Deniz	

Baş Editörden,

Akademik dergiler, birer okul gibidir. Her sayısında yeni bilgiler ve kazanımlar elde ederiz.

Haklı guruyla 10. yaşını kutlayan **Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (KÜSBD)**, Ocak 2011’de ulusal hakemli bir dergi olarak yılda iki sayı ile yayın hayatına başladı.

2019 Aralık ayında yayınladığımız “**İslam Bilim Tarihi ve 2019 Prof. Dr. Fuat Sezgin Yılı Özel Sayısı**” ile 9 ülkeden 14 akademisyen, dergimizin Bilim, Danışma, Hakem ve Yayın kurullarına katılmış oldu. Bu sayımızdan itibaren “**Uluslararası**” niteliğe sahip bir Dergi olarak sizlere ulaşmanın, ayrı bir sevincini yaşıyoruz.

Önceki sayılarımızda *ASOS*, *SOBLAD*, *Index Copernicus*, *ResearchBib*, *Academic Keys*, *Directory of Research Journals Indexing (DRJI)* ve *Türk Eğitim İndeksi* tarafından taranmakta olan Dergimizin, Temmuz 2020 sayımız itibarıyla TÜBİTAK ULAKBİM, başta olmak üzere pekçok index tarafından taranmasını sağlamayı planlamaktayız.

Dergimizin bu sayısında, 2’si İktisat; 4’ü Eğitim; 1’i Tarih, 1’i sosyoloji; 1’i de Dil ve Edebiyat olmak üzere toplamda 9 makalemiz var. Bu makalelerden bir tanesi İngilizcedir. Farklı üniversitelere mensup akademisyenler tarafından hazırlanmış makaleler ile bu sayıda da dergimiz, yine kendisine gösterilen ilgi ile alanındaki kalite iddiasını sürdürmeye devam etmektedir.

Dergi ekibi olarak yazarlarımızın tecrübe ve birikimlerini sizlere aktarmak; kültür, medeniyet ve bilim dünyamıza katkıda bulunmak bakımından görevimizi yerine getirmenin bahtiyarlığı içerisindeyiz.

Yayın hayatına başladığımız ilk günden itibaren bizlere yazıları ile katkı sağlayan yazarlarımız başta olmak üzere dergimize destek veren herkese en içten teşekkürlerimizi sunarız.

Doç. Dr. Abdussamed YEŞİLDAĞ

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Baş Editörden..... vi

İşletme ve İktisat

Flexible Manufacturing Systems: a Conceptual Framework

Esnek Üretim Sistemleri: Kavramsal Bir Çerçeve

Ahmet HASKÖSE 1

K-Ortalamalar Yöntemi ile Bankaların Sermaye Yeterlilik Rasyolarına Göre Kümelenmesi

Clustering of Banks According to Capital Adequacy Ratios with K-Means Method

Bilgehan TEKİN, Fatma TEMELLİ 11

Tarih

Avrupa'nın Değişimi Karşısında Osmanlı İmparatorluğu ve Milli Burjuvaziye Giden Süreç

The Ottoman Empire Against The Change Of Europe And The Formation Of The National Bourgeoisie

Merve Suna ÖZEL ÖZCAN, Mehmet Esat SARICAOĞLU 37

Sosyoloji

Türkiye'de Çevresel Etmenler, Yoksulluk ve Çocuk Suçluluğu Haritalama

Environmental Factors, Poverty And Juvenile Criminality Mapping In Turkey

Hakan ARIKAN 53

Eğitim

Üniversite Öğrencilerinde Narsistik Kişilik Eğilimleri ve Sosyal Görünüş Kaygısının Problemlili İnternet Kullanımı Üzerinde Yordayıcı Rolü

The Predictive Role of Narcissistic Personality Tendencies and Social Appearance Anxiety on Problematic Internet Use Among University Students

Esra YILDIRIM, Nuray TAŞTAN..... 79

**Öğretmenlerin Perspektifinden Ortaöğretimde Performans Değerlendirmesi:
Ankara İli Mamak İlçesi Örneği**

*Performance Evaluation In Secondary Education From The Perspective Of Teachers:
A Case Of Mamak District Of Ankara*

Sinan GÜRCÜOĞLU, Fatih ÖZDEMİR.....101

Mutavvel Sarf-ı ‘Osmânî Hakkında Bir Değerlendirme

An Evaluation on Mutavvel Sarf-ı ‘Osmânî

Özlem ATILGAN.....127

**Algılanan Anne-Baba ve Öğretmen Akademik Katılımı, Akademik Öz-Yeterlik
ve Başarı Açısından Öğrenci Profilleri**

*Student Profiles Based on Perceived Parental and Teacher Academic Involvement,
Academic Self-Efficacy and Achievement*

Mehmet ŞAM147

Dil ve Edebiyat

Çinde Farsça Esintisi

Persian Breath In Chine

Güngör LEVENT MENTEŞE.....161

FLEXIBLE MANUFACTURING SYSTEMS: A CONCEPTUAL FRAMEWORK

Ahmet HASKÖSE¹

Abstract

Increasing global competition and new technological developments have forced firms to seek and develop new strategies. Thus, the manufacturing has been recognized as a competitive strategic weapon. Flexible manufacturing systems (FMS) has become increasingly popular in the late twentieth century due to flexibility of these systems. Such flexibility enables firms to respond market changes quickly and to get competitive advantage in particularly uncertain markets.

This paper provides a fundamental framework for development and planning of FMS in the evaluation process of firms. Definition and structure of FMS, types of flexibility, FMS problems and relative modelling tools are briefly presented.

Keywords: Manufacturing strategies, Flexible manufacturing systems, Flexibility.

Esnek Üretim Sistemleri: Kavramsal Bir Çerçeve

Öz

Artan küresel rekabet ve yeni teknolojik gelişmeler, firmaları yeni stratejiler aramaya ve geliştirmeye yöneltmektedir. Bu nedenle, üretim rekabetçi stratejik silah olarak kabul edilmektedir. Esnek üretim sistemleri (FMS), firmalara sağladığı esneklikleri nedeniyle yirminci yüzyılın sonlarında giderek artan bir şekilde popüler hale gelmiştir. Bu esneklik, firmaların piyasa değişikliklerine hızlı bir şekilde yanıt vermelerini ve özellikle belirsiz pazarlarda rekabet avantajı elde etmelerini sağlamaktadır.

Bu çalışma, firmaların değerlendirme sürecinde FMS'nin geliştirilmesi ve planlanması için temel bir çerçeve sunmaktadır. FMS'nin tanımı ve yapısı, esneklik türleri, FMS problemleri ve modelleme araçları sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Üretim stratejileri, Esnek üretim sistemleri, Esneklik.

Gönderilme Tarihi: 24.09.2019

Kabul Tarihi: 02.01.2020

1 Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, haskose@erciyes.edu.tr

Introduction

Recently the global market has become very competitive. There are several factors, which have shaped this competition such as high product quality, rapid responsiveness to customer needs, great product diversity and low costs. The ability to quickly respond for market changes by rapidly altering the production can provide firms with a distinct competitive advantage.

Manufacturing is now considered as potential competitive advantage to firms, and attracts attention of many researchers, such as Jaikumar (1986); Leong, Snyder & Ward (1990); Hayes & Pisano (1994); Maslen & Platts (1997). The manufacturing has been recognized as a highly competitive strategic weapon (Meredith and Hill 1987, p. 49). Increasing market demand volatility, globalization of markets and shorter product life cycles in all industrial sectors and company sizes have led to a growing importance of flexibility in manufacturing systems. In particular, planning uncertainties regarding product mix and volume lead to increasing demand for flexibility (Molenda et al. 2017, p. 201). Flexibility is probably the most important to respond faster to the market, operate with the lowest cost, produce a variety of products simultaneously with different volumes in short lead-times. Particularly, manufacturing flexibility has become a key strategic weapon of firms. Along with advances in computer, manufacturing technologies have accelerated the development of automated manufacturing systems. One such system that has become increasingly popular in the late twentieth century is Flexible Manufacturing Systems (FMS). FMS may aid survival of many firms in this current competitive environment (Jaikumar 1986, p. 75). Due to growing global competition, most firms have adopted Flexible Manufacturing Systems to meet customers' requirements of product variety at low cost (Khan, Hussain and Noor 2011, p. 95). Some benefits of implementing FMS are increased flexibility and product variety, productivity improvement, improved responsiveness, increased machinery utilization, shorter lead-times, reduced labor costs, lower work-in-process inventory and fewer machines required (Kaighobadi and Venkatesh 1994, p. 30; Groover 2015, p. 548-549). Moreover, Small (1999, p. 266) reported improving market share and gaining earlier entrance to market.

A flexible manufacturing system is a highly automated and integrated manufacturing systems consisting of a group of processing workstations, interconnected by means of an automated material handling and storage system, and controlled by an integrated computer system. FMS allow the system to rapidly react to production changes, and hence it is a class of manufacturing system that can be configured to produce variety of products in a short time. Due to the flexibility resulting from the configurations of such production systems, design changes can be carried out quickly. With simple changes in computer programs, flexible manufacturing systems may produce current products with small modifications or

completely new products. This capability allows the firms to make design changes in days rather than months. Since FMS respond to possible market changes in a timely and cost-effective manner, flexible manufacturing systems offer various operational benefits enlisted above, and also give rise to benefits in terms of strategy for the firm.

The aim of this paper is to provide a fundamental framework for development and planning of FMS in the evaluation process of firms. This paper is organized as follows. Section 2 discusses definition and structure of FMS, and types of flexibility are described in Section 3. Section 4 presents FMS problems and relative tools for modelling. Finally, concluding remarks are given in Section 5.

Definition and Structure of FMS

The flexible manufacturing system is a type of manufacturing systems that can be organized to produce variety of products in different volumes efficiently. It generally includes workstations, a material handling system and a central computer system to control all manufacturing activities.

There is no a unique definition of flexible manufacturing systems due to that flexibility has itself no single definition. Viswanadham and Narahari (1992, p. 103) defines FMS as “an integrated computer-controlled configuration of numerically controlled (NC) machine tools, other auxiliary production equipment, and a material handling system designed to simultaneously manufacture low to medium volumes of a wide variety of high-quality products at low cost”.

According to Slack, Chambers, Harland, Harrison and Johnston (1998, p. 274), FMS can be defined as “a computer-controlled configuration of semi-independent work stations connected by automated material handling and machine loading”. Numerous definitions of flexible manufacturing systems exist in the relative literature. A fundamental definition of FMS can be: a manufacturing system consisting of a number of numerically controlled machines interconnected with a material handling system in which both have controlled by a central computer system. Hence such a system can manufacture a number of different products with minimum changeover costs and times.

This leads to indicate primary components of FMS as:

- ❖ Machine centers to carry out processing operations, which may be NC machine centers, more sophisticated workstation, etc.
- ❖ An automated material handling system (MHS) to move parts in the system and load/unload machine centers, which may consist of roller conveyors, industrial robots, automatic guided vehicle (AGV), etc.

- ❖ A central computer control system to supervise and coordinate entire system, e.g. operations of machines and MHS, routes of jobs through the system,
- ❖ Storage and inspection stations.

There are also a number of classifications of FMS, for example, Slack et. al. (1998, p. 278) classifies as: stand-alone NC machine tools, NC machining centers, flexible manufacturing centers, flexible manufacturing systems, flexible transfer lines, dedicated systems. A general classification of FMS can be that of Kusiak (1985). For each class of FMS, an appropriate relationship between the number of different parts and the annual production rate for parts is shown in Figure 1.

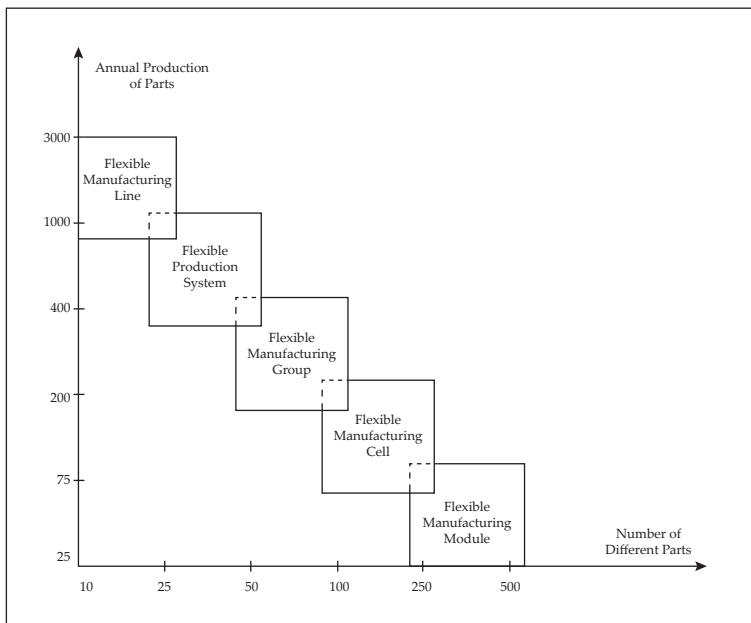

Figure 1. Relationship of different classes of FMS (Kusiak 1985, p. 1059)

Most of new manufacturing facilities has been called FMS. This has caused confusion as to what constitutes an FMS. Flexibility and automation are key conceptual requirements. The classification of flexibilities can help to categorize different types of FMS, and the level of automation helps to quantify the available flexibility. It is useful to classify FMSs in terms of their overall flexibility.

Types of Manufacturing Flexibility

Dynamically changing market conditions result in manufacturing flexibility, and flexibility is an attribute of FMS. The main reason for implementing FMS lies

in its versatility. In general, manufacturing flexibility can be defined as the ability to respond to changes effectively in cost and time. Flexibility of FMSs leads to product variety, productivity improvement, reduced production cost and improvement in response of market changes. Flexibility has many characteristics, and there have been a number of classifications of manufacturing flexibility (see, for instance, Gupta and Goyal 1989; Gerwin 1993).

A general classification of flexibility can be found in Viswanadham and Narahari (1992, p. 119). They define four types of flexibility:

- i. Machine flexibility: the ability of a machine to change over from one part to another,
 - ii. Product flexibility: the ability to change over to a new product-mix economically and quickly,
 - iii. Routing flexibility: the ability to manage internal changes such as breakdowns and failures,
 - iv. Operation flexibility: the ability to interchange the ordering of several operations for each part type.
- v. More comprehensive classification can be found in Kusiak (1985, p. 1059-1061). They also considered four types of flexibility:
- vi. Flexible manufacturing module flexibility: measured by the number of parts that can be processed,
 - vii. Material handling system flexibility: concerned with the ability to handle different parts in a number of different routes,
 - viii. Computer system flexibility: measured by its adaptability to the changing functions,
 - ix. Organizational flexibility, which can be considered as: job flexibility, scheduling flexibility, short-term flexibility for the change-over cost and long-term flexibility for the set-up cost.

FMSs consist of similar components. The key element distinguishing an FMS from another is the level of flexibility required in the system. The level of flexibility required is an important decision for the development of an FMS.

FMS Problems and Tools for Modelling

The problems regarding flexible manufacturing systems can primarily be divided into two groups: economic justification of investment and analysis & evaluation of different possible alternatives.

Economic justification of investment

Flexible manufacturing systems are generally more costly than non-flexible systems, and justification of investment to FMS is essential when it is compared with other manufacturing technologies. It is also important regarding successful implementation of FMS and hence firms' manufacturing strategy that is consistent with the firm's overall strategy for remaining competitive in markets.

Methods for economic justification of investment are classified into economics analysis techniques, analytical methods, and strategic approaches (Meredith and Suresh 1986, p. 1045). Lin and Nagalingam (1999) also provide a list of available approaches for economic justification of FMS, and these approaches are presented in Table 1.

Table 1. *Economic justification approaches (Lin and Nagalingam 1999, p. 38)*

Strategic Approaches	Analytic Approaches	Economic Approaches
Technical Benefits	Value Analysis (Weighted	Payback
Business Advantage	Evaluation Methods, Utility	Net Present Value
Competitive Factors	Models, AHP Models)	Internal Rate of Return
Future Expansion	Mathematical Analysis (In-	Other DCF methods
	teger Programming, Goal	Non DCF methods
	Programming, Linear Prog-	Sensitivity Analysis
	ramming)	
	Risk Analysis (Stochastic	
	methods, Monte Carlo Si-	
	mulation)	

Analysis and evaluation of different possible alternatives

Once FMS is justified, the problem is then turned out to be effective analysis and evaluation of the different possible alternatives in order to decide on the most appropriate FMS configuration for a particular situation.

This group of FMS problems has broadly divided into planning, designing and controlling (see for instance Stecke 1985; Buzacott and Shanthikumar 1993). In these categories, the following problems should be solved:

Design Problems

- ❖ Selection of Parts
- ❖ Selection of Machine Tools
- ❖ Selection of Storage System
- ❖ Selection of Pallets and Fixtures
- ❖ Selection of Computer Hardware and Software

- ❖ Layout and Integration of Machine Tool, Storage System, Material Handling System and Computer System.

Planning Problems

- ❖ Strategic Planning
- ❖ Machine Grouping Problem
- ❖ Production Ratio and Resource Allocation Problems
- ❖ Loading Problems
- ❖ Operational and Control Problems
- ❖ Scheduling
- ❖ Monitoring and Controlling

The field of FMS modelling is dealt by many researchers, and different modelling methods and approaches have been used for modelling of FMSs. A variety of mathematical programming models, hierarchical approaches, heuristics approaches, queuing network models, simulation models, Petri Nets, artificial intelligence based approaches, multi-criterion programming models etc. have been proposed for design, planning and control problems of FMSs. A list of these models can be found in Buzacott & Shanthikumar (1993, p. 361-364) and Papadopoulos, Heavey & Browne (1993, p. 71-127). Various of FMS modelling methods and approaches can also be found in Manu, Vijay Kumar, Nagesh, Jagadeesh & Gowtham (2018) and Yadav & Jayswal (2018).

Conclusions

Although there is no doubt that development of flexible manufacturing systems is a complex and expensive strategic decision, successful implementation and installation of flexible manufacturing systems require not only economic justification but also analytical and evaluation of performance for the system.

A firm may foresee their future positions in the market and decide to invest in new manufacturing technologies to be ahead of their competitors. Due to the inherent benefits of FMS, it has been one of the most significant strategies for firms, and it has extensively put into practice in many industries. FMS has been adopted to manufacture a large variety of products in small quantities and is designed to react with most of the possible changes. Hence, FMS is often the most appropriate and cost-effective response means in dealing with rapidly changing global competition. Such systems will be able to respond quickly and efficiently to changes in consumer demand and market circumstances.

References

- Buzacott, J.A. and Shanthikumar J.G. (1993), *Stochastic Models of Manufacturing Systems*, Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, New Jersey
- Gerwin, D. (1993), "Manufacturing Flexibility: A Strategic Perspective", *Management Science*, 39(4), 395-410
- Groover, M.P. (2015), *Automation, Production Systems, and Computer-Integrated Manufacturing*, Pearson Higher Education, Inc., New Jersey
- Gupta, Y.P. and Goyal, S. (1989), "Flexibility of Manufacturing Systems: Concepts and Measurements", *European Journal of Operational Research*, 43(2), 119-135
- Hayes, R.H. and Pisano, G.P. (1994), "Beyond World-Class - The New Manufacturing Strategy", *Harvard Business Review*, Jan-Feb, 72(1), 77-86
- Jaikumar, R. (1986), "Postindustrial Manufacturing", *Harvard Business Review*, Nov-Dec, 64(6), 69-76
- Kaighobadi, M. and Venkatesh, K. (1994), "Flexible Manufacturing Systems: An Overview", *International Journal of Operations & Production Management*, 14(4), 26-49
- Khan, M.K., Hussain, I. and Noor, S. (2011), "A Knowledge Based Methodology for Planning and Designing of a Flexible Manufacturing System (FMS)", *International Journal of Advanced Manufacturing Systems*, 13(1), 95-109
- Kusiak, A. (1985), "Flexible Manufacturing Systems: A Structural Approach", *International Journal of Production Research*, 23(6), 1057-1073
- Leong, G.K., Snyder, D.L. and Ward, P.T. (1990), "Research in the Process and Content of Manufacturing Strategy", *OMEGA-International Journal of Management Science*, 18(2), 109-122
- Lin, G.C.I. and Nagalingam, S.V. (1999), *CIM-Justification and Optimisation*, London: Taylor & Francis
- Manu, G., Vijay Kumar, M., Nagesh, H., Jagadeesh, D and Gowtham, M.B. (2018), "Flexible Manufacturing Systems (FMS): A Review", *International Journal of Mechanical and Production Engineering Research and Development (IJMPERD)*, 8(2), 323-336
- Maslen, R. and Platts, K.W. (1997), "Manufacturing Vision and Competitiveness", *Integrated Manufacturing Systems*, 8(5), 313-322
- Meredith, J.B. and Suresh N.C. (1986), "Justification Techniques for Advanced Manufacturing Technologies", *International Journal of Production Research*, 24(5), 1043-1058
- Meredith, J.R. and Hill, M.M. (1987), "Justifying New Manufacturing Systems: A Managerial Approach", *Sloan Management*, Summer, 28(4), 49-61
- Molenda, P., Drews, T., Oechsle, O., Butzer, S., Schoetz, S. and Steinhilper, R. (2017), "A Simulation-Based Framework for the Economic Evaluation of Flexible Manufacturing Systems", *Procedia CIRP, Manufacturing Systems 4.0 - Proceedings of the 50th CIRP Conference on Manufacturing Systems*, 63, 201-206
- Papadopoulos, H.T., Heavey, C. and Browne J. (1993), *Queueing Theory in Manufacturing Systems Analysis and Design*, Chapman & Hall, London

- Slack, N., Chambers, S., Harland, C., Harrison, A., and Johnston, R. (1998), *Operations Management*, Financial Times Pitman Publishing, London
- Small, M.H. (1999), "Assessing Manufacturing Performance: An Advanced Manufacturing Technology Portfolio Perspective", *Industrial Management & Data Systems*, 99(6), 266-277
- Stecke, K.E. (1985), "Design, Planning, Scheduling, and Control Problems of Flexible Manufacturing Systems", *Annals of Operations Research*, 3, 3-12
- Viswanadham, N. and Narahari, Y. (1992), *Performance Modelling of Automated Manufacturing Systems*, Prentice-Hall, Inc., New Jersey
- Yadav, A. and Jayswal, S.C. (2018), "Modelling of Flexible Manufacturing System: A Review", *International Journal of Production Research*, 56(7), 2464-2487

K-ORTALAMALAR YÖNTEMİ İLE BANKALARIN SERMAYE YETERLİLİK RASYOLARINA GÖRE KÜMELENMESİ

Bilgehan TEKİN¹, Fatma TEMELLİ²

Öz

Bu çalışmada Türkiye’de faaliyet gösteren ticari bankalar sermaye rasyolarına göre kümelere ayrılarak karşılaştırılmıştır. Çalışmada Türkiye Bankalar Birliği’nden temin edilen 7 farklı sermaye rasyosu kullanılmıştır. Çalışmada K-Ortalamalar yöntemi ile 2009-2018 yılları arası 3’er yıllık dönemleri temel alan 4 farklı kümeleme analizi gerçekleştirilmiştir. Kümeleme analizi sonucu oluşacak en uygun küme sayısının 4 olduğuna karar verilmiştir. Bankaların kümelere ayrılmasında hemen hemen tüm yıllarda tüm sermaye rasyolarının anlamlı olduğu görülmüştür. Analiz sonucunda yerli ve yabancı sermayeli olmaları fark etmeksizin bankaların büyük çoğunluğu genel olarak tek bir kümede yer almıştır. Bu durum bankaların sermaye yeterlilikleri açısından birbirlerine oldukça benzer olduklarını göstermektedir. Ayrıca Deutche Bank tüm yıllarda en yüksek rasyolara sahip kümelerde yer almıştır. Kamusal sermayeli bankalar yine tüm yıllarda genel olarak aynı kümelerde birlikte yer almışlardır. Özel sermayeli bankalarda ise belirgin bir birlikte kümeleme durumu söz konusu değildir.

Anahtar Kelimeler: Ticari Bankalar, Sermaye Yeterliliği, Kümeleme Analizi

Clustering of Banks According to Capital Adequacy Ratios with K-Means Method

Abstract

In this study, commercial banks operating in Turkey are divided into clusters according to their capital ratios and compared. In this study, 7 different capital ratios are used provided by The Banks Association of Turkey. In this study, four different clustering analyzes based on 3-year periods between 2009 and 2018 were performed by K-Means method. It was decided that the optimal number of clusters would be 4 as a result of clustering analysis. All capital ratios were significant in almost all years in the clustering of banks. As a result of the analysis, regardless of their domestic and foreign capital, the majority of the banks were generally in a single cluster. This shows that banks are very similar in terms of capital adequacy. In addition, Deutche Bank has been in clusters with the highest ratios in all years. The banks with public capital have generally been in the same clusters together in all years. In private banks, there is no significant clustering situation.

Keywords: Commercial Banks, Capital Adequacy, Cluster Analysis

Gönderilme Tarihi: 10.09.2019

Kabul Tarihi: 06.12.2019

- 1 Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, E-posta: btekin@karatekin.edu.tr
- 2 Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, E-posta: fatmate-melli@hotmail.com

Giriş

Bankacılık sektörü tasarrufların ekonomiye kazandırılmasında ve sermayenin hareketlenmesinde oynadıkları rol açısından ülkelerin büyümesinde ve gelişmesinde en etkili kurumların başında gelmektedir. Bankacılık sektörü bu sayede finansal istikrarın sağlanmasına önemli katkı vermektedir. Özellikle finansal liberalizasyon sonucu piyasalara girişin kolaylaşması ile yabancı sermayeli bankaların piyasalara giriş yapması finansal piyasalarda rekabeti yoğunlaştırmıştır.

Ülke ekonomilerinin büyümesinde ve gelişmesinde finansal sistemin önemli bir rolü vardır. Bu bağlamda bir ülkede tasarruf sahiplerinin birikimlerini yatırma dönüştürecek yatırımcıların yanında, fon aktarımını sağlayacak finansal araçlara da ihtiyaç duyulmaktadır. Finansal sistemde ekonomik faaliyetlerin yerine getirilmesinde bankaların rolü önemlidir (Akın, 2018, s.2).

Bankalar, ekonomilerin sağlıklı işlemesi için bazı temel görevleri üstlenmişlerdir. Bu temel görevler; finansal aracılık yapmak, likidite sağlamak, fon birikimi sağlayarak yatırımların finansmanına destek olmak, kısa vadeli kaynakların uzun vadeli yatırımlarda kullanılmasına yardımcı olmak ve böylece vade uyumunu ayarlamak, para politikalarının etkinliğini arttırmak ve çeşitli ödeme ve kredi seçenekleri sunarak ulusal ve uluslararası ticaretin gelişmesine yardımcı olmak şeklinde sıralanabilir (Küçükbay, 2016, s.13).

Türk finansal sisteminde de bankacılık faaliyetleri önemli bir yer tutmaktadır. Bu kapsamda bankacılık sektörü ekonomik istikrar açısından kaynakların yatırımlara aktarılmasında önemli bir role sahiptir. Bankacılık faaliyetlerinin etkin, verimli ve istikrarlı bir şekilde yürütülmesi ekonominin tamamı açısından büyük bir öneme sahiptir. Türk bankacılık sektöründe, mevduat bankacılığı faaliyetlerinin önemli bir yer tutmasının yanı sıra kalkınma ve yatırım bankacılığı faaliyetlerinin de yer aldığı görülmektedir (Öksüzler ve Bayır, 2014: 97). Türk bankacılık sektörü, günümüzde çağdaş bankacılığın gereklerini yerine getiren, güçlü sermaye yapısına sahip, özerk ve etkin düzenleyici ve denetleyici kurumların gözetiminde, her geçen gün büyümeye ve gelişmeye devam etmektedir. Bugün Türk bankacılık sektöründe gelişmiş dünya ülkelerinde sunulan tüm bankacılık faaliyet ve hizmetleri gerçek ve tüzel kişilere sunulmaktadır (Sümer, 2016, s.492).

Günümüz dünyasında bankaların varlıklarını devam ettirebilmeleri fon topladığı tarafların bankaya olan güvenlerine doğrudan doğruya bağlıdır. Güven unsurundaki herhangi bir olumsuzluk, bankaların sahip oldukları rezervlerinin yetersizliği algısına neden olabilecek ve yüksek kaldıraçlarla çalışan bankaları iflasa sürükleyebilecek bir durumdur. Bu nedenle, bankaların bünyelerinde yeterli düzeyde sermaye bulundurmaları önemlidir. Söz konusu yeterlilik ise sermaye yeterliliği oranı ile ölçülmektedir.

Türkiye’de ve Dünyada 90’lı ve 2000’li yıllarda bankacılık sektörü bazlı yaşanan krizler ile birlikte bankacılık sektörünün karşılaştığı risklerle ve sektöre olan güven kaybıyla başa çıkabilme gücü daha da önemli hale gelmiştir. 1988 yılında Basel Bankacılık Denetim Komitesi tarafından yayınlanan Basel I kriterleri, bankaların iflas etmeleri durumunda mağdurların zararlarını minimuma indireyecek asgari sermaye miktarı üzerine odaklanmıştır. 2004 yılında nihai metni yayınlanan Basel II-Yeni Basel Sermaye Yeterliliği Uzlaşısı’na göre ise Basel I’de olduğu gibi sadece kredi ve piyasa riskleri için %8 olarak belirlenen asgari sermaye yeterliliği hesaplanmasından farklı olarak risk hesaplamasına operasyonel risk de ilave edilmiştir. Bununla birlikte Türkiye’de bu oranın, BDDK tarafından bankaların finansal sağlamlığını daha üst seviyede tutmak amacıyla %12’nin üzerinde olması istenmektedir (Çatıkkaş, Yatbaz ve Duramaz, 2018, s.845).

Türkiye 2001 yılında yaşadığı büyük kriz sonrasında bankacılık sisteminde köklü değişiklikler yapmış ve günümüzde de etkileri devam etmekte olan küresel krizden yerli ve yabancı banka ayrımı olmaksızın en az etkilenen sektörlerden biri olmuştur (Ayrıçay ve Akgöz, 2014, s.2). Bankacılık sektörü, önemli bir yapılanma sürecine girmiş ve yapılan mevcut faaliyetlerin iyileştirilerek sürekliliğin ve güvenin sağlanması için gerekli uluslararası düzenlemelere de hız vermiştir. Bu düzenlemelerden bir tanesi Kasım 2005 yılında yayınlanan 5411 sayılı Bankacılık Kanunu’dur. Bu kanunun amacı; finansal piyasalarda güven ve istikrarın sağlanmasına, kredi sisteminin etkin bir şekilde çalışmasına ve tasarruf sahiplerinin hak ve menfaatlerinin korunmasına ilişkin usul ve esasları düzenlemektir. Bu amacın gerçekleştirilmesi için bankaların sağlam bir mali yapıya sahip olması gerekmektedir. Bu bağlamda mali yapının sağlamlığının en önemli göstergesi sermaye yeterlilik oranıdır (Reis ve Kötüoğlu, 2016, s.102).

Sermaye yeterliliği oranı, bankaların başarısını belirleyen önemli bir orandır. Bankaların olası risklerle başa çıkabilmesi için gerekli bir miktar sermaye bulundurmaları beklenmektedir. Bu miktar otorite tarafından sermaye yeterliliği oranı hesaplanarak yakından takip edilmekte, bu sonuçlara göre bankalar yönlendirilmektedir. 1 Temmuz 2012 itibarıyla yürürlüğe giren “Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik” uyarınca, Basel II’ye göre bu oranın en azından %12’nin üstünde olması beklenmektedir (www.katilimdunyasi.com, Erişim Tarihi:07/09/2019). Sermaye yeterlilik oranı için 2006 yılında BDDK tarafından uluslararası otoritelerce de kabul edilen %12’lik bir hedef oran belirlenmiştir (Ersoy, 2011, s.69).

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de faaliyet gösteren bankaların, mali tablolarından türetilen oranlar veri alınarak çok değişkenli istatistiksel tekniklerden biri olan kümeleme analizi ile incelenmesi ve söz konusu bankaların sınıflandırılmasıdır. Böylelikle bankalar arasında kamu, özel ve yabancı banka ayrımı olmaksızın, hangi bankalar arasında homojen bir yapı olduğu hangi bankaların sermaye yeterlilik oranları açısından farklılaştıkları yıllar itibarıyla tespit edilmeye çalışılacaktır. Çalışmada, Türkiye’deki bankaların 2009-2018 yılları arası 3’er yıllık

dönemler itibariyle seçilmiş finansal oranlarına göre (Sermaye Yeterlilik Oranı, Özkaynaklar / Toplam Aktifler, (Özkaynaklar-Duran Aktifler) / Toplam Aktifler, Özkaynaklar / (Mevduat + Mevduat Dışı Kaynaklar), (Net Bilanço Pozisyonu + Net Nazım Hesap Pozisyonu) / Özkaynaklar) K-Ortalamalar kümeleme analizi yöntemi ile sınıflandırması yapılmıştır.

Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünü takip eden birinci bölümde, Türk bankacılık sektörünün kısa tarihçesi ve genel görünümü hakkında genel bilgiler verilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde incelenen 26 banka ve finansal oranları ve bu bankaların finansal oranları bakımından sınıflandırılmasında kullanılan kümeleme analizi hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde, 26 bankanın 2018 sermaye yeterlilik oranları bakımından kümeleme analizi sonuçlarına yer verilmiştir. Son bölümde ise sonuç ve değerlendirme yer almaktadır.

Yakın Tarihte ve Günümüzde Türk Bankacılık Sektörü ve Sermaye Yeterliliği

Türkiye’de 1980 dönemi, bankacılık tarihi açısından son derece önemli bir dönemdir. Bankacılık sektörü, 24 Ocak 1980 kararları ile çok yoğun bir rekabetle karşı karşıya kalmıştır. 1980 yılından sonraki dönemde ekonominin dışa açılması ve dünya finans sistemi ile bütünleşme çabalarının bir sonucu olarak, bankacılık sektöründe de dışa açılma yönünde bir eğilim olmuştur (Sayılğan, 1999: 85). 1980’li yıllarda az şubeli bankaların sayısında artış yaşanmış, 1990’lı yıllarda kaynak ihtiyacı nedeniyle az şubeli bankaların çoğu yeni şubeler açmaya başlamıştır (Sümer, 2013, s.37-40).

Türkiye’de yaşanan 2000 Kasım ve 2001 Şubat ekonomik krizleri bankacılık sektörünü olumsuz etkilemiş, bu krizlerden etkilenen bankaları iyileştirmek ve bankacılık sistemindeki sorunları aşabilmek için Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı hazırlanmış ve 15 Mayıs 2001 tarihinde diğer kamu otoriteleri ve sektör temsilcileri ile yakın işbirliği içinde uygulamaya konulmuştur (Sümer, 2016, s.490-491).

Türk bankacılık sektörünü içinde bulunduğu durumdan kurtarmak amacıyla, gelişen uluslararası bankacılık şartlarına ayak uydurmak, finansal sistemin etkin ve verimli bir şekilde işleyişini sağlamak, Avrupa Birliği normlarına katılmak için 19.10.2005 tarihinde 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu düzenlenmiş ve kabul edilmiştir (Bankacılık Kanunu, 2005, s.9537).

2007’de ABD’de başlayan ve 2008’de küresel hale gelen subprime mortgage kökenli kriz, dünyada birçok ülkede olduğu gibi Türkiye ekonomisini de etkilemiştir. Ancak, yasal altyapısı ile denetim sistemi çok sağlam oluşturulan Türk Bankacılık Sektörü, küresel krizden en az etkilenen sektörlerden birisi olmuştur (Arabacı, 2018, s.36).

Küresel kriz sonrası birçok ülke, finansal kurumlarının denetlenmesinde etkinliğin artırılması için sermaye yeterliliği, risk yönetimi, likidite, gözetim ve denetime ilişkin yaklaşımları yeniden ele almış ve bankacılık sektörlerinin yeniden yapılandırılması çerçevesinde bankaların finansal yapılarını güçlendirecek ve işlevlerini arttıracak önlemler almaya çalışmışlardır. Söz konusu süreçte küresel piyasalarda yüksek riskli ve belirsiz bir ortam olmasına karşın, Türkiye’de finansal istikrar güçlü bir görünüm sergilemiştir. Finansal sektörün önemli bir kısmını oluşturan bankacılık sektörü de başarılı bir performans göstererek ekonomik faaliyetlerin finansmanı ve parasal aktarım mekanizması işlevini sağlıklı bir biçimde sürdürmüştür. 2015 yılına ait temel göstergeler, Türk bankacılık sektörünün risklere dayanabilecek, ödeme sistemlerinin etkili olarak çalışmasını ve beklenmedik şoklara dirençli olmasını sağlayabilecek ve büyümenin finansmanını destekleyebilecek güçte bir bilanço yapısına sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca, sektörün operasyonel altyapısı yeni teknolojiler ile desteklenmekte, bir yandan şube ağı hızla gelişirken diğer yandan artan mobil uygulamalar ile bankacılık sektörü kredi dışı finansal hizmetleri de çeşitlendirme yoluna giderek finansal sektörün büyümesine katkı sağlamaktadır (Arıcan ve Yücememiş, 2016, s.47).

Aşağıdaki Tablo 1, 2019 yılı verileriyle Türk bankacılık sektöründe banka ve şube sayılarını göstermektedir.

Tablo 1. *Türk bankacılık sektöründe banka ve şube sayıları*

Banka/Grup Adı	Banka Sayısı	Yurtiçi Şube*	Yurtdışı Şube*
Türkiye Bankacılık Sistemi	53	10263	70
Mevduat Bankaları	34	10205	70
Kamusal Sermayeli Mevduat Bankaları	3	3673	32
Özel Sermayeli Mevduat Bankaları	9	3850	28
Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonuna Devredilen Bankalar	1	1	0
Yabancı Sermayeli Bankalar	21	2681	10
Türkiye’de Kurulmuş Yabancı Sermayeli Bankalar	16	2674	10
Türkiye’de Şube Açan Yabancı Sermayeli Bankalar	5	7	0
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	13	58	0
Kamusal Sermayeli Kalkınma ve Yatırım Bankaları	3	36	0
Özel Sermayeli Kalkınma ve Yatırım Bankaları	6	18	0
Yabancı Sermayeli Kalkınma ve Yatırım Bankaları	4	4	0

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği (TBB), 2019

Tablo 1’de de görüldüğü gibi, Türkiye’de Nisan 2019 itibariyle 53 banka faaliyet göstermiştir. Bankaların 34 tanesi mevduat bankası, 13 tanesi ise kalkınma ve yatırım bankasıdır. Mevduat bankalarından 3’ü kamusal sermayeli, 9’u ise özel

sermayeli bankadır. Türkiye’de 6 adet katılım bankası bulunmaktadır. Yurtdışında yerleşiklerin yüzde 51 ve daha fazla oranda paya sahip oldukları yabancı sermayeli mevduat bankalarının sayısı 21’dir. Kalkınma ve yatırım bankalarının 3’ü kamu sermayeli, 6’sı özel sermayeli ve 4’ü yabancı sermayeli bankadır.

Aşağıdaki Tablo 3, Türk bankacılık sektöründeki yoğunlaşmayı ve yüzdelere göstermektedir.

Tablo 3. *Türk Bankacılık Sektöründe Yoğunlaşma (Yüzde)*

İstihdam (Bin Kişi)	2005	2017	2018
İlk Beş Banka*			
-Aktif	63	56	56
-Mevduat	66	60	61
-Kredi	56	55	56
İlk On Banka *	5	5	0
-Aktif	85	85	86
-Mevduat	89	91	88
-Kredi	80	84	86

Kaynak: TBB, 2019 (* Toplam aktiflere göre).

Tablo 3’te görüldüğü gibi, Aralık 2018 itibariyle ilk beş bankanın aktiflerinin sektör payı yüzde 56’dır. Kredi ve mevduat hacmine göre, ilk beş bankanın toplam içindeki payı bir puan artarken, aktifler içindeki payları ise aynı kalmıştır. İlk on bankanın toplam aktifler içindeki payları değişmemiş ve yüzde 86 olmuştur. İlk on bankanın toplam mevduat içindeki payı 3 puan düşüşle yüzde 88 olurken; krediler içindeki payları ise 2 puan yükselmiştir. İlk beş banka içinde 2 kamu bankası 2 özel banka ve 1 yabancı sermayeli banka yer alırken, ilk on banka arasında 3 kamu bankası, 3 özel banka, 3 yabancı sermayeli banka ve 1 kalkınma ve yatırım bankası bulunmaktadır.

Tablo 4. *Banka Büyüklükleri (Milyar Dolar-2018)*

Milyar Dolar	0-2	2-10	10-40	40-80	80-100	100+
Mevduat	12	10	4	6	-	1
-Kamu	-	-	-	2	-	1
-Özel	2	3	-	3	-	-
Yabancı	10	7	4	1	-	-
Fon	1	-	-	-	-	-
Kalkınma ve Yatırım	7	5	1	-	-	-
Toplam	20	15	5	6	-	1

Kaynak: TBB, 2019

K-Ortalamalar Yöntemi ile Bankaların Sermaye Yeterlilik Rasyolarına Göre Kümelenmesi

Tablo 4'te görüldüğü gibi, Aktif büyüklüğü 100 milyar doların üzerinde 1, 40 milyar dolar ile 80 milyar dolar arasında 6 banka vardır. Bununla birlikte, 35 tane bankanın aktif büyüklüğü 10 milyar doların altındadır. Tablo 6, Türkiye'deki banka gruplarının sektördeki paylarını göstermektedir.

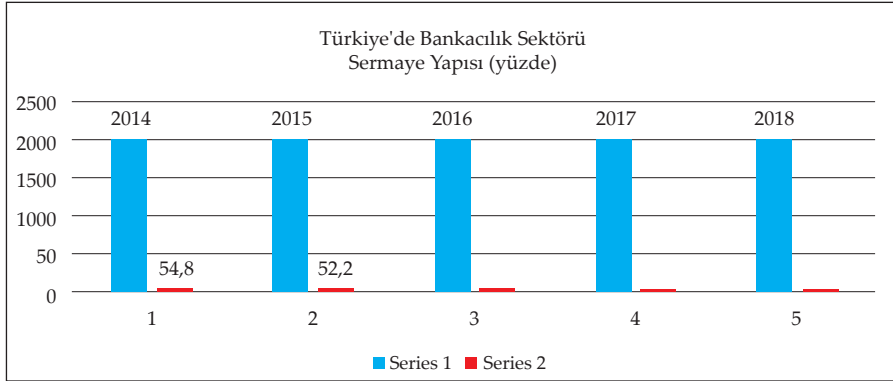
Tablo 5. *Banka Gruplarının Sektör Payları (2018, yüzde)*

Banka Grubu	Aktifler	Krediler	Mevduat
Mevduat	88	87	93
-Kamu	32	34	34
-Özel	33	31	35
-Yabancı	22	22	24
Kalkınma ve Yatırım	7	8	0
Katılım	5	5	7
Sektör	100	100	100

Kaynak: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK), 2018

Tablo 5'te görüldüğü gibi, Mevduat bankalarının aktiflerinin sektör içindeki payı yüzde 88, kalkınma ve yatırım bankalarının payı yüzde 7, katılım bankalarının payı ise yüzde 5 olmuştur. Kamu sermayeli mevduat bankalarının payı yüzde 32, özel sermayeli mevduat bankalarının payı yüzde 33, yabancı sermayeli mevduat bankalarının payı ise yüzde 22'dir.

Aşağıdaki Grafik 1'de ise 2014-2018 yılları itibariyle Türkiye bankacılık sektörü sermaye yapısı yüzdelerini görülmektedir.

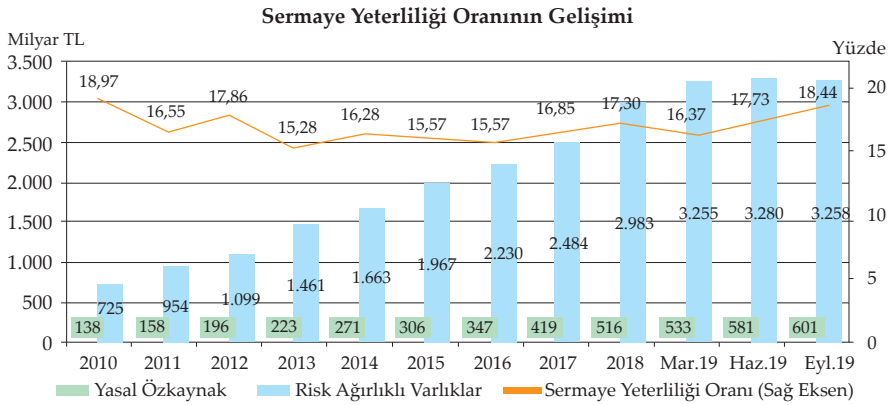
Grafik 1. *Türkiye bankacılık sektörü sermaye yapısı*

Kaynak: TBB

Grafik 1’de de görüldüğü gibi, Türkiye’de bankacılık sektörü sermaye payı yüzdesi 2014 yılında %54,8 iken, 2015-2016 yılları itibariyle %52,2, 2017 yılında %51,3 ve 2018 yılında %51,8 düzeyindedir.

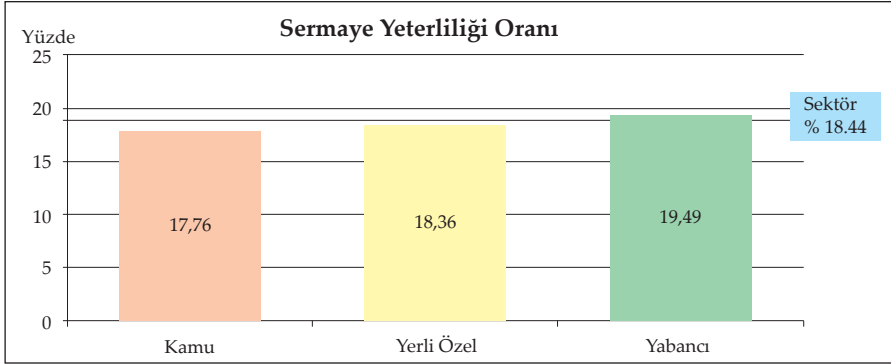
Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu’nun Türk Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri Eylül 2019 Raporu’na göre Türk Bankacılık sektörünün sermaye yeterlilik oranı Eylül 2019 döneminde %18,44 olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönem için Arjantin’in %16,3, Brezilya’nın %17,7, %15,4, Çin’in %14,5, Endonezya’nın %23,3, Malezya’nın %17,7, Singapur’un ise %16,7 olarak gerçekleşmiştir. Avrupa’da ise Polonya’da %17,9, Romanya %19,7, Rusya %12,5 olarak gerçekleşmiştir (www.ceicdata.com, Erişim Tarihi:28/11/2019).

Aşağıdaki Grafik 2’de 2010-2019 yılları arası Türk Bankacılık Sektörü’ndeki sermaye yeterlilik oranının gelişimi görülmektedir. Grafiğe göre Türk Bankacılık sektöründe yıllar itibariyle risk ağırlıklı varlıklardaki artışla birlikte yasal öz kaynaklardaki artış sonucu sermaye yeterlilik oranları da artmıştır. Sermaye yeterliliği hesaplamasında, risk ağırlıklı varlıkların %90’ı kredi riskine esas tutardan, %8’i operasyonel riske esas tutardan ve %2’si piyasa riskine esas tutardan oluşmaktadır (BDDK, 2019). Aynı zamanda sermaye yeterlilik oranının 2010 yılında en yüksek seviyesini gördüğünü söyleyebiliriz.

Grafik 2: Türk Bankacılık Sektörü’nün 2010-2019 yılları arası sermaye yeterlilik oranları

Grafik 3’te ise kamu, yerli ve özel ve yabancı sermayeli bankaların ortalama sermaye yeterlilik oranları görülmektedir. Grafiğe göre banka sahiplik grupları ayrımında yabancı banka grubunun sermaye yeterliliği standart oranı %19,49 olup sektör ortalamasının üzerindedir.

Grafik 3: Banka sahipliğine göre Eylül 2019 itibariyle Bankacılık Sektörü'nün sermaye yeterlilik oranları

Literatür Taraması

Literatürde konu ile ilgili olarak benzer ve farklı yöntemlerle yapılan çalışmalardan bazıları aşağıda özetlenmiştir:

Iqbal (2001), çalışmasında dokuz ülkede (Suudi Arabistan, Kuveyt, Bahreyn, Mısır, Ürdün, Birleşik Arap Emirlikleri, Bangladeş, Malezya ve Türkiye) faaliyette bulunan 12 katılım ve geleneksel bankanın performansını 1990-1998 yılları itibariyle karşılaştırmış ve söz konusu bankalar karlılık, likidite, risk ve sermaye yeterliliği bakımından incelenmiştir. Çalışmasının sonucunda, hemen hemen her yılda katılım bankalarının likidite ve karlılık bakımından geleneksel bankalardan daha etkili olduğu tespit edilmiştir.

Aktaş ve Kargın (2007), yaptıkları çalışmada Türk Bankacılık Sektöründeki yabancı bankalar ile ulusal bankalar bazı finansal oranlar açısından karşılaştırılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre, yabancı bankalar daha yüksek "Sermaye Yeterliliği" ve "Likidite" oranlarına sahip olduğu, ayrıca bazı "Gelir Gider Yapısı"na ilişkin oranlarda da farklılık bulunduğu tespit edilmiştir. Söz konusu farklılıkların istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür.

Aydın ve Başkır (2013), yaptıkları çalışmada uluslararası düzeyde faaliyet gösteren Türk bankacılık sektöründeki bankaları 2012 yılı sermaye yeterlilik rasyoları bakımından kümeleme analizi ile sınıflandırmışlardır. Ayrıca, çok boyutlu ölçekleme yöntemi ile bankaların çok boyutlu uzaydaki yerleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın sonucunda, 44 adet bankanın 2012 yılı sermaye yeterlilik rasyoları bakımından benzerlik yapıları ortaya konulmuş ve çok boyutlu ölçekleme analizinde ortaya çıkan benzer yapıdaki bankalar kümeleme analizinde de aynı küme içerisinde yer almıştır.

Doğan (2013), çalışmasında 2005-2011 yıllarını arasında Türkiye’de Bankacılık Sektöründe faaliyet gösteren katılım ve geleneksel bankaların finansal performanslarını karşılaştırmıştır. Çalışmada kârlılık, likidite, risklilik, borç ödeme gücü ve sermaye yeterlilik oranları yardımıyla katılım bankaları ile geleneksel bankaların performansları ölçülmüştür. Çalışmanın sonucunda, geleneksel bankaların katılım bankalarına göre likiditesi, borç ödeme gücü ve sermaye yeterliliği daha yüksek ve riskliliği daha düşük çıkmıştır. Ayrıca, katılım ve geleneksel bankaların kârlılıkları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir.

Kandemir ve Arıcı (2013), yaptıkları çalışmada Türkiye’de faaliyet gösteren mevduat bankalarını mülkiyet yapılarına göre gruplandırarak 2001-2010 dönemine ait performanslarını karşılaştırmalı olarak analiz etmişlerdir. Çalışmanın sonucunda, 2001 krizi sonrasında mevduat bankalarının yüksek sermaye yeterlilik ve likidite oranlarına sahip oldukları, yabancı sermayeli mevduat bankalarının aktif kalitesi ve yönetim kalitesi açısından en iyi performans gösteren banka grubu olduğu tespit edilmiştir.

Emir ve Çizgici Akyüz (2018), yaptıkları çalışmada Türkiye’de faaliyet gösteren mevduat bankalarının performans değerlendirmesini CAMELS derecelendirme sistemi ile ortaya koymuştur. Çalışmada, Türkiye’de faaliyette bulunan toplam 22 mevduat bankasına ait 2003-2016 dönemi verileri kullanılarak Türk Bankacılık Sektörünün, hem genel olarak hem de gruplar bazında CAMELS analizi yapılmış, her bir CAMELS bileşeni için performanslar değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonucunda, sermaye yeterliliği, aktif kalitesi ve likidite oranlarında yabancı sermayeli mevduat bankalarının, yönetim kabiliyeti ile kârlılık oranlarında kamusal sermayeli mevduat bankalarının ve piyasa riskine duyarlılık oranında ise özel sermayeli mevduat bankalarının en yüksek performansı gösterdiği tespit edilmiştir.

Rençber ve Avcı (2018), yaptıkları çalışmada BIST’te işlem gören bankaların sermaye yeterliliklerine göre karşılaştırılmasını amaçlamışlardır. Çalışma, 2012-2017 yılları arasında BIST’te işlem gören 13 bankayı kapsamakta ve bu doğrultuda bankaların sermaye yeterlilik oranları kullanılarak WASPAS yöntemine göre değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonucunda, sermaye yeterliliği açısından Albarka, Kalkınma ve TSKB bankaları en iyi; QNB Finansbank ve Denizbank’ın ise genelde düşük düzeyde oldukları görülmüştür. Yine, 2013 yılında sermaye yeterlilik düzeyleri ile hisse senedi getirileri arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Ulusal ve uluslararası alanda bankacılık sektörü üzerine yapılan diğer bazı çalışmalar ise aşağıdaki gibidir:

Kosmidou vd. (2006), yaptıkları çalışmada İngiltere’de faaliyet gösteren ulusal bankalar ile yabancı bankaları bilanço ve gelir tablolarından elde edilen finansal oranları kullanarak karşılaştırmışlardır. Lojistik regresyon analizinin yapıldığı çalışmada, ulusal bankaların yabancı bankalara göre daha yüksek performans gösterdiği tespit edilmiştir.

Keçek ve Cinsler (2008), çalışmalarında kümeleme ve diskriminant analizini kullanarak finansal oranlar açısından benzer performans sergileyen bankaları sınıflandırmışlar ve bu sınıflandırmada önemli finansal oranları belirlemeye çalışmışlardır. Çalışmada kullanılan finansal oranlar işletmenin o yıl çeşitli açılardan performansını ortaya koyduğu için, yaptıkları çalışma performans değerlendirilmesi olarak da ele alınabilir.

Wu vd. (2009), yaptıkları çalışmada üç bankanın finansal performanslarını değerlendirmeyi amaçlamışlar ve çok kriterli karar verme yöntemlerinden SAW, TOPSIS ve VIKOR yöntemlerini kullanmışlardır. Kriterlerin ağırlıklarını belirlemesinde Bulanık Analitik Hiyerarşi Sürecinden yararlanmışlardır. Çalışmanın sonucunda; tüm yöntemlerde benzer performans sıralamasının elde edildiği tespit edilmiştir.

Ashraf ve Rehman (2011), yaptıkları çalışmada Pakistan'daki katılım ve geleneksel bankaları kârlılık, likidite, kredi riski, varlık yapısı bakımından 2007-2010 yılları itibarıyla karşılaştırmışlardır. Çalışmanın sonucunda, katılım bankalarının geleneksel bankalardan daha az etkili olduğu tespit edilmiştir.

Uçkun ve Girginer (2011), yaptıkları çalışmada Türk Bankacılık Sistemi'ndeki kamu ve özel mevduat bankalarının finansal performansları finansal oranlar yardımıyla Gri İlişki Analizi (GİA) kullanılarak belirlenmiştir. Çalışmada 3 kamu bankası ve 10 özel banka, 14 finansal oran bakımından GİA ile finansal performanslarına göre kendi grupları içinde sıralanmıştır. Çalışmanın sonucunda, finansal performans bakımından ilk sırayı kamu bankalarında Ziraat Bankası, özel bankalarda ise Anadolu Bankası almıştır. Finansal başarıdaki en önemli finansal oranlar kamu bankalarında kârlılıkla ilgili oranlar, özel bankalarda ise aktif kalitesiyle ilgili oranlar olarak belirlenmiştir.

Yılmaz ve Uzgören (2013), yaptıkları çalışmada Türkiye'deki bankacılık sektörünün temel faaliyetleri iller bazında sınıflandırmaya tabi tutularak, benzer özellikler taşıyan bankacılık faaliyetlerine sahip iller belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla çok değişkenli istatistik tekniklerinden olan kümeleme analizi kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucu elde edilen sınıflandırmaya göre, temel bankacılık faaliyetleri bakımından Türkiye'deki 81 il gruplandığında 6 grubun oluştuğu tespit edilmiştir.

Ayrıçay ve Akgöz (2014), yaptıkları çalışmada Türkiye'de faaliyet gösteren ticari bankaların bilanço ve gelir tablolarından elde edilen finansal oranları kullanarak benzerlik ve farklılıklarıyla, çok değişkenli bir istatistik yöntem olan kümeleme analizi ile sınıflandırmışlardır. Çalışmanın sonucunda, mevcut gruplar (kamu, özel ve yabancı) dışında, bankaların farklı gruplardan bankalar ile homojen bir yapı oluşturduğu tespit edilmiştir.

Gümüş ve Nalbantoğlu (2015), yaptıkları çalışmada kamu, yerli özel, yabancı sermayeli ve katılım bankalarından oluşan Türk Bankacılık Sektörünün 2002-2013

dönemi performansını CAMELS analiz yöntemiyle karşılaştırmalı olarak incelemişlerdir. Çalışma sonucunda, yerli özel sermayeli bankaların yönetim kalitesi ve kârlılıkta başarılı performans sergilediği ve güçlü sermaye yapıları ile en yüksek nota sahip banka grubu olduğu tespit edilmiştir.

Ercan ve Sayaseng (2016), yaptıkları çalışmada 2008-2013 yılları itibariyle Avrupa'daki bankacılık sektörünün hiyerarşik bir kümelenme analizi ile analiz etmişlerdir. Çalışmanın sonucunda, AB ülkeleri arasında bankacılık yapısı açısından bazı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Bankacılık sektörünün bankacılık sektörü oranlarına göre gruplandırılmasının, benzer coğrafi bölgedeki ve yüksek ekonomik ortaklığa sahip olan AB ülkeleri ile benzer kümelenme içinde gruplanma eğiliminde olduğu görülmüştür.

Sarıtaş vd. (2016), yaptıkları çalışmada Türkiye'de banka kârlılığı ile finansal oranlar ve makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkileri Sistem Dinamik Panel Veri Modeli ile analizi ile incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda, bankaların hem içsel hem de dışsal değişkenlerden etkilendiği, bankacılık sektörünün kârlılığını hem makroekonomik hem de mikro ekonomik değişkenlerin belirlediği sonucuna ulaşılmıştır.

Veri Seti ve Yöntem

Sermaye yeterliliği oranının hesaplanması aşağıda belirtilen unsurlar kullanılarak gerçekleştirilir (www.bddk.org.tr, Erişim Tarihi:07/09/2019):

a) Ana sermaye tutarı, b) Katkı sermayenin ana sermayeyi aşmayan kısmı, c) Üçüncü kuşak sermaye (ÜKS) tutarından piyasa riskini karşılamak üzere kullanılan kısım d) Sermayeden indirilen değerler (Yukarıda a, b ve c şıklarında yer alan özkaynak unsurları toplamından sermayeden indirilen değerler çıkarılır.) e) Risk ağırlıklı varlıklar, gayrinakdi krediler ve yükümlülükler f) Piyasa riskine esas tutar (Piyasa riski için gerekli asgari sermayenin 12,5 katsayısı ile çarpılmış halini ifade eder).

Bankaların sermaye yeterlilik oranı aşağıdaki formülle hesaplanmaktadır (http://www.tkbb.org.tr/veri-seti, Erişim Tarihi:07/09/2019):

$$\text{Sermaye Yeterliliği Oranı} = \frac{\text{Özkaynak}}{((\text{KRSY} + \text{PRSY} + \text{ORSY}) * 12,5 * 100)}$$

KRSY = Kredi Riski İçin Gerekli Sermaye Yükümlülüğü

PRSY = Piyasa Riski İçin Gerekli Sermaye Yükümlülüğü

ORSY = Operasyonel Risk İçin Gerekli Sermaye Yükümlülüğü

Çalışmada 2009-2018 yılları arası 3'er yıllık aralıklarla Türkiye'de faaliyet gösteren yerli ve yabancı sermayeli mevduat bankalarının Türkiye Bankalar Birliği'nden temin edilmiş sermaye yeterlilik verileri kullanılmıştır. Bu rasyo-

lar, Türkiye Bankalar Birliği (2019)'nin yayınladığı rapordan elde edilmiştir. K-Ortalamalar yöntemi ile yapılan analizlerde kullanılan sermaye yeterlilik rasyoları şöyledir:

- ❖ *Sermaye Yeterlilik Oranı (Özkaynaklar / Toplam Risk Ağırlıklı Tutarlar)*: Sermaye yeterliliği standart oranıdır. Bu oran özkaynaklar toplamının kredi riskine esas tutar, operasyonel riske esas tutar ve piyasa riskine esas tutar toplamından oluşan toplam riske esas tutara bölünmesi suretiyle bulunan yüzdesel değeri ifade etmektedir (Geçer, 2015, s.90).
- ❖ *Özkaynaklar / Toplam Aktifler*: Bankanın kaynaklarının yüzde kaçının bankanın sahip(leri) tarafından sağlandığını gösteren bir rasyodur. Özkaynak rasyosu olarak da adlandırılan bu rasyo, özellikle uzun vadeli kredi kullandıran kreditorler için işletmenin mali gücünü gösterir. Bu oranın yüksek olması tercih edilir (Aydın ve Başkır, 2013, s.33).
- ❖ *(Özkaynaklar-Duran Aktifler) / Toplam Aktifler*: Bu rasyo, bankanın serbest özkaynaklarının aktiflerini karşılama gücünü göstermektedir (Aydın ve Başkır, 2013, s.33).
- ❖ *Özkaynaklar / (Mevduat + Mevduat Dışı Kaynaklar)*: Bankanın kaynaklarının yüzde kaçının mevduat ve mevduat dışı kaynaklardan sağlandığını ifade eder.
- ❖ *Bilanço içi Döviz Pozisyonu / Özkaynaklar*: Bankaların yabancı para açık pozisyonlarının tespiti ve kur riskinin anlaşılması amacıyla hesaplanmaktadır.
- ❖ *Net Bilanço Pozisyonu / Özkaynaklar*: Bankanın yabancı para cinsinden varlıkları ile kaynakları arasındaki farkın öz kaynaklar tarafından karşılanma seviyesini göstermektedir. Rasyonun yüksek olması bankanın açık pozisyon riski taşıdığına bir işarettir (Aydın ve Başkır, 2013, s.33).
- ❖ *(Net Bilanço Pozisyonu + Net Nazım Hesap Pozisyonu) / Özkaynaklar*: Yabancı para cinsinden varlıklar ile kaynaklar arasındaki fark ile yabancı para cinsinden bilanço dışı varlık ve yükümlülükleri arasındaki farkın, özkaynaklar tarafından karşılanma seviyesini göstermektedir (Aydın ve Başkır, 2013, s.33).

Çalışmada kümeleme analizi yöntemlerinden biri olan ve literatürde yer alan çalışmalarda sıklıkla tercih edildiği gözlenen K-Ortalamalar yöntemi kullanılmıştır. Bu çalışmada diğer çalışmalardan farklı olarak tek bir yıla ilişkin verilerden yararlanılmamış 4 dönemin verileri kullanılarak dört ayrı kümeleme analizi gerçekleştirilmiştir. Çalışmada z skorları şeklinde standartlaştırılmış veriler kullanılmıştır.

Kümeleme Analizi ve K-Ortalamlar Yöntemi

Kümeleme analizi, birimlerin ortak veya benzer noktalarına göre sınıflandırılmasında yaygın bir şekilde kullanılan çok değişkenli istatistik yöntemidir. Kümeleme analizi basitçe verilerin benzerliklerine göre kendi aralarında gruplara ayrılması şeklinde tanımlanabilir. Kümeleme analizlerinde temel amaç, küme içi homojenliği ve kümeler arası heterojenliği yakalamaktır. Bunun sağlanabilmesi için benzer birimlerin aynı kümede toplanması gerekir. Kümeleme problemleri bir optimizasyon problemidir. Kümeleme işlemi, kümeyi oluşturan birimlerin küme ortalamasından uzaklıklarının toplamının minimizasyonu ile gerçekleşir. Birimlerin uzaydaki konumları itibari ile birbirine uzaklıkları daha az olan birimler aynı kümede toplanmış olacaklardır (Çolak, Durdağ ve Erdoğan, 2016, s.22).

Nesnelerin algılanan benzerliklerine göre sınıflandırılması yaklaşımı birçok bilim dalının temelini oluşturmaktadır. Kümeleme analizi, algoritmaların ve nesnelerin sınıflandırılmasında kullanılan yöntemlerin formal bir halidir. Kümeleme analizi, açıklayıcı veri analizi olarak ortaya çıkmış ve günümüze kadar hızla büyüyen bir çalışma alanında kendine yer bulmuştur. Öyle ki bugün bakıldığında biyoloji, psikoloji, tıp, pazarlama, bilgisayar sistemleri, şehir planlamaları, deprem araştırmaları, sigortacılık vb. birçok farklı alanda kendine uygulama alanı bulmaktadır. Kümeleme analizi, temel yapıyı bir bireyler grubu veya bir grup hiyerarşisi olarak soyutlayarak verileri düzenler (Dubes ve Jain, 1988, s.13).

Kümeleme algoritmalarından biri olan K-Ortalamlar yöntemi bölümlenme algoritmalarından biridir. Bu yöntem aynı zamanda hiyerarşik (aşamalı) olmayan yöntemlerden biridir. K-ortalama kümeleme, medoid kümeleme, yığılma kümeleme ve bulanık kümeleme, aşamalı olmayan kümeleme yöntemlerinin başında gelmektedirler (Aktaran: Songur, 2016, s.208). K-ortalamlar yöntemi kısaca, bir dizi veriden çeşitli bölümler oluşturarak bu bölümlerin belirli bir ölçütle değerlendirilmesi şeklinde ifade edilebilir. Bölümlenme ise n nesneden oluşan bir D veri tabanının bir k kümesi setine bölünmesidir. " k " verildiğinde, seçilen bölümlenme kriterini optimize eden k kümelerinin bir bölümünün bulunmasında kullanılan yöntemler ise şöyledir:

- ❖ Global optimal: tüm bölümleri ayrıntılı olarak sıralama
- ❖ Sezgisel yöntemler: k -ortalamlar ve k -medoid algoritmaları
- ❖ k -ortalamlar: Her küme, kümenin merkezi tarafından temsil edilir.
- ❖ k -medoids: Her küme kümedeki nesnelere biriyile temsil edilir.

K -ortalamlar yönteminde birimler, gruplar için kareler toplamını en küçük yapacak şekilde k adet kümeye bölünür. $x_1, x_2, x_3, \dots, x_n$ değişkenlerinin her biri p değişkenli gözlem vektörleri, çok boyutlu X uzayında birer nokta ifade ederken, aynı uzayda $a_{1n}, a_{2n}, \dots, a_{kn}$ her grup birey için küme merkezleri olarak belirlendi-

ğinde, aşğıdaki formüle göre birimler en küçük uzaklığı veren (en yakın) kümelere sınıflanmaktadır (Aktaran: Atalay ve Tortum, 2010, s.336)

$$W_N = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^n \min \|x_i - a_{in}\|^2$$

Literatüre bakıldığında, hiyerarşik kümeleme analizi ile karşılaştırıldığında K-Ortalamalar metodunun ne derece doğru sonuçlar verdiğinin, analizin başında belirlenen küme sayısına (k) ve merkezlerine bağlı olmasının önemli bir dezavantaj olduğu vurgulanmaktadır (Ray ve Turi, 1999; Fırat vd., 2012; Cebeci, Yıldız ve Kayaalp, 2015).

Bölümleyici kümeleme algoritmaları, veri setlerini k adet alt kümeye böldüklerinden algoritma çalıştırılmadan önce, k 'nın, analizin başında doğru seçilmesi gereklidir. En doğru kümeleme en doğru k 'nın seçimine bağlıdır. Kümeleme analizlerinde asıl olan, veri setinin ne şekilde olursa olsun belli bir sayıda kümeye ayrılmasını sağlamakdan öte geçerli ve güvenilir bir kümeleme sonucu elde etmektir. Bu nedenle, en doğru küme sayısının veya en doğru sonuca en yakın sayının bulunması ve analizde yer verilmesi güvenilir sonuçlar elde edebilmek için gereklidir (Aktaran: Cebeci vd., 2015, s. 232).

K-Ortalamalar algoritmasının kullanılması durumunda takip edilen adımlar ise şöyledir:

1. Küme sayısının ve merkezlerinin başlangıç değerlerinin rastgele belirlenmesi;
2. Her bir değişken için belirlenen küme merkezlerine olan mesafelerin hesaplanması;
3. Her bir değişkenin en yakın küme merkezine göre bir kümeye atanması;
4. Amaç fonksiyonunun en küçüklenmesi;
5. Küme merkezlerinin yeniden hesaplanması ve yeni kümelerin belirlenmesi;
6. Küme üyeliklerinde herhangi bir değişim olmayana kadar analizin devam ettirilmesi şeklindedir (Fırat vd., 2012, s. 6040).

Analiz ve Bulgular

Çalışmada toplam 26 yerli (özel+kamu) ve yabancı bankanın rasyoları kümeleme analizine tabi tutulmuştur. Küme sayısı belirlenirken, bankaların sermayeleri (yerli-yabancı ve kamu-özel) ve gözlem sayısının 26 bankayla sınırlı oluşu göz önünde bulundurulmuş ve 4 olarak belirlenmiştir. Bu sayı belirlenirken aynı zamanda,

$$k = \frac{(n/2)^{1/2}}{(2)}$$

eşitliğinden de yararlanılmıştır. Bu eşitlik genellikle veri sayısının az olduğu durumlarda kullanılmaktadır. Bu eşitliğe göre küme sayısı 3,6 bulunmaktadır. Ayrıca küme sayılarının hata karelerine de bakılmıştır. Optimal küme sayısı belirlenirken, ayrıca, her kümeye düşen birim sayısına ve ANOVA tablosuna da dikkat edilmiştir. Çalışmada 2, 3 ve 5 kümeli modeller de denenmiş, ancak bankaların rasyolar bağlamında farklılıklarının ve benzerliklerinin daha detaylı anlaşılabilmesi için 4 kümeli modelin en uygun model olduğu sonucuna varılmıştır. Çalışmada standartlaştırılmış veriler kullanılmıştır. Küme ortalama değerleri ise ham değerler kullanılarak hesaplanmıştır. Yapılan K-Ortalama kümeleme analizi sonuçları ise Tablo 6'da görüldüğü gibidir. Tablo 6'da yer alan S1'den S7'ye kadar olan değerler finansal oranları ifade etmektedir. Analiz sonucunda bankaların kümelerine ayrılmasında yerli veya yabancı sermayeli olmalarının net olarak etkili bir faktör olmadığı görülmektedir. Kümeler bu bağlamda heterojen bir yapıdadır.

Tablo 6'da görüldüğü üzere 2018 yılı için yabancı sermayeli ve Türkiye'de kurulmuş olan Citibank ve Deutsche ayrı bir küme (Küme 3) oluşturmuşlardır. Bu iki bankanın sermaye yeterlilik rasyolarının diğer bankalardan oldukça yüksek olduğu göze çarpmaktadır. Özellikle Özkaynaklar/Toplam Aktifler rasyosunun %19,35, sermaye yeterlilik rasyosunun ise %27,1 olması, güçlü özsermaye yapılarına işaret etmektedir. Bu noktada yabancı sermayeli bu iki bankanın elde ettiği bu başarının diğer bankalar tarafından neden sağlanamadığı sorusu akla gelmektedir.

Diğer kümelerle bakıldığında Küme 2'de yerli (özel+kamu) ve yabancı sermayeli bankaların sermaye yeterlilik rasyoları bakımından homojen bir yapı sergiledikleri görülmektedir. Sermaye yeterlilikleri açısından Küme 3'den sonra en başarılı kümenin Küme 4 olduğu görülmektedir. Bu kümede ortalama sermaye yeterlilik rasyosu %23,07 olarak şekillenmiştir. 2018 yılında bankaların sermaye yeterlilik oranları tüm kümelerde %12 sınırının üzerindedir. Özkaynaklar/Toplam Aktifler rasyosu açısından değerlendirildiğinde ise Küme 1'deki değer oldukça düşüktür (%8,76). Bu durum Küme 1'de yer alan bankaların aktiflerinin diğer kümelerde yer alan bankalara oranla daha fazla dış borçlanma ile karşılandığını göstermektedir. Özkaynaklar kaleminden duran varlıklar kalemi çıkartılarak toplam aktiflere oranlandığında ise Küme 2'de yer alan bankaların rasyo ortalamasının en düşük olduğu görülmektedir. Bu durumda bankaların serbest özkaynaklarının aktiflerini karşılama gücünün en düşük olduğu küme, Küme 2 olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bilanço içi Döviz Pozisyonu / Özkaynaklar oranı, bankaların yabancı para açık pozisyonlarının tespiti ve kur riskinin anlaşılması amacıyla hesaplanmaktadır. Bu oranın artması bankaların sermaye yeterlilik rasyolarının azalmasına neden olur. Bu bağlamda kümeler incelendiğinde Küme 1'in en kötü, Küme 4'ün ise en iyi Bilanço içi Döviz Pozisyonu / Özkaynaklar rasyosuna sahip oldukları söyleyebiliriz.

K-Ortalamalar Yöntemi ile Bankaların Sermaye Yeterlilik Rasyolarına Göre Kümelmesi

Tablo 6: K-ortalamalar kümeleme analizi sonuçları

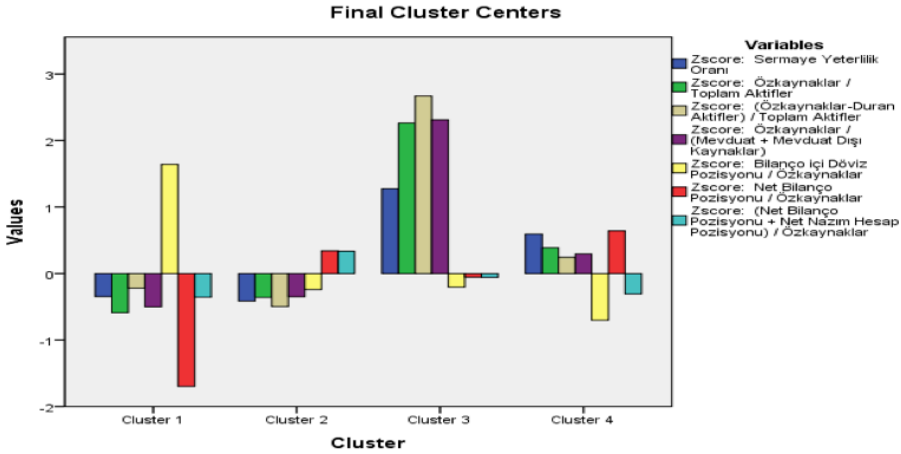
	2018							2015							2012							2009						
	S1	S2	S3	S4	S5	S6	S7	S1	S2	S3	S4	S5	S6	S7	S1	S2	S3	S4	S5	S6	S7	S1	S2	S3	S4	S5	S6	S7
Fibabanka Türk Ekonomi	17,5	8,76	7,18	11,28	169,42	-158,92	1,58	14,45	7,85	6,27	9,35	244,15	-178,7	3,17	24,52	13,15	10,5	16,17	23,57	19,45	-1,87	49,7	21,6	15,4	28,7	81,8	-71,8	10,9
Ziraat Halk Vakıf İşbank YapıKredi Alternatif Burgan Deniz HSBC Odea Turkland																												
Ziraat Halk Vakıf İşbank YapıKredi Alternatif Burgan Deniz HSBC Odea Turkland																												
K2	S1	S2	S3	S4	S5	S6	S7	S1	S2	S3	S4	S5	S6	S7	S1	S2	S3	S4	S5	S6	S7	S1	S2	S3	S4	S5	S6	S7
17,1	9,6	6,04	12,05	52,95	-31,38	6,81	14,72	11,16	8,06	13,6	102,08	-69,03	-4,07	17,3	13,12	10,5	16,82	154,2	-112,5	-1,5	20,86	13,61	9,92	18,05	80,00	-32,14	0,29	
Citi Deutsche																												
K3	S1	S2	S3	S4	S5	S6	S7	S1	S2	S3	S4	S5	S6	S7	S1	S2	S3	S4	S5	S6	S7	S1	S2	S3	S4	S5	S6	S7
27,1	19,35	19,1	25,65	55,25	-56,25	3,85	15,65	11,05	7,375	13,41	70,5	-30,425	4,7	49,4	39,7	36,8	70,9	15,7	4	2,6	26,2	25,55	19,7	39,8	72	-38,9	-2,75	
Akbank Anadolulı Turkish Arap&Türk ICBC Garanti Societé																												
K4	S1	S2	S3	S4	S5	S6	S7	S1	S2	S3	S4	S5	S6	S7	S1	S2	S3	S4	S5	S6	S7	S1	S2	S3	S4	S5	S6	S7
23,07	12,38	9,1	15,35	24,3	-12,68	1,95	22	19,5	17,9	25,45	-27	46,2	4,25	16,91	13,26	9,93	16,64	52,32	-20,5	2,23	10,2	6,3	3	6,9	803,9	-803,9	2,4	

Not: S1:Sermaye Yeterliliği Standartı Rasyosu, S2:Özkaynaklar / Toplam Aktifler, S3:(Özkaynaklar-Duran Aktifler) / Toplam Aktifler, S4:Özkaynaklar / (Mevduat + Mevduat Dışı Kaynaklar), S5:Bilanço içi Döviz Pozisyonu / Özkaynaklar, S6:Net Bilanço Pozisyonu / Özkaynaklar, S7:(Net Bilanço Pozisyonu + Net Nazım Hesap Pozisyonu) / Özkaynaklar. K1,...,K4 kümeleri ifade etmektedir.

Net bilanço pozisyonu/öz kaynaklar bakımından bir değerlendirme yapmak istendiğinde ise yine Küme 1'in en başarısız bankaları barındırdığını söyleyebiliriz. Söz konusu oran bankaların döviz kuru riskine karşılık öz kaynaklarının durumunu ortaya koymaktadır. Oranın eksi düzeylerde olması yetersizliğin göstergesidir (Döviz cinsinden kaynaklar döviz cinsinden varlıklardan daha yüksektir). Bu açıdan en başarılı bankaların ise Küme 4'te yer aldığı söylenebilir.

Net Bilanço Pozisyonu + Net Nazım Hesap Pozisyonu / Öz kaynaklar rasyosu ise bankanın net bilanço pozisyonu olarak tanımlanan yabancı para cinsinden varlıkları ile kaynakları arasındaki fark ile net bilanço dışı pozisyon olarak tanımlanan yabancı para cinsinden bilanço dışı varlık ve yükümlülükleri arasındaki farkın, öz kaynaklar tarafından karşılanma seviyesini göstermektedir (Aydın ve Başkır, 2013, s.33).

Grafik 4'te bankaların kümelenmesinde hangi oranların kümeler arasında farklılaştığı görülmektedir. Grafik 4'e göre Küme 1'de Bilanço içi Döviz Pozisyonu / Öz kaynaklar ve Net Bilanço Pozisyonu / Öz kaynaklar belirleyici rasyolarken, Küme 3 Sermaye Yeterlilik Oranı, Öz kaynaklar / Toplam Aktifler, (Öz kaynaklar-Duran Aktifler) / Toplam Aktifler ve Öz kaynaklar / (Mevduat + Mevduat Dışı Kaynaklar) oranları bağlamında farklılaşmaktadır. Yine grafikten hareketle ilk dört rasyo açısından Küme 1 ve Küme 2'nin birbirlerine en fazla benzeyen kümeler olduklarını söyleyebiliriz.

Grafik 4: 2018 yılı son küme merkezleri

Not: Standartlaştırılmış değerler (Zscore) baz alınmıştır.

Çalışmada daha sonra 2015 yılı için aynı analizler yapılmıştır. 2015 yılı için en uygun küme sayısının daha önceki prosedür izlenerek 4 olduğu belirlenmiştir. Oluşan kümeler ve küme ortalamaları Tablo 7'deki gibidir. Analiz sonucunda bankaların kümelere ayrılmasında yerli veya yabancı sermayeli olmalarının net olarak etkili bir faktör olmadığı görülmektedir. Kümeler bu bağlamda heterojen bir yapıdadır.

Tablo 4'e göre yabancı sermayeli Deutsche, Soci t , HSBC, ING Bank, MUFG Bank ve Odea Bank ayrı bir küme (Küme 1 ve Küme 4) oluşturmuşlardır. Özellikle Küme 4' n sermaye yeterlilik rasyolarının diŐer kümelere oranla yüksek olduğu göze çarpmaktadır. Özellikle  zkaynaklar/Toplam Aktifler rasyosunun %19,5, sermaye yeterlilik rasyosunun ise %22 olması g cl   zsermaye yapılarına işaret etmektedir.

DiŐer kümelere bakıldığında ( rneğin Küme 2'de) yerli ( zel+kamu) ve yabancı sermayeli bankaların sermaye yeterlilik rasyoları bakımından homojen bir yapı sergiledikleri görülmektedir. Sermaye yeterlilikleri açısından Küme 4'ten sonra en başarılı kümenin küme 2 ve 3 olduğu görülmektedir. 2015 yılında da 2018 yılında olduğu gibi bankaların sermaye yeterlilik oranları tüm kümelerde %12 sınırının üzerindedir. Ancak küme  yelikleri açısından farklılıklar ortaya çıkmıştır. Örneğin 2018 yılında Citibank Deutsche ile bir küme oluştururken 2015 yılında Deutsche ve Türkiye'de Şube açan yabancı sermayeli Soci t  ayrı bir küme oluşturmuşlardır. Deutsche Bank'ın her iki yılda da ayrı bir küme oluşturmaya elveriŐli ve yüksek sermaye yeterlilik oranlarına sahip olduğu dikkati çekmektedir. Küme ortalamalarına bakıldığında birbirlerine en benzer kümelerin Küme 2 ve Küme 3 oldukları görülmektedir.

 zkaynaklar/Toplam Aktifler rasyosu açısından değerlendirildiğinde ise Küme 1'deki değer oldukça düşüktür (%7,85). Bu durum, Küme 1'de yer alan bankaların aktiflerinin diŐer kümelerde yer alan bankalara oranla daha fazla dış borçlanma ile karşılandığını göstermektedir.  zkaynaklar kaleminden duran varlıklar kalemi  kartılarak toplam aktiflere oranlandığında ise yine Küme 1'de yer alan bankaların rasyo ortalamasının en düşük olduğu görülmektedir. Bu durumda bankaların serbest özkaynaklarının aktiflerini karşılama gücünün en düşük olduğu küme, Küme 1 olarak karşımıza çıkmaktadır. 2018 yılı ile karşılaştırıldığında söz konusu rasyoların en düşük ve en yüksek olduğu kümelerde yer alan bankaların değiştiği görülmektedir. Buna karşın, Deutsche Bank her iki yılda da bu iki rasyo ortalamasının en yüksek olduğu kümelerde yer almıştır. Bilanço içi Döviz Pozisyonu /  zkaynaklar açısından kümeler incelendiğinde Küme 1'in en başarısız, Küme 4' n ise en iyi rasyoya sahip olduklarını söyleyebiliriz. Net bilanço pozisyonu/ zkaynaklar bakımından bir değerlendirme yapılmak istendiğinde ise yine Küme 1'in en başarısız bankaları barındırdığını söyleyebiliriz. Bu açıdan en başarılı bankaların Küme 4'de yer aldığını söyleyebiliriz. (Net Bilanço Pozisyonu + Net Nazım Hesap Pozisyonu) /  zkaynaklar rasyosu açısından Küme 3, en başarılı bankaları barındırmaktadır.

Çalışmanın devamında 2012 yılı için analizler tekrarlanmıŐtır. Oluşan kümelere bakıldığında Deutsche tek başına bir küme oluşturmuştur. Deutsche Bank'ın 2012'deki başarısını rasyolardaki azalmaya rağmen 2015 ve 2018 yıllarında da devam ettirdiği görülmektedir. Bunda sermaye yeterlilik oranlarının oldukça yüksek olması etkili bir faktördür. 2012 yılı için bir başka dikkat çeken unsur Halkbank'ın en iyi sermaye yeterliliğine sahip 2.küme olan Küme 1'de yer

almasıdır. Daha önce diğer kamusal sermayeli mevduat bankaları ile birlikte aynı kümede yer alırken, 2012 yılında ayrı bir kümede yer aldığı görülmektedir. Diğer bankalar açısından ise önemli bir farklılık görünmemektedir. Kümeler, 2015 ve 2018 yıllarına benzer şekillenmiştir. 2012 yılında da sonraki yıllarda olduğu gibi bankaların sermaye yeterlilikleri %12 sınırının üzerindedir.

2009 yılı için yapılan 4 kümeli analizde ise Deutsche ve Soci t  ayrı birer küme oluşturmuş ve bankaların büyük çoğunluğunun sermaye yeterlilik rasyoları açısından benzer oldukları görülmüştür. Bu nedenle 2009 yılı için bankaların sermaye yeterlilik rasyoları açısından performanslarının birbirlerine oldukça yakın olduğu söylenebilir. 2009 yılında sermaye yerliliği %12 sınırının altında olan tek küme Societe' nin oluşturduğu küme olmuştur. Küme 2, sermayedarlık açısından oldukça heterojen bir yapıda iken, sermaye yeterliliği açısından homojen bankaları bünyesinde tutmaktadır.

Tablo 7'de ise tüm yıllar için yapılan kümeleme analizi sonucunda kümelerin oluşmasında anlamlı ve anlamlı olmayan rasyolara ilişkin bilgiler yer almaktadır. Buna göre 2018 yılında Net Bilanço Pozisyonu + Net Nazım Hesap Pozisyonu) /  zkaynaklar oranı dışındaki tüm oranlar anlamlıdır. 2015 yılı için bakıldığında Anova tablosundan bankaların kümelere ayrılmasında tüm rasyoların anlamlı olduğu görülmektedir. 2012 yılı için ise bankaların kümelere ayrılmasında (Net Bilanço Pozisyonu + Net Nazım Hesap Pozisyonu) /  zkaynaklar rasyosu dışındaki tüm rasyoların anlamlı olduğu görülmektedir. 2009 yılında da yine (Net Bilanço Pozisyonu + Net Nazım Hesap Pozisyonu) /  zkaynaklar rasyosu dışındaki tüm rasyoların anlamlı olduğu görülmektedir.

Tablo 7: Kümeleme analizi ANOVA ıktıları

	2018		2015		2012		2009	
	F	p	F	p	F	p	F	p
Sermaye Yeterlilik Oranı	3,702	,027	10,267	,000	17,464	,000	3,702	,027
�zkaynaklar / Toplam Aktifler	10,257	,000	11,204	,000	28,689	,000	10,257	,000
(�zkaynaklar-Duran Aktifler) / Toplam Aktifler	18,368	,000	8,876	,000	31,808	,000	18,368	,000
�zkaynaklar / (Mevduat + Mevduat Dışı Kaynaklar)	9,372	,000	12,430	,000	58,152	,000	9,372	,000
Bilanço içi Döviz Pozisyonu / �zkaynaklar	17,726	,000	13,236	,000	18,414	,000	17,726	,000

Net Bilanço Pozisyonu / Özkaynaklar	21,769	,000	15,088	,000	13,005	,000	21,769	,000
(Net Bilanço Pozisyonu + Net Nazım Hesap Pozisyonu) / Özkaynaklar	,875	,469	10,680	,000	2,364	,100	,875	,469

Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye’de kurulmuş veya yurtdışında kurulmakla beraber Türkiye’de şube açmış olan yabancı sermayeli bankalar, yerli sermayeli bankalarla birlikte aynı yasal düzenlemelere tabidirler. Bu bakımdan aynı koşullar altında rekabet etmekte, aynı türden risklerle karşılaşmakta ve faaliyetlerine yön vermektedirler. Bu nedenle tüm bankalar karlılıklarını sürdürebilmek için siyasi, faiz, kur, piyasa gibi farklı risk türlerine karşı kendilerini güvence altına alacak ve bu risklerin etkisini minimuma indirgeyip kontrol altında tutacak politikalar uygulamaktadırlar.

Sermaye yeterlilik rasyosu ile bankalar olası risklere karşı özellikle özkaynaklarının gücünü ölçebilmekte ve bu rasyo bankaların çeşitli çıkar çevreleri tarafından değerlendirilmesi aşamasında oldukça faydalı temel gösterge vazifesi görmektedir. Bu çalışmada, özellikle Basel II kriterleri ile birlikte daha da önemli hale gelmiş olan bankaların sermaye yeterlilikleri konusuna kümeleme analizi ile farklı bir yaklaşım getirilmiştir. Çalışmada karşılaştırma yapılabilmesi için 3’er yıllık dönemler itibariyle 2009-2018 yılları arasını kapsayan bir 4 adet K-Ortalamalar kümeleme analizi yapılmıştır. Bu sayede mevduat bankalarının benzer ve farklı sermaye yeterlilik oranlarına sahip olup olmadıkları tespit edilmeye çalışılmıştır. Genel olarak bu çalışmada, 26 adet bankanın 2009-2018 yılları arası 3’er yıllık dönemler itibariyle sermaye yeterlik rasyoları bakımından kümeleme analizi ile benzerlik yapıları ortaya konulmuştur.

Sermaye yeterlilik oranları açısından en yüksek küme ortalamalarına 2009, 2012 ve 2018 yıllarında ulaşıldığı görülmektedir. Küresel kriz Türkiye’de de finansal sektörünü etkilemiş ve bankaların özellikle 2008 yılının son çeyreği ile 2009 yılının ilk çeyreğinde bilanço riskleri hızla artmış, yurtdışı kaynak imkanlarının daralmış ve likidite ihtiyacı yükselmiştir (TBB, 2009). Bununla birlikte bankaların bilançolarının sağlam olması ve risklerin dengeli dağılmasının yanında, ilgili kurumlar tarafından alınan önlemler, etkin kamusal denetim ve başarılı risk yönetimi sayesinde Türkiye’de bankacılık sistemi 2009 yılında güven içinde geçirmiş, kamuya sorun yaratmamış ve yük olmamıştır (TBB, 2009). Nitekim 2009 yılında bankaların büyük çoğunluğunun yer aldığı Küme 2’nin sermaye yeterliliği standart rasyosunun %20 ,66 olduğu ve araştırma dönemi içerisinde en yüksek düzeyi işaret ettiği görülmektedir. Dolayısıyla söz konusu yıllarda Türkiye’de faaliyet gösteren bankaların sermaye yapıları diğer yıllara oranla daha güçlüdür. Aynı zamanda 2009 yılında bankaların benzerlikleri oldukça fazladır. Bu durum, bankaların büyük çoğunluğunun

aynı kümede (Küme 2) toplanmasından anlaşılmaktadır. Bunun anlamı, rasyoların yüksek olmasının yanı sıra bu durumun yerli ve yabancı veya özel ve kamu bankası ayrımı yapılmaksızın tüm bankalar için geçerli olduğudur.

Bankalar arasında benzerliğin en az olduğu yıllar ise 2015 ve 2018 yıllarıdır. Yıllar itibariyle küme oluşumları incelendiğinde bir başka dikkat çeken husus Societi' nin 2009 yılında en düşük rasyolara sahip kümeyi tek başına oluştururken, yıllar geçtikçe en yüksek ortalamalara sahip kümelerde yer almasıdır. Nitekim 2018 yılında en yüksek rasyolara sahip 4. Kümede kendine yer bulmuştur.

Çalışma sonucunda; bankaların kümelere ayrılmasında hemen hemen tüm sermaye yeterlilik oranlarının araştırma dönemi içerisindeki tüm yıllarda anlamlı olduğu görülmüştür. Dolayısıyla bankalar arasında sermaye yeterlilik oranları açısından farklılıklar söz konusudur. Bununla birlikte yerli veya yabancı sermayeli veya yerli sermayeli olmakla birlikte kamusal veya özel sermayeli olmaları kümelerine ayrılmalarında net olarak belirleyici bir faktör değildir. Buna karşın özellikle Deutsche Bank sermaye yeterlilik oranları açısından tüm yıllarda ayrıca küme oluşturmuştur. Bu noktada Deutsche Bank'ın sermaye yeterlilik oranları açısından diğer bankalardan tüm yıllarda farklılaştığı ve daha başarılı olduğu söylenebilir. Analiz sonucunda bankaların büyük çoğunluğunun genel olarak tek bir kümede yer aldığı görülmüştür. Bu durum bankaların sermaye yeterlilik rasyolarının birbirlerine oldukça benzediğini göstermektedir. Dolayısıyla Türkiye'de faaliyet gösteren yerli ve yabancı sermayeli bankaların sermaye yeterlilik oranları bir bütün olarak ele alındığında herhangi bir yılda net olarak ayırmadıkları söylenebilir. Burada tek istisna Deutsche Bank'tır. Bankaların yerli veya yabancı sermayeli, yerli sermayeli olmakla birlikte kamusal veya özel sermayeli ayrımı yapılmaksızın bir araya gelerek farklı kümeler oluşturdukları görülmektedir. Bu durum bankaların denetiminden ve gözetiminden sorumlu kurumlarca uygulanan politikaların bankaların sermaye güçlerini arttırdığını ve yabancı sermayeli, yerli sermayeli olmakla birlikte kamu ve özel bankaların daha etkin rekabet edebilir ve risklere karşı birbirlerine yakın sermaye gücüne sahip konuma geldiklerini göstermektedir.

Tüm dünya ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de faaliyet gösteren bankaların da ekonomik ve finansal krizler ve dalgalanmalar nedeniyle karşı karşıya oldukları risklere yönelik olarak Basel kriterlerine ve Türkiye'de BDDK ve TBB gibi kuruluşların belirlediği kriterlere uygun olan sermaye yeterliliğine sahip olmaları önemlidir. Bu bağlamda bu çalışmada yerli ve yabancı sermayeli bankaların sermaye yeterliliği oranlarının birbirlerine benzedikleri ve genel olarak yeterli düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Bu açıdan bankalar olası ekonomik ve finansal krizlere ve risklere karşı yeterli sermayeye sahiptirler. Gelecek çalışmalarda bankaların diğer finansal oranlarının da dahil edildiği ve kümelerin birbirlerinden belirgin olarak ayrılmadığı durumlarda kullanılan veya her bir birimin birden fazla kümelerde yer almasına imkân tanıyan bulanık kümeleme analizi yöntemi ile karşılaştırmalı analizler yapılabilir.

Kaynakça

- Akın, F. (2018). *Bankacılığa Giriş*. Ekin Yayınevi, Bursa.
- Aktaş, H. ve Karğın, M. (2007). "Türk Bankacılık Sektöründeki Yabancı ve Ulusal Bankaların Finansal Oranlar Açısından Karşılaştırılması", *Yönetim ve Ekonomi*, 14(2), 31-45.
- Arabacı, H. (2018). Türkiye'de Bankacılık Sektörü'nün Gelişimi (2000-2016)", *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 2(3), 25-42.
- Arıcan, E. ve Yücememiş, B.T. (2016). "Ekonomik Gelişmeler ve Seçilmiş Göstergelerle Türkiye'de Bankacılık Sektörü", *İktisadî Araştırmalar Vakfı*, 44-51.
- Ashraf, Mian Muhammad - Rehman,Zia-ur (2011) "The Performance Analysis of Islamic and Conventional Banks: The Pakistan's Perspective", *Journal of Money, Investment and Banking*, No. 22, pp. 99-113.
- Atalay, A. ve Tortum, A. (2010). Türkiye'deki illerin 1997-2006 yılları arası trafik kazalarına göre kümeleme analizi. *Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 16(3), 1997-2006.
- Atlı, Y. ve Demir, Ö. (2015). "Bankacılık Sektörü ve Elazığ'da Bankacılığın Gelişimi", *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 111-123.
- Aydın, D., & BAŞKIR, M. B. (2013). Bankaların 2012 Yılı Sermaye Yeterlilik Rasyolarına Göre Kümeleme Analizi ve Çok Boyutlu Ölçekleme Sonucu Sınıflandırılma Yapıları. *Bankacılık ve Sigortacılık Araştırmaları Dergisi*, 1(5), 29-47.
- Aydın, N. (2006). *Bankacılık Uygulamaları*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları
- Ayrıçay, Y. ve Akgöz, E. (2014). "Ticari Bankaların Finansal Oranlar Yardımıyla Sınıflandırılması: Kümeleme Analizi Yaklaşımı", *Journal Of Social And Humanities Sciences Research*, 1(1), 1-23.
- BK (2005). 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu.
- Cebeci, Z., Yıldız, F., & Kayaalp, G. T. (2015). K-ortalamalar kümelemesinde optimum K değeri seçilmesi. 2. Ulusal Yönetim Bilişim Sistemleri Kongresi. Erzurum, 8-10.
- Çatıkkaş, Ö., Yatbaz, A. ve Duramaz, S. (2018). Basel Sermaye Yeterliği Oranındaki Değişimin Türk Bankacılık Sektörü Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi: Katılım Bankaları ve Geleneksel Bankaların Karşılaştırmalı Oran Analizi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 839-855.
- Çolak, B., Durdağ, Z. ve Erdoğan, P. (2016). K-Means Algoritması İle Otomatik Kümeleme. *El-Cezeri Journal of Science and Engineering*, 3(2).
- Doğan, M. (2013). "Katılım ve Geleneksel Bankaların Finansal Performanslarının Karşılaştırılması: Türkiye Örneği", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 58, 175-188.
- Emir, M. ve Çizgici Akyüz, G. (2018). "Türkiye'deki Mevduat Bankalarının Finansal Performans Değerlendirmesi: CAMELS Yaklaşımı", *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(15), 7-26.
- Ercan, H. ve Sayaseng, S. (2016). "The cluster analysis of the banking sector in Europe", *Economics and Management of Global Value Chains* (Eds. Lengyel I. – Vas Zs.). University of Szeged, Doctoral School in Economics, Szeged, pp. 111-127.

- Ersoy, H. (2011). "Türk Bankacılık Sisteminde Sermaye Yeterliliği ve Basel Standartları", *İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(9), 53-72.
- Fırat, M., Dikbaş, F., Koç, A. C., & Güngör, M. (2012). K-ortalamalar yöntemi ile yıllık yağışların sınıflandırılması ve homojen bölgelerin belirlenmesi. *Teknik Dergi*, 23(113), 6037-6050.
- Geçer, T. (2015). Sermaye Yeterliliği Standart Oranına Yeniden Bir Bakış. *ADAM AKADEMİ Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 77-92.
- Gümüş, F. B., Nalbantoğlu, Ö. (2015). "Türk Bankacılık Sektörünün CAMELS Analizi Yöntemiyle 2002-2013 Yılları Arasında Performans Analizi". *AKÜ İİBF Dergisi*, XVII (2), 83-106.
- Iqbal, M. (2001). "Islamic and Conventional Banking in the Nineties: A Comparative Study", *Islamic Economic Studies*, 8(2), 1-28.
- Kandemir, T., Arıcı, N. D. (2013). Mevduat bankalarında CAMELS performans değerlendirme modeli üzerine karşılaştırmalı bir çalışma (2001-2010). *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18 (1), 61-87.
- Keçek, G. ve Cinsek, V. (2008). "Türkiye'de Faaliyette Bulunan Ticaret Bankalarının Performanslarına Göre Sınıflandırılmasında Etkili Olan Değişkenlerin Belirlenmesi ve Bir Uygulama Denemesi", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22, 189-206.
- Kosmidou, K., F. Pasiouras, C. Zopounidis, M. Doumpou (2006). "A Multivariate Analysis of the Financial Characteristics of Foreign and Domestic Banks in the UK", *Omega*, 34, 189-195.
- Küçükbay, F (2016). *Bankalar ve Risk*, Nobel Akademik Yayıncılık, İstanbul.
- Öksüzler, O. ve Bayır, M. (2014). "Türk Bankacılık Sektörü Rekabet Yapısı Ve Avrupa Birliği İle Karşılaştırması", *Sakarya İktisat Dergisi*, 3(1), 94-112.
- Parasız, İ. (2000). *Para, Banka ve Finansal Piyasalar*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- R. Dubes ve A. Jain (1988), *Algorithms for Clustering Data*. Prentice Hall.
- Ray, S. ve Turi, R.H. (1999). "Determination of Number of Clusters in K-Means Clustering and Application in Colour Image Segmentation" in Proc. of the 4th Int. Conf. on Advances in Pattern Recognition and Digital Techniques, Calcutta, India, December 27-29,1999, Narosa Publishing House, New Delhi, India, pp. 137-143.
- Reis, G. ve Köttöğlu, R. (2016). "Türk Bankacılık Sektörünün Sermaye Yeterliliği Davranışı", *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 14(3), 101-110.
- Rençber, Ö.F. ve Avcı, T. (2018). "BİST'te İşlem Gören Bankaların Sermaye Yeterliliklerine Göre Karşılaştırılması: WASPAS Yöntemi ile Uygulama", *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(ICEESS' 18), 169-175.
- Sarıtaş, H., Kangallı Uyar, S.G. ve Gökçe, A. (2016). "Banka Karlılığı ile Finansal Oranlar ve Makroekonomik Değişkenler Arasındaki İlişkilerin Sistem Dinamik Panel Veri Modeli ile Analizi: Türkiye Araştırması", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 11(1), 87- 108.
- Sayılgan, Ş. (1999). "Türk Bankacılık Sektörünün Sorunları ve Çözüm Önerileri", *Finans Dünyası*, Sayı:117.
- Songur, C. (2016). Sağlık Göstergelerine Göre Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü Ülkelerinin Kümeleme Analizi. *SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi*, 6(1), 197-224.

- Sümer, G. (2013). *Türk Vergi Sistemi Açısından Bankaların Ödev ve Yükümlülükleri*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Sümer, G. (2016). "Türk Bankacılık Sektörünün Tarihsel Gelişimi ve AB Bankacılık Sektörü İle Karşılaştırılması", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(2), 485-508.
- TBB (2019). *Bankalarımız 2018*, Türkiye Bankalar Birliği Yayını, Yayın No: 331, İstanbul.
- Uçkun, N. ve Girginer, N. (2011). "Türkiye'deki Kamu ve Özel Bankaların Performanslarının Gri İlişki Analizi İle İncelenmesi", *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 21, 46-66.
- Wu, H. Y., Tzeng, G. H., ve Chen, Y. H. (2009). A Fuzzy MCDM Approach For Evaluating Banking Performance Based on Balanced Scorecard. *Expert Systems With Applications*, 36(6), 10135-10147.
- Yılmaz, Z. ve Uzgören, E. (2013). "Türkiye'de İllerin Temel Bankacılık Faaliyetleri Yönünden Kümeleme Analizi Yöntemiyle Sınıflandırılması", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, EYİ 2013 Özel Sayısı, 535-554.

İnternet Kaynakları

- <https://www.ceicdata.com/en/indicator/capital-adequacy-ratio>, Erişim Tarihi: 28.11.2019
- https://www.bddk.org.tr/ContentBddk/dokuman/duyuru_0744_01.pdf, Erişim Tarihi: 28.11.2019
- <https://katilimdunyasi.com/2016/05/16/albarakanin-sermaye-yeterlilik-orani-22ye-dustu/>, Erişim Tarihi: 28.08.2019.
- <http://www.tkbb.org.tr/veri-seti>, Erişim Tarihi: 28.08.2019
- https://www.tbb.org.tr/Dosyalar/istatistiki_raporlar/Bankalarimiz_Kitabi_/914/Ekler/Bankalarimiz2009-I.bolum.pdf

AVRUPA'NIN DEĞİŞİMİ KARŞISINDA OSMANLI İMPARATORLUĞU VE MİLLİ BURJUVAZİYE GİDEN SÜREÇ

Merve Suna ÖZEL ÖZCAN¹, Mehmet Esat SARICAOĞLU²

Öz

Osmanlı İmparatorluğu dünya tarihinde kendine özel siyasi, iktisadi ve toplumsal yapısı ile dikkat çeken örneklerdendir. Osmanlı İmparatorluğu'nun yaklaşık 600 yıl süren uzun hâkimiyet dönemi içinde geçirdiği değişimleri tek bir yaklaşımla ele almak, tarihi sınırlı bir bakış açısı ile okumaktır. Bu bağlamda Avrupa'nın Orta çağ ve akabinde yaşadığı devrimler süreci ile iktisadi ve siyasi değişiminin kısmen Osmanlı İmparatorluğu eş etkileşimine dikkat çekmek önemlidir. Elbette Türkiye'de iktisadi siyasi ve sosyal tarih üzerine yapılan pek çok çalışma mevcuttur. Ancak kısmen de olsa farklı bir pencere açabilme adına bu çalışmada Avrupa'nın devrimler süreci ile eş zamanlı Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşanan iktisadi değişimlerin ya da fikirlerin kısa bir incelemesini ortaya koymayı amaçlıyoruz. Bu bağlamda çalışmanın bir anlamda millî burjuvazi yaratımının da temellerine değinmesi söz konusudur.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı İmparatorluğu, Burjuvazi, Avrupa

The Ottoman Empire Against The Change Of Europe And The Formation Of The National Bourgeoisie

Abstract

The Ottoman Empire is one of the most remarkable examples in the world history with its special political, economic and social structure. To understand 600 years of dominance of the Ottoman Empire from a single perspective limits our historical perspective. So, it is important to draw attention to co-interaction between the Ottoman Empire and Europe. Because the impact of the revolutions and economic and political change in Europe has a important effect on Ottoman Empire. Of course, in Turkey there are many studies done on economic, social and political history. However, in this study, we aim to present a brief examination of the economic changes or ideas in the Ottoman Empire simultaneously with the revolutions of Europe. In this context, the study also touches on the basics of national bourgeoisie creation.

Keywords: Ottoman Empire, Bourgeoisie, Europe

Gönderilme Tarihi: 28.11.2019

Kabul Tarihi: 08.01.2020

1 Dr. Arş. Gör., Kırıkkale Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler, E-posta: mervesuna@yahoo.com
2 Dr. Öğr. Üyesi Kırıkkale Üniversitesi, FEF, Tarih Bölümü, E-posta: msaricaoğlu@yahoo.com

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu kendi sui generis yapısını toplumsal ve siyasi olarak her alanda ortaya koyan önemli imparatorluk örneklerindedir. XIX. Yüzyılda uluslararası alanda ulus devletlerin kurumsallaşması ve milliyetçi fikirler ile birlikte sistemde yaşanan yeni gelişmeler, Osmanlı İmparatorluğu'nun bu gelişmeler karşısında etkilenmesine sebep olmuştur. Bu açıdan çalışma kapsamında odaklanacağımız iktisadi yapı ve buna bağlı olarak burjuvanın sosyal ve siyasi bir sınıf olarak gelişimi de Osmanlı İmparatorluğu'nda farklı bir gelişim süreci takip etmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun iktisadi yapısı temel olarak iâşe (provizyonizm), gelenekçilik (tradisyonalizm) ve fiskalizm ilkeleri ekseninde şekillenmiştir. Bu bağlamda iktisadî ve toplumsal yapının "sui generis" özelliği, devlet içerisinde burjuva tarzı bir sosyal sınıfın oluşmasına izin vermemiştir. İmparatorlukta, Türk-Müslüman ahali tarımla uğraşırken, gayri Müslimler de ticaret ve sanayi sektöründe söz sahibi olmuşlardır. Osmanlı İmparatorluğu Klasik Dönemi içerisinde iktisadi, toplumsal ve siyasi alanlarda herhangi bir sorun ile karşılaşmamış olup XVIII. yüzyıldan itibaren devlet, idarî ve sosyal alanlarda ortaya çıkmayan sorunlar ve bunların iktisadî alana yansımaları ile zor dönemler geçirmeye başlamıştır. Bu açıdan Türk iktisadî ve siyasî tarihi içerisinde millî burjuvazi Batı'dan farklı bir süreç ve olaylar silsilesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Buna bağlı olarak da Türkiye'de burjuva sınıfı Batı'nın aksine uzun soluklu bir mücadele sonucunda oluşmamıştır denebilir. Batı'da burjuvazinin siyasî ve iktisadî alanda güçlenmesi ve tarih sahnesine çıkışı uzun ve zorlu dönemler sonucunda gerçekleşmiştir. 1789 Fransız İhtilali ile birlikte burjuvazi dünyaya yayılma imkânı bulmuşsa da Osmanlı İmparatorluğunun özellikle son döneminde örneğinde bu süreç daha çok devlet desteği ile oluşturulmaya çalışılmıştır.

Bu kapsamda çalışmamız karşılaştırmalı tarihsel perspektif sunma amacını taşımaktadır. Amacımız doğrudan sıralı bir tarih okuması sunmak yerine dönemsel olarak önemli noktaların vurgulanması ve bu bağlamda da belli odaklar üzerinden karşılaştırma sunabilmektir. XIX. Yüzyıl dünya tarihinde pek çok önemli değişimin yaşandığı bir yüzyıl olması nedeni ile çalışmamızda da tek bir imparatorluk örneği odağından ziyade bir anlamda Osmanlı ve Batı'nın kısa bir karşılaştırması yapılacaktır. Bu bağlamında Batı'da yaşanan siyasi ve iktisadi temelli devrimler ve dönüşümler incelenerek XIX. Yüzyıl içinde Batı burjuvazisinin oluştuğu temel noktalar ortaya konmaya çalışılacaktır. Ardından Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerini kapsayan ve iktisadi temelli yaklaşım farklılıklarının yaşandığı süreç incelenecektir.

Orta Çağ ve Batı

Osmanlı İmparatorluğu'nun XIX. Yüzyıldaki konumunu incelemeye önce Batı'da yaşanan gelişmelere göz atmak yararlı olacaktır. Çünkü Batı ve Doğu sistemleri içinden karşımıza çıkan farklılıklar ve güç konumlarının okunmasında dönemin konjonktürel yapısı önemli bir fark sunmaktadır.³ Bu bağlamda Doğu devlet ve imparatorluklarının güçlü olduğu dönemde Batı karanlık çağ olarak adlandırılan, Orta Çağ dönemi içerisinde feodal sistem ile siyasi birliğini devam ettirmekte idi. Feodalizm Avrupa özelinde siyasi, toplumsal ve iktisadi hayata yön vermekte idi. Kapitalist Dünya öncesinde Avrupa'da feodal sistemin yarattığı *"harcamaya dayalı bir ekonomi"* mevcuttu (Sombart, 2008, s.22).

Avrupa'daki feodal yapı içinde karşımıza iki önemli sınıf çıkmaktadır: serfler (köylüler) ve senyörler (derebeyleri). Werner Sombart, senyörlerin toplumsal statüsü ve yaşayışını şu şekilde aktarmıştır (2008, s.23-24):

"Bir senyör gibi yaşamak demek, dolu dolu ve bolluk içinde yaşayıp çevresinde pek çok insan beslemek; günlerini savaşarak ya da avlanarak, gecelerini ise arkadaş ve dost çevresi ile birlikte zar atıp, güzel kadınların kollarında eğlenerek geçirmek; şatolar ve kiliseler inşa ettirmek; turnuvalar ve benzeri etkinlikler sırasında şatafat ve gösterişe önem vermek; çoğu kez sahip olunan olanakların üstünde lüks bir yaşantı sürmek demektir."

Diğer taraftan XI-XIII. yüzyıllar arasında süren Haçlı Seferleri, feodalizm ve Kilisenin dogmaları açısından büyük bir kırılmanın başlangıcını oluşturmaktadır. Haçlı Seferleri sonrasında Avrupa liman şehirleri büyüme gösterirken, Anadolu'dan ve Ortadoğu'dan öğrenilen yeni bilgi ve teknikler de söz konusudur (Şenel, 278-282). Bu gelişmeler ile birlikte karşımıza XIV. Yüzyılın sonu ile XV. Yüzyılın ilk yarısında patlak veren feodalizm bunalımını belli ölçülerde hızlandıran büyük köylü ayaklanmaları çıkmaktadır (Colin, 2000, s.44). Feodalizmin ekonomik bir kısır döngü içerisine girmesi, mahalli senyörlerin merkezi bürokrasiyi atlatarak köylülerden çekilen artığa el koymak isteğini ortaya çıkarmıştır. Fakat konumlarını güçlendirme adına yapacakları bu uygulama için gerekli koşullar oluşmamıştır. Sonuç olarak da senyörler bu süreç içerisinde bağımsız köylüleri serflere dönüştürememiştir (Keyder, 2003, s.16-17).

1500'lü yıllarda Avrupa'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun Akdeniz hegemonyasına karşı denizlerde alternatif arayışı, Avrupa tarihini değiştiren keşif hareketlerinin de yaşanması ile dünya tarihinde yeni bir dönem başlatmıştır. Coğrafi keşifler ile birlikte keşfedilen yeni yerlerdeki altın, gümüş gibi değerli madenlere el koyulması ve Avrupa'ya taşınması Batı Avrupa tüccarlarının elindeki sermaye

3 Osmanlı İmparatorluğu kuruluşundan itibaren özellikle bilime önem vermiş ve her alanda nizam ilkesi ile ilerlemiştir. Osmanlılarda ilk medrese, 1330 yılında Gazi Orhan Bey tarafından İznik'te açılmış ve ilk müderris olarak Şerefüddin Davud-i Kayseri tayin edilmiştir (Ayrıntılı bilgi için bkz. Uzunçarşılı, 1988, s. 1)

birikimini arttırmıştır. Bu gelişmeler feodal sistemin zayıflamasına ve kilise ve derebeyleri karşısında burjuvazinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Böylece ticaret ve sanayinin gelişmesi feodal sistemi zayıflatırken, yavaş yavaş ekonomik gücünü kazanmaya başlayan burjuva sınıfı, siyasal gücü de ele geçirmeye başlamıştır.

Burjuva sınıfının ortaya çıkmasında en etkili koşul tarımsal üretim yapısındaki değişimlerin sermaye birikimini arttırması olmuştur. İkinci olarak tarımda yaşanan üretim artışı burjuva olarak adlandırılan girişimci sınıfın hukuksal olarak özel mülkiyet ve miras normlarının ortaya çıkmasında etkili olmasını sağlamıştır (Akif, 2001). Son olarak ise üretim sistemlerinin değişimi ile sermaye birikimini sağlayan burjuva sınıfı siyasi alanda da etkin olma isteği duymuş ve önce feodalite, sonra da monarşilerin sonunu getiren süreci başlatmıştır. Fakat şunu da belirtmek gerekir ki XVIII. ve XIX. Yüzyıllar, Avrupa'da burjuvazi için önemli olayların yaşandığı dönemler olmakla birlikte burjuvazinin oluşumundaki ekonomik, siyasal ve toplumsal farklılıklar söz konusudur. Nitekim burjuvazinin oluşumu ve ekonomik, siyasal güç kazanımı her ülkede aynı şekilde yaşanmamıştır (Berkes, 1969, s. 132).

Burjuvazi, Orta Çağ'da Fransız şehirlerindeki özgür vatandaşlar anlamına gelen bir kavram iken, XIII. Yüzyıldan itibaren bu kavramın anlamı değişmeye başlamıştır. Bu bağlamda kentte oturan bireyler noktasında, karşımıza çıkan tüccar ya da zanaatkârlar burjuva tanımına girmemeye başlamıştır. Burjuva toplumsal bir sınıftan ziyade bir insan tipi olarak belirginleşmeye başlamıştır (Sombart, 2008, s. 114). Sombart, Benjamin Franklin'in iyi bir burjuva örneği olduğunu belirtmekte ve kitabında daha çok Benjamin Franklin üzerinden örnekler sunmaktadır. Gerçekten de Franklin, dönemi içerisinde sistemli ve hizmet odaklı bir kişilik olarak karşımıza çıkmaktadır ve burjuvanın özellikle XX. Yüzyıl öncesinde önemli bir temsilcisi olmuştur. Franklin, çok sistemli bir yaşam çizelgesine sahiptir. Şöyle ki sabah 5'te kalkan Franklin günün hangi saatinde ne yapacağını ayrıntılı olarak yazmış ve bu çizelgeye göre hareket etmiştir (Sombart, 2008, s. 160-165).

Diğer taraftan Weber'in "*Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhunu*" adlı eserinde de belirttiği gibi kapitalizmin ilk dönemlerinde girişimciler hizmet odaklı bir yaşam sürmüş ve sermaye birikimine ağırlık vererek, sade bir yaşam ve çok çalışma odaklı bir sistem kurmuşlardır (Weber, 2010). Son noktada Burjuvazi XVII. ve XVIII. yüzyıllar boyunca feodal aristokrasi ve monarşilere karşı politik bir güç mücadelesine girmiştir. Bunun sonucu olarak da burjuvazi modern dönemde politik karakteristiğe sahip bir ideoloji halini almaya başlamıştır.

Devrimler ve Değişen Avrupa

İnsan haklarının ortaya çıkışı insanın bir nevi birey olmasının tarihidir diyebiliriz, çünkü insanın parçası olduğu devletten ayrı bir antikite olarak ele alınması, ayrı bir özne olarak düşünülmesi uzun bir süreç sonunda gerçekleşmiştir.

İmparatorluk içerisinde uyumu sağlayacak olan karizmatik lider imparatordur. Antik dönemden modern döneme kadar tarihin en gösterişli imparatorlukları, hâkimiyetlerini iktisadi, siyasi ve askeri, tüm iktidar kaynaklarına mutlak olarak sahip olduğu fikri üzerine kurmuşlardır (Mann, 2013, s. 159). Bu kapsamda imparatorlukların da tıpkı devletler gibi belli bir yönetim şekli söz konusudur. Bu yönetim şeklinin meşruiyetinin, Weber'in tanımladığı karizmatik, geleneksel ve rasyonel otorite tiplerinden, geleneksel ve karizmatik olanına dayandığı söylenebilir.⁴

Avrupa özelinde konuya ilişkin dikkat çeken ilk örnek olan 1215 yılında imzalanan "Magna Carta Libertatum" anlaşması, Kral John ve soylular arasındaki ilişkiyi düzenlemek için imzalanmıştır. Magna Carta, kral ve soylular arasındaki çekişmenin bir sonucu olmakla birlikte, bu şart "imtiyazlı sınıflar dışında kalanları da ilgilendiren bireysel hak ve hürriyetleri de içermesi" bakımında önemlidir (Çağırın, 2006, s.8). Ayrıca kral bu anlaşmayı imzalamış olmakla, özgür bireylerin ya da vatandaşların haklarını bir anlamda kabul etmiştir. Magna Carta'nın ardından karşımıza 1628 yılında İngiliz parlamentosu tarafından kraliyetin vergi koyma yetkisini sınırlandıran Haklar Dilekçesi (Petition of Rights) çıkmaktadır. İnsan hakları bağlamında bir diğer önemli belge de "The Act of Habeas Corpus" olarak adlandırılan yargılama ve cezalandırmaya ilişkin keyfiliği ortadan kaldıran ve daha sonraki dönemlerde insan hakları ile ilgili anahtar bir göreve sahip olacak olan kanundur.

XVIII. Yüzyılda John Locke, "doğal durum ve doğa yasası" içerisinde ortaya koymuş olduğu doğal haklar ekseninde her insanın insan olması nedeni ile sahip olduğu haklardan söz etmektedir (Şenel, 2004, s. 338). Bu açıdan bireyin sahip olduğu bu haklar hükümetten yahut yasalardan kaynaklanmamaktadır. Bu noktada Locke, birey ve siyasi otorite arasında insan hakları bağlamında ilişkiyi şu şekilde ifade eder (Şenel, 2004, s. 342):

"İnsanların devletlerle birleşmelerinin ve kendilerini yönetimlerin altına sokmalarının asıl amacı, benim mülkiyet genel adı altında topladığım, canların, özgürlüklerin ve malların korunmasıdır."

Locke'un insan hakları ile ilgili fikirleri, ondan önce Thomas Hobbes'un bahsetmiş olduğu doğa durumunda savaş halinde olan insan ekseninden farklı bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Locke doğa durumunda insanların savaş halinde olmadığını belirterek, doğal hakları bireysele özgü olarak algılayan bir anlayış ortaya koymuştur (Arnhart, 2004, s. 231).

4 Weber meşruiyet noktasında üç otorite tipinden bahseder. Bunlar geleneksel, karizmatik ve rasyonel otorite tipidir. Geleneksel otoritede, geleneklerin kutsallığı ve gücüne atf ile gücü kullananlar meşruiyet kazanmaktadır. Karizmatik otoritede ise bireyin kutsallığı öne çıkmaktadır. Bireyin kahramanlığı ve özelliklerine bağlı olarak otoritesi meşrulaşır. Son olarak rasyonel otorite de normatif kurallar ile egemenlik meşruiyet kazanmaktadır. (Ayrıntılı bilgi için bkz: Weber, 2017 s. 43-89.)

Bu düşünsel gelişimin son noktası bilindiği üzere Avrupa açısından devrimler süreci olmuştur. XVIII. yüzyıl itibariyle Avrupa ve genel olarak “Batı” olarak adlandırabileceğimiz coğrafyada hızlı bir devrimler dönemi yaşanmıştır. Bu dönem içerisinde en etkili devrim, şüphesiz 1789 Fransız İhtilali ve ortaya çıkarıldığı fikirlerdir. Dönemin konjonktürel yapısının getirileri, karşımıza Avrupa’da devrimler silsilesini ortaya çıkarmıştır. Sürece bakıldığında aslında en önemli gelişmenin kolonyal Amerika’da başladığı görülür. Amerika’da, 1776’da Amerikan Devrimi’nden Küba’nın 1898’deki bağımsızlığına; İspanyol ve Fransız kolonilerindeki bağımsızlık hareketlerinin patlamasına dek giden güçlü bir bağımsızlık süreci karşımıza çıkmaktadır.

İngiltere’de sanayi devrimi ile birlikte yaşanan toplumsal, iktisadi ve siyasal değişmelerin yanı sıra Fransa’da burjuvazi farklı bir tarihi süreç içerisinde yol almıştır. Fransız Devrimi’nden önce Fransa’nın toplumsal yapısı eşitsizliğe ve ayrıcalıklara dayanmaktaydı. Sosyal yapı asiller, din adamları ve halk olarak sınıfsal bir ayrıma tabi tutulmuş ve halk sınıfı her türlü ayrıcalıktan yoksun, çalışan üreten ve tüm vergileri ödeyen kesimi oluşturmak idi. Diğer taraftan 18. yüzyılda sanayi devriminden Fransa da etkilenmiş, üretim artmış, tüccar ve sanayici zenginleşmiş, bir kapitalist sınıf ortaya çıkmıştı (Armaoğlu, 2003, s.33-35). Nitekim Fransa’nın İngiltere ile yaptığı savaşlar ve Amerikan Bağımsızlığı için yaptığı yardımların ülkede karşılığı artan vergiler olmuştur. Böylece artan sosyo-kültürel eşitsizlikler ve iktisadi zorluklar halkın 1789 yılında ihtilale giden süreci başlatmasına yol açmıştır.

Tablo I: *Avrupa’da Proleterleşme (1500-1900)*

<i>Başkasının geçindirdikleri dahil, kişi sayısı (milyon)</i>				
Yıllar	1500	1800	1900	1990
Toplam nüfus	56	50	285	800
Proleter olmayan	39	50	85	200
Kent proletaryası	1	10	75	450
Kırsal proletarya	16	90	125	150

Kaynak: (Tilly, 1993, s. 73.)

Aslında XVI. yüzyıl Avrupa’sında pek çok küçük ölçekli devrim yaşanmıştır, ancak bu devrimler kısa süreli ve sistem dönüşümü yaratacak etkide olmamışlardır. Tilly, XVIII. yüzyıl sonrasında gerçekleşen devrimleri toprak-çıkar karşıtlığı ve grup üyeleri arasındaki ilişkiler yönünden ikiye ayırmıştır (Tilly, 1994, s. 71). Sosyolojik olarak devrim konusu, egemen iktidar ilişkilerinin şiddet aracılığı ile dönüştürülmesi anlamına gelmektedir. Ancak reel politik açıdan Mann’ın ifadesi ile “dünya devrimleri” hakkında bir sınıflandırma yapmak zordur (Mann, 2013, s.159)

Ancak bizim açımızdan önemli bir nokta da devrimler ve sanayileşme ile birlikte Avrupa'da oluşan yeni sınıflardır. Tablo I'de görüleceği gibi 1500-1900 arası dönemde kent proletaryası I'den 450 seviyelerine ulaşmıştır. Bunda kentleşmenin ve Avrupa'da yaşanan değişimlerin etkisi büyüktür. Bu bağlamda sanayileşenin merkezi olarak İngiltere'de özellikle tekstilde, önce su çarkları, ardından buhar motorlarıyla çalıştırılan yeni makineler sayesinde giysi üretimi ve teknolojik gelişime bağlı olarak da işçilerin verimliliği artmıştır. Akabinde bu icatlar hızla Birleşik Devletlere yayılmış ve kendi icatlarını geliştirmeye başlamışlardır (Daron ve Robinson, 2013, s.37). Öte yandan XVIII. yüzyılda İngiltere'de yapılan teknolojik buluşlar, ticari kapitalizmin sını kapitalizme geçişini sağlarken, Fransa da güçlü rakibi İngiltere'yi takip ederek laissez-faire (bırakınız yapsınlar) ilkesini uygulamaya başlamıştır.⁵

XIV. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadî Hayat ve Ekonomi

Yukarıda ele aldığımız gibi Avrupa açısından devrimler süreci yaşanırken, Osmanlı İmparatorluğu'nun da sistem içinde bu süreci takip etmekle birlikte olaylara uzak kaldığı görülmektedir. Örneğin İngiltere özelinde bakıldığında, ülkede gerçekleşen değişim sürecinin, 1789 Fransız İhtilalinden farklı bir yapıda olduğu görülmektedir. Bunun nedeni İngiltere'nin toprak sahibi ve ticaretle uğraşan elitleri arasında çatışmayı sona erdirecek ve karşılıklı uyum sağlayacak resmi mekanizmalar yaratmasıdır. Bu açıdan 1688 yılında gerçekleşen anlaşmadan sonra Avrupa devletlerinden farklı olarak şekillenen İngiliz tarzı yaklaşım, elitler ile karşı karşıya gelmeden ülkede büyüyen bir ekonominin kurulmasını sağlamıştır (Wilson, 79-80).

Avrupa'da bu gelişmeler yaşanırken Osmanlı İmparatorluğu, Fransız İhtilali sonrasında Napolyon Bonaparte'ın Mısır işgali ile uğraşmakta idi. Zira Napolyon, 1799 ile 1804 yılları arasında Birinci Konsül olarak ülkeyi yönetirken, 1804'te imparatorluğunu ilan etmiş; ardından da Avrupa, Koalisyon Savaşları ile büyük bir karmaşa dönemine sürüklenmişti.

Tüm bu gelişmelerden bağımsız olarak, Osmanlı sistemini anlamak için tarihi açıdan bazı dönemsel saptamalarda bulunmak yararlı olabilir. Nitekim Türklerin Anadolu'ya gelmeye başladıkları XI. Yüzyıl ile Cumhuriyet dönemine tekabül eden XX. Yüzyıl arasındaki süreci, "klasik dönem" (nizam-ı kadim) ve "yenileşme dönemi" (nizam-ı cedid) olmak üzere iki bölümde incelemek mümkündür. Bu çerçevede Osmanlı İmparatorluğu, klasik dönemde kendi kendine yeten cihânşumûl bir devlet olarak karşımıza çıkmakta idi. Fakat XVIII. yüzyıl sonu ve XIX. yüzyılın başından itibaren giderek hızlanan değişimler ve Avrupa'da ortaya çı-

5 Kazgan, s. 47-48.

kan önemli olaylar Osmanlı'nın da iktisadî ve sosyal alanda değişimine neden olmuştur. İktisadî sistemini iâşe (provizyonizm), gelenekçilik (tradisyonalizm) ve fiskalizm ilkeleri üzerine kurmuş olan imparatorluk, XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, gelenekçilik ilkesinin etkisinin ortadan kalkması ile yeni arayışlara yönelmiştir (Genç, 2000, s.95). Yenileşme dönemi ile birlikte devletin nasıl kurtarılacağı arayışları başlamıştır. Bu arayışlar Osmanlı Devleti içerisinde askerî, idarî ve siyâsî sahalarda kendisini göstermiş olmakla birlikte, iktisat alanında da değişimler gerçekleştirmesine yol açmıştır (Tabakoğlu, 2002, s.369-425).

Diğer taraftan Osmanlı İmparatorluğu Avrupa'da yaşanan teknolojik gelişmeler karşısında da gerilemeye başlamıştır. Bu bağlamda Duraklama ve Gerileme⁶ olarak adlandırılan sürece giren Osmanlıların, XIX. Yüzyılda Kırım'dan; İstanbul Fethi ile Türk gölü haline gelen Karadeniz'den ve 1517'de Mısır'ın fethiyle kontrolüne geçen ticaret yollarından yavaş yavaş uzaklaşmaya başladığı görülmektedir. Bu uzaklaşmanın en önemli nedenlerinden biri, şüphesiz 1774 tarihli Küçük Kaynarca Antlaşması'dır. Zira antlaşma şartlarına göre Karadeniz'de Rus gemilerine izin verilmiş ancak Rus Kraliçesi Katerina 1784 yılında, Karadeniz limanlarını diğer yabancılara da açmıştır. Yine 1784 yılında Avusturya da Karadeniz'de gemi işletme ve boğazlardan geçme izni alırken, bunu 1799 ve 1803 yıllarında aynı imtiyazlar ile İngiliz ve Fransa imparatorlukları takip etmiştir (Issawi, 2006, s. 163).

Nitekim XIX. yüzyılın ortalarında, Kıta Afrika'sının yanı sıra Çin ve Osmanlı İmparatorluğunun dünya pazarlarına açılmaya başladığı görülmektedir. Bu durum, pazarların İngiliz hegemonyası altında bütünleştirilmeye çalışıldığı bir dönem olmuştur. Ancak bu uzun sürmemiş ve dünya kısa sürede tek merkezlikten çok merkezli bir iktisadi hegemonya sisteme yönelmişti. Nitekim 1880-1945 dönemi boyunca sistemde yaşanan çatışmalar dünya savaşlarını beraberinde getirmiştir (Amin, 1992, s.84).

Dolayısıyla Osmanlı Devleti, Batı'da yaşanan Sanayi İnkılâbı ile birlikte ortaya çıkan gelişmeleri çok yakından takip edememiştir. Buna karşın Avrupa kapitalizmi, gelişmesinin her aşamasında Osmanlı topraklarındaki pazarlardan tavizler koparmıştır. Üstelik Avrupalıların imtiyazlarından faydalanmak isteyen Osmanlı vatandaşı olan gayrimüslim tüccar sınıfı, Avrupa devletlerinin himayesine giderek güçlü bir ticaret oligarşisi oluşturmuşlar; bu durum ise Osmanlı ekonomisini işleten yerli üreticiye ağır bir darbe indirmiş ve devlet içerisinde sermaye birikimi ve teknolojideki değişim yoluyla daha ileri bir üretim örgütlenmesine geçişi engellemiştir (Kazgan, 2002, s.13-16).

6 Literatürde esasında tam bir uzlaşma olmamakla birlikte Karpat Osmanlı'nın dönemselleştirilen tarihsel sürecini şu şekilde eleştirmektedir: "Bu safhanın Osmanlı'nın gerileme dönemine tekabül ettiği varsayılmaktadır. Bu görüşün aksine, 1XVIII. yüzyılda da devlet yaklaşık elli yıl barış ve refah içinde olmuş, 1689 Viyana yenilgisinden sonra kaybedilen bölgelerin bir kısmı tekrar fethedilmiştir." (Kemal H. Karpat, "Osmanlı Tarihinin Dönemleri: Yapısal Bir Karşılaştırmalı Yaklaşım", (Haz.) Kemal H. Karpat, **Osmanlı ve Dünya Osmanlı Devleti ve Dünya Tarihindeki Yeri** (Çev) Mustafa Armağan, vd. İstanbul: Ufuk Kitap, 2006, s. 133)

İktisadî anlamda Osmanlı sisteminin Batı kapitalizmi ile bütünleşmesinde ticaret, borçlanma ve yabancı sermayeden oluşan üç unsur etkili olmuştur. Bu unsurların etkili olabilmesi daha önce uygulanan iktisat politikaları ile Osmanlı iktisadî yapısına bağlı idi. Zira daha önceki devirlerde benimsenen ticaret politikaları ve yabancı ülkelere tanınan ticari ayrıcalıklar vb. uygulamalar, Batı ile yoğun bir ticari ilişkiye yol açmış olmakla birlikte, yerli iktisadî gelişmeye karşı biçimde devletin gelirlerinin giderlerine yetişememesi; iç ve dış borçlanma gibi olumsuz sonuçları ortaya çıkarmıştır. Üstelik imparatorlukta, Batı'yla rekabet edebilecek türden ulaşım ve diğer altyapı yatırımları ile sermaye birikimi yetersizliği gibi nedenlerle de Osmanlı toprakları üzerinde "yabancı sermaye yatırımlarına" yol açmıştır. Dolayısıyla bu üç unsurdaki gelişme ve değişimde "dış güçlerin" politik amaçlarının etkili olduğu ve Osmanlı Devleti'nin bunlara yönelik politika geliştirmede etkisiz kaldığı görülür (Buluş, 2003, s.28-29).

Diğer taraftan uluslararası alanda Osmanlı İmparatorluğu'nun yaşadığı güç kaybı ve devletler sisteminde Batılı güçlerin öne çıkması, sadece iktisadi anlamda ya da teritoryal alanda bir soruna değil aynı zamanda sosyo-kültürel ve siyasi değişimlere de yol açan bir süreç olmuştur. Bunun en önemli örnekleri Gülhane Hatt-ı Hümayûnu ile Islahat Fermanı'dır. Her ikisi de Osmanlı İmparatorluğu'nun en buhranlı dönemlerinde karşımıza çıkan sosyo-kültürel değişim hareketidir. Esasen Avrupa'da yaşanan devrimler süreci karşısında Osmanlı İmparatorluğu nispeten daha sakin bir toplumsal-siyasi süreç yaşamakta idi. Ancak imparatorluğun sosyo-kültürel yapısındaki bu durum, Avrupalı güçlerin sürece dâhil olması ile değişmeye maruz kalmıştır. Nitekim Osmanlı tarihçisi E. Ziya Karal, bu iki gelişme ile ilgili önemli bir tespit ortaya koymuştur. Ona göre, Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile Islahat Fermanı arasında en önemli fark, "yabancı etkisi" idi. Nitekim Gülhane Hatt-ı Hümayûnu, Mustafa Reşit Paşa tarafından dış etkilerden kısmen uzak hazırlanırken; Islahat Fermanı'nın esasları Âli Paşa ile İstanbul'daki Fransız ve İngiliz elçileri arasındaki uzlaşma neticesinde belirlenmişti (Karal, 2007, s. 5)

Dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı'da gerçekleşen modernleşme ve devrimlere karşı yaklaşımında dış etkiler önemli olmuştur. Nitekim IV. Murat döneminde, devletin iç sorunlarına karşı yerli çözümler üretilirken (mesela Koçi Bey Risalesi), XIX. Yüzyıl ve sonrasındaki süreçte dış etkilere daha açık olduğu görülmektedir. Fakat bu durum Tanzimat döneminden itibaren, imparatorluğun Avrupa'yı yakalama girişimlerinin sonuçsuz kaldığı anlamına gelmez. Bu kapsamda Osmanlı modernleşme süreci içerisinde modern askeri ve sivil okulların açılması ve buradan yetişen yeni neslin Osmanlı'nın son dönemlerindeki aydın kesiminin temelini oluşturmuş olması, bu hususu ortaya koymaktadır.

Bazı araştırmacılara göre esasen bu gelişme, iktisadî alanda iki temel yaklaşımda şekillenmeye başlamıştı: "Liberal" ve "milli iktisat" eğilimleri. Liberal eğilim içinde ülkenin bir tarım ülkesi olarak devamı ve serbest dış ticareti be-

nimsemesi fikri mevcuttu. Bu düşünceye göre, imparatorluğun sanayileşmesinin önü tarım ürünleri ihracatı sayesinde açılacak ve bu da bir temel oluşturacaktır. Diğer taraftan milli iktisat yaklaşımının, liberal yaklaşım ile tezat içinde olduğu görülmektedir. Milli iktisat fikrini savunanlar, Avrupa'yı yakalamak için, öncelikle gerçekleştirilmesi gereken sanayileşmenin önündeki en büyük engel olarak, gene Avrupalı güçlerin dayattığı "serbest dış ticaret" olarak görmüşlerdir. Bu nedenle de milli iktisatçılar, ülkede sanayi in korumacı önlemler ile oluşturulması ve desteklenmesi gerektiğini savunmuşlardır. Dolayısıyla Müslüman Türk girişimci sınıfı, bu iki fikri temelde geliştirilmiş ve korunacak olan bu yapı da "millî" bir burjuvaziye dayandırılmıştır (Georgeon, 2006, s. 141). Bu eksen de sonraki bölüm kapsamında bu iki eğilim ekseninde burjuva okuması yapılması yararlı olacaktır.

Millî Burjuvazinin Yaratımı ve Türkleştirme Politikaları

Osmanlı toplumsal ve iktisadî yapısı içinde burjuvazinin gelişimine ilişkin noktalara değinmeden önce temel olarak üst başlıkta yer alan üç ilkenin yanı sıra toplumun ve sistemin sosyo-kültürel ağı içinde İslâm ve ahlâk vurgusunun gücüne işaret etmek gerekir.

Osmanlı İmparatorluğu iktisadi temellerini, geçmiş dönem Orta Asya ve Anadolu Türk toplumlarından edindiği sosyo-iktisadi kurumların yanı sıra pek çok İslâm devleti ve toplumunda olduğu gibi İslâm hukukunun özelliklerini de dikkate alarak oluşturmuştur. Bu bağlamda Orta Çağ döneminde Avrupa'dan daha ileri bir konumda olan pek çok İslâm devletinin ticari gücü göz önüne alındığında, XII ve XIII. yüzyıllarda, Doğu Akdeniz'deki kredi ve finans kurumları hatırlanmalıdır. Bunun Osmanlı İmparatorluğu ile olan bağı ise iktisadi yapının gücü ve işleyiş mantığı ile ilgilidir. Osmanlı kredi ve finans kurumları Batı ve Güney Avrupa'dakilerden daha gelişmiş olmasının yanı sıra 17. yüzyılın sonlarına kadar Avrupa'daki gelişmelerden pek etkilenmeden İslâm geleneği içinde işlerliğini sürdürmeye devam etmişti. İktisat tarihçisi O. Pamuk, o dönemde İslâm'ın faiz yasaklarına karşın, Osmanlı kentlerinde ve yakın çevresinde yoğun kredi ağları geliştiğine dikkat çekerek, faiz yasağının aşılmasında İslâm iş ortaklıklarının Osmanlı toplumunda da yaygın olarak kullanıldığını belirtir (Pamuk, 2018, s. 7).

Bir diğer önemli nokta da ticaret ahlâkının toplum ve devlet işleyişindeki yeridir. S. Faroqhi, sanayi öncesi dönemde yaygın eğilimin, ticaretin, gündelik yaşam için gerekli malların sağlanması usulünün tanzimi olarak görüldüğüne dikkat çekmektedir. Bu durum Osmanlı İmparatorluğu örneğinde de farklı değildi. Hükümdarın, "ahlâk düzeninin koruyucusu" olarak görülmesi, ahlâkın "ekonomî" ve siyaset üzerindeki etkisini arttırmakta idi. Buna dair örneği hatırlatan Faroqhi, ihtikâr (karaborsa) olaylarına ilişkin Osmanlı resmi belgelerinde sınırsız kazanç arzusunun ahlâkî kusur olarak tanımlandığına dikkati çekmiştir (Faroqhi, 2010, s. 22-221).

Osmanlı iktisadî sistemine ilişkin önemli noktalardan biri de paranın rolüdür. Para, daha önce de geçtiği gibi, sistem içinde ilk aşamada, tımar üzerinden aynı ve hizmet şeklindeki bir vergi mantığı ile işletilen sistemde geri planda kalmış olarak düşünülebilir. Ancak zamanla para, Osmanlı toplumsal ve iktisadi sisteminde önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Öyle ki XV. Yüzyıl sonrasında paranın kullanımı kent ekonomisinin belirli kesimleriyle sınırlı kalmayarak kırlara doğru yayılmıştır. XVI. Yüzyılda da para kullanımında önemli artışlar olmuş ve kent ve kır arasındaki iktisadi bağlantılarda kırsal nüfusun önemli bir bölümünün para ekonomisine dahil olmasıyla etkisini sürdürmeye devam etmiştir (Pamuk, 2018, s.47-48).

Öte yandan Burjuvazi yukarıda da incelediğimiz gibi, Avrupa'da uzun süren mücadele ve devrimler sonucunda iktisadi ve siyasi hayatta kendine yer edinmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda ise sosyo-kültürel temelde bu tarz bir devrim ve mücadele arayışı söz konusu olmadı. Bu bakımdan özellikle imparatorluğun son dönemlerinde ve daha çok II. Meşruiyet sonrasında, sistem, sadece iktisadi değil siyasi değişim sürecinin de bir parçası olarak ilerlemiştir.

Nitekim Osmanlı'da var olan bu yaklaşım daha önce incelediğimiz Batı örneklerinden farklı bir temeldir. Osmanlı dünyası, bu temeli şekillendiren süreçte, son yüzyıllardaki savaşlarda mağlubiyet alan, siyasi bağımsızlığı Batılı devletlerce kısıtlanmaya çalışılan, kapitalist dünyaya karşı sanayileşmesini tamamlayamamış ve yarı-sömürge haline gelmiş bir devlet olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte imparatorlukta, 1830'lardan itibaren ekonomi-politik çalışmalar hızlanmıştır. 1839 Tanzimat Fermanı ile başlayan reform süreci özellikle eğitim, kültür ve iktisat alanında devam ettirilmiştir. 1880'e gelindiğinde, Osmanlı siyasi ve entelektüel sınıfının Batı'da yaşanan teknolojik ve bilim alanındaki gelişmeleri yakından izlediği ve bu alana ilişkin çalışmalar yaptığı görülmektedir (Georgeon, 2006, s. 142).

Ancak burada iktisadî yaklaşımlara ilişkin bir parantez açmak yararlı olacaktır. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme sürecinde iktisadî olarak da büyük bir darbe aldığı bilinmektedir. Tanzimat'tan sonra iktisadî yapı içerisinde gerek geleneksel zanaatların ve gerekse devlet fabrikalarının, çoğu kez Avrupa rekabetine yenik düşmesi söz konusudur. 1838 ve 1861 Ticaret Antlaşmaları, 1854 yılında başlayan dış borçlanma ve 1881'de kurulan Duyûn-ı Umûmiye teşkilatı nedeniyle bağımsız bir iktisadi politika uygulama imkânının olmayışı, Avrupa'nın malî denetimi altına girişle sonuçlanmıştır (Buluş, 2003, s.37). Yine 1760'lardan itibaren devletin malî durumunda yaşanan buhran karşısında sistemi düzeltme arayışlarından biri sarraflardan borç alma yöntemidir. Sarraflar özellikle Avrupa finans çevreleriyle olan ilişkileri sayesinde, Osmanlı devleti için Avrupa piyasalarından kısa vadeli borç bulabilmekteydi. Dolayısıyla bu grup, esasında "yerli" burjuvazinin çekirdeğini oluşturmuş olarak görülebilir. Ancak yine de bunlarda,

milli bir burjuvazi mantığından çok, gayrimüslim bir grup olma özelliği karşımıza çıkmaktadır. 1840'larda "Galata Bankerleri" olarak karşımıza çıkan bu malî sermayedarların Rum, Ermeni ve Yahudi kökenli oldukları bilinmektedir. Bunlar, ayrıca Doğu Akdeniz bölgesinde yerleşmiş olan Levantenleri de kapsayacak biçimde büyümüşlerdi (Pamuk, 2018, s. 142-144).⁷

Nitekim II. Meşrutiyet döneminde siyasal, iktisadî ve kültürel alanlarda "millileştirme" fikri hız kazanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda gayrimüslim ekonomideki etki ve gücünün büyüklüğü bu dönemde sorgulanmaya başlamıştı (Koraltürk, 2011, s. 30). Bu bağlamda 1908'de meşrutiyetin ilan edilmesinden hemen sonra İttihat ve Terakki yönetimi milli burjuvazinin yaratımında iktisadi politikaları şekillendirmeye başlamıştır. Bu noktada yeterli bir sermaye birikimine ihtiyaç duyan ulusal burjuvazinin, milli iktisadi bir zemin üzerine kurgulanması dikkat çekmektedir.

Öte yandan II. Meşrutiyet döneminin başında liberal iktisadi fikirlerin yayılmasında dönemin yayın organlarının da önemli rolü vardır. Bunlar arasında en dikkat çeken, kuramsal bir yayın organı olarak faaliyetini sürdüren *Ulûm-i İktisadiye ve İctimaiye Mecmuası* olmuştur. Kurucuları arasında Cavid Bey, Rıza Tevfik ve Ahmed Şuayip'in yer aldığı bu dergi hakkında araştırmacı Zafer Toprak, derginin o dönemde iktisadi liberalizmin sözcülüğünü üstelendiğine dikkatimizi çekmektedir (Toprak, 1995, s. 10-11). Yine bu dönemde "malî sermaye ve emperyalizm" konularını ilk kez ele alan Parvus Efendi'ye göre Osmanlı Devleti, Tanzimat sonrası aldığı borçlarla bağımlı bir ülke haline gelmişti ve bu bağımlılıktan kurtulabilmesi için bir an önce sanayileşmesi gerekmektedir. Parvus Efendi, esasen Avrupa malî sermayesinin Osmanlı İmparatorluğu'nu ve Asya'yı esareti altına almakta olduğunu düşünmekteydi. (Akt: Toprak, 1985, s. 638). Parvus Efendi'nin fikirlerinin İttihat ve Terakki üyelerinin bir kısmı üzerinde etkisi dikkat çekicidir. Çünkü Parvus Efendi sadece Batı ve Osmanlı karşılaştırması yapmakta aynı zamanda da esnaf, köylü ve Türk burjuvazisinin yaşamakta olduğu sorunlara da dikkat çekmekteydi (Erkan, 2018, S. 881).

Görüldüğü gibi Osmanlı aydını, sanayileşme ve Avrupa paradoksu içinde bir arayışla sistemde yerini bulma çabasındadır. Bu çaba, sistemde ilerlemenin sağlanması Batı'dan uzaklaşmayla mı, yoksa onunla uzlaşarak mı olacağı sorusuna dayanmaktadır. İktisadî açıdan sistemin millileşmesi yönünde dikkat çeken açıklamalar yapan Türk milliyetçi düşüncesinin önemli ismi Ziya Gökalp de "Türklerin hürriyet ve istiklâli sevdikleri için iştirakçi olamayacaklarına" dikkat çekerek, "*Ferdi mülkiyet, içtimai tesanütte hâdim bulunmak şartıyla meşrudur*" ifadesini kullanmıştı (Gökalp, 1976, s. 174-175).

7 Bu sarraflar, ilginç bir şekilde Fransız İhtilali sonrasında İstanbul'daki Fransız tüccarlarının yerlerini almaya başlamışlardır. Özellikle de poliçe ticaretinin önemli bir bölümünde kontrolü sağladıkları görülmektedir (Ayrıntılı bilgi için bkz. Pamuk, 2018 ve Pamuk, 1999).

Öte yandan Osmanlı Devleti'nin yarı sömürge haline getirilmesine bir tepki olarak da ortaya çıkan İttihat ve Terakki'nin, XX. yüzyılın başlarında devlet yönetimini ele geçirerek "milli ticaret ve sanayi burjuvazisi" oluşturma çabası dikkat çekicidir. Fakat G. Kazgan'a göre, savaş dönemi içerisinde takip edilen spekülâtif faaliyetler ile zenginleşen Müslüman-Türk tüccara göz yumulmuş ve azınlıklar aleyhine yapılan ayrımcılık, savaş zengini, toplumsal ahlâki çökerten bir sınıfın oluşmasıyla sonuçlanmıştır (Kazgan, s. 54). Buna bağlı olarak, II. Meşrutiyet döneminde ilginç bir millî iktisadî gelişme olarak Balkan Savaşları dönemi boykotu dikkat çekmektedir. Zira 1913-1914 yıllarında Osmanlı vatandaşı olan Rumlara karşı uygulanan boykot, II. Meşrutiyet döneminde uygulamaya konulan "millî iktisat" anlayışının başlangıcı sayılabilir (Toprak, 1995, s. 111). Dolayısıyla Balkan Savaşları, Osmanlı toplumunun yalnız siyasal yaşamında değil, aynı zamanda ekonomik ve düşünsel yaşamında da önemli değişmelere sebep olmuştur. Öncelikli olarak bu savaşlar ve sonuçları, *ittihâd-ı anâsır* kavramına dayalı Osmanlılık yaklaşımının meşruluk dayanaklarını ortadan kaldırmış; milliyetçiliği esas alan politikaların güçlenmesini sağlamıştır (Akkuş, 2008, s. 120).

1913-1914 yıllarında uygulanan boykot, Osmanlı Rum vatandaşlarının Balkan Savaşı esnasında Yunan hükümetine yaptıkları yardımlara ilişkindir. Boykot hareketini yürütenlere göre Balkan Savaşı'nda Yunanistan'ın başarısı kısmen Osmanlı Rumlarının desteği ile gerçekleşmişti. Öyle ki Balkan Savaşları esnasında, Osmanlı donanmasını Marmara Denizine hapseden Yunanistan'ın ünlü Averof zırhlısının, Averof adında Görüceli bir Osmanlı Rum vatandaşı tarafından Yunan Devletine hediye edildiği dile getirilmekteydi (Toprak, 1985, s. 109). 1913-1914 boykotunda dağıtılan broşürlerde, Rumların yerine Müslüman esnaf ve tüccardan alışveriş yapılması için Müslüman işyerlerinin adreslerini içeren listeler yayınlanmış ve Osmanlı topraklarında yaşayan Rumlar tarafından Yunan Hükümetine yardım yapıldığına yer verilmişti. Bu nedenle de halkın Müslüman esnaktan alışveriş yapması istenmekte ve Müslümanlara ticarete atılmaları için çağrıda bulunulmaktaydı (Kerimoğlu, s.96).

Balkan Savaşlarının sadece iktisadi değil ideolojik bir sonucu da vardı. Osmanlı'nın toprak bütünlüğünün korunması için ileri sürülen "Osmanlılık" ve "İslâmcılık" fikirlerinin karşılığının olmadığı bu savaşların neticesinde görülmeye başlanmıştır. Savaş ve sonrası süreç içinde Osmanlı toplumunda Müslüman gayrimüslim ahali arasındaki sorunlar, "millet sistemi"nin de büyük zarar aldığına göstergesi olmuştur. Böylece Müslüman Türk unsur arasında savunmaya yönelik bir milliyetçilik izlenmiş, Batı'nın gerek siyasal gerek iktisadî yayılımına karşı etkin bir "millî" direnç doğmuştur (Toprak, 1985, s. 179-199).

Öte yandan Koraltürk'e göre, 1908-1914 yılları arasında planlanan amaçlara ulaşılammış olursa da I. Dünya Savaşı ile sermaye birikimini hızlandıran spekülâtif kazançlara göz yumulmuş ve 1914-1918 yılları arasında kurulan anonim

şirketlerde Müslüman unsurlar ön plana çıkmaya başlamıştır (Koraltürk, 2011, s.33). Bu anlamda savaş dönemi, Akşin'e göre, Türk kapitalist sınıfı geliştirme ve onları iktisadî alana sokma adına "İktisadî Türkcülüğün" yeşerip serpildiği bir dönem olmuştur (Akşin, 2001, s. 417).

Sonuç

Osmanlı İmparatorluğu ve Batı, tarih boyunca farklı sosyo-kültürel ve iktisadî temeller içinde ilerleyen yapılar olarak görülebilir. Osmanlı sosyo-ekonomik sisteminin burjuvazi yaratma noktasında Batı'dan farklı bir yol takip ettiği de söylenebilir. Ancak buradaki temel mantık her toplum ve devletin kendi sosyo-kültürel değerleri ve konjonktürel gerekliliği içinde değerlendirilmesi zorunluluğudur. Bu bağlamda karşılaştırmalı bir bakış açısı ile yaklaşık ilk olarak Osmanlı İmparatorluğunun, Avrupa'da Orta Çağ'a hâkim olan tarzda bir toprak yapılanması ve feodal düzenden uzak olduğu görülmektedir. Zira Avrupa'da var olan toplumsal yapının, sınıfsal bir hiyerarşik mantığa dayandığı görülmektedir. Dolayısı ile Avrupa'daki hiyerarşik yapı ve serf-senyör sistemi, Osmanlı iktisadî yapısına uzak bir durumdur. Bir diğer nokta, burjuvazinin Avrupa'da ilk olarak iktisadî alanda etkisi mevcutken, zamanla devrimler sürecine doğru "aydın" olma, halka yol gösterme nosyonu da ortaya çıkmıştır. Bu anlamda burjuva özellikle İngiltere ve Fransa örneklerindeki gibi halka yol gösterici bir göreve sahip olduğu fikri ile hareket etmeye ve siyasi alanda devlet erki karşısında yer almaya başlamıştır. Fakat Türk toplumsal yapısında ise devlet kuramı ve yönetimi ekseninde adalet, ahlâk ve sistemin istikrarı noktasında karşımıza çıkan anlayış koruyucu bir figür olarak görülmüştür.

Bu açıdan burjuvazinin siyasi kimliğinin, Türk toplumsal yapısında devlet anlayışı ile tam olarak uyuşmadığı söylenebilir. Nitekim Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde ortaya atılan iktisadî yön arayışlarının temelinde de bu mevcuttur. Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa sistemine karşı olmakla birlikte tam bir uyumlaşma da sağlayamadığı noktada "liberal" ve "millî" olma ikilemine düşmüştür. Bu durum ise millî burjuva yaratımı için esasında bir sürecin de başlangıcı olmuştur denebilir. Çünkü sistemde kendi girişimci grubuna sahip olmayan bir yapının, Batı karşısında sanayi ve ilerleme gücünü sağlaması açısından itici gücü, Avrupa örneğinden yıllar sonra farklı bir konjonktürel çevre içinde ortaya çıkmış ve çıkarılmıştır.

Sonuç olarak, Türkiye'de Osmanlı döneminden miras kalan devlet kontrolü ile gelişim ve yenileşme faaliyetleri, Cumhuriyet döneminde de görülmektedir. Her ne kadar bu iktisadî himayecilik, burjuvaziye engel olarak görülse de bu dönem içerisinde bir girişimci sınıf oluşturulmuştur. Ancak bu sınıf siyasi alanda ortaya çıkmamış ve Batı Burjuvazisinin siyasi bakımdan aktif olan özelliğinden de uzak bir çizgi takip etmiştir.

Kaynakça

- Acemoğlu D. Ve Robinson J. A. (2013). *Ulusların Düşüşü: Güç, Zenginlik ve Yoksulluğun Kökenleri*, İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık.
- Akşin, S. (2001). *Jön Türkler Ve İttihat Ve Terakki*, Ankara.
- Armaoğlu, F. (2003). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu
- Arnhart, L., (2004), *Siyasi Düşünceler Tarihi*, Ankara: Adres Yayınları
- Berkes. N. (1969). *100 Soruda Türkiye İktisat Tarihi: Osmanlı Ekonomik Tarihinin Temelleri*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Buluş, A. (2003). *Türk İktisat Politikalarının Tarihi Temelleri*, Konya: Tablet Kitabevi.
- Çağırın, M.t E. (2006). *Uluslararası Alanda İnsan Hakları*, Ankara: Platin Yayınları
- Genç, M. (2000). *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet Ve Ekonomi*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Gökalp, Z. (1976). *Türkçülüğün Esasları*, (Haz.). Mehmet Kaplan İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Erkan, U. (2018). "Alexander Israel Helphand Parvus'un Türk Yurdu dergisindeki Yazılarının Analizi", 3. *Ines Uluslararası Eğitim ve Sosyal Bilimler Kongresi*, Konya: Çizgi Yayınları.
- Faroqı, S. (2010). *Osmanlı İmparatorluğu Ve Etrafındaki Dünya*, (Çev) Ayşe Berktaş, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Georgeon, F. (2006). *Osmanlı-Türk Modernleşmesi: 1900-1930*, (Çev) Ali Berktaş, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hanioğlu, Şükrü, (1985). "Türkçülük", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul: İletişim Yayınları
- İnalçık, H. (2009) *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik Ve Sosyal Tarihi Cilt: I (1300-1600)*, İstanbul: Eren Yayınları
- Issawi, C. (2006). "Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa Ekonomisindeki Yeri (1600- 1914); Bazı Gözlemler Ve Sorunlar", (Haz.) Kemal H. Karpat, *Osmanlı Ve Dünya Osmanlı Devleti Ve Dünya Tarihindeki Yeri* (Çev) Mustafa Armağan, vd. İstanbul: Ufuk Kitap.
- Keyder, Ç. (2003). *Türkiye'de Devlet Ve Sınıf*, İstanbul
- Kapani, M. (1993). *Kamu Hürriyetleri*, Ankara, Yetkin Yayınları
- Karal, E. Z. (2007). *Osmanlı Tarihi Cilt VI: Islahat Fermanı Devri 1856-1861* Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kazgan, G. (1999). *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi: Birinci Küreselleşmeden İkinci Küreselleşmeye* İstanbul: Altınkitaplar.
- Karpat K. H. (2006). *Osmanlı ve Dünya Osmanlı Devleti ve Dünya Tarihindeki Yeri* (Çev) Mustafa Armağan, vd. İstanbul: Ufuk Kitap.
- (2006). " Osmanlı Tarihinin Dönemleri: Yapısal Bir Karşılaştırmalı Yaklaşım", (Haz.) Kemal H. Karpat, *Osmanlı ve Dünya Osmanlı Devleti ve Dünya Tarihindeki Yeri* (Çev) Mustafa Armağan, vd. İstanbul: Ufuk Kitap.

- Keyder, Ç. (2003). *Türkiye’de Devlet Ve Sınıf*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- (1987) *Türkiye Demokrasisinin Ekonomi Politikası*, *Geçiş Sürecinde Türkiye*, (Der). İrvin Cemil Schick, Ertuğrul Ahmet Tonak, İstanbul: Belge Yayınları.
- Koraltürk, M. (2011). *Erken Cumhuriyet Döneminde Ekonominin Türkleştirilmesi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mooers, C. (2000) *Burjuva Avrupa’nın Kuruluşu*, Ankara: Dost Kitapevi.
- Özer, M. A. (2001) *“Girişimci Sınıf, İktisadi Hayat Ve Siyaset”*, *G.Ü. İ.İ.B.F Dergisi*
- Pamuk, Ş. (2018). *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları I*, İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- (1999). *Osmanlı İmparatorluğunda Paranın Tarihi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Sombart, W. (2008), *Burjuvazi: Modern Ekonomi Dönemine Ait İnsanın Ahlaki Ve Entelektüel Tarihine Katkı*, Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
- Şenel, A. (2005). *Siyasi Düşünceler Tarihi*, İstanbul: Bilim Ve Sanat Yayınevi.
- Tabakoğlu, A. (2002). *“Yenileşme Dönemi Osmanlı Ekonomisi”*, *Türkler Ansiklopedisi*, C.14, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Tilly, C. (1993). *Avrupa’da Devrimler: 1492-1992*, (Çev). Özden Arıkan. İstanbul: Afa Yayınları.
- Toprak, Z. (1995). *Milli İktisat-Milli Burjuvazi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- (2003) *“Osmanlı Donanması, Averof Zırhlısı ve Ulusal Kimlik”*, *Toplumsal Tarih Dergisi*, Sayı:113
- (1985) *“İslâm ve İktisat:1913-1914 Müslüman Boykotajı”*, *Toplum ve Bilim*, S. 29/30 Bahar-Yaz.
- Weber, M. (2010), *Protestan Ahlakı Ve Kapitalizmin Ruhu*, Ankara: Alter Yayıncılık
- (2017). *Bürokrasi ve Otorite*, Çev. H. Bahadır Akın, Ankara: Adres Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devleti’nin İlmîye Teşkilâtı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

TÜRKİYE'DE ÇEVRESEL ETMENLER, YOKSULLUK VE ÇOCUK SUÇLULUĞU HARİTALAMA

Hakan ARIKAN¹

Öz

Çocukların neden suç işlediği sorusunun cevabını verebilmek zordur. Çocuğun bulunduğu çevrenin özellikle yoksulluğun onu suça iten önemli faktörlerden biri olduğu düşünülebilir. Ama benzer yoksul veya zengin çevrelerden gelen iki çocuk bile birbirinden oldukça farklı kişiliklere sahip olabilmektedir. Toplumsal sınıflar arasındaki sosyo-ekonomik farklar da çocukları suç işlemeye yöneltebilir. Aile geçmişi ya da ailenin toplumsal konumu da bir etken sayılır. Çocukların suç işlemesi konusunda yapılan araştırmalar, suç işleyen çocukların çoğunun özellikle ekonomik sorunlu ailelerden geldiğini göstermektedir. Suç haritalama bir teknik olarak suçun haritalanarak olduğu yerlerin sadece işaretlenerek emniyet ve idari yöneticilere suç önleme ve çözüm çalışmalarında yardımcı olmaktadır. Ayrıca akademisyenler ve araştırmacılar suç haritalarını kullanarak bilimsel çalışmalar için kaynak olarak da kullanabilmektedir. Yoksulluk haritaları devlet ve özel istatistikleri yardımıyla bir ülkenin sosyo-ekonomik profilini çizmektedir. Yeni gelişen bir kavram olarak suç haritalama da özellikle Batı ülkelerinde ve son yıllarda Türkiye'de emniyet ve Adalet Bakanlığı tarafından kullanılmaktadır. Bu çalışmada amaç yoksulluk ve suç haritalarının beraber kullanılması ile çok tartışmalı bir konu olan yoksulluğun suça ve özellikle çocuk suçluluğuna etkilerini ortaya koymada bu iki tür haritalamanın bir araya getirilerek teorik sosyolojik bir analizini yapmaktır.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Çocuk Suçluluğu, Yoksulluk Haritalama, Suç Haritalama.

Environmental Factors, Poverty And Juvenile Criminality Mapping In Turkey

Abstract

It is difficult to answer the question of why children commit crimes. It can be considered that the environment in which the child is located, especially poverty, is one of the important factors pushing him to commit crimes. However, even though two children from the similar environments whether poor or wealthy, may have very different personalities. Socio-economic differences between the social classes might also lead children to commit crimes. Also family history or the social status of the family considers as an another factor on committing crimes. Research on children's crime shows that most of the children who commit crimes come from families with economic problems. Crime mapping, as a technique, which is just mapping only the places where the crime happens, helps security and administrative managers in crime prevention and resolution studies. In addition, academics and researchers can use crime maps as a source for scientific studies. Poverty maps, with the help of state and private statistics, draw the socio-economic profile of a country. As an developing new concept crime mapping is used by the security department and ministry of justice especially in Western countries and Turkey in recent years. The aim of this study is to make a theoretical sociological analysis by combining these two types of mapping in order to reveal the effects of poverty, which is a very controversial issue, with the use of poverty and crime maps together.

Keywords: Poverty, Crime, Juvenile Criminality, Poverty Mapping, Crime Mapping

Gönderilme Tarihi: 17.10.2019

Kabul Tarihi: 21.11.2019

1 Öğr.Üyesi Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fak., Sosyoloji Bölümü, E-posta: arikanhakan@hotmail.com

GİRİŞ

1. Çocuk Suçluluğu ve Yoksulluk

Genelde A.B.D., Avrupa ve Japonya vb. birçok ülkelerde suçlu çocukların büyük bir kesimi yoksul ailelerden gelmektedir. (Brower ve Carroll,2007; Breetzke,2010) Bu genç insanlar kendilerinden çok daha iyi koşullarda yaşayan kişileri gördükçe umutsuzluğa kapılabilmekte ve suç işlemeye yönelebilmektedirler. Çocukların işlediği suçlar üzerinde içinde bulunduğu ortamın da etkili olduğu gözlemlenmektedir. Diğer yandan, bazı çocuklar, toplumsal çevrede kabul görmek için de suça yönelebilmektedirler. Suçluluk, pek hafif önemsiz olsa dahi, bu, çocuğun uyumsuzluğunun bir işareti olması ve gittikçe kötüleşmesi nedeniyle anlaşılması ve çözülmesi gereken bir bireysel ve sosyal problem olmaya başlar. Kriminoloji ve suç sosyolojisi araştırmacılarında gerek yetişkinlerde gerekse çocuklarda suç nedenlerini mutlak bir kesinlikle ortaya koymanın mümkün olmadığı ortak fikri oluşmuştur. (Akalin, 1999; Çataloluk,1983; Gölcüklü,1962; Demirbaş,2001; İçli,1993; İçli,2007)

İnsan duygu, düşünce ve davranışına genel olarak olumlu veya olumsuz etki eden nerdeyse tüm faktörlerin, toplumsal ve hukuksal normlara aykırılığı halinde, suç nedenleri olarak algılanması doğal olarak mümkündür. Bu nedenle kişileri suç işlemeye iten neden tek değildir; birden fazla nedenin kombinasyonları söz konusu olabilmektedir. Yani çocuğu suça iten veya ona suç işleyen neden ve motivasyon hiçbir zaman tek olmamıştır. Birçok kuvvetli veya zayıf neden birbirlerine eklenip çocuğu suça yönelttikleri halde, ilk gözlenen farklı zamanlar ve şartlar altında kendisini gösterebilen neden aslen o suç eyleminin tek nedeniymiş gibi bir algılanma yaratabilir. Genelde bireyleri özelden ise çocukları suça iten nedenleri özellikli sınıflara ayırarak analiz edersek daha bilimsel sonuçlara ulaşabiliriz. Suç literatüründe genellikle suç sebepleri “iç ve dış”, “maddi ve manevi” veya “bireysel ve sosyal” sebepler olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu anlamda sınıfsal ayrımlar teorik planda değerli olsa da uygulamada fazla bir değer ifade etmeyecektir. Suç analizi yapılan tüm gruplar (erişkin-ergen-çocuk, erkek-kadın, yoksul-zengin, kent-kır, vb.) Birçok araştırmada (Dündar, 1985; Dönmezer,1974;Gülseren,1983) iki büyük sınıfa ayrılarak incelenmektedir.

Ceza Hukukçuları ile kriminoloji uzmanlarının, bir birine yakın anlamları taşıyan bu sınıflama şekillerinden genel itibariyle üzerinde birleştikleri sınıflamanın sistematik biçimi,“biyolojik, psikolojik ve sosyal nedenler” şeklindedir. (İçli, 2007, s.304-305)

Stanley Cohen “*Kriminolojiye Karşı*” (*Against Criminology*) adlı eserinde suçluluğun oranları ve kalıplarını toplumsal yapının etkisine bağlarken, bazı bireyler örneğin çocuklar, yetişkinler, kadınlar, erkekler neden suçlu olurlar sorusunu ise sosyal (toplumsal) ve psikolojik (bireysel) faktörler ile açıklarlar. (Cohen, 2017,

s.35) F.Tannenbaum da “Suç ve Toplum”(Crime and Society) adlı eserinde suçun bireysel farklılıklar sonucunda oluşan bir olgu veya olay olmadığını, aksine sosyal ilişkiler içerisinde öğrenilen bir süreç sonucunda oluştuğunu savunmaktadır (Cullen ve Agnew, 2001, s.295). Siegel ve arkadaşları da çocukların ve gençlerin kişiliklerinin oluştuğu ve değiştiği sosyalizasyon sürecini toplum tarafından bireysel etiketlemesi süreci olarak adlandırır. Bu süreç sonucunda kanunlara veya yazısız sosyal normlara karşı gelerek toplum tarafından dışlanan birey zamanla sapkın yada kriminal bu kimliği benimsemeye başlar (Siegel, vd., 2003, s. 124-125)

Lemert’e göre, birincil sapma ikincil sapmayı tetikler. Birincil sapma davranışına gösterilen sosyal tepkiler ve cezalar bu türden sapma davranışında artışa yol açar ve devlet kurumları ve toplum daha güçlü hukuksal ve toplumsal yaptırımlar uygular. Kendisine toplumsal yaptırım uygulanan kişi bir tür halk düşmanı (public enemy) gibi algılanır ve bunu resmi kurumlarca da damgalanma izler. Resmi kurumlar ve toplum tarafından sapkın olarak etiketlenen birey daha fazla sapma davranışını gösterebilir ve suçlu birey etiketlenmesi (labeling as criminal) birlikte son aşamada bu sapkın statüyü benimser ve artık kendisini suçlu olarak görmeye başlar (Dursun, 1997, s. 310; Dolu, 2011, s. 389). Tersinden bir bakış açısı ile Cohen’e (2017, s.7) göre ister pozitivist-neoklasik, ister radikal-muhafazakâr, entelektüeller veya polisler fikren ayrılırsalar da aynı manifesto ile karşılaşılır: “suç bir davranıştır, ama devletin cezalandırmak için organize ettiği bir davranış.”

Suçta neden olan bireysel nedenler: Suçluluk olgusunu ve olaylarını araştıran araştırmacılar duygusal, toplumsal ve yakın çevre faktörlerine bakarak çoğunlukla suçlu çocukların sosyo-ekonomik düzeyi düşük, yoksul ailelerden gelmekte olduğunu iddia etmektedirler. Suça itilen ve suç mağduru çocukların durumlarının analizinde çevresel, kalıtsal, biyolojik ve fizyolojik etkenlerin suç işlemede rolüne de ağırlık vermişlerdir. Bedensel, toplumsal ve zihinsel gelişimleri sınırlı olan çocuklar zayıflıkları, gerekse dış baskılar sonucu suç işleyebilirler. Çocuğun fiziki özelliklerinin ya da psikolojik durumunun suçla olan ilişkisi birçok araştırmaya konu olmakla birlikte bu iki faktörün de tek başına suçlulukla ilişkilendirilmesi için yeterli değildir. (Yörükoğlu,2000, s.212; Keskin,1993, s.45)

Fiziki, biyolojik ya da psikolojik rahatsızlıklar kalıtsal olarak ortaya çıkabileceği gibi sonradan da ortaya çıkabilir. Kalıtım ile suçluluk arasındaki ilişkiyi saptamak için yapılmış araştırma Türkiye’de fazla yapılmamaktadır. Bazı araştırmalarda suçluların ailelerinde görülen ruhsal ve bedensel aksamalara ait sayılar bulunmaktadır.

Biyolojik temelli yaklaşımlı eserlerinde Glueck ve Glueck (1974 ve 1998) suçlu çocuklarda genetik problemler, endokrin dengesizliği veya beyin patolojisi olabileceğini iddia etmişlerdir. Çocuk suçluluğunun kalıtsal olmayan kişisel sebepleri arasında, annenin hamilelik sırasında yeterince beslenmemesi, ilaç alkol

ve uyuşturucu madde bağımlılığı, psikolojik ve fizik travmalara maruz kalması, radyoaktif maddeden etkilenmesi, ağır doğum koşulları ve doğum sonrası uygun olmayan bakım altında kalması gibi nedenler de vardır. İstanbul Kriminoloji Enstitüsünde yapılan bir ankette çocukların %13 gibi önemli bir bölümünün ağır beden ve ruh hastalıkları geçirdikleri saptanmıştır. Bu göstergeler kişisel sebeplerin çocuk ve çocuk suçluluğu ilişkisinde dikkate değer bir ölçü olduğunu belirtmektedir. (Işıқтаç,1999, s.27)

Kalıtım ve DNA üzerinde yoğunlaşan genetik, bitkiler, hayvanlar ve insanların ayrırcı özelliklerinin nesilden nesile nasıl aktarıldığını inceleyen bilim dalıdır. Zekâ, kişilik ve zihinsel/bilişsel bozukluklar gibi psikolojik özellikler üzerinde kalıtımın etkisini ilk fark eden kişi Charles Darwin'dir. (Morris, 2002, s.76).

Kriminal davranış ve genetik ilişkisi ile ilgili olarak ilk teorisyenler suçlu davranış üzerinde biyolojinin önemli bir etken olduğunu düşünüyorlardı. Darwin'in evrim teorisi bu bağlamda en belirgin görüşlerden birisiydi. Özellikle I. Dünya savaşından sonra başlayan II. Dünya savaşı sürecinde artarak yapılan uygulamalar ve araştırmalar ırkçılık düzeyindeydi. Irklar arasında genetik farklılıklar olduğunu ve bunun zekâ ile suçluluğu etkilediğini ispatlamaya çalışılıyordu. Bu bağlamda yapılan çalışmalar sosyal Darwinizm ve üstün öjeni (eugenics) endeksliydi. (Morris,2002.s.77) Darwin'in kuzeni olan İngiliz sosyolog Francis Galton tarafından 1883'te türetilen bir sözcüktü öjeni. Francis Galton (1904, s.1) öjeniyi sosyal olarak insan gen havuzunda arzulan özelliklerin artırılması için üremenin teşviki ve bireyde yer alan uyumsuzlukların ortadan kaldırılması için bu tür sapkın ya da istenmeyen özellikte bireylerin üremesinin engellenmesi olarak tanımlamıştır.

Ruth Engs (2005). *The Eugenics Movement: An Encyclopedia* (Öjeni hareketi: Bir Ansiklopedi) adlı eserinde ilk başlarda AB.D., Nazi Almanyası, İngiltere ve sonraları Avustralya gibi ülkelerde özellikle genetik ve zeka olarak aşağı (inferior) görülen ırkların çocuklarının toplumsal arınma hatta suçla savaşta üremesinin engellenmesi, kısırlaştırılması, üstün (superior) ırk aileler tarafından evlat edinilerek rehabilite edilmesi ve hatta öldürülmesi gibi aşırı ırkçı bir ideoloji olarak görülmelidir.

Öjeni sisteminin kullanılması ile birlikte Avustralya'da aborijenlerin genetik olarak aşağı/inferior oldukları gerekçesiyle çoğalmalarına engel olunmaya başlanmıştır. İnsan ırkını—ıslah etme arzusu genellikle, belli bir grubun –bir ırkın, ulusun, toplumsal sınıfın ya da cinsiyetin üstünlüğünü kanla ya da iyi yetiştirmeye kanıtlamaya çalışanların ileri sürdüğü sözde bilimsel teoriler –öjeni fenomeni açısından- birtakım eleştirilere maruz kalmıştır. A.B.D.'nin Indiana Eyaleti'nde biyolojik olarak aşağı görülenlerin kısırlaştırması amacına yönelik olarak 1907'de kabul edilen yasal düzenlemeyi örnek olarak verebiliriz. Söz konusu düzenleme ile bilim adamlarının zekâ seviyesi olarak embesil ya da moron olanların çocuklarının topluma zararlı olacakları yönündeki görüşleri dikkate alınarak bu tarz

aileler kısırlaştırılmış, 1935 Ocak ayına kadar ABD’de öjenik amaçlarla 20.000 civarında zorla kısırlaştırma gerçekleştirilmiştir. (Engs, 2005.S.45-46)

Mevcut çalışmalarda genetik ve yetiştirme faktörleri üzerine odaklanılmıştır. Örneğin önemli bir suç işlemiş bir babanın çocuğu kriminal kaydı olmayan bir aileye evlatlık verilerek ileride suçlu olup olmayacağı tespit edilmeye çalışılmıştır. Şizofren annesi olan ve doğum sonrası evlatlık verilip şizofren olmayan anne ve babalar tarafından yetiştirilen 47 kişiden 5’inde sonradan şizofreni görülmesi şizofreninin genetik yollardan aktarıldığını bize açıklamaktadır. Fakat çocukta şizofreni geninin bulunması ileride kesin şizofreni olması anlamına gelmez. Ayrıca şizofren olan kişilerin kardeşlerinin şizofren olma ihtimali tesadüfi olarak seçilen bireylere oranla yaklaşık olarak 8 kat daha fazladır. Fakat aile çalışmaları çevresel faktörleri ihmal etmiştir. Araştırmalar genellikle suçlu aileler ile çocuklarının suç işlemesi arasında bir korelasyon tespit etmiştir (Morris, 2002, s.80-82).

Suçta iten sosyal nedenlere gelince bu bir basit neden-sonuç ilişkisi şeklinde algılanmamalıdır. Bu korelasyon üçüncü bir değişken nedeniyle de olabilir. Bu problem sosyal bir nedenden kaynaklanabilir. Suçu işleyen birey sosyal yönden dezavantajlı bir gruptan geliyor olabilir. Ama problem psikolojik de olabilir. Suçlular suç oranı yüksek yerlerde yaşıyor olabilir, suçlu davranışı öğrenmiş, ya da suçu sınırlayan normları öğrenmemiş olabilir. Yapılan bu çalışmalar suçta neden olan biyolojik faktörleri ne onaylamakta ne de inkâr etmektedir. Genetik kalıtım ve suç ilişkisi ile ilgili olarak suçun bir nesilden diğer nesle genetik bir geçiş ile aktarıldığı yönünde (Örn: Glueck ve Glueck,1974 ve 1978) bazı çalışmalar yapılmıştır.

Farrington, D. P. Ohlin, L. E. and Wilson, J. Q. (1986) “Suçu Anlamak ve Kontrol Etmek” (Understanding and Controlling of Crime) adlı kitapta özetle ailelerinde suçlu olan çocukların çoğunun ileriki süreçte muhtemelen genetik özellikler nedeniyle kriminal davranışlar sergiledikleri gözlemlenmiştir. Burada hem anne hem de babanın veya her ikisinden birinin suçlu olması ve suçun bir model olarak çocuk tarafından benimsenmesi, kriminal ailenin çocuğa gereken değer ve sevginin verilememesi, gereksiz ve aşırı disiplin, çocuğa karşı aile içi şiddet uygulanması gibi faktörlerin de etkisi vardır.

Kalıtımın etkisi ile ilgili bir diğer çalışma ikiz çalışmalarıdır. Monozigot (tek yumurta) ikizlerinde birbirine genetik olarak benzeme oranı daha yüksek olmasına rağmen dizigot (çift yumurta) ikizleri genetik olarak birbirine benzese de davranış açısından benzeme oranları daha düşüktür. Farklı çevrelerde ayrı yetiştirilen özdeş ikizlerin davranış benzerliğinin genetiğe mi yoksa yetiştirildikleri aile ve çevrenin benzerliğine mi bağlı olduğunu tespit etmek oldukça zordur. (Morris,2002, s.28-30) Günümüzde genlerin ancak işlevleri kısmen bilinmekte ancak, Lange, 13’ü tek, 17’si ayrı yumurta ikizi olan 30 çocuğu suçluluk yönünden inceler. Bu çalışma ile eşit yumurta ikizlerinden 10’u, ayrı yumurta ikizlerinden ise sadece 2’sinin suç işlediği saptanmıştır. (Ankay, 1992, s.25-26)

Bohman'ın (1978,s.275-276) evlat edinme ile ilgili yapmış olduğu çalışmaların sonuçlarına bakacak olursak, düşük riskli çevre ile birlikte biyolojik anne babanın suç işlememiş olması durumunda çocuk suçluluğu oranı %3 iken, çevre riskinin yüksek olduğu durumda bu oran ikiye katlanmaktadır (%6). Genetik riskin mevcudiyetinde bu oran %12, hem genetik hem de çevre riskinin bulunduğu durumlarda ise bu oran %40'lara ulaşmaktadır. Bir diğer ifadeyle farklı çevre faktörü anti sosyal davranış kalıpları geliştirmede oldukça etkilidir. Bu yüzden evlatlık edinecek aileler evlatlık edindikleri çocuklara iyi bir çevre oluşturmaya gayret etmektedirler. İkiz çalışmalarında çevresel faktörler muhtemelen göz ardı edilmektedir.

Psikoloji alanında yapılan çalışmalarda suçluların, özellikle genç ve çocuk suçluların kontrol grubuna oranla kalp ritimlerinin (lower heart rate) az olduğu tespit edilmiştir. Burada kalp atışı, korkusuzluk ile ilgili olduğundan suçlu bireyin karşılaştığı durumlarda diğer insanlara nazaran daha az korku oluşturmaya neden olmaktadır. Suçlu olmayanlara oranla suçlu bireylerde farklı elektroensefalogram (EEG) dalgaları tespit edilmiş, düşük alfa ritimleri ile yavaş ve ağır bir aktivite sergiledikleri, insulin salgılarının ise normal insanlara oranla farklı olduğu gözlemlenmiştir. Gözlemlenen bir diğer olgu hiperaktivitedir. Çocukluk-taki saldırganlık ile yetişkinlikteki suçluluk arasında güçlü bir ilişki mevcuttur. (Morris,2002, s.45)

Kriminolojinin babası olarak bilinen İtalyan psikiyatr Lombrosso, 1876'da yayımlanan "*Suç İşleyen İnsan*" (*L'Homme Criminel*) adlı kitabında suçun genetik aktarımın bir sonucu (biyolojik determinizm) olduğunu ileri sürmüştür. Lambrosso'ya göre tüm suçluların yaklaşık yüzde 30'u suçlu olarak (born criminal) dünyaya gelirler ve diğer bireylerden fiziksel olarak bazı yapısal anomalilerle farklıdırlar. Onun ifadesi ile "Tanrı, suça meyilli insanları fiziksel asimetriyle işaretle." Lombrosso'ya göre kriminojenik özellikler birincil olarak dolaylı kalıtım (alkolizm, epilepsi, sağırılık gibi) ikincil olarak ise doğrudan intikal etmektedir. Çocuk suçluluğunda kalıtımla gelen biyolojik etkenlerin egemen olduğunu ileri süren Lombrossa, 3 tip suçlu profili çizer: 1) Doğuştan suçluluk kavramını ortaya atmıştır buna göre suçlu aile ve akrabadan kalıtımla geçen toplumsal ahlak duygularından yoksun olarak bireydir. 2) Anormal suçlular (aptallar, embesiller, paranoidler, melankolikler, paralitkiler, epileptikler, çetrefilli kişiler, alkolikler ve histerikler) 3) Ara sıra suçlular (Kriminaloidler, sahte suçlular, alışkanlıklar dışındaki suçlular). (Ellwood, 1912, s.716-723)

Goring, "İngiliz Mahkum: İstatistiksel Bir Çalışma" (1913) adlı eserinde 3000 suçlunun üzerinde yaptığı deneyde suçlular üzerinde herhangi bir fiziki anormallik veya özellik bulamamıştı. Lombroso'yu 'doğuştan suçlu teorisi' konusunda yanlış ve tehlikeli bularak eleştirdi. Goring bir suç işleyene kadar hiç kimsenin suçlu olmadığı ama zeka problemleri olabileceği sonucuna varmıştı.

Modern biyolojik çalışmalarla birlikte biyokimyaya (örn: seratonin ve testosteron hormonlarının dengesi), genetik yapıya (örn: kalıtsallık, zeka) ve nörofizyolojiye (örn: beyin, merkezi ve otonom sinir sistemleri, sinir taşıyıcılar) yönelmiştir. Günümüz kriminologları suçun biyolojik nedenlere dayanmasının yanı sıra çevresel koşulların insan davranışını etkilediği ve yönlendirdiğini ileri sürmektedirler. Bio-sosyal teori olarak adlandırılan bu görüş fiziksel ve zihinsel özellikler ile sosyal çevre ve davranış arasındaki ilişkiyi tespit etmeye çalışmaktadır. (Anderson,2007, s.3-5)

Suçun kalıtım yoluyla intikal ettiği yönündeki biyolojik determinizm görüşü biraz yumuşatılmaya çalışılarak araştırmalara devam edilmiş olup bazı araştırmacılar beden yapısıyla suç arasında bir ilişki kurmuşlardır. Bireyleri beden yapısıyla, görünüş biçimlerine göre gruplandıran araştırmacılar, belli beden yapısına sahip kişilerin, belli suçlara karşı eğilimli olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu bağlamda fiziki görünüş ile ilgili olarak Alman Psikiyatrist Kretschmer’in sınıflandırmasını belirtmekte fayda vardır. Ernest Kretschmer insanları beden yapıları bakımından 3 esas tipe ayırmıştır. (Songar 1977, s.168-172).

Astenik tip: ince, zayıf, gösterişsiz, dar omuz, adalesiz vücut; bunların ufak hırsızlık ve hilekârlık suçları işlediğini,

Atletik tip: Orta boylu, iri kemikli, geniş omuzlu, adaleli vücut; bunların zor ve şiddetle ilgili suçları işlediklerini,

Piknik tip: bunların ise hileli suçlara eğilimli olduklarını ileri sürülmüştür. Fakat insanı tek bir sınıfa dahil edip, o sınıfa has özellikleri ondan beklemek bir gerekirci bir yaklaşım olacağından bu tarz tasniflere girmenin insanı sınırlandırmakla eşdeğer olacağı da unutulmaması gereken bir gerçektir. Beden yapısıyla suçluluk arasında ilişki kurarken sosyo-kültürel faktörleri dikkate almadan suçluyu sadece beden yapısına göre değerlendirmek uygun değildir. Bu yüzden beden yapısıyla suçluluk arasında doğrudan doğruya bir ilişki olduğu söylenemez. İç salgı bezlerindeki hormon bozukluğu, salgıların azlığı ya da çokluğu vücutta normal dışı gelişimlere neden olabilmektedir. Örneğin; tiroid bezinin az salgı yapması zekâ geriliğine fazla hormon salgılaması ise çabuk hiddetlenme, sinirlilik ve sıkıntı hallerine neden olmaktadır. Bu dengesizliklerin doğurduğu bozuklukların, çocukların davranışları üzerinde olumsuz etkilerinin olacağı şüphesizdir. Bunlar suç işlemeyi kolaylaştırıcı özellikler olarak değerlendirilebilir. Suçlu davranışın açıklanması ile ilgili olarak bireylerde yer alan ekstra bir Y (XY Sendromu) kromozomu ile ilgili çalışmalarda ise söz konusu kromozomun mevcudiyetinin şiddet içerikli birtakım davranışları sergilemeye neden olduğu üzerinde durulmuştur.

Bireyi suçlu davranışa iten bir genin mevcudiyeti söz konusu değildir. Vücudumuza ait tüm özelliklerin bir fihristi konumunda olan genler doğrudan değil de dolaylı yünden bizi etkilemektedir. Yani biz, bizi suçlu davranışa iten örneğin 30 nolu genin doğrudan bu suçla ilgili olduğunu söyleyip mevcut geni elimine ederek

söz konusu durumdan kurtulacağımızı iddia edemeyiz. Genler kişinin gelişim sürecini etkilemesi nedeniyle çevresel faktörlerden ayrılırlar. Suç davranışı konusunda çevre mi genler mi birey üzerinde daha baskın bir özellik sergiler şeklindeki soruya ise her iki etkenin birey için olmazsa olmaz bir koşul olduğunu söylemektir.

Aynı şekilde suçlu ve sapsız davranışı tek bir nedenle açıklamak yetersiz olduğundan çok faktörlü bir yaklaşıma ihtiyaç vardır. Özellikle son zamanlarda suçun tüm dünya ülkelerini derinden etkileyen bir olgu olması nedeniyle suçun sıfır olduğu (crime zero) bir toplum inşa etme fikri -özellikle suçlu genetik özelliklerinin tespiti ve ortadan kaldırılması yönlü çalışmalarla- bir ütopyadan ibaret olsa gerektir. Çünkü insan sahip olduğu beden ruh bütünlüğü ile birlikte ele alınmalıdır. Biri olmadan diğeri olmayacağı için insan bedenini, biyolojisini hedef alan bu tarz müdahalelerden kaçınılması moral/etik bir zorunluluktur.

Burt, suçlu aileler üzerinde yaptığı çalışmalarında her çocuğun ailesinde kalıtım özelliği gösteren, aynı zamanda suçluluğa yönelten bir etken olarak karakteristik özellikleri incelemiş ve bunlar dört grupta toplanmıştır. Bunlar;

1. Fizyolojik koşullar genel olarak epilepsi (sara), tüberküloz, romatizma, hipertiroid gibi vakalarda ortaya çıkan birçok hastalık türünü kapsar. Bu koşullarla suçluluk arasında ilişki arandığında 100 suçlu akraba arasında 53 gibi yüksek bir oran bulunmuştur.
2. Zihinsel koşullar zihinsel yetersizlik ya da doğuştan zekâ geriliği gibi kalıtsal bir nedene bağlı olarak görülen durumları kapsar. 100 ailenin 35'inde rastlanan zihinsel yetersizliğin fizyolojik koşullara oranla daha küçük bir etki alanına sahip olduğu dikkatimizi çeker.
3. Bu grupta belirli bilinçsizlik halleri, mizaca ilişkin eksiklikler nörotik ve psikolojik belirtileri kapsayan duygusal karışıklıklar yer alır. Bu koşulların suçlulukla ilişkisi diğer etkenlere oranla daha yüksek (%42) bulunmuştur.
4. İntihar, alkolizm, cinsel düzensizlikler, zor kullanma, zalimce davranışların yer aldığı ahlaka ilişkin bozuklukları kapsayan (%146) son grupsa en yüksek oranı oluşturur. 100 ailede 146 suçluluk vakasına rastlanıldığı saptanmıştır. Ancak şu da var ki kalıtsal etmenlerin hepsi suçluluk niteliğine sahip değildir. Bütün bunların dışında çocuğun eğitimi üzerinde ahlakça zayıf ya da zihince geri ana, babanın evdeki kötü yönetiminin etkisi olduğu kadar kendisine kalıtım yoluyla geçen zihni ve ahlaki geriliğinde etkisi olmaktadır. Sonuç olarak suçluluk kendi başına kalıtım yoluyla geçmemektedir. Suçlunun kalıtsal yapısı kendi başına en fazla dolaylı etkisi olan bir etken olabilir (Yavuzer, 1998, s. 86-87).

Sara ve psikopati yani bireyin karakter ve heyecan tepkilerinde bozukluklar gösteren bir ruhsal gerilik durumu genelde kalıtsaldır. Ancak bunların yol açtığı suçlar kendi başına kalıtım yoluyla geçmemektedir. Ancak ve ancak dolaylı

bir etkisi vardır. Asıl etki, zekâ, çevre eğitim ve terbiyedir. Kalıtım gibi fizyolojik özelliklerde suça etken birer öge olabilmektedir. Kişilik bireyin tüm ilgi, tavır ve yetenekleriyle dış görünüşünün ve çevresine uyum biçiminin özelliklerini içeren bir kavramdır. İrsi ve çevresel etkenlerin bileşimidir. Kişilik özelliklerinin suça etkisi büyüktür. Psikolojik etkenler fiziksel koşullarla yakından ilgilidir. Sağlık koşulları ve bedensel kusurlar, bireyin zihinsel ve duygusal işlevlerine etkide bulunur. Psikolojik hastalık, insanın duygu, düşünce ve davranışlarında olağan dışı sapmaların aykırılıkların bulunmasıdır diye tanımlanabilir. Bu hastalıkların belirtileri rahatsız edici, acı verici, kişiyi ve çevresini mutsuz eden türden belirtilerdir. Kişinin topluma uyumunu bozar, ilişkilerini sarsar, çalışmasını etkiler.

Diğer önemli bir konu zekâ seviyesi ile suç ilişkisidir. Zekâ azlığının suç işlemede bazı potansiyel özelliklerde yatkınlık gösterdiği bilinmektedir. Zekâ azlığının etki altında kalmayı kolaylaştırması, uyum problemleri yaratması, suçlarını ve suça ilişkin delilleri karartmadaki başarısızlıkları da suç açısından bu oranı arttırmaktadır. Zekânın soyut düşünme, olaylar arasında ilişkiler kurabilme zorlukları görme ve çözüm, hayatın yeni şartlarına uyabilme kabiliyet oluşu ve suçluların da sosyal hayata uyum güçlüğü çeken kimseler olmalarından yola çıkıp suçluluğu zekâ geriliğine bağlayan görüşler olmuştur.

Bu görüşler 20.yy’ın başlarında zekâ testlerinin yaygınlaşmasıyla ortaya atılmıştır. Zekâ testleri geliştirildikten sonra yapılan çalışmaları çeşitli suçlu kategorilerine ait zekâ derecelerinin değişik olduğunu, sahtekârlık gibi hileli suçların faillerinde zekâ derecesi yüksek, cinayet suçu işleyenlerde genellikle düşük bulunduğunu ortaya çıkarmıştır. Zekâ seviyesi düşük olan çocukların suç oranlarının yüksek olduğunu görüyoruz. Zihinsel fonksiyonların yetersiz gelişmesi dediğimiz zeka geriliği, doğumla birlikte görülebileceği gibi çocukluk yıllarında meydana gelen bir travma, enfeksiyon, beslenme bozukluğu ve hastalıklar sonucu doğup çocukları suça iten önemli bir etken olarak karşımıza çıkar. (Güdek,2016, s.16)

2. Suçlu Davranışın Ortaya Çıkmasında Çocuk Üzerindeki Çevresel Etkenler

Genel olarak çocuk suçluluğunda, sosyo-ekonomik ve yakın çevre şartlarının önemi ve rolü büyüktür. Çevre çocuğun hem zihnen hem bedenen gelişmesini destekler. Çocuğun içinde bulunduğu çevre, onun sosyal, eğitimsel ve temel ihtiyaçlarını karşılayamıyorsa çocuk suça yönelebilir. Suçun meydana gelmesi, suç fiilinin işlenmesi, biyolojik ve sosyolojik bir varlık olan insana doğrudan bağlı olduğuna göre, suç işleyen insanı etki altında bırakan önemli faktörler, kişiye ve çevreye bağlı faktörlerdir. Çocuğu suça iten nedenler çok çeşitlidir. Bu etmenler genel olarak aile, okul, toplum ve kişinin bireysel özellikleri olarak sınıflandırılabilir. Yoksul aile çocukları imkânsızlıklar içinde suça itilir. Nüfus hareketleri ve iç göçlerle kültürel karışımların bir sonucu olarak suç artmaktadır. Kimi zaman toplumsal değer kalıpları, çevre şartlarının elverişsizliği ve ergenlik çağının fırtı-

nalarıyla birleşince ortaya suçlu bireyler çıkmaktadır. (Aktan, 1988; Özerkmen ve Kahya, 2008)

Sosyal çevrenin etkilerine değinen Hooton, yapısal bakımdan daha aşağı durumda olan kişilerin, çevrenin de yarattığı baskı ile daha da kötü oldukları ve suçluluğa bunun yol açtığı üzerinde durmaktadır. Toplumun ise bu tür insanları düzeltmeyeceğini, tam tersi kötü organizmaların iyi çevreyi bozacağını belirtmektedir (Sokullu-Akıncı 1999:153-154).

2.1. Çocukların Suça Yönelmelerinde Ailenin Etkisi

Ailenin çocuk üzerindeki etkisi hamilelik sürecinde başlar. Aile çocuğun grup içinde uyumlu ve sağlıklı bir birey olması için gereken ortamı sağlar. Ailenin sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyi onun ilk sosyalizasyon sürecini oluşturacak ve kişiliğin gelişmesinde son derece önemli bir faktör olacaktır. Aile kurumunun yasalarla belirlenen görevleri yanında, geleneklerle şekillendirilmiş birçok başka işlevi vardır. Aile toplumun değer yargılarını, gelenek ve göreneklerini, beğenilerini, inançlarını, önyargılarını ve kültürünü yansıtır. Sonraki bütün öğrenmelerin ailede edindikleri temel üzerinde oluşacaktır. Ailenin mevcut birey sayısı anne ve/veya babanın yokluğu, ayrılığı, aralarındaki uyum, çocuk sayısı, ekonomik düzeyi, eğitim durumları, çocuk için oluşturdukları modeller, çocukla ilişkileri, ilgi, sevgi, şefkat ve bağlılıkları ve bu alanlardaki sorunlar çocuğun davranış ve düşüncelerini çok yakından ilgilendirmekte ve etkilemektedir. Sorunlu ailenin çocuklarında sorunlu davranışların (örneğin suçlu davranış gibi) olma olasılığı daha da yüksek olarak saptanmıştır (Günce,1983, s.1-6; Efe ve Çelik, 1425-1432)

Bireye, (biyolojik, psikolojik ve kişiliğe) bağlı nedenlerden çok çevrenin, özellikle de en belirleyici olarak ailenin suça yönelmede önemli bir etken olduğu birçok çalışmada saptanmıştır. Aileyi bireyin en yakın olduğu ve sosyalleşme süreci içinde birey üzerinde en etkili olan toplumsal kurumdur. Çocuk, ilk ve en yakın çevresi olan aileden oldukça yoğun bir biçimde etkilenir. Fiziksel, biyolojik, psikolojik ihtiyaçlarının yanı sıra, aile yaşamı çocuk için vazgeçilmez olan güvenlik ve sevgi gereksinimlerini de karşılar. Bu da çocuğun suça yönelmesini engeller.

Bunun yanında aile ortamını ve alt kültürünü oluşturan tüm bireylerin özellikle de anne ve babanın hem evliliğin getireceği sorumlulukları karşılayabilecek kadar olgun hem de çocuklar için birer model olabilecek yetkin ve eğitilmiş olmaları gerekir. Doğumdan önce ailenin çocuğu isteyip istememesi, psikolojik, sosyal ve ekonomik yönden çocuğun gelişimine hazır olup olmaması ve çocukta beklentileri o çocuğun yaşantısını, ilk izlenimini ve çevresi ile olan duygusal iletişimini önemli ölçüde etkilemektedir.

Aile üyeleriyle olan ilişkiler çocuğun diğer bireylere, nesnelere ve tüm yaşama olan tutumlarının temelini oluşturur. İnsan yaşamının üzerinde, doğumdan önce başlayan ve ilk gelişim yıllarından ömrün sonuna dek etkisini sürdüren bir kurum

olarak aile, fizyolojik olduğu kadar ekonomik ve toplumsal yönleriyle de kişiyi, ruhsal gelişimi, oluşumu ve davranışları açısından biçimlendirip yönlendirir. Aile toplumun kültür değerlerinin bir kuşaktan diğerine aktarılması biçimindeki temel eğitimsel işlevinin yanında, okul öncesi dönemde çocuğun yaşamında etkin olan bir toplumsallaştırma kurumu olarak karşımıza çıkarır (Yavuzer, 1998:126).

Aile, çocuğun dünyaya getirilmesi ve beslenip korunarak yetiştirilmesinin yanında, onun güvenlik, sevgi, saygı, ait olma ve paylaşma gibi psikolojik gereksinimlerinin de en iyi karşılandığı yerdir. Aile bir ilişkiler sistemidir. Kişiler arası ilişkileri kapsayan belli kuralları olan bir düzendir. Birey önce aile içinde kendi kimliğini oluşturur. Karşılıklı sevgi, güven, dayanışma duyguları aileyi bir arada tutabilmektedir. Çocuk sağlıklı gelişimini ancak aile içinde sürdürebilmektedir. Yapılan araştırmalar, ana babaların çocuklarına karşı gösterdiği tutum ve davranışların, onların olumlu ya da olumsuz karakter, kişilik ve kimlik sahibi olmalarında en önemli etkiye sahip olduğunu göstermektedir (Tuğ ve ark.2002)

2.2. Kitle İletişim Araçlarının Çocuk Suçluluğu Üzerindeki Etkileri

Çocuk suçluluğu literatüründe kitle iletişim araçlarında yer alan bazı olumsuz ya da çocuklara uygun olmayan yayınların ve reklamların çocukların suça yönelmelerine sebep olan etkenlerden birisi olduğu genellikle vurgulanmaktadır. Özellikle şiddet, cinayet, tecavüz, erotizm, ırkçılık, cinsiyetçi, argo, hakaret, ötekileştirme veya radikal inançları konu edinen mesajların, haber, senaryo, resimleri ve videoları içeren yayınların suçluların fikirlerini ve hareketlerini olumlayan yayınların, suç işlemede önemli rol oynadığı ileri sürülmüştür. Özellikle 0-18 yaş bireylerin kişilik gelişimi ve ruhsal sağlıkları üzerinde suç içeren yayınların olumsuz etkili olabileceği ileri sürülmektedir. İlk çocukluk dönemlerinden itibaren özellikle ergenlik dönemindeki çocukların, kendilerine rol model olarak seçtikleri medyadaki gerçek ve sanal kahramanların özelliklerini günlük yaşamlarına ve kişiliklerine yansıtıkları görülmektedir. Suç fikrinin oluşumu ve eyleme dönüşmesinde çocukları ve gençleri suça yönelten belirli medya ve internet yayınları kısmen filtrelenmekte veya ysaklanmakla birlikte tam bir devlet, okul, veya aile farkındalığı ve kontrolü mümkün olamamaktadır.

Suç normal, çekici, heyecanlı ve hatta yeri gelince yararlı bir eylem olarak göstermek, suçluyu sempatik, saygın, güçlü ve popüler gösteren bir kişilik vermek, hatta masum, mağdur ve haklı göstermek, adalet ve güvenlik kurumlarını güvenilmez veya başarısız şekillerde göstermek, vb. suçu ve suçlu karakterini özendirici olabilmektedir.

Suç ve genelde şiddet içeren medya, dijital oyunlar, internet siteleri çocuklardaki mevcut saldırganlık dürtülerini harekete geçirebilmektedir. Sanal veya gerçek ayırımında zorlanan çocuklar ve gençler bu kahramanlarına benzemeye çalışabileceklerdir.

Çocuklar, hukuka ve ahlaka aykırı davranış biçimlerini doğru ve normal olarak kabul edebilecek, bu da çocukların saldırgan ve patolojik davranış biçimlerine yöneltebilecektir. Dizi Film, sinema, roman kahramanlarını taklit etmek suretiyle işlenen suçlar daha nadir olmakla birlikte, en azından çocuklara suç türleri ve teknikleri hakkında merak uyandırıcı ve eyleme motive eden etki yaratabilmektedir. Bilimsel araştırmalar, kitle iletişim araçları ve internet erişiminin sadece kent değil kırsal alanlarda da giderek yüksek oranda etkisini artırdığını göstermektedir. 2000'li yıllarda yüksek sosyal-psikolojik etkileri nedeniyle internet ve televizyonun sınırlı kontrol edilebilen suç ve şiddet içeren yayınlarının, gelişmiş ülkeler başta olmak üzere suça itilen çocuk ve gençleri büyük bir sosyal problem haline getirdiği iddia edilmektedir. Bu modern araçların geleneksel toplumsal değer yargılarının, ahlak ve dini inançlarının ve hukuk kurallarına uyma baskılarının etkisinin değişmesinde büyük etkisi olduğunu kabul etmek gerekir. Türk toplumunda, suç ile kitle iletişim araçları arasındaki ilişkiler popüler konulardan birisidir.

Çocukların suç işlemeleri üzerinde etki meydana getirme bakımından, internet kullanımı da önemlidir; bu konuda internetin etkisi, diğer medya araçlarını geride bırakmaktadır. Özellikle sanal sosyal medya ortamının çevreden soyutlanmış olması, çocuk ve genç kullanıcıları içine alarak bir gerçek dışı ile gerçek arası bir aleme sokmaktadır. İnternet siteleri ve özellikle internet oyunları çocukların eğitim ve gelişiminde pozitif ve negatif roller oynamaktadır. Hayal ufuklarını açması, bu ufukları genişletmesi, telkin kudretinin bulunması, taklit duygu ve arzularını kuvvetlendirmesi, onun yapıcı veya yıkıcı etkilerinin tartışılarak, üzerinde detaylı araştırmalar gereklidir.

Çocuk medya ve oyun programlarının içeriği, çocuklara özellikle toplumsal, hukuksal ve ahlaki iyi ve doğruları öğretmeye yönelik ve fiziki, psikolojik ve mental sağlığını geliştirme amaçlı olmalıdır. Bu nedenle, kitle iletişim araçlarındaki yayın ve oyunların çocuğun yaş, cinsiyet, zeka, sosyo-kültürel açılarından uygun hazırlanması gerekmektedir. Bireysel, toplumsal ve kültürel faydası olan öğretici, farkındalık yaratan bilgi ve belgeler üretilmeli ve yayınlanmalıdır. Aile ve eğitim kurumları ile iş birliği özendirilmeli, çocukları suça itilmekten koruyacak eserlerin üretimi ve yayılması desteklenmeli, çocuğun genel sağlığına ve bireysel gelişimine zarar verebilecek bilgilere karşı korunması için yönlendirici tedbirler alınmalıdır. Kitle iletişim araçları, bireyin, ailesinin ve eğitim kurumlarının hedeflediği ortak başarı hedeflerinin gerçekleştirilmesinde araç olması bakımından önemli bir role sahiptir. Ancak, öncelikle medya özellikle toplumsal ahlaki normlara ve hukuk kurallarına aykırı yayınları kendisi filtrelemeli, yanı sıra aile, eğitim kurumları ve devlet organlarının hem yönlendirici hem de monitör edici görevini toplumun genel değer ve hukuk politikaları açısından dikkatle yerine getirmesi gereklidir. Çocukların yetişkin ve kurumsal kontrolleri dışında kalabilecek faaliyetlerinde ise otokontrol mekanizmalarını nasıl işletecekleri öğretilmelidir. Gençlere ve çocuklara suç ve şiddeti normal bir olaymış gibi öğreten medya program-

ları, yayınlar ve oyunlar yerine, eğitici, empati kurmayı ve kendini kontrol etmeyi empoze eden programlara ağırlık verilmesi gereklidir.

2.3. Kentleşme ve Göçlerin Çocuk Suçluluğu Üzerindeki Etkileri

Ekoloji ile uğraşanlar, suçu, çevrenin değişimi ile birlikte ortaya çıkan sosyal değişimin bir fonksiyonu olarak açıklamaya çalışırlar. Sosyal ekoloji teorisyenleri, yoksulluk oranları, nüfus değişimleri, yerleşim yerinin özellikleri, sosyal eşitsizlik ve görelî rahatsızlık gibi makro düzeyde değişkenlerle ilgilenirler. Ekoloji ve suçla ilgili olarak yapılan çalışmaların başlangıcı 1800’lü yıllara, özellikle 1840 yılında İngiltere’de yapılan çalışmalara dayanır. ([www. http://ailepsikologu.blogspot.com/2012/11/](http://ailepsikologu.blogspot.com/2012/11/), Tarih:10.5.2019)

1856 yılında Turner, gençlik suçluluğunun çocuk çetelerinde hâkim olan arkadaşlık duygusunun yarattığı birlik bilinci sonucu ortaya çıktığını, bunun Londra için özel problemler yarattığını söyler. Guerry, yaptığı çalışmalarda, şehirlerde suç bölgeleri olarak adlandırılan, yüksek oranda suç işlenen bölgelerde mala karşı suçların yoğun olduğunu göstermiş, Paris gibi endüstrileşmenin yoğun olduğu şehir ve limanlarda, özellikle potansiyel suçluların artma eğiliminde olduğunu belirtmiştir. Şehirlerde bazı bölgelerde görelî ekonomik eşitsizliğin ve istihdam imkânlarının sınırlı olmasının suç oranlarını yükselttiği belirtilmektedir. ([www. http://ailepsikologu.blogspot.com/2012/11/](http://ailepsikologu.blogspot.com/2012/11/), Tarih:10.5.2019)

Türkiyede ve dünyada olduğu gibi aslında daha yüksek oranlarda olan suç eylemlerinin tümünün adli makamlara ve istatistiklere yansıtıldığını söyleyebilmek mümkün değildir. Sağlıksız kentleşme ve yeterince kentlileşememe bireyleri suça yönelten ve suç oranlarını artıran önemli etkenlerden sayılmaktadır. Kent sosyolojisinde Tönnies cemiyet ve cemaat, Durkheim organik ve mekanik dayanışma, Weber kentin tarihsel tipolojileri, Simmel metropol insanının karakteri, Marx ve Engels kent, eşitsizlik ve sınıf çatışmasını vurgularken, Durkheim kural-sızlık (anomi) ve suç, Marx kapitalizm ve suç, Tarde taklit, öğrenme ve suç üzerine çalışmalarında şehirleşmenin suçu artırdığı fikrinde birleşmişlerdir. Kentleşme ve suç ilişkisine odaklanan sosyolojik kuramların genelde kentin ekonomik koşulları ve suç, kent ekolojisi ve sosyal çözülme, toplumsal yapı ve kural-sızlık, damgalanma kuramı ve radikal kriminoloji gibi beş ana dalda toplandığı görülmektedir.

Şehirleşme ile sosyal kontrol mekanizması işlevini yitirmekte, şehirde bireyler birbirlerini az veya hiç tanımadıkları için, suça daha uygun ortam oluşabilmektedir. Genellikle kırsal alanlara kıyasla suç eylemlerinin büyük şehirlerde daha fazla görüldüğü saptanmıştır. Şehirleşme ile özellikle zorla şiddet suçları azalırken, mala ve cana yönelik suçlar artmaktadır. Büyük şehirlerde kazanç sağlayan mala yönelik suçlar için olanaklar ve suçların gizli kalması olasılığı daha fazladır. Kentlerde toplum baskısı azaldığı için kent yaşamında birçok suçluluk türü olmakta ve gerçekleşme oranları daha fazla olmaktadır. Mekanik geleneksel

aile-akraba ve sosyal çevre kontrol ağları nedeniyle kırsal ve küçük yerleşim birimlerinde ise güvenlik güçleri daha az sayıda ve etkide olmasına rağmen daha az suç türüne ve oranına rastlanmaktadır.

2.4. İç Göç, Gecekondulaşma ve Ekolojinin Çocuk Suçluluğu Üzerindeki Etkileri

Organizmayla çevre arasındaki ilişkileri inceleyen “Ekoloji”, her ne kadar biyoloji bilimine ait bir kavram ise de artık Kriminolojide de kullanılmaya başlanmıştır. Kriminoloji, “suçluluk bölgeleri” adı altında harita metodunu uygulayarak suçun yer itibarıyla dağılımını tespit eder ve kişileri suça yönelten faktörlerden biri olan suçlunun içinde bulunduğu ortamın analizini yapar. Ekoloji teorileri, belli fenomenlerin dağılımını ve çevreleriyle ilişkilerini inceler. Ekoloji ile uğraşanlar, suç, çevrenin değişimi ile birlikte ortaya çıkan sosyal değişimin bir fonksiyonu olarak açıklamaya çalışırlar. Şehrin ekolojik yapısı, nüfus, teknoloji ve ekolojik düzenlemelerden oluşur. Kültürel özellikleri ve yaşam tarzları ise o şehrin toplumsal yapısını oluşturur. Sosyal ekoloji yoksulluk oranları, nüfus değişimleri, yerleşim yerinin özellikleri, sosyal eşitsizlik, görece rahatsızlık vb. makro değişkenlerle ilgilenmektedirler. (Hancı,1997, s.35)

Göçler-kötü Kentleşmenin Çocuk Suçluluğu Üzerindeki Etkileri: Ekonomik, sosyal veya siyasal nedenlerle bireylerin yer değiştirmelerine “göç” denir. Göçler, geçici ya da daimî olmaktadır. Aynı ülkenin bir bölgesinden diğer bölgesine yapılan göçlere “iç göç” denilmektedir. Endüstri gelişmesi yüksek düzeye ulaşmış ülkelerde nüfusun büyük oranı sık sık yer değiştirmektedir. Yer değiştirmeler, aileler, özellikle küçük çocuklar ve yaşlı kimseler için çoklukla baskı nedeni olmakta, çoğu zaman yeni bir çevreye uymakta ve yeni dostlar edinmekte zorluk çekmektedirler. (Hancı,1997)

Özellikle kentlere yoğunlaşan iç ve dış göçler birçok sosyo-ekonomik problemlere yol açmaktadır. Göç süreci içerisinde artan getto, varoş ya da gecekondu olarak adlandırılan bölgeler, kentin alt ve üst yapı hizmetlerin aksaması, yoksulluk, suç artışı, toplumsal sağlık problemlerinin artışı, eğitim, kültür ve ulaşım hizmetlerinin yetersizliği ve kalitesinin düşmesi, işsizlik artışı, göçmenlerin topluma uyumsuzluğu, şehir kültürüne uyumsuzluk ve kendi içine kapalı alt-kültürel alanların oluşması, kültürler arası çatışma gibi sorunların yaşanmasına sebep olabilmektedir.

Türkiye’de 1950’li yıllarda artan hızlı nüfus artışı ve bugün %80’lere dayanan kentli nüfus, özellikle tarımda makineleşme, toprak dağılımının düzensizliği ve şehirlerde iş olasılıklarının artışı, kentlere olan göçü arttırmıştır. Daha konforlu hayat sağlama, daha teknolojik, sağlık, eğitim, kültür şehirlerin eğlence merkezi olması vb. faktörlerin de etkili olmasına karşın, ana etken, ekonomik sorunlardır. Özellikle kırsaldaki bireylerin ve modern imkanların yoksulluğu köyden kente göçün artmasına sebep olan etkenlerdir.

Endüstrileşmenin şehirleşmeye oranla ağır temposu, şehirlere akan iş gücünü işletmelerin emmesini engellemektedir. Bu nedenle şehre göç edenlerin büyük ekseriyeti, belli bir ihtisasa dayanan endüstri alanlarından ziyade, geçici, ihtisas istemeyen hizmetlerde istihdam olunmakta, marjinal sektör denilen seyyar satıcılık, ayakkabı boyacılığı ve kapıcılık faaliyetleri gibi verimli olmayan işlerle uğraşmaktadırlar. Bu durum, açık işsizliğe, ayrıca vergi toplanamayan kayıt dışı ekonomik alanların oluşmasına ve kırsal kesimlerden kentlere gelen genç, becerikli, atılğan unsurların yerinde kullanılamamaları sonucu “sosyal erozyon” a neden olmaktadır. Ülkemizin ekonomik ve sosyal yapısı ve reel büyüme hızı bu yoğunluktaki göçü kaldıramadığı için, Türkiye’deki şehirleşmeye, “aşırı şehirleşme”, “çarpık şehirleşme” gibi isimler verilmektedir. (Hancı 1997,s.28)

Göçün yoksulluğa ve dolaylı olarak ise çocuk suçluluğu üzerindeki etkileri tartışmalı bir alandır. Sosyal bir olgu olarak göç eden ailelerin kente yabancılaşmaları ve yeterince şehirli olamamalarının altında bazı yoksul grupların dezavantajlarını ortaya çıkarmaktadır. Zengin ya da orta sınıf ailelerin göç ve kente uyum süreçlerinin yoksul ailelere göre daha az sancılı olabileceği varsayılmaktadır. Bazı suç türlerinin oranları ile yoksulluğun ilişkisi kurulabilse de doğrudan yoksulların kentte göç ile daha çok kriminal aktivitelere yöneleceğini varsaymak hatalı olacaktır. Zengin ya da yoksul göçmen bireylerin kentli kimliğine sahip olmaları için bazen birkaç kuşağın geçmesine ihtiyaç vardır. Sadece şehirli kimliğine ait olma ve sosyo-ekonomik entegrasyon problemlerine odaklanmak yerine, göç ile gelenlerin daha önce yerleşik olanlar ve mevcut kurumları ile karşılıklı sosyo-ekonomik uyumu söz konusu edilmelidir.

Kent kültürüne entegrasyon toplumdaki kurumların bir bütün teşkil edecek şekilde birbirini tamamlama durumudur. (Hancı,1997; Hancı,1999) Aslında mevcutların yeni gelen gruplara ne kadar bütünleşme isteği ve çabasında olduğu göz ardı edilmemelidir.

Şehre uyum, göç edenlerin şehirle tamamen bütünleşmeleri değil, şehirle sürekli ilişki kuracak kadar “uzlaşma” içinde olmalarıdır. Sahte kentleşmenin getirdiği yetersiz imkânlar ve anomi (düzensizlik, karmaşa), suç işlemede etken olabilmektedir. Çoğu kereler şehirli kesim, hayat tarzına ve düşünce yapısına aykırı gördükleri göçmenleri hor görebilmekte ve onların şehre gelmelerinin engellenmesini istemektedirler. Göç edenler, şehirlerdeki bürokratik kurumların yapısı karşısında yönetime yabancılaşmakta, çoğu kereler devlet dairelerinde işlerini yürütememektedirler. (Güney, 2008, s. 50-51)

Kentlere göçler nedeniyle ortaya çıkan kültürel farklılıklar sebebiyle, kültürel şoklar, düşmanlık ve gerginlikler meydana gelebilmektedir. Bu kültürel çatışmaların, en çok genç kuşakları etkilemekte olduğu görülmektedir. Kente ailesiyle birlikte ya da tek başına gelen çocuklar, yeni çevrede farkına vardığı heyecanlı, serüvenli, renkli bir hayatı düşleyecek ve elde etmeye çalışacaktır. Kentte ka-

vuşacağını sandığı refah ve modern yaşam beklentileri yanında, yetersiz eğitim ve yetenek eksikliği gibi nedenlerle arzuladığı iş ve geleceği elde edemeyeceği düşüncesine kapılan çocukların, kentte değişen geleneksel aile törelerinin çocuğu koruyan yaptırım gücünün zayıflaması, ailenin sosyal kontrol fonksiyonunu yerine getirebilecek başka kurumların olmaması vb. nedenler, onların suça daha kolay yönelmeleri olasılığını artırmaktadır.

Küçük yerleşim birimlerinde suç işleyenlerin büyük çoğunluğunu aynı bölgede doğmuş kişiler oluşturduğu halde, büyük kentlerde suç işleyenlerin büyük ekseriyetini kırsal kesimde doğup da daha sonra şehre göç etmiş kişilerin oluşturmakta olduğu gözlemlenmektedir.

Gecekondulaşmanın Çocuk Suçluluğu Üzerindeki Etkileri: Türkiye’de 1950’lerden sonra görülmeye başlayan aşırı iç göçler ve hızlı kentleşme hareketlerinin, özellikle büyük kentlerimizde konut açığı sorununa ve gecekondulaşma gibi olumsuz bir yapılaşmaya neden olduğu bilinmektedir. Genellikle kırsal kesimlerden şehre göç edenlerin ilk durağının gecekondu bölgeleri olduğu görülmektedir. Ancak yaş sanayileşme ve güvenli yüksek ücretli iş azlığı vb. sebeplerle, gecekondu bölgeleri geçici alanlar olmaktan çıkmakta; kesin kalıcılık sağlamaktadır.

Gecekonduların genel özellikleri, küçük, dar ve sağlıklı konutlar olmaları, alt yapılarının bulunmaması ve kalabalık nüfusa sahip olmalarıdır. Çocuk, kendisine ait dinlenebileceği, hayal gücünü ve düşünmesini geliştirecek oyunlar oynayabileceği bir ev ortamından mahrumdur. Kalabalık ailelerde kavga ve üzüntü, çocuğun pek yakınında gerçekleşmektedir. Yaşam güçlükleri nedeniyle onlara yeterli ilgi, disiplin ve eğitim verilememektedir. Çocuklar, birçok gecekondu bölgelerinde, ailelerindeki bu eksiklikleri giderecek, içlerindeki enerjiyi uygun yerlere kanalizasyon edebilecek ve toplumsallaşmalarını sağlayacak okul ortamından da uzak kalmaktadırlar.

Kültür değişmelerini ve bunların yarattığı kültür ihtilaflarını, suçun doğrudan veya dolaylı etkeni sayan görüşler geniştir. Köyden kente gelenler, gecekondu bölgesinin olumsuz şartlarını kendi köyü ile karşılaştırmakta ve yine de yaşantısını daha iyi ve memnuniyet verici bulmakta; bu nedenle köyden gelen nüfus geri dönmeyi düşünmemektedir. Kuşaklar değişince gecekondu bölgesinin insanı kıyaslamayı köyle değil artık içinde yaşadığı şehrin gelişmiş bölgeleriyle yapmaktadır. Kültürel çelişki köyden gelen insanlarca kavrandığında, kültür ihtilafları ortaya çıkmakta, bunun yaratacağı ceza adaleti sorunları daha açık ve kesin olarak belirlemektedir. Göç olayını yaşayan çocuklar, daha çok hırsızlık ve yaralama suçlarını işlemektedirler. Yaralama suçlarının toplumsal uyumsuzluk kaynaklı olduğu düşünülmektedir. (Taner,1985)

Hırsızlığın ilk planda daha çok ekonomik zorluklar nedeniyle yapıldığı, çocuğun ihtiyaçlarını karşılamak için bu yola başvurduğu düşünülebilir. Gerçekte nedenlerin ve tehlikenin en büyüğü, ana babanın, sevgi, şefkat ve bakımından

yoksun olmaktır. Hırsızlık yapan çocuk, bu yolla maddi ihtiyacını gidermekten çok aile ve okul denetiminden uzak kalmanın verdiği başıboşluk içinde suça yönelmekte, sevgi ve sevecenlik eksikliğini gidermek için bu yola başvurmaktadır. Bugüne kadar gecekonduya ve kaçak yapılaşmaya müdahale etmeyerek şehirlerin istila edilmesine göz yuman tüm yerel yöneticiler, sadece çarpık kentleşme sonucunda oluşan sağlık sorunları ve doğal afetlerin oluşturduğu zararlardan değil, aynı zamanda bu tür gelişmelerin tetiklemiş olduğu çocuk suçluluğunun artışından da sorumludurlar.

SONUÇ

Çalışmanın amacı, Türkiye’de yaşanan hızlı ve dengesiz ekonomik gelişmenin ve bunun sonucunda oluşan beslenen yoksulluğun suç artışına olan etkisini, ülke genelinde ortaya koymak ve incelemektir. Konu bakımından suç ve yoksulluk konuları genel olarak açıklanmış, suç ve suçluluk kavramları teorik olarak ele alınmıştır.

Göç olgusu, Türkiye’de yaşanan hızlı değişim sürecinin en temel öğelerinden birisidir. Göçün etkilediği bazı faktörlerin arasında ise; nüfus artışı, ekonomik sebepler, eğitim, kültür, sağlık gibi kamusal hizmetlerden faydalanma isteği ve ulaşım, haberleşme ve enformasyon ağındaki gelişmeler şeklindeki itici, çekici ve iletici nedenler şeklinde sıralayabiliriz. Bunların yanı sıra göçe etki eden diğer faktörler arasında; kan davası, toplumsal baskı ve terör olayları gibi faktörler de bulunmaktadır. Ayrıca tarımdaki hızlı makineleşme, kırsal kesimde ekonomik yapıyı oluşturan toprak nüfus dengesizliğine yol açmış; üretim dışı kalan özellikle genç işgücü, yeni geçim kaynakları bulmak üzere kentlere göç etmeye başlamışlardır. Önceleri ağırlıklı olarak köyden kente olan göçler, 1980’li yıllardan sonra liberal ekonomiye geçiş, kitle iletişim ve ulaşım araçlarının gelişmesi gibi faktörlerin etkisiyle giderek kentten kente göç halini almıştır. Türkiye’de göç edenlerin gittikleri yerlerde istihdam, sınıfsal farklılaşma, uyum, gerginlik ve barınma gibi birçok sorunları ortaya çıkmaktadır. Göç sonucu gelenlerin çoğunun sürekli bir iş ve sosyal güvenceye sahip olmaması, geçici ve nitelsiz işlerle geçimlerini sağlamak zorunda kalmaları, kayıt dışı ekonomi ve marjinal sektörlerin de artmasına neden olmaktadır. (Demirbaş, 2001; Dönmezer,1994)

Göç eden ailelerin kentte karşılaştıkları sosyal ve ekonomik sorunlar, aile yapısını olumsuz etkilemekte, bu çerçevede ortaya çıkan aile içi şiddet, ihmal, istismar ve ailelerin parçalanması gibi unsurlar, çocukları sahipsiz ve korumasız duruma düşürmekte ve sokağa itmektedir. Ailenin sosyo-ekonomik şartları aile hayatının ruh sağlığını etkilediği gibi çocuğun kişiliğini de etkilemektedir. İsteklerine kavuşamayan veya kötü hayat şartlarına mahkûm olan çocukların kişiliğinde derin izler bırakmaktadır. Bu durum, çocukların erken yaşta suç ve kabahat teşkil eden fiillerle tanışmalarına neden olabilmektedir.

Sonuç olarak göç ve kentleşme tek başına suç oluşumunun sorumlusu olmamakla birlikte, olması gerektiği gibi gelişmeyen göç hareketleri ve kentleşme, toplumda sosyal olumsuzluklara gebe bir ortam oluşturarak, kentlerde özellikle ekonomik sebeplerle bulunan insanları, toplumun değer yargılarından da uzaklaştırmasıyla beraber suç işlemeye hazır hale getirmektedir. Kentleşme, sanayileşme ve modernleşmenin yarattığı toplumsal yapıdaki bazı köklü değişimler yaratmıştır. Kentleşme üretimin tarımdan sanayi ve hizmet sektörüne geçtiği bir yapıdır. Kentleşme sanayinin gelişmesiyle birlikte sağlık, eğitim, hizmet gibi birçok faktörde gelişme ve değişme sağlamıştır. Bu gelişmeler insanların kırdan kentlere göç etmesine neden olmuştur. Ancak zaman içerisinde bu göçler kentlerde düzensiz bir hal almıştır. Bu durum düzensiz kentleşmeye, sosyal sorunlara, suç olgusuna ve insanların giderek yabancılaşmasına neden olmuştur. Kırsal bölgelerde makineleşmenin gelişmesiyle birlikte insan gücüne olan ihtiyaç azalmıştır. Ayrıca ailelerin bölünmesiyle toprakta da bölünmeler olmuştur. Bu bölünmeler insanların geçimlerini sağlamada yetersiz kalmıştır. Bu yüzden insanlar kentlere göç etmek zorunda kalmıştır. Bu göçler sonucunda kentlerin kalabalıklaşması ve düzensizleşmesi ortaya çıkmıştır. Hızlı sosyal değişimler, sosyal yapıların çözülmesine neden olmaktadır. Buda kentleşme sürecinde yer alan göçü ve yapıların bozulmasına neden olmaktadır. Ayrıca kentleşme sanayileşmeyle ilişki içinde olmasına rağmen ondan bağımsız olarak da ilerlediği için düzensiz bir hal almıştır. Bu nedenle başta büyük kentler olmak üzere göçe maruz kalan bölgelerde ciddi sorunlara neden olmuştur.

Kentleşmeyle birlikte oluşan kalabalık ve heterojen nüfus yapısı, farklı kimliklerin varlığı, toplumsal denetimin zayıflığı, ekonomik ve mali kaynakların zenginliği kentleri suç işlemek için ideal alanlar haline getirmektedir. Gelişmekte olan toplumlarda fert ihtiyaçlarını karşılayamadığı ya da isteklerine ulaşamadığı için suç işlerken; gelişmiş toplumlarda istediği şeyleri gerçekleştirme gücüne sahip olduğu ya da gerçekleştirdiği için yeni arayışlar içine girmekte ve sapma davranışlarda bulunmaktadır.

Kentleşme sürecinde bir sosyal yapıdan diğer bir sosyal yapıya geçiş, suç eğilimindeki farklılıkları ve aynı zamanda sosyal yapıdaki farklılıkları beraberinde getirmektedir. Çarpık kentleşme kontrolsüz göçü meydana getirmekte, kontrolsüz göç de suç eğilimini oluşturmaktadır. Böylelikle dengesi bozulan bir toplumsal yapı meydana gelmektedir. Toplumsal suçlar, bireysel yasa dışı davranışlar, kalabalıkta kaybolma, takipten kurtulma, önleyici kolluk hizmetlerinin etkinliğini hissettirmesinin zayıflaması, karmaşık kent çevresi ile bütünleşmede başarı kazanamayış, toplumsal beklentilerin gerçekleşmemesinden doğan düş kırıklıkları; kentin, tüketici ve yabancılaştırıcı etkileri altında toplumdan kopmanın ve dışlanmanın ifadesi 'suçluluk' olarak karşımıza çıkmaktadır.

Suç toplumsal ahlaka ve hukuksal kurallara uymama durumunda ortaya çıkan bir olgudur. İnsanlar bazen isteyerek bazen de istemeyerek suç işlerler. Suç

işleme eğilimi, kişinin psikolojik yapısına bağlı olmakla birlikte aynı zamanda toplumun yapısına ve yaşanan ekonomik-sosyal çevreye de bağlıdır. Toplumsal değişme ve kentleşmenin ortaya çıkmasıyla suçta yönelme giderek artmıştır. Kentlerdeki suç oranları kırsaldaki suç oranlarına göre fazladır. Gelişmekte olan ülkelerdeki suç oranı gelişmiş ülkelerdeki suç oranından fazladır.

Büyük kentler, küçük kentler ve köyler arasında suçların işlenmesi, yoğunluğu, şekil ve türleri itibarıyla esaslı farklar bulunduğunu ortaya koymuştur. Büyük kentlerde çocuk suçluluğu ve kadın suçluluğu artmakta, organize suç örgütleri ve terör örgütleri büyük kentlerde yaşama şansı bulmakta, trafik ve siber suçlar ise kentlerde görülmektedir. Kırsal bölgelerde kentlere hızlı göç sonucunda kentlerde birçok sorun ortaya çıkmaktadır. Bu sorunlar zaman içerisinde insanları yoksullaştırmakta, güvensizlik yaratmakta ve ümitsizliğe itmektedir. Bunun sonucunda kentler insanları suçta itmektedir. Toplum içinde saygın bir yeri olan, kendisinin ve ailesinin geçimini rahatça temin edecek bir işe sahip bulunan, kıscası ekonomik ve sosyal yönden problemleri bulunmayan insanların suç işleme eğilimi asgari seviyede olacaktır. Bu açıdan yoksulluğun suç eğilimini hızlandıracağı da söylenebilir. Çünkü istatistiksel sonuçlara bakıldığında suçluların büyük oranda kentlerin gecekondu bölgelerinden çıkması olgusu Türkiye’de, ekonomik yönden zayıflığın, suçluluğun temel sebebi olmamasına rağmen, suçluluğu artırıcı bir rol oynadığı kanaatini uyandırmaktadır.

Suç ve suç örgütlerinin ortaya çıkış sebeplerinden olan hukuksal sistemdeki aksaklıklar, Türkiye’deki hızlı kentleşmenin doğurduğu olumsuzluklarla birleşince özellikle kent merkezlerinde suç için uygun bir zemin hazırlamıştır. Suça etki eden faktörler arasında; sosyal acıklığın hızlanması, sosyal kontrol mekanizmasının bozulması, sosyal normların etkisinin azalması, farklı sosyo-kültürel yapıdaki insanların bir araya gelmesi, çeşitli sebeplerle bir suç alt kültürünün teşekkülü gibi faktörler yer almaktadır. Göçün etkilediği bazı faktörlerin arasında ise; nüfus artışı, ekonomik sebepler, eğitim, kültür, sağlık gibi kamusal hizmetlerden faydalanma isteği ve ulaşım, haberleşme ve enformasyon ağındaki gelişmeler şeklindeki itici, çekici ve iletici sebepler şeklinde sıralayabiliriz. Kentlerdeki nüfus yoğunluğunun ve göç sebebiyle meydana gelen sorunların çokluğu suç eylemine büyük imkânlar sağlamaktadır. Kentleşme sürecinde ihtiyaçların çeşitlenmesi ve artması yanında, ekonomik düzeydeki farklılıklar, sosyal huzursuzluklara sebep olmaktadır. Bu durumda kişilerin yapılarında bulunan suç eğilimini açığa çıkaran ortamları oluşturmaktadır.

Kent ve köy ayrımına bakıldığında, köy küçük, farklılaşmış, toplumsal denetimin yüksek olduğu, yüz yüze ilişkilerin görüldüğü bir toplumdur. Oysa şehir büyük, farklılaşmış, heterojen, gayri şahsi, anonim ilişkilerin yaygın olduğu bir toplumdur. Bu farklılığın doğal sonucu olarak şehir, suçluluğun ve şiddetin kaynağı diye gösterilebilmektedir. Bunun gerçekten böyle olup olmadığını ispat

edecek, geniş kapsamlı araştırmalar olmamakla birlikte, şehirlerde daha fazla suç işlendiği görülmektedir. Köylerde de suç işlenmekte, ancak bunun sayısı ve türü şehirlere göre önemli farklılıklar göstermektedir.

Kırsal yapıdan kopup kente gelen insanların hayal kırıklığına uğraması, saldırgan bir tutum içerisine girmesine neden olmaktadır. Suçun en düşündürücü yanlarından biri de yaşam koşullarının giderek zorlaşması paralelinde şiddetin giderek artış göstermesidir. Bir rnek vermek gerekirse, bir zamanlar sadece yan-kesicilik olarak ifade ettiğimiz suç türü yerini, insan hayatına kasteden kapkaç olgusuna bırakmıştır.

Ülkemizde olduğu gibi nüfus yönü ağır basan bir şehirleşme, toplumsal disiplinden sapmalara, suça yol açmaktadır. Böyle bir şehirleşme olayı her şeyden önce şehir suçluluğu türlerinin doğmasına, köy suçluluğu ve şehir suçluluğu oranının değişmesine yol açmıştır. şehir suçluluğunda da ilk sırayı da gecekondular almaktadır. Çünkü en başta gecekondular hayatı ve ekonomik imknsızlıklar suça itici faktörleri yaratmaktadır. Gecekondular bölgeleri bazılarınca hiçbir incelemeye dayanmaksızın adeta bir suçluluk bölgesi olarak gösterilmektedir. Aksine bu bölgelerde köy yaşantısının etkisi kendini gösterdiği, toplumsal baskı ve kontrol daha çok olduğu için organize bir suçluluk bölgesi şeklinde olmaları mümkün değildir.

Suç haritalama üzerine yapılan Türkiye odaklı bazı İstanbul, Ankara, Adana, Konya, Çanakkale, Elazığ, şanlıurfa, Antalya, şehirlerinde yapılan bazı suç türleri ve kısmen suç haritalarını kapsayan suç sosyolojisi ve kriminoloji araştırmaları (Akgl,2004;Aksak ve alışkan 2010; Alpdemir ve abuk,2005;Alpdemir,2006; Karakaş (2005 ve 2006); Ekizer ve arkadaşları (2011); Ergun ve Yirmibeşoğlu (2007); Gnal ve şahinalp (2009); Gürbüz ve Karabulut (2008); Kayır, G. . (2007) Batıdaki daha önceleri yapılmış benzer araştırmalardan geniş ölçüde etkilenmiştir. Batıdaki yeni araştırmalar (Block,2000; Bowers ve Johnson (2003); Breetzke (2010); Doran ve Less (2005); Eck ve arkadaşları (2005); Faggiani ve McLaughlin (1999); Groff, (2007). Modern alışmalar polis ve adli istatistiklerini daha yeni ve kapsamlı bo-yutlara taşımakta ve yeni haritalama strateji ve tekniklerini hızla geliştirmektedir. Kanada, İngiltere, ABD, Avustralya, G. Afrika, Almanya ve Fransa gibi ülkelerde devlet suç istatistiklerini kamuoyu ile web siteleri aracılığı ile paylaşmakta bu yolla hem adli kayıtların görünürlüğünü coğrafi olarak t artırmaktadır.

Böylece istatistiksel veriler şematik olarak daha büyük resmi, tarihsel değişim ve farklı suç türlerinin bir arada sergilenmesine vesile olmaktadır. Suç bölge, tür, rakam ve suçluların gizliliğini kırarak kamuoyunu bilgilendirmekle kalmamakta halkı uyarırken suç nleme, caydırma, azaltma, tedbirler alma ve hatta cinsel istismarcı, tecavüzcü gibi pedofili gibi vakaların faillerinin adreslerini afişe ederek bir tür ceza yöntemine bile dönüştürmektedir. Bu suç bu oranları ve yerlerinin tarihsel sergilenişi verilerin bir diğer etkisi olan emlak piyasası, işyeri açma, eğitim yeri seçme, yatırım yapma gibi tüketiciler davranışlarını yakından etki-

lemektedir. Batı dünyasında bu haritalamaların suç oranlarını olumlu etkilediğini göstermektedir. Türkiye’de yapılan araştırmalar bu haritaların ve suç istatistiklerinin kamuoyuna ve araştırmacılara çok sınırlı şekilde açık olması nedeni ile haritalamaların suça etkilerini ölçme imkânını henüz tam olarak verememektedir. “Akıllı şehirler” dijital monitör etme sistemleri ile hızla gelişmiş ülkelerin modern şehirlerine (Dubai, Pekin, Paris, Londra, Berlin, Seul vb) yayılmaktadır. Geleneksel güvenlik kameraların yanı sıra suçun tespiti ve hatta önlenmesinde su, elektrik ve internet kullanımı gibi verilerden faydalanılmaktadır.

Benforado, (2010). “The Geography of Criminal Law” (Kriminal Hukukun Coğrafyası), Bennel ve ark. (2007); Bennell. Taylor ve Snook, (2007). “Clinical versus Actuarial Geographic Profiling” (Klinik’e karşı Aktüeryal Coğrafik Profillemeye); Batıda konunun (hukuk ve suç profillemeye yönleri de ele alınmaktadır. Türkiye’de teknolojik gelişmelere ve suç oranlarındaki artışlara paralel olarak Çalı (2003) “Toplumsal Eylemleri Önlemede Kent Bilgi Sistemlerinin Kullanılması”, Keçeli, Dilekli ve Anaz (2012), Türkiye’de ise Cinsel Saldırıların Görsel verilelendirilmesi, Fırat (2008) Yoksulluk ve Kentlerde Suç Artışı, Yön, (2001). “Suçun Bilgisayar Ortamında Haritalandırılması ve Suç Analizinde Kullanılması”, Yılmaz ve Günayergün (2006). “Türkiye’de Şehir Asayiş Suçları: Dağılışı ve Başlıca Özellikleri” gibi farklı konulara da yönelmektedir.

Sonuç olarak, kentleşme toplumların yeni şeyler kazanmasını sağladığı gibi toplumları etkileyecek kötü yanları da vardır. Kentleşme ve sanayileşmenin gelişmesiyle birlikte kırsal alanlarda oluşan ekonomik, sosyal, eğitim gibi sorunlar insanların kırdan kente göç etmelerine neden olmuştur. Bu göç gerek insanların yapısını gerekse insanlardaki düşünce sistemini değiştirmiştir. Göçün etkisi ile birlikte oluşan çarpık kentleşme, işsizlik, yabancılaşıma insanları suçun içine itmiştir. Özellikle yoksulluk insanların suça eğilim göstermesine neden olmuştur. Bu etkiler sonucunda suçluların genelde yoksul olduğu genellemesi yanlıştır. Bazı suç türleri bazı ekonomik sınıfların yoğun olduğu bölgelerde göreceli olarak daha sık görülebilmektedir. Yoksulluk-suç ilişkisi tartışmalıdır ve çocuk suçluların yaşadıkları yerler ile suç işledikleri yerler haritalandığında bu detayların daha belirginleştiği de söylenebilir. Çocuk suç ve yoksulluk haritaları üst üste geldiğinde bazı tesadüfi veya gerçek ilişkiler kurulabilir. En önemlisi bu tür haritalar bilimsel açıdan suç ve yoksulluk olguların şematik bir yapı sunarak analiz edilmesinde kolaylıklar sağlayabilecektir. Türkiye’de devletin elinde mevcut yoksulluk bölgesel haritaları bulunmaktadır. Halen sürdürmekte olduğum bir başka çalışma bu verilerden faydalanarak devletin ilgili adli ve güvenlik kurumlarının sahip olduğu ama araştırmacıların üzerinde tam olarak bir bilgi sahibi olmadığı suç haritalama sistemleri genelinde ve çocuk suçluluğu haritalama sistemleri özelinde veriler ile karşılaştırılarak aralarında neden-sonuç ilişkilerine bakılacaktır. Bu teorik çalışma halen devam eden uygulamalı bir çalışmamın hazırlık aşamasını teşkil etmektedir.

Kaynakça

- Akalın, N. (1999), Çocuğun suça itilmesinde toplumsallaşma öğelerinin etkisi, I. İstanbul Çocuk Kurultayı Bildiriler Kitabı, İstanbul: İstanbul Çocuk Vakfı Yayınları.
- Akgül, A. (2004). Kentlerde güvenliğinin sağlanması ve suçun önlenmesinde bilgi teknolojisinin kullanımı. *Polis Dergisi* 4 (33).
- Akıncı, Y. Ve Atakan T. (1968), Suça giden ve suç işleyen çocuklar, İstanbul: Delta
- Aksak, P. ve Çalışkan, V. (2010). Çanakkale kentinde mala karşı işlenen suçların coğrafi dağılışı özelliklerinin incelenmesi (2007). *Marmara Coğrafya Dergisi* 22: 245-275.
- Aktan, H.Y. (1988) Suç ve suçluluk nedenlerine kriminolojik bir yaklaşım", Adalet Dergisi, Sayı No: 2, Mart-Nisan.
- Alpdemir, E. A. (2006). 1999-2004 yılları arasında Eskişehir'de işlenen asayiş suçlarına ilişkin suç haritalarının coğrafi bilgi sistemleri yardımıyla oluşturulması. Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Uzaktan Algılama ve Coğrafi Bilgi Sistemleri Anabilim Dalı, Eskişehir.
- Alpdemir, A. E. ve Çabuk, A. (2005). Eskişehir kenti suç kaynaklarının bilgi sistemleri destekli tespiti ve planlamaya esas teşkil eden verilerle ilişkilendirilmesi. Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası, Mühendislik Ölçmeleri STB Komisyonu 2. Mühendislik Ölçmeleri Sempozyumu.
- Anderson, G. S. (2007) Biological influences on criminal behavior. Boca Raton: S.Fraser University Publications.
- Benforado, G. (2010). The geography of criminal law. *Cardozo Law Review* 31 (3): 823-904.
- Bennell, P. Taylor, P. J. ve Snook, B. (2007). Clinical versus actuarial geographic profiling strategies: A Review of the Research. *Police Practice and Research*, 8 (4): 335-345.
- Bıyıklı, H. (1972), Çocuk suçluluğunun nedenleri, Ülkemizde çocuk mahkemeleri, Ankara: Adalet Dergisi
- Block, R. (2000). Gang activity and overall levels of crime: A new mapping tool for defining areas of gang activity using police records. *Journal of Quantitative Criminology* 16 (3): 369-383.
- Bohman, M. (1978) Some genetic aspects of alcoholism and criminality. *Arch Gen Psychiatry* 35: 269-276.
- Bowers, K. J. ve Johnson, S. D. (2003). Measuring the geographical displacement and diffusion of benefit effects of crime prevention activity. *Journal of Quantitative Criminology* 19(3): 275-301.
- Breetzke, G. D. (2010). A socio-structural analysis of crime in the city of Tshwane, South Africa. *South Africa Journal of Science*, 106 (11-12): 41-47.
- Brower, A. M. ve Carroll, L. (2007). Spatial and temporal aspects of alcohol-related crime in a college town. *Journal of American College Health* 55 (5): 267-275.
- Cohen, S. (2017) *Against Criminology*, New York: Routledge Press
- Cullen, Francis T. ve Agnew, Robert (2001). *Criminological theory: past to present essential readings*, (Second Edition). Los Angeles: Roxbury Publishing Company

- Çalı, H. H. (2003). Toplumsal eylemleri önlemede kent bilgi sistemlerinin kullanılması. *Polis Dergisi* 9 (34): 100-105.
- Çataloluk, S. (1983) Çocuk suçluluğu, Ankara: Adalet Dergisi.
- Dolu, Osman (2011). Suç teorileri. Ankara: Seçkin yayıncılık Demirbaş, T. (2001) Kriminoloji, Ankara: Seçkin Yayınları.
- Doran, B. J. ve Less, B. G. (2005). Investigating the spatiotemporal links between disorder, crime, and the fear of crime. *The Professional Geographer* 57 (1): 1-12.
- Dursun, H. (1997) Damgalama teorisi ve suç. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S. 3-4, ss. 309-322.
- Dündar, H. (1985) Çocukların ve gençlerin suça itiliş sebepleri üzerine bir inceleme", *Adalet Dergisi Gençlik Yılı Özel Sayısı*, Ankara.
- Dönmezer, S. (1974) "Hızla şehirleşen ve sanayileşen bir küçük şehir toplumunda suçluluk", şehirleşmenin doğurduğu ceza adaleti sorunları sempozyumu-1973, İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- Dönmezer, S. (1994) Kriminoloji, 8. Baskı. İstanbul.
- Eck, J. E. ve arkadaşları (2005). *Mapping crime: understanding hot spots*. National Institute of Justice Special Report.
- Efe, A. ve Ercan Çelik, (2018), "Çocukların Suça Sürüklenmelerinin Önlenmesinde Aile Kurumu ve Dinin Önemi", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C. 23, S. 4, ss. 1425-1432.
- Ekizer, D. E. ve arkadaşları (2011). *Asayiş ve trafik olaylarına ait bilgilerin mekânsal analizler ile değerlendirilmesi – Konya Örneği*. TMMOB Coğrafi Bilgi Sistemleri Kongresi.
- Charles A. Ellwood, (1912) Lombroso's theory of crime, 2 J. Am. Inst. Crim. L. & Criminology 716-723 Engs, Ruth C. (2005). *The eugenics movement: an encyclopedia*. London: Greenwood Press.
- Ergun, N. ve Yirmibeşoğlu, F. (2007). Distribution of crime rates in different districts in İstanbul. *Turkish Studies* 8 (3): 435-455.
- Faggiani, D. ve McLaughlin, C. (1999). Using national incident-based reporting system data for strategic crime analysis. *Journal of Quantitative Criminology* 15 (2): 181-191.
- Farrington, D. P., Ohlin, L. E. and Wilson, J. Q. (1986) Understanding and controlling crime: toward a new research strategy. New York: Springer-Verlag.
- Fırat, S. A. (2008). Yoksulluk, kentlerde suç artışı ve kent merkezlerinde özel güvenlik hizmetleri verilmesi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 10 (3): 201-228.
- Glueck, S. ve Glueck, E., (1974) Delinquency and crime, Springfield: Charles C. Thomas Pub.
- Glueck, S. ve Glueck, E., (1998) Family environment and delinquency, London: Routledge and Kegan Paul Ltd.
- Gölcüklü, F. 1962, Türkiyede çocuk suçluluğu hakkında bir araştırma, Ankara: Remzi
- Groff, E. R. (2007). Simulation for theory testing and experimentation: an example using routine activity theory and street robbery. *J Quant Criminol* 23.75–103.

- Güdek, K. (2016). Suçluluk ve suç davranışı adli sosyal çalışma, İstanbul: Nobel Tıp Kitapevi.
- Günce, G. (1983) Çocuk suçluluğu ve aile. Çocuk Suçluluğu ve Çocuk Mahkemeleri Sempozyumu, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, ss 1-6
- Günel, V. ve Şahinalp, M. S. (2009). Şanlıurfa şehrindeki hırsızlık suçlarının mekansal analizi. *Polis Bilimleri Dergisi 11 (1): 99- 148.*
- Güney, K. (2008) Aileleri İstanbul Ümraniye ilçesine göç etmiş ilköğretim birinci sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin incelenmesi, Yayınlanmamış Y. Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sınıf Öğretmenliği ABD.
- Gürbüz, M. ve Karabulut, M. (2008). Fatih polis merkezi amirliğinin (Adana) sorumluluk sahasında çocuk suçlarının CBS ile haritalandırılması ve analizi. *Polis Bilimleri Dergisi 10 (2): 51-78.*
- Güvenal, B. Çabuk, A. ve Yavuz, M. (2005). *Trafik kazaları verilerine bağlı olarak CBS destekli ulaşım planlaması: Eskişehir kenti örneği.* Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası, Mühendislik Ölçmeleri STB Komisyonu 2. Mühendislik Ölçmeleri Sempozyumu.
- Hancı, İ.H. ve arkadaşları. (1996). *Çocuk suçluluğuna ekolojik bir yaklaşım: çocukların oturdukları şehir bölgeleri.* Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Eğitim Dergisi 1: 185-190.
- Hancı, İ. H. (1999) İç göçler ve çarpık kentleşme”, İzmir Tabip OdasıBülteni, Sayı:6, Mayıs-Haziran.
- Işıқтаç, Y. (1999) Sosyolojik açıdan çocuk suçluluğu ve blr hukuk devleti olan Türkiye’de devletin cezalandırma yetkisini kullanma biçimi. *Mevzuat Dergisi Yıl.2 Sayı:2*
- İçli T.G., (1993), Türkiye’de suçlular (Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Özellikleri), Atatürk Kültür ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür merkezi Yayını.
- İçli, T.G. (2007), Kriminoloji, Ankara: Seçkin Kitapevi.
- Karakaş, E. (2005). Uygulamalı coğrafya’da suç haritaları: suç harita tipleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,15 (2):31-50.*
- Karakaş, E. (2006). Elazığ şehrinde suçların dağılışı ve özellikleri. *Doğu Coğrafya Dergisi 11 (15): 83-112.*
- Kayır, G. Ö. (2007). Coğrafi bilgi sistemi’nden yararlanarak Antalya kenti için sürdürülebilirlik projesi. TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası Ulusal Coğrafi Bilgi Sistemleri Kongresi.
- Keçeli, A. Dilekli, N. ve Anaz, N. (2012). Visualization of a social problem: spatio-temporal analysis of sexual assaults in Turkey. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi 11 (40):01-10.*
- Keskin, O. K. (1993) Suça itilen gençler. Ankara: Yargıtay Dergisi, C. XIV, No: 1-2.
- Morris, C. (2002) Psikolojiyi anlamak. (Çev. B. Ayvaşık) Ankara: Türk Psikologları Derneği Yayınları,23.
- Özerkmen, N. ve Kahya, Y. (2008). Organize suç örgütlerinin oluşumunda hemşerilik ilişkilerinin rolü. *Polis Bilimleri Dergisi 10 (4): 15-42.*
- Siegel, L. J.; Welsh, B. C.; Senna, J. J (2003). Juvenile delinquency (5. Edition). Thomsen/Wadsworth Pub.

- Songar A (1977) Psikiyatri, Modern psikobiyoloji ve ruh hastalıkları, Geçit Kitabevi: İstanbul.
- Sokullu-Akıncı F (1999) Kriminoloji, Beta Yayınları, İstanbul.
- Taner, M. (1985) ocuk niçin suç işliyor?“, Suçlu ocuklar, suça itilme nedenleri ve eğitim yoluyla korunmaları, Ankara: Adalet Bakanlığı yayınları.
- Tuğ, Ayşım & DOĞAN, Yeşim & HANCI, Hamit (2002). 1996-1999 ocuk suçluluğu profili. Ankara: Ankara Barosu Dergisi, Sayı: 2.
- Türk, T. (2011). Türkiye’de Meydana Gelen Suçların Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) ile İncelenmesi. *Jeodezi, Jeoinformasyon ve Arazi Yönetimi Dergisi* 1 (104): 14- 20.
- Yavuzer, H. (1993) ocuk ve suç, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yılmaz, A. ve Günayergün, S. (2006). Türkiye’de şehir asayiş suçları: dağılış ve başlıca özellikleri. *Milli Eğitim, Eğitim ve Sosyal Bilimler Dergisi* 35(170), 230-249.
- Yön, H. (2001). Suçun bilgisayar ortamında haritalandırılması ve suç analizinde kullanılması. *Polis Dergisi* 29: 78-84.
- Yörükoğlu, A. (2000). *Değişen Toplumda Aile ve ocuk, İstanbul: Özgür Yayınları, 6. Baskı.*

İnternet Kaynakları:

www. <http://ailepsikologu.blogspot.com/2012/11/>, Tarih:10.5.2019

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE NARSİSTİK KİŞİLİK EĞİLİMLERİ VE SOSYAL GÖRÜNÜŞ KAYGISININ PROBLEMLİ İNTERNET KULLANIMI ÜZERİNDE YORDAYICI ROLÜ

Esra YILDIRIM¹, Nuray TAŞTAN²

Öz

Bu araştırmada, üniversite öğrencilerinde narsistik kişilik eğilimleri ve sosyal görünüş kaygısının problemli internet kullanımı üzerinde yordayıcı rolünün incelenmesi amaçlanmaktadır. Araştırmanın evrenini, Kırıkkale Üniversitesinde öğrenimine devam eden öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise 2018-2019 öğretim yılında Kırıkkale Üniversitesi'nde öğrenimine devam eden ve rastgele örnekleme yöntemiyle seçilen 229 kadın 224 erkek, toplam 453 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak Problemlİ İnternet Kullanımı Ölçeği (PİKÖ), Narsistik Kişilik Envanteri (NKE) ve Sosyal Görünüş Kaygısı Ölçeği (SGKÖ) kullanılmıştır. Verilerin analizinde SPSS 25.0 (Statistical Package for Social Sciences) paket programı ve istatistiksel yöntemlerden korelasyon analizi (pearson korelasyon katsayısı) ve çoklu regresyon analizi kullanılmıştır. Çalışmanın bulgularına göre, üniversite öğrencilerinin problemli internet kullanımları orta düzeydedir. Bunun yanı sıra üniversite öğrencilerinin problemli internet kullanımı ile narsistik kişilik eğilimleri arasında olumlu ve düşük düzeyde bir ilişki olduğu ve problemli internet kullanımı ile sosyal görünüş kaygısı arasında olumlu ve orta düzeyde bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Narsistik Kişilik, Sosyal Görünüş Kaygısı, Problemlİ İnternet Kullanımı, Üniversite Öğrencisi

The Predictive Role of Narcissistic Personality Tendencies and Social Appearance Anxiety on Problematic Internet Use Among University Students

Abstract

In this study, it is aimed to investigate the predictive role of narcissistic personality tendencies and social appearance anxiety on problematic internet usage among university students. The universe of the research consists of students who continue their education in Kırıkkale University. The sample of the study consisted of 453 university students (229 female 224 male) who were randomly selected at Kırıkkale University in 2018-2019 academic year. Problematic Internet Use Scale (PIUS), Narcissistic Personality Inventory (NPI) and Social Appearance Anxiety Scale (SAAS) were used as data collection tools. SPSS 25.0 (Statistical Package for Social Sciences) was used in the analysis of the data. Correlation analysis (pearson correlation coefficient) and multiple regression analysis were used as statistical methods. According to the findings of the study, problematic internet usage of university students is moderate. In addition, it was determined that there was a positive and low level relationship between problematic internet use and narcissistic personality tendencies of university students and there was a positive and moderate relationship between problematic internet use and social appearance anxiety.

Keywords: Narcissistic Personality, Social Appearance Anxiety, Problematic Internet Use, University student

Gönderilme Tarihi: 07.01.2020

Kabul Tarihi: 17.01.2020

- 1 Yüksek Lisans öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölümü, E-posta: esra_5894@hotmail.com
- 2 Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölüm, E-posta: nuraytastan@gmail.com

Giriş

Gelişim psikolojisi, bireyin doğumdan ölümüne kadar geçen sürede fiziksel, bilişsel, duygusal ve sosyal alanlardaki gelişimini inceleyen bilim dalıdır. Bu uzun yaşam döngüsü belirli yaşam dönemlerine ayrılmıştır. Bu dönemler genel isimleriyle, doğum öncesi, bebeklik, çocukluk, ergenlik, yetişkinlik ve yaşlılıktır (Doğan ve Cebioğlu, 2011). Yetişkinlik dönemi incelendiğinde; yetişkinlik döneminin süreçlerinden birinin yetişkinliğe geçiş aşaması olduğu görülmektedir. Geleneksel anlamıyla yetişkinliğe geçiş; ergenlik ile genç yetişkinlik arasında kalan, kısa ve yetişkinliğin temellerinin atıldığı bir dönem olarak ele alınır (Çok ve Atak, 2010). Üniversite gençliği genç yetişkinlik döneminin önemli bir kısmını oluşturmaktadır ve üniversite öğrencileri için fiziksel görünüş, önem teşkil eden bir konu olarak düşünülebilir. Hayatın neredeyse merkezinde yer almaya başlamış iletişim araçları, medya, sosyal medya ve bunların beraberinde gelen reklam, magazin ve programlar kişilere belirli bir güzellik algısı aşılamaktadır. Bu da kişinin kendisi olmasını, duygularını ve düşüncelerini etkilemektedir. Son yıllarda en dikkat çekici güzellik algıları ise erkekte kaslı bir vücutken, kadında ise ince, zarif bir bedendir (Kılıç, 2015). Fiziksel görünüşe yüklenen bu önem, sosyal yaşamda da kendini göstermektedir. Kişinin dış görünüşü girdiği ortamlarda, kurduğu ilişkilerde etkili olabilmektedir. Bununla birlikte kişinin kendi bedenine dair algısı özgüvenine, kişilerarası ilişkilerdeki başarısına etki etmekle beraber; fiziksel, zihinsel, duygusal olarak her yönden etkili olabilmektedir (Öksüz, 2012). Bu bağlamda görünüş kaygısı, kişinin kendi bedenine ilişkin endişelerini ve diğer insanların değerlendirmeleri ile ilgili kaygılarından kaynaklanmaktadır. Kişinin yaşadığı bu kaygılar sadece fiziksel kaygılar değildir, başka birtakım özellikleri de içerir. Kişinin kilosu, boyu, yüzü, giyimi gibi nedenler de görünüş kaygısının içeriğini oluşturmaktadır. Olumsuz bir beden algısına sahip birey kaygı duyabilmekte ve bu kaygı sosyal hayatına da yansarak kaçınma davranışlarına neden olabilmektedir (Doğan, 2009). Sosyal görünüş kaygısı, bireyin dış görünüşü ve bedeni açısından sahip olduğu olumsuz beden imajının kişide bıraktığı bir sonuç olarak değerlendirilebilir (Özcan, Subaşı, Budak, Çelik, Gürel ve Yıldız, 2013). Doğan'a (2010) göre; görünüş kaygısı insanların fiziksel görünüşleri, başkaları tarafından değerlendirilirken ya da yorumlanırken duydukları endişelerdir. Kişinin bedenini olumsuz algılaması ve kaygı duyması sonucu gösterilen davranışlar genel olarak; kaçınma ya da kaçma davranışı (davranışsal ve bilişsel), görünüm yönetimi sağlama, sosyal destek alma, diyet davranışı gösterme, fiziksel aktiviteler ile uğraşma, bilişsel olarak kendini yeniden değerlendirme, bilişsel sapma ve diğerleriyle kıyaslama yapma gibi kategorilere ayrılmıştır. Bu başa çıkma stratejileri, kaygı uyandıran durumlardan kaçınmak ve vücuda ilişkin olumlu sosyal izlenimler yaratmak gibi sayısız işleve sahiptir (Sabiston, Sedgwick, Crocker, Kowalski ve Mack, 2007). Kişinin kendine dair algısı, kendini nasıl gördüğü, kendisiyle ilgili olumlu ve olumsuz düşünceleri insan ilişkilerinde de belirleyici olmaktadır. Son

yıllarda insanların başkalarıyla ve kendileriyle ilişkileri giderek daha da zorlaşmaktadır ve bu durum psikoloji alanında insanları anlamak için narsizmi başvuru alan bir kavram haline getirmektedir (Kızıltan, 2006). İnsan doğasında var olan kendini sevme ve beğenme, insanın kendisine yönelik cinsel haz duyması 'narsisizm ya da narsizm' olarak ifade edilmektedir (Taş ve Karataş, 2017). "Narsizm" kavramı 1898 yılında psikoloji literatürüne girmiştir (Cihangiroğlu, Teke, Uzunlarla ve Uğrak, 2015). Narsisizm, Yunan mitolojisinde Echo'nun aşkına karşılık vermeyen Narkissos'un, Echo'nun lanetiyle ırmaktaki yansımaya âşık olması ile ilişkilendirilmiştir (Yörük, 2000). Narsisizm genel olarak bireyin kendi ruhsal ve bedensel benliğine ya da kimliğine aşırı bir bağlılık ve beğeni duyması kendini beğenmesi, kendi kendine hayran olması, empati yapamaması anlamına gelmektedir (Seward, 2007). Bununla birlikte kendi kimliğine karşı bilinçli ya da bilinçsiz olarak hissettiği aşırı sevgi, şehvet ve haz ile birlikte başkalarına karşı ilgisiz kalma, onları sömürme ve çıkarları için kullanma, diğer insanlarla empati kuramama da narsizmin özelliklerindedir (Yalın, 2018). Başkalarını küçümseme davranışı aslında narsistlerce kendini tatmin etmenin bir yoludur ve kendi düşüncelerini, görüşlerini şişirmeleri de yine bu durumla ilgilidir. Bu bilişsel çarpıtmalar narsistlerin başkalarından onay almasalar dahi kendilerini herkesten üstün görmelerine neden olmaktadır. Bununla birlikte başkalarınca üstünlüklerinin kabul edildiğini de yine bu bilişsel çarpıtmalar sayesinde düşünmektedirler ve bu algılamaların her biri çarpıtılmış algılamalardır (Baumeister ve Vohs, 2001). Diğer insanlardan oldukça farklı olmak, narsist bireyler için özel önem taşımaktadır (Ohmann ve Burgmer, 2016). Narsist olmayan bireyler kendilerini geliştirme konusunda daha esnek olup, diğer kişilerle ilişkilerinde tutarlı bir görünüm çizerlerken, narsist bireyler bu konuda daha katı stratejiler geliştirebilmektedirler (Champbel, Reeder, Sedikides ve Elliot, 2000). Narsistlerin geliştirdikleri katı stratejiler, diğer insanlarla ilişkilerinde düşmanlık ve çatışma durumlarına da neden olmaktadır (Peterson ve Dehart, 2014). Genellikle bir kişilik bozukluğu olarak ele alınan narsizmin yanında, narsizmin olumlu etkileri olabileceği de varsayılmaktadır. Sağlıklı narsizmin kişiye yarar sağlayacağı ve kişi için olumlu duygulara katkı sağlayabileceği yönünde düşüncelerin de olduğu söylenebilir (Campbell ve Foster, 2007). Aslında narsisizmin belli bir boyutu aşmadığı ve tehlike arz etmediği sürece gerekli bir eğilim olduğu belirtilmektedir (Cihangiroğlu vd., 2014).

İnsan yaşamında pek çok unsur bireyin sosyal görünüş kaygısı geliştirmesinde ya da narsistik kişilik eğiliminde olmasına temel oluşturabilir. Bu iki değişkenin yanında araştırılmak istenen diğer bir konu ise problemlili internet kullanımudur.

Yeni keşfedilen her şey ve tüm icatlar insan hayatına büyük ölçüde değişiklikler getirmektedir. Ancak bu yeniliklerle beraber birçok problem de yaşanabilmektedir (Sargın, 2013). İçinde bulunulan çağda büyük önem taşıyan ve hayatın birçok alanında kendisine yer bulan internet, insanlar için vazgeçilmez bir araç haline gelmiştir. İnternet, insanların kolaylıkla iletişim kurmaları ve ulaşmak iste-

dikleri her türlü bilgiye ulaşmalarını kolaylaştırması açısından önemli bir iletişim aracıdır (Oktan, 2015). Türkiye’de internete ulaşmanın kolaylaşması ile birlikte en çok internet kullanımının gençler tarafından olduğu söylenebilir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK, 2019) verilerine göre 16-24 yaş aralığındaki bireylerin %90.8’i aktif internet kullanıcısı iken 25-34 yaş bireylerin %91.7’si aktif internet kullanıcısıdır.

Son dönemlerde internet; eğlence, bilgi toplama, insanlarla iletişim gibi nedenlerle oldukça fazla kullanılmaktadır. Özellikle internet, diğer insanlarla rahatlıkla iletişime geçebilmek, özgürce davranabilmek ve kendi kimliğini gizleyerek iletişim kurabilmek gibi çekici özellikleri nedeni ile tercih edilen bir platformdur (King, 1996). İnternet insan yaşamını olumlu yönde etkilemekle birlikte, internetin istenmeyen durumlar yarattığı da görülebilmektedir (Oktan, 2015). İnternetin yaygınlaşmasıyla birlikte internetin olumsuz sonuçlarını ifade etmek için farklı kavramlar kullanılırken (internet bağımlılığı bozukluğu, patolojik internet kullanımı, zorunlu internet kullanımı, sanal bağımlılık gibi), bu araştırmada patolojik bir tanılama amaçlanmamakta ve problemlili internet kullanımı kavramının daha uygun olduğu düşünülmektedir. İnternetin olumsuz kullanımıyla ilgili adlandırmalarda var olan bu farklılıklar ele alınan ve odaklanılan konu ile ilgili olmakla birlikte internet kullanımıyla ilgili davranışın bilişsel, duyuşsal ya da davranışsal herhangi bir yönüne ağırlık vermenin bir sonucu olabilir (Davis, 2001). Problemlili internet kullanımı, sorunlu internet kullanım davranışlarının ortaya çıkardığı problemler ve etkilerini ele alan bir kavramdır. Bununla birlikte kişilerin hayatlarını birçok alanda (sosyal, mesleki, akademik yaşam gibi) etkileyen, olumsuz sonuçlar gösterebilen bilişsel ve davranışsal belirtiler içermektedir (Caplan, 2005). Spada (2014), problemlili internet kullanımını psikolojik, sosyal, mesleki ve eğitsel durumlar üzerinde etkiye sahip olan ve sorun teşkil eden internet kullanımı olarak tanımlamaktadır. İnternet kişinin bağımlı olduğu nesne olabilmekle birlikte, kişinin daha önce yaşamında bağımlı olduğu durumlar ya da nesnelere açısından da bağımlılık oluşturabilecek bir ortamdır. Başka bir deyişle, çoğu durumlarda kişinin internete bağımlılığından çok internetin kullanım nedenleri, sunduğu imkânlar, yer alan içerikler gibi özellikler asıl bağımlılık nedenlerini oluşturabilmektedir. Bireylerin sosyal ihtiyaçlarını karşılamada internet yardımcı bir işlev üstlenirken, aynı zamanda internette geçirilen sürelerin ve kullanım sıklığının artması bireyin hayatında bazı olumsuz sonuçlara neden olabilmektedir. Ayrıca kişilerarası ve yüz yüze olan ilişkilerde saydam ve samimi şekilde güven sağlanırken, internet ortamında geliştirilen ilişkilerde saydam olmayan, gizemli ve gerçeklerden uzak şekilde güven sağlanmaya çalışılabilmektedir (Mcmillan ve Morrison, 2006). İnternet ortamında birçok birey kendini daha rahat hissedebilmektedir ve bu nedenle iletişim kurarken yaşanan sorumluluk duygusu gerçek bir sorumluluk duygusu olmamaktadır. Ayrıca istemediği bir hayat sürmekte olan bireyler, sanal platformda kendilerini istedikleri gibi gösterebilmekte, davranabilmekte ve böylece yaşadığı bu çelişkili durumu bastırabilmektedirler (Doğan, Işıklar ve

Eroğlu, 2008). Başka bir açıdan ise kişi kendi gerçekliğine yabancılaşabilmekte ve bu durum olumsuz sonuçlara neden olabilmektedir. Özellikle üniversite dönemi öğrencilerinde büyük bir çoğunluğun aktif olarak internet kullanması, bu dönemde olumsuz sonuçların daha fazla görülmesine neden olabilir. İnternet kullanımının davranışsal, fiziksel, ruhsal ve sosyal açıdan olumsuz etkileri olabilmektedir. Bunlardan bazıları; problemlerden kaçış için daha fazla internet kullanmak, internet kullanımından kaynaklı sorunları olduğunu bilmesine rağmen kişinin kullanmaya devam etmesi, evliliklerde sorunlar, kas ağrıları, görme zayıflıkları, hatırlamalarda zorluklar, uykusuzluk ve stres, internet kullanımı için sosyal ve mesleki ortamlardan uzaklaşmadır (Balcı ve Günar, 2009; Nalwa ve Anand, 2003). Gençler, üniversitede, sosyal yaşamda ya da iş yaşamında yaşadığı sorunlardan kaçmak için interneti bir sığınak olarak görebilir. Bununla birlikte kendisini gerçek hayatta ifade edemeyen bir genç, internet ve sosyal medya gibi ortamlarda kendini ifade etme yolları arayabilmektedir. Bu gibi internet kullanım nedenleri kişiyi yalnızlıktan kurtardığı ya da kendini ifade etme imkânı tanıdığı için internetin olumlu bir yönü olarak da düşünülebilir. Davis (2001), internet kullanımının amaca dönük ve işlevsel bir şekilde, zamanı olması gerektiği gibi kullanarak ve bireyde herhangi bir soruna yol açmayacak şekilde olması durumunda internetin sağlıklı kullanıldığını belirtmiştir. Son yıllarda artan internet kullanımı ile beraber, sağlıklı internet kullanımı oranı azalmakta ve özellikle genç bireylerin yaşamında internet önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun sonucu olarak, her yaşta bireyler ve özellikle gençler internetin olumsuz sonuçlarından etkilenmektedirler.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Son yıllarda internet, toplumun birçok kesimi tarafından çok fazla kullanılan bir paylaşım aracıdır. İnternete ulaşımın bilgisayarlardan sonra tablet ve telefonlarda da sağlanmasıyla giderek artan bir internet kullanımının varlığından söz edilebilir. Türkiye’de internet kullanımının gençlik dönemindeki bireylerde daha fazla olduğu görülmektedir. Gençlik döneminde internet; arkadaşlık ilişkileri kurmak, eğitimsel amaçlar, boş vakitleri değerlendirmek ve oyun oynamak gibi nedenlerle kullanımı artan bir paylaşım aracı olmuştur. Bu durumun, üniversite öğrencilerinin internet bağımlılığı konusunda riskli grupta yer almalarına neden olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmada narsisizm ve sosyal görünüş kaygısı üzerinde problemlili internet kullanımının etkisi araştırılmıştır ve yapılan çalışmanın internet ve sosyal medya kullanımında daha bilinçli adımlar atılmasıyla ilişkili çalışmalara yön verebileceği düşünülmektedir. Araştırmada birlikte ele alınan bu üç değişkenle ilgili alan yazında daha önce yapılan benzer bir çalışmaya rastlanmaması nedeniyle bu çalışmanın önem arz ettiği düşünülmektedir. Araştırmanın temel amacı, üniversite öğrencilerinde problemlili internet kullanımının narsistik

kişilik eğilimi ve sosyal görünüş kaygısı üzerinde etkisi nedir? sorusuna yanıt bulmaktır. Bu amaç çerçevesinde aşağıdaki alt problemlere yanıt aranmaktadır:

1. Üniversite öğrencilerinin problemlili internet kullanımı ne düzeydedir?
2. Üniversite öğrencilerinde problemlili internet kullanımının narsistik kişilik eğilimleri üzerinde etkisi var mıdır?
3. Üniversite öğrencilerinde problemlili internet kullanımının sosyal görünüş kaygıları üzerinde etkisi var mıdır?

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Bu araştırmanın yürütülmesinde ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Bu model, iki ya da daha fazla sayıda var olan değişkenler arasında, değişimin varlığını belirlemek isteyen araştırma modelidir ve tarama modelinde bireylerin mevcut durumları bir etkiye maruz bırakılmadan var olduğu şekliyle betimlenmektedir (Karasar, 2013). Bu nedenle bu çalışmada üniversite öğrencilerinde narsistik kişilik eğilimleri ve sosyal görünüş kaygısının problemlili internet kullanımı üzerinde yordayıcı rolünü incelemek amacıyla ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın çalışma evrenini, Kırıkkale Üniversitesi'nde öğrenim gören öğrenciler oluşturmakta, çalışmanın örneklemini ise Kırıkkale Üniversitesi'nde öğretimine devam eden ve rastgele örnekleme yöntemiyle seçilen 229 kadın 224 erkek, toplam 453 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemini pratik sebepler dolayısıyla Kırıkkale ilinden seçilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Problemlili İnternet Kullanımı Ölçeği (PİKÖ), Ceyhan, Ceyhan ve Gürcan (2007) tarafından geliştirilmiş, internetin sağlıklı ve sağlıksız kullanım düzeylerini ortaya koymayı amaçlayan 33 maddelik bir ölçektir. Ölçek 5'li likert tipi olup "tamamen uygun", "oldukça uygun", "biraz uygun", "nadiren uygun", "hiç uygun değil" şeklinde seçeneklerden oluşmaktadır. Ölçekteki maddelerin üç alt boyutu vardır. Bunlar: "internetin olumsuz sonuçları", "sosyal fayda/sosyal rahatlık" ve "aşırı kullanım" dır. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 165 iken en düşük puan 33 tür. Faktör analizi 1658 üniversite öğrencisi üzerinden yürütülen söz konusu ölçeğin iç tutarlılık katsayısı (α) .95 bulunurken, ölçeği oluşturan 3 boyuta ait iç tutarlılık katsayıları ise; 1. boyut olan internetin olumsuz sonuçları için .94, 2. boyut olan sosyal fayda/sosyal rahatlık için .85 ve 3. boyut olan aşırı kullanım için .75 olarak bulunmuştur. Bu sonuçlara bakılarak problemlili inter-

net kullanım ölçeğinin iç tutarlılığının yüksek ve güvenilir olduğu söylenebilir. Bu çalışmada yapılan analizler sonucu problemlili internet kullanımı ölçeğinin cronbach's alfa değeri .93 olarak bulunmuştur. Bunun yanında çalışmada kullanılan Sosyal Görünüş Kaygısı Ölçeği (SGKÖ), ilk olarak Hart, Flora, Palyo, Fresco, Holle ve Heimberg (2008) tarafından geliştirilmiş Social Appearance Anxiety Scale (SAAS)'in, Doğan (2010) tarafından Türkçe 'ye uyarlanması yapılarak oluşturulmuştur. Uyarlama çalışması 340 üniversite öğrencisi üzerinde yapılmıştır. Bu ölçek öz-bildirim tarzı, 5'li likert tipi (hiç uygun değil, uygun değil, biraz uygun, uygun ve tamamen uygun) olup 16 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin ilk maddesi tersten kodlanmakta olup, ölçekten alınacak en düşük puan 16 ve en yüksek puan 80'dir. SGKÖ için Cronbach alpha iç tutarlık katsayısı .93, test-tekrar-test güvenilirlik katsayısı 0,85 ve test yarılama yöntemiyle hesaplanan güvenilirlik katsayısı 0,88 olarak bulunmuştur. Ölçeğin Türkçe formunun madde toplam korelasyon katsayılarının 0,32 ile 0,82 arasında olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmada yapılan analizler sonucu sosyal görünüş kaygısı ölçeğinin cronbach's alfa değeri .93 olarak bulunmuştur. Çalışmada kullanılan son ölçek olan narsistik kişilik envanteri (NKE), Raskin ve Hall (1979) tarafından 54 madde olarak geliştirilmiş daha sonra Raskin ve Terry (1988) tarafından 40 maddeye indirilmiş ve son olarak Ames, Rose ve Anderson (2005) tarafından 16 maddeye indirilmiştir. Atay tarafından ise 2009 yılında Türkçe standardizasyonu gerçekleştirilmiştir. Ölçekte her biri kendi içinde zıt ifadeler barındıran (narsistik ve narsistik olmayan) toplam 16 çift madde vardır. Ölçek ilk haliyle yedi boyuttan oluşmaktadır ve bu boyutlar; üstünlük, sömürücülük, otorite, kendine yeterlilik, kendini beğenme, hak iddia etme ve teşhirciliktir. Ames ve ark. (2005) tarafından geliştirilen ölçekten, boyutlardan biri olan "kendini beğenme" boyutu çıkarılmış ve geriye altı faktör kalmıştır. Atay (2009) tarafından uyarlanan NKE'nin güvenilirlik ve geçerlik çalışmaları yapılarak iç güvenilirliği test edilmiş ve ilk revizyonunda Cronbach Alpha değeri .57 olarak bulunmuş ancak daha sonra tekrardan revize edilen envanterin güvenilirliği .627 hesaplanmış ve istenen bir değer bulunmuştur. Bu çalışmada analizler sonucu narsistik kişilik envanterinin cronbach's alfa değeri .71 olarak hesaplanmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmadan elde edilen veriler uygun istatistiksel analiz teknikleri kullanılarak bilgisayar ortamında SPSS 25.0 (Statistical Package for Social Sciences) paket programı ile analiz edilmiştir. Araştırma kapsamındaki katılımcıların problemlili internet kullanımı düzeylerinin narsistik kişilik eğilimleri ve sosyal görünüş kaygıları üzerindeki etkisine bakılmakta, araştırmanın bağımsız değişkenini, problemlili internet kullanımı oluştururken; bağımlı değişkeni narsistik kişilik eğilimi ve sosyal görünüş kaygısı oluşturmaktadır. Öğrencilerin problemlili internet kullanım düzeylerinin belirlenmesi için betimsel istatistiklerden yararlanılmıştır. Bireylerin problemlili internet kullanımı, narsistik kişilik eğilimleri ve sosyal görünüş

kaygıları arasındaki ilişki incelenmek istenmiş ve bu nedenle korelasyon analizi (pearson korelasyon katsayısı) yapılmıştır. Araştırmada bireylerin problemleri internet kullanımının, narsistik kişilik eğilimi ve sosyal görünüş kaygı durumlarına etkisi ise çoklu regresyon analizi yapılarak incelenmiştir.

Bulgular

Üniversite Öğrencilerinin problemleri internet kullanım düzeyleri, problemleri internet kullanımı, narsistik kişilik eğilimi ve sosyal görünüş kaygısı düzeyleri arasındaki ilişki ile bireylerin problemleri internet kullanımının narsistik kişilik eğilimi ve sosyal görünüş kaygısı üzerindeki etkisine yönelik elde edilen bulgular aşağıda verilmiştir.

Üniversite Öğrencilerinin Problemleri İnternet Kullanım Düzeyine Ait Puanlara İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Üniversite Öğrencilerinin Problemleri İnternet Kullanımı Ölçeğinde yer alan maddelere ilişkin cevaplarının betimsel istatistikleri aşağıda verilmiştir.

Tablo 1: Üniversite Öğrencilerinin Problemleri İnternet Kullanım Ölçeği ve Alt Boyutlarına Göre Problemleri İnternet Kullanım Düzeyine Ait Ortalama ve Üst Değerleri, Ortalamaları ve Standart Sapmaları

Problemleri internet kullanımı	N	min	max	\bar{X}	Ss
İnternetin olumsuz sonuçları	453	17.00	85.00	32.48	12.49
Sosyal fayda/sosyal rahatlık	453	10.00	47.00	20.14	7.35
Aşırı kullanım	453	6.00	30.00	20.02	4.74
PİKÖ Toplam	453	33.00	162.00	72.65	21.52

Tablo 1’de, katılımcıların Problemleri İnternet Kullanım Ölçeği ve alt boyutlarından almış oldukları puanlar gösterilmektedir. Buna göre, katılımcıların ölçekten almış olduğu toplam puan 33 ve 162 aralığında ($\bar{X} = 72.65$, $Ss=21.52$), internetin olumsuz sonuçları alt boyutunda elde ettikleri puanlar 17 ile 85 aralığında ($\bar{X} = 32.48$, $Ss=12.49$), sosyal fayda alt boyutunda elde ettikleri puanlar 10 ile 47 aralığında ($\bar{X} =20.14$, $Ss=7.35$) ve aşırı kullanım alt boyutunda elde ettikleri puanlar 6 ile 30 aralığında değişmektedir ($\bar{X} =20.02$, $Ss=4.74$). PİKÖ toplam puanında ve alt boyutlarında alınabilecek en yüksek ve en düşük puanlar; PİKÖ toplam için 33-165 aralığı, aşırı kullanım alt boyutu için 6-30 aralığı, sosyal fayda/sosyal rahatlık alt boyutu için 10-50 aralığı ve internetin olumsuz sonuçları alt boyutu için 17-85 puan aralığıdır. Buna göre üniversite öğrencilerinin problemleri internet kullanımları orta düzeyde bulunmuştur. Sosyal fayda/sosyal rahatlık alt boyutuna ait puanları düşük ve internetin olumsuz sonuçları alt boyutuna ait puanları ortalamasının altında, aşırı kullanım alt boyutuna ait puanları ise yüksek bulunmuştur

Üniversite Öğrencilerinin Problemlili İnternet Kullanımı, Narsistik Kişilik Eğilimi ve Sosyal Görünüş Kaygısı Puanları Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular ve Yorumlar

Üniversite öğrencilerinde problemlili internet kullanımı, narsistik kişilik eğilimi ve sosyal görünüş kaygılarına ilişkin korelasyon analizi yapılmış ve sonuçları Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Üniversite Öğrencilerinin Problemlili İnternet Kullanımı, Narsistik Kişilik Eğilimi ve Sosyal Görünüş Kaygısı Puanlarına İlişkin Korelasyon Analizi

		NKE toplam	SGKÖ toplam
PİKÖ toplam	<i>r</i>	.112*	.444**
	<i>p</i>	.017	.000
	<i>N</i>	453	453
NKE toplam	<i>r</i>		-.020
	<i>p</i>		.664
	<i>N</i>		453

* $p < .05$, ** $p < .01$

Tablo 2'de verilen analizlere göre PİKÖ toplam ile NKE toplam puan ortalamaları arasında düşük düzeyde anlamlı bir ilişki vardır ($r = .112$, $p = .017$). PİKÖ toplam ve SGKÖ toplam puan ortalamaları arasında da orta düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r = .444$, $p = .000$). NKE toplam ile SGKÖ toplam puan ortalamaları arasında ise anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($r = -.020$, $p = .664$). Yani PİKÖ toplam puanı yükseldiğinde NKE ve SGKÖ toplam puanları da yükselmekte, toplam puanı düştüğünde ise diğer değişkenlerin toplam puanları da düşmektedir.

Üniversite Öğrencilerinde Narsistik Kişilik Eğilimlerinin Problemlili İnternet Kullanımı Düzeylerini Yordayıcılığına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Üniversite öğrencilerinde problemlili internet kullanımının narsistik kişilik eğilimleri üzerinde etkisine ilişkin çoklu regresyon analizi yapılmış ve sonuçları Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3: Üniversite Öğrencilerinde Problemlı İnternet Kullanımının Narsistik Kişilik Eğilimleri Üzerinde Etkisine İlişkin Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	Std. Hata	β	t	p	İkili R	Kısmi R
Sabit	5.851	0.691	-	8.466	.000	-	-
Sosyal Fayda/Sosyal Rahatlık alt boyutu	-0.035	0.047	-0.079	-0.753	.452	0.107	-0.036
Aşırı kullanım alt boyutu	-0.115	0.051	-0.167	-2.253	.025	0.003	-0.106
PİK	0.045	0.020	0.295	2.222	.027	0.112	0.104

R=0.155, R²=0.024, F₍₃₋₄₄₉₎=3.691, P<.01

Tablo 3’de yer verilen yordayıcı değişkenler ile bağımlı (yordanan, ölçüt) değişken arasındaki ikili ve kısmi korelasyonlar incelendiğinde, sosyal fayda/sosyal rahatlık alt boyutu ile narsistik kişilik eğilimi arasında olumlu ve düşük düzeyde bir ilişkinin (r=0.11) olduğu ancak diğer değişkenler kontrol edildiğinde iki değişken arasındaki korelasyonun olumsuz ve düşük düzeyde (r=-0.04) olduğu görülmektedir. Aşırı kullanım alt boyutu ile narsistik kişilik eğilimi arasında olumlu ve çok düşük düzeyde bir ilişki vardır. Diğer değişkenler kontrol edildiğinde, bu korelasyonun olumsuz ve düşük düzeyde (r=-0.11) olduğu görülmektedir. Problemlı internet kullanımı ile narsistik kişilik eğilimi arasında olumlu ve düşük düzeyde ilişkinin (r=0.11) olduğu ancak diğer değişkenler kontrol edildiğinde iki değişken arasındaki korelasyonun r=0.10 olarak hesaplandığı görülmektedir. Sosyal fayda/sosyal rahatlık alt boyutu, aşırı kullanım alt boyutu ve problemlı internet kullanımının birlikte, katılımcıların narsistik kişilik eğilimleri üzerinde çok düşük düzeyde anlamlı bir etkisi bulunmaktadır (R=0.155, R²=0.024, P<.01) Bahsedilen değişkenler birlikte narsistik kişilik eğilimindeki toplam varyansın yaklaşık %2’ sini açıklamaktadır. Standardize edilmiş regresyon katsayısına (β) göre, yordayıcı değişkenlerin narsistik kişilik eğilimi üzerindeki görece önem sırası; problemlı internet kullanımı, aşırı kullanım ve sosyal fayda/sosyal rahatlık alt boyutudur. Regresyon katsayılarının anlamlılığınla ilişkin t testi sonuçları incelendiğinde sosyal fayda/sosyal rahatlık ve aşırı kullanım alt boyutu ile problemlı internet kullanımının narsistik kişilik eğilimi üzerinde önemli bir etkiye sahip olmadığı görülmektedir.

Üniversite Öğrencilerinde Sosyal Görünüş Kaygılarının Problemlı İnternet Kullanımı Düzeylerini Yordayıcılığınla İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Üniversite öğrencilerinde problemlı internet kullanımının sosyal görünüş kaygıları üzerinde etkisine ilişkin çoklu regresyon analizi yapılmış ve sonuçları Tablo 4’de verilmiştir.

Tablo 4: Üniversite Öğrencilerinde Problemlili İnternet Kullanımının Sosyal Görünüş Kaygıları Üzerinde Etkisine İlişkin Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	Std. Hata	β	t	p	İkili R	Kısmi R
Sabit	15.206	2.111	-	7.202	.000	-	-
Sosyal Fayda/Sosyal Rahatlık alt boyutu	0.394	0.142	0.260	2.764	.006	0.460	0.129
Aşırı kullanım alt boyutu	-0.133	0.156	-0.057	-0.855	.393	0.224	-0.040
PİK	0.135	0.061	0.260	2.196	.029	0.444	0.103

R=0.472, R²=0.222, F₍₃₋₄₄₉₎=42.793, P<.01

Tablo 4’de yer verilen yordayıcı değişkenler ile bağımlı (yordanan, ölçüt) değişken arasındaki ikili ve kısmi korelasyonlar incelendiğinde, sosyal fayda/sosyal rahatlık alt boyutu ile sosyal görünüş kaygısı arasında olumlu ve orta düzeyde bir ilişkinin (r=0.47) olduğu ancak diğer değişkenler kontrol edildiğinde iki değişken arasındaki korelasyonun r=0.13 olarak hesaplandığı görülmektedir. Aşırı kullanım alt boyutu ile sosyal görünüş kaygısı arasında olumlu ve düşük düzeyde (r=0.22) bir ilişki vardır. Ancak diğer değişkenler kontrol edildiğinde bu korelasyonun olumsuz ve düşük düzeyde (r=-0.04) olduğu görülmektedir. Problemlili internet kullanımı ile sosyal görünüş kaygısı arasında olumlu ve orta düzeyde ilişkinin (r=0.44) olduğu ancak diğer değişkenler kontrol edildiğinde iki değişken arasındaki korelasyonun r=0.10 olarak hesaplandığı görülmektedir. Sosyal fayda/sosyal rahatlık alt boyutu ve problemlili internet kullanımının birlikte, katılımcıların sosyal görünüş kaygı düzeyi üzerinde orta düzeyde ve aşırı kullanım alt boyutunun katılımcıların sosyal görünüş kaygı düzeyi üzerinde düşük düzeyde anlamlı bir etkisi bulunmaktadır (R=0.472, R²=0.222, P<.01). Bahsedilen değişkenler birlikte, sosyal görünüş kaygısındaki toplam varyansın yaklaşık %22’sini açıklamaktadır. Standardize edilmiş regresyon katsayısına (β) göre, yordayıcı sosyal görünüş kaygısı üzerindeki görece önem sırası; problemlili internet kullanımı ve sosyal fayda/sosyal rahatlık, ardından aşırı kullanım alt boyutudur. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t testi sonuçları incelendiğinde sosyal fayda/sosyal rahatlık alt boyutunun sosyal görünüş kaygısı üzerinde anlamlı bir yordayıcı olduğu görülmektedir. Ancak aşırı kullanım alt boyutu ile problemlili internet kullanımı sosyal görünüş kaygısı üzerinde önemli bir etkiye sahip değildir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada, üniversite öğrencilerinin problemlili internet kullanımlarının, narsistik kişilik eğilimleri ve sosyal görünüş kaygıları üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Problemlili internet kullanımına sahip bireylerin narsistik

kişilik eğilimi ve sosyal görünüş kaygısına ait puanlarının ne yönde etkilendiği ve aralarındaki ilişki anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Araştırma sonucunda üniversite öğrencilerinin problemlili internet kullanım düzeylerinin orta düzeyde olduğu bulunmuştur. Bireylerin sosyal fayda/sosyal rahatlık alt boyutuna ait puanları düşük ve internetin olumsuz sonuçları alt boyutuna ait puanları ortalamanın biraz altında, aşırı kullanım alt boyutuna ait puanları ise yüksek bulunmuştur. Buna göre üniversite öğrencilerinin problemlili internet kullanımının orta düzeyde olduğu ancak internet kullanım oranlarının yüksek olduğu söylenebilir. Türkiye’de son yıllarda internet kullanım oranlarına bakıldığında internet kullanımının sürekli artış gösterdiği görülmektedir. Özellikle 2019 yılı Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması verilerinde en yüksek internet kullanım oranına sahip bireylerin genç bireyler olduğu görülmektedir (TÜİK, 2019). Bunun sonucunda üniversite öğrencilerinin problemlili internet kullanımı konusunda risk altında olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte sosyal fayda/sosyal rahatlık boyutunda yer alan ifadelerle bakıldığında, puanların düşük çıkması araştırmaya katılan öğrencilerin internet ortamında, gerçek yaşama kıyasla çok farklı davranışlar ya da duygular içerisinde olmadığına bir göstergesi olabilir. Üniversite öğrencileri ile yapılan benzer araştırmalara bakıldığında ise; yapılan araştırmaya paralel olarak, Sırakaya (2011) ve Tutgun (2009) öğretmen adayları ile yaptıkları çalışmalarında öğretmen adaylarının orta düzeyde problemlili internet kullanımına sahip oldukları sonucuna ulaşmışlardır. Yapılan bir başka çalışmada üniversite öğrencilerinin problemlili internet kullanımının hemen hemen orta düzeyde olduğu bulunmuştur (Küçük, 2017). Balcı, Gölcü ve Öcalan (2013), üniversite öğrencileri ile yaptıkları çalışmada katılımcıların orta düzeye yakın oranda internete bağımlılık taşıdıkları sonucuna ulaşmışlardır. Yapılan bazı araştırmalarda problemlili internet kullanımının alt boyutlarına ait puanların değerlendirilmesine bakıldığında, Tutgun’un (2009) çalışmasında katılımcılar, aşırı kullanım alt ölçeğinden düşük, sosyal fayda/sosyal rahatlık alt ölçeğinden orta, internetin olumsuz sonuçları alt ölçeğinden yüksek puanlar almışlardır. Sevindik, 2011 yılında üniversite öğrencileri ile yaptığı çalışmasında öğrencilerin %14.6’sının problemlili internet kullanımı davranışı gösterdiğini bulgulmuş ve öğrencilerin, aşırı kullanım alt ölçeği puanları düşük, sosyal fayda/sosyal rahatlık alt ölçeği puanları orta ve internetin olumsuz sonuçları alt ölçeği puanları yüksek düzeyde bulunmuştur. Bu çalışmalar, problemlili internet kullanımı ölçeğinin alt boyutlarına ait puanları açısından yapılan çalışma ile paralellik göstermemektedir. Çalışmalar arasındaki bu farkın nedeni örneklemi oluşturan bireylerin, bireysel farklılıklarından kaynaklı olabileceği düşünülmektedir. Bununla birlikte benzerlik gösteren çalışmalar da mevcuttur. Altıntaş’ın (2016), ortaokul öğrencileri ile yaptığı çalışmasında, öğrencilerin aşırı kullanım alt ölçeğinden yüksek, sosyal fayda/sosyal rahatlık alt ölçeğinden ve internetin olumsuz sonuçları alt ölçeğinden düşük puan aldıkları görülmüştür. Altıntaş’ın (2016), çalışmasında problemlili internet kullanı-

mı alt boyutlarından alınan puanlara dair yorumlar, yapılan araştırma ile paralellik göstermektedir. Laconi , Vigouroux , Lafuente , Chabrol (2017), 786 internet kullanıcıları üzerinde yaptıkları çalışmada katılımcıların önemli bir kısmında problemlili internet kullanımının varlığından söz etmişlerdir. Yavuzarslan-Gök (2017), yaptığı çalışmada, problemlili internet kullanım davranışlarının lise öğrencilerinde ortalamadan biraz üzerinde olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ergenler ile yapılan başka bir çalışmada, Amerika Birleşik Devletleri'nden bir genç ergen örneğinde, özellikle beyaz gençler arasında sorunlu internet kullanımı belirtilerinin oldukça yaygın olduğu görülmüştür. Altıntaş'ın (2016) ortaokul öğrencileri ile yaptığı çalışmada ise öğrencilerin problemlili internet kullanım düzeylerinin düşük olduğu bulgulanmıştır. Buradan hareketle yapılan çalışmalar arasında problemlili internet kullanım düzeylerine yönelik farklılıkların mevcut olduğu görülmektedir. Araştırma sonuçlarında karşılaşılan bu durumun, çevresel ya da bireysel farklılardan kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Bazı çevresel faktörler, internet kullanımı için daha teşvik edici görev görebilir. Özellikle genç yetişkinlikte birey duygusal olarak bir ilişki aradığı dönemde olduğu için bu konularda çeşitli sorunlar yaşayabilmekte ve başa çıkma yöntemi olarak interneti kullanabilmektedir (Guan ve Subrahmanyam, 2009). Bununla birlikte uyum sorunu yaşamayan, gerçek hayatta sağlıklı ilişkiler geliştiren ve interneti sağlıklı biçimde kullanmayan bireylerde problemlili internet kullanım düzeyi düşük olabilmektedir.

Üniversite öğrencilerinin narsistik kişilik eğilimlerinin problemlili internet kullanımı düzeylerini yordayıcılığına ilişkin regresyon analizine dair bulgular incelendiğinde, sosyal fayda/sosyal rahatlık alt boyutu, aşırı kullanım alt boyutu ve problemlili internet kullanımının, katılımcıların narsistik kişilik eğilimleri üzerinde çok düşük düzeyde anlamlı bir etkisi bulunmuştur ($R=0.155$, $R^2=0.024$, $P<.01$). Bu değişkenler narsistik kişilik eğilimindeki toplam varyansın yaklaşık %2'sini açıklamaktadır. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t testi sonuçlarına bakıldığında sosyal fayda/sosyal rahatlık ve aşırı kullanım alt boyutu ile problemlili internet kullanımının narsistik kişilik eğilimi üzerinde önemli bir etkiye sahip olmadığı görülmektedir. Alan yazı incelendiğinde, problemlili internet kullanımının narsistik kişilik eğilimi üzerindeki etkisine dair bir bulguya rastlanamamıştır. Fakat benzer çalışmaların varlığından söz edilebilir. Odacı ve Berber-Çelik'in (2013) çalışmasında, elde edilen bulgulara göre, narsizmin problemlili internet kullanımını etkilemediği ve aralarında anlamlı bir ilişkinin olmadığı görülmektedir. Danacı, Kavaklı ve Tıkız (2018) ise çalışmasında internet bağımlılığı düzeyinin narsizm düzeylerini doğrusal olarak etkilediğini ortaya koymuştur. Ekşi (2012), araştırmasının sonucunda narsistik bir kişilik özelliği olan hak iddia etme özelliğinin, internet bağımlılığındaki yoksunluk ve kontrol güçlüğü; üstünlük özelliğinin ise internet bağımlılığındaki sosyal izolasyonu olumlu ve sömürücü özelliklerinin internet bağımlılığındaki kontrol güçlüğü puanlarını olumsuz şekilde yordadığını bulmuştur. Kim, Namkoong, Ku ve Kim (2008) toplam 1471

çevrimiçi oyun kullanıcıları ile yaptıkları araştırmada narsistik kişilik özelliklerinin çevrimiçi oyun bağımlılığı ile pozitif korelasyon gösterdiğini bulmuşlardır. Yapılan bu çalışmalardan hareketle internet bağımlılığı ve narsizm arasında ilişki bulunduğu söylenebilir. Bunun nedeni olarak internet bağımlılığının daha fazla patoloji içeren bir kavram olarak ele alınması görülebilir. Problemlerli internet kullanımı ölçeği, internet bağımlılığı ile ilgili herhangi bir teşhis koymayı amaçlamamaktadır. Bu nedenle yapılan araştırmada problemlerli internet kullanımının narsizm üzerinde önemli bir etkiye sahip olmaması, problemlerli internet kullanımının internet bağımlılığı boyutunda ele alınmaması ile açıklanabilir. Bununla birlikte narsizm ile ilgili olarak yapılan bazı çalışmalarda problemlerli sosyal medya davranışları ile narsizm arasında ilişkiler bulunmuştur. Reed, Bircek, Osborne, Viganò ve Truzoli (2018) üniversite öğrencileri ile yaptıkları çalışmada, sorunlu internet kullanımının narsizm düzeylerini öngördüğünü ve bunun sosyal medya katılımının görsel formları tarafından yönetildiğini bulgulamıştır. Yani özellikle sosyal ağları görsel paylaşımlar gibi nedenlerle kullananların narsistik kişilik özellikleri göstermeye daha yatkın oldukları söylenebilir. Bundan hareketle alan yazında internet ortamında sosyal medya kullanımı ve narsizm ilişkisini inceleyen daha fazla çalışma olduğu görülmektedir. Kaya (2017), üniversite öğrencileri ile yaptığı çalışmada, öğrencilerin narsizm düzeyleri arttıkça Facebook'un narsizm odaklı olarak kullanma eğiliminin artacağı sonucuna ulaşmıştır. Tepret'in (2018) üniversite öğrencileri ile yaptığı çalışmada sonuçlar incelendiğinde, Facebook ve Instagram kullanım sıklıkları ile narsistik kişilik envanteri alt ölçekleri arasında anlamlı farklılıklar görülmüştür. Şahin ve Kumcağız (2017), meslek yüksekokulundan 520 öğrenci ile yaptığı çalışmasında narsistik kişilik özelliği ile sosyal medyanın bağımlı kullanımı arasında düşük düzeyde olumlu yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Özkaya'nın (2018), araştırma bulgularına göre Facebook hesabı bulunan bireylerin internet bağımlılıkları, üstünlük eğilimleri ve kendine yeterlik düzeyleri daha fazladır. Facebook hesabı bulunmayan bireylerin ise teşhircilik, sömürücülük, otorite, hak iddia etme ve narsizm eğilimleri daha yüksek bulunmuştur. Bu araştırmada facebook kullanımı ve narsistik eğilimler arasındaki ilişki açısından daha önce bahsedilen çalışmalardan farklı bir sonuç elde edildiği görülmektedir. Ancak alan yazındaki çalışmaların birçoğunda genel olarak sosyal medya kullanımı ile narsizm arasında olumlu yönde bir ilişki olduğu söylenebilir. İnternet kullanımı, sosyal medya kullanımına göre daha genel ve geniş bir kavram olduğu ve sosyal medya yoğunlukla görsel ve bireysel paylaşımlar içerdiği için, problemlerli internet kullanımı narsistik eğilimler üzerinde önemli bir etkiye sahip değilken, sosyal medya kullanımının yoğunlukla narsistik eğilimler ile ilişkili bulunduğu düşünülmektedir. Ancak gelecek çalışmalarda problemlerli internet kullanımı ile narsizm arasındaki ilişkiyi incelemek daha doğru sonuçlara ulaşılmasını sağlayacaktır. Çünkü sorunlu internet kullanımı ile Facebook kullanım yoğunluğu arasında anlamlı ilişki bulan çalışmalar mevcuttur. Ayrıca, Facebook kullanım yo-

ğunluğunun önemli yordayıcılarından birinin sorunlu internet kullanımı olduğu bulunmuştur (Traş, Öztemel ve Baltacı, 2019). Bu çalışmadan hareketle problemlili internet kullanımının, yoğun sosyal medya kullanımı ile ilişkili olduğu söylenebilir ve sosyal medya kullanımı gibi problemlili internet kullanımının da narsistik eğilimler üzerinde etkisinden bahsetmek mümkün olabilmektedir. Ancak yapılan çalışmada problemlili internet kullanımı ve narsistik eğilimler arasında önemli bir ilişki bulunmadığı için, bu durumun internet kullanımı ile sosyal medya kullanımı arasındaki farklardan kaynaklı olabileceği düşünülmüştür.

Üniversite öğrencilerinin sosyal görünüş kaygılarının problemlili internet kullanımı düzeylerini yordayıcılığına ilişkin regresyon analizine dair bulgulara göre, sosyal fayda/sosyal rahatlık alt boyutu ve problemlili internet kullanımının katılımcıların sosyal görünüş kaygı düzeyi üzerinde orta ve aşırı kullanım alt boyutunun katılımcıların sosyal görünüş kaygı düzeyi üzerinde düşük düzeyde anlamlı bir etkisi bulunmaktadır ($R=0.472$, $R^2=0.222$, $P<.01$). Bahsedilen değişkenler birlikte, sosyal görünüş kaygısındaki toplam varyansın yaklaşık %22' sini açıklamaktadır. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t testi sonuçları incelendiğinde sosyal fayda/sosyal rahatlık alt boyutunun sosyal görünüş kaygısı üzerinde anlamlı bir yordayıcı olduğu görülmektedir. Ancak aşırı kullanım alt boyutu ile problemlili internet kullanımı sosyal görünüş kaygısı üzerinde önemli bir etkiye sahip değildir. Alan yazı incelendiğinde, problemlili internet kullanımının sosyal görünüş kaygısı üzerindeki etkisine dair bulguya rastlanamamıştır. Fakat benzer çalışmalar incelendiğinde, Doğan ve Çolak'ın (2016), lise öğrencileri ile yaptığı çalışmada sosyal görünüş kaygısının, sosyal ağ sitelerinin kullanımında önemli bir yordayıcı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yaptıkları araştırma sonuçları özellikle ergenlerin ve genç yetişkinlerin sosyal nedenlerle sosyal ağ sitelerini aktif olarak kullandığını göstermektedir. Bazıları interneti gerçek ya da fantezi kimliklerini ifade etmek için bir araç olarak kullanmakta ve sosyal görünüş kaygısı görünmez olma talebini arttıran bir unsur olabilmektedir. Yine çoğunlukla sosyal görünüş kaygısı ile ilgili alan yazında problemlili internet kullanımından ziyade sosyal medya kullanımı ile ilgili çalışmalara rastlanmıştır. Traş vd. (2019) üniversite öğrencileri ile yaptıkları çalışmada, öğrencilerin sorunlu internet kullanımı ile Facebook kullanım yoğunluğu arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur ve Facebook kullanım yoğunluğunun önemli yordayıcılarından biri sorunlu İnternet kullanımınıdır. Kittinger, Correia ve Irons'a göre (2012), Facebook ve benzeri, internet üzerinden bağlanılan sosyal ağların kullanımı ve sayısı arttığı sürece problemlili internet kullanımının da artacağı düşünülmektedir. Bu açıdan bakıldığında problemlili sosyal medya ve problemlili internet kullanım düzeylerinin paralellik gösterebileceği düşünülebilir. Bir başka çalışmada, genç kadınlarda Facebook ve Instagram üzerinden gerçekleştirilen görünüş odaklı etkinlikler ve beden imajı endişeleri arasındaki ilişki incelenmiş, Facebook'ta daha fazla fotoğraf paylaşılması ve Instagram'da görünüş odaklı hesapların izlenmesi; daha ince bir vücuda

sahip olma düşüncesi ve buna bağlı vücut gözetimi ile ilişkilendirilmiştir (Cohen, Newton-John ve Slater, 2017). Kim (2018), genç koreli kadınlar ile yaptığı çalışmada Facebook'un beden imajı ile önemli derecede ilişkili olduğu görülmektedir. Bu çalışmanın genç Koreli kadınlar arasında, çevresiyle görünüm karşılaştırmaları ve vücut imajı endişeleri üzerinde Facebook kullanımının rolü hakkında önemli bilgiler verdiği belirtilmektedir. Yapılan araştırmalara bakıldığında sosyal medya ve sosyal görünüş kaygısının daha fazla ele alındığı görülmektedir. Araştırma sonuçları genel itibarıyla sosyal medya ve sosyal görünüş kaygısının ilişkili olduğunu göstermekte, bedene dair kaygıların sosyal medya kullanımı ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. Bazı araştırmacılara göre (Kittinger, Correia ve Irons, 2012), aşırı sosyal medya kullanımı ile problemler internet kullanımı arasında ilişki olduğu düşünülmektedir. Alan yazında problemler internet kullanımı ve sosyal görünüş kaygısı ile ilgili çalışmalara rastlanmadığı için, Kittinger, Correia ve Irons'un (2012) çalışmasında yer alan sosyal medya kullanımı ile problemler internet kullanımının ilişkili olduğu sonucundan yola çıkarak, sosyal medya ile sosyal görünüş kaygısı arasındaki ilişki de ele alınmak istenmiştir. Yapılan bu çalışmada problemler internet kullanımının, sosyal görünüş kaygısı üzerinde orta düzeyde bir etkisinden söz edilmekle birlikte, sosyal fayda/sosyal rahatlık boyutu, sosyal görünüş kaygısının anlamlı bir yordayıcısı olarak bulunmuştur. Problemler internet kullanımı ölçeğinde, sosyal fayda/ sosyal rahatlık boyutundaki ifadeler incelendiğinde çoğunlukla internet ortamında daha rahat ve özgür hissetme, daha iyi ilişkiler kurma gibi ifadelerin bulunduğu görülmektedir. Başka bir deyişle, kendisini internet ortamında daha rahat hisseden birey, gerçek yaşamda daha kaygılı hissedebilir ve gerçek yaşamda ilişkiler kurmak ya da vakit geçirmektense internet ortamını tercih edebilir. Bu nedenle sosyal fayda/sosyal rahatlık boyutu, sosyal görünüş kaygısının anlamlı bir yordayıcısı olduğu düşünülmektedir.

Sosyal görünüş kaygısının, sosyal kaygı ve benlik saygısı ile yakından ilişkili kavramlar olduğu düşünülmektedir (Özcan vd. 2013). Bu konularda yapılan çalışmalara bakıldığında, Özer (2013), lise öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada benlik saygısı ile problemler internet kullanımı arasında negatif yönde anlamlı ilişkiler bulmuştur. Berber-Çelik ve Odacı (2011), yaptıkları çalışmada kendilik algısı ile problemler internet kullanımı arasında olumsuz yönde anlamlı bir ilişki bulmuş, kendilik algısı ve benlik saygısı problemler internet kullanımının yordayıcıları olduğu sonucuna ulaşmıştır. Shepherd ve Edelmann (2005) yaptıkları çalışmada, sosyal kaygı duyanların sosyal endişeleri kontrol etmek için interneti kullandıkları sonucuna ulaşmış, Caplan (2002), internet yoluyla sosyal fayda veya sosyal kontrol elde etmeye çalışanların, bu tür kullanımdan olumsuz sonuçlar alacağı ve sorunlu internet kullanımı için risk altında olabileceğini belirtmiştir. Genel olarak sosyal konularda endişeli bireylerin yüz yüze etkileşimler sırasında şişirilmiş olumsuz değerlendirme algıları, onları daha güvenli iletişim araçları bulmaya ittiği için sorunlu internet kullanımı geliştirme riski altında olduklarını

göstermektedir (Lee ve Stapinski, 2012). Düşük benlik saygısı ve sosyal kaygı, sosyal görünüş kaygısını tetikleyen durumlar olarak ele alınabilir ve sosyal kaygı ve düşük benlik saygısı problemlili internet kullanımı ile ilişkilendirilebilir. Sonuç olarak bu durum sosyal görünüş kaygısının da problemlili internet kullanımı ile ilişkili olduğu düşüncesini oluşturmaktadır.

Ele alınan sonuçlar doğrultusunda, üniversite öğrencilerinin problemlili internet kullanımı düzeylerini saptamak amacıyla daha geniş bir örneklem üzerinde çalışmalar yapılması önerilebilir. Ayrıca problemlili internet kullanımına neden olan faktörler ile ilgili ayrıntılı çalışmalar yapılabilir. İnternet kullanım sebepleri belirlenerek, problemlili internet kullanımı ile ilişkileri incelenebilir. Ya da daha küçük bir grupla çalışma yapılarak internet kullanımları ile ilgili derinlemesine araştırmalar sunulabilir. Problemlili internet kullanımı, sosyal görünüş kaygısı ve narsistik kişilik eğilimi arasındaki ilişkiyi inceleyecek araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Yapılacak yeni araştırmalar bu konuda literatüre katkı sağlayacaktır. Problemlili internet kullanımı ve olumsuz etkilerini azaltmak amacıyla, problemlili internet kullanımı ve internet etiği ile ilgili okullarda ve üniversitelerde konferans ve seminerler verilebilir. Özellikle internet kullanım süreleri hakkında ve sağlıklı, sağlıksız internet kullanımıyla ilgili bilgiler verilmesi önem taşımaktadır. Bu konuda çalışmalar yapılarak, farklı yöntemlerle bireylerin internet kullanımını sınırlamalarına yardımcı öneriler verilebilir. Ayrıca bulunduğu ortama uyum sağlamakta zorlanan, kaygı duyan ve sosyal amaçlarla problemlili internet kullanımına yönelen bireyler için oryantasyon, grup çalışmaları ve benzeri çalışmalar yapılarak etkileşim içinde olmaları sağlanabilir.

Kaynakça

- Ames, D. R., Rose, P., ve Anderson, C. P. (2006). The NPI-16 as a short measure of narcissism. *Journal of Research in Personality*, 40(4), 440-450.
- Altıntaş, S. (2016). *Ortaokul Öğrencilerindeki Problemlili İnternet Kullanımı ile Algılanan Anne Baba Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Nişantaşı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Atak, H., Çok, F. (2010). Beliren yetişkinlik: İnsan yaşamında yeni bir dönem. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 17: 39-50.
- Atay, S. (2009). Narsistik Kişilik Envanteri'nin Türkçeye standardizasyonu. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 11(1), 181-196.
- Balcı, Ş., ve Gülnar, B. (2009). Üniversite öğrencileri arasında internet bağımlılığı ve internet bağımlıların profili. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 6(1), 5-22.
- Balcı, Ş., Gölcü, A. ve Öcalan, M. (2013). Üniversite öğrencileri arasında internet kullanım örüntüleri. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 7(4), 5-22.
- Baumeister, R. F. ve Vohs, K. D. (2001). Narcissism as addiction to esteem. *Psychological Inquiry*, 12(4), 206-210.
- Berber-Çelik, Ç. ve Odacı, H. (2011). *Kendilik algısı ve benlik saygısının problemlili internet kullanımı üzerindeki yordayıcı rolü*. 5.Uluslararası Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Sempozyumunda sunulan bildiri. Fırat Üniversitesi, Elazığ, Türkiye, 22-24 Eylül.
- Campbell, W. K. ve Foster, J. D. (2007). The narcissistik self: background, an extended agency model, and ongoing controversies. İçinde C. Sedikides ve S. Spencer (Eds), *Frontiers in Social Psychology: The Self* (ss.1-43) Philadelphia: Psychology Pres.
- Campbell, K.W., Reeder, G.D., Sedikides, G.D. ve Elliot, A.J. (2000) Narcissism and comparative self-enhancement strategies. *Journal of Research in Personality*.34, 329- 347.
- Caplan, S. E. (2002). Problematic internet use and psychosocial well-being: development of a theory-based cognitive-behavioral measurement instrument. *Computers in Human Behavior*, 18(5), 553-575.
- Caplan, S. E. (2005). A social skill account of problematic internet use. *Journal of Communication*, 55(4), 721-736.
- Ceyhan, E., Ceyhan, A. A. ve Gürcan, A., (2007). Problemlili İnternet Kullanımı Ölçeği'nin geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 7(1), 387-416.
- Cihangiroğlu, N., Teke, A., Uzuntarla, Y. ve Uğrak, U. (2015). Narsistik kişilik eğilimleri ile kurumsal bağımlılık düzeyleri arasındaki ilişkinin analizi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 1-18.
- Cohen, R., Newton-John, T. ve Slater, A. (2017). The relationship between Facebook and Instagram appearance-focused activities and body image concerns in young women. *Body Image*, 23, 183-187.
- Danacı, M. Ö., Kavaklı, N. ve Tıkız, G. (2018). Eğitim fakültesinde öğrenim gören öğretmen adaylarının narsisizm düzeylerinin siber zorbalığa duyarlık ve internet bağımlılığı düzeylerine etkisi. *Ulusal Eğitim Akademisi Dergisi*, 2(2), 86-98.

- Davis, R. A. (2001). A cognitive-behavioral model of pathological internet use. *Computers in Human Behavior*, 17, 187-195.
- Doğan, H., Işıklar, A. ve Eroğlu, S. E. (2008). Ergenlerin problemlı internet kullanımının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (18), 106-124.
- Doğan, T. (2009). *Bilişsel ve kendini değerlendirme süreçlerinin sosyal anksiyete açısından incelenmesi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Doğan, T. (2010). Sosyal Görünüş Kaygısı Ölçeği'nin (SGKÖ) Türkçe uyarlaması: geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39, 151-159.
- Doğan, A. ve Cebioğlu, S. (2011). Beliren yetişkinlik: Ergenlikten yetişkinliğe uzanan bir dönem. *Türk Psikoloji Yazıları*, 14(28), 11-21.
- Doğan, U., ve Çolak, T. S. (2016). Self-concealment, social network sites usage, social appearance anxiety, loneliness of high school students: a model testing. *Journal of Education and Training Studies*, 4(6), 176-183.
- Ekşi, F. (2012). Narsistik kişilik özelliklerinin internet bağımlılığı ve siber zorbalığı yordama düzeyinin yol analizi ile incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(3), 1683-1706.
- Guan, S. S. A. ve Subrahmanyam, K. (2009). Youth Internet use: risks and opportunities. *Current Opinion in Psychiatry*, 22(4), 351-356.
- Hart, T.A., Flora, D.B., Palyo, S.A., Fresco, D.M., Holle, C. ve Heimberg, R.G. (2008). Development and examination of the social appearance anxiety scale. *Assessment*, 15(1), 48-59.
- Karasar, N. (2013). *Bilimsel Araştırma Yöntemi* (25. Baskı) Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Karataş, S. ve Taş, A. (2017). İlk ve ortaokullardaki öğretmenlerin narsistik kişilik eğilimleri ile örgütsel özdeşleşme düzeyi arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 92-121.
- Kaya, L. (2017). *Üniversite Öğrencilerinde Narsistik Eğilimler, Bağlanma Stilleri ve Sosyal Medya Kullanımı* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun.
- Kılıç, M. (2015). *Üniversite öğrencilerinin sosyal görünüş kaygıları ile benlik saygıları ve yalnızlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Kızıltan, H. (2006). *Narsisizm ve Psikopatolojisi*. <http://www.psikomitoloji.com/attachments/article/79/narsisizm.makalesi.pdf>. Erişim Tarihi: 05.03.2019.
- Kim, E. J., Namkoong, K., Ku, T. ve Kim, S. J. (2008). The relationship between online game addiction and aggression, self-control and narcissistic personality traits. *European Psychiatry*, 23(3), 212-218.
- Kim, J. W. (2018). Facebook use for profile maintenance and social grooming and young korean women's appearance comparison with peers and body image concerns. *Social Media+ Society*, 4(2), 1-11.
- Kittinger, R., Correia, C. J. ve Irons, J. G. (2012). Relationship between Facebook use and problematic internet use among college students. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 15(6), 324-327.

- King, S. A. (1996). *Is The Internet Addictive or Are Addicts Using The Internet?* Retrieved From. <http://giovanni-2000.tripod.com/mesh/selfaddict.html>. Erişim Tarihi: 07. 04. 2019
- Küçük, E. E. (2017), Üniversite öğrencilerinin problemleri internet kullanımları ve sağlıklarına etkisi ile ilgili görüşlerinin değerlendirilmesi. *İzmir Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi Dergisi*, 27(3), 211-216.
- Laconi, S., Vigouroux, M., Lafuente, C., ve Chabrol, H. (2017). Problematic internet use, psychopathology, personality, defense and coping. *Computers in Human Behavior*, 73, 47-54.
- Lee, B. W. ve Stapinski, L. A. (2012). Seeking safety on the internet: Relationship between social anxiety and problematic internet use. *Journal of anxiety disorders*, 26(1), 197-205.
- McMillan, S. ve Morrison, M. (2006). Coming of age with the internet: A qualitative exploration of how the internet has become an integral part of young people's lives. *New Media & Society*, 8(1), 73-95.
- Nalwa, K., ve Anand, A. (2003). Internet addiction in students: a cause of concern. *Cyberpsychology and Behavior*, 6 (6), 653- 656.
- Odacı, H., ve Çelik, Ç. B. (2013). Who are problematic internet users? An investigation of the correlations between problematic internet use and shyness, loneliness, narcissism, aggression and self-perception. *Computers in Human Behavior*, 29(6), 2382-2387.
- Ohmann, K., ve Burgmer, P. (2016). Nothing compares to me: How narcissism shapes comparative thinking. *Personality and Individual Differences*, 98, 162-170.
- Oktan, V. (2015). Üniversite öğrencilerinde problemleri internet kullanımı, yalnızlık ve algılanan sosyal destek. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 23(1), 281-292
- Öksüz, Y., (2012). Üniversite öğrencilerinin özerklik düzeyleri ile vücut algıları arasındaki ilişki. *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28, 69-77.
- Özcan, H., Subaşı, B., Budak, B., Çelik, M., Gürel, Ş. C. ve Yıldız, M. (2013). Ergenlik ve genç yetişkinlik dönemindeki kadınlarda benlik saygısı, sosyal görünüş kaygısı, depresyon ve anksiyete ilişkisi. *Journal Of Mood Disorders*, 3(3), 107-113.
- Özer, Ş. (2013). *Problemleri internet kullanımının benlik saygısı ve öznel iyi oluş ile açıklanabilirliği* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Özkaya, S. (2018). *Sosyal medyayı çok kullanan gençlerde narsistik kişilik yapılanması*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Peterson, J. L. ve DeHart, T. (2014). In defense of self-love: An observational study on narcissists' negative behavior during romantic relationship conflict. *Self and Identity*, 13(4), 477-490.
- Raskin, R. N., ve Hall, C. S. (1979). A narcissistic personality inventory. *Psychological Reports*, 45(2), 590.
- Raskin, R., ve Terry, H. (1988). A principal-components analysis of the Narcissistic Personality Inventory and further evidence of its construct validity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54(5), 890-902.
- Reed, P., Bircek, N. I., Osborne, L. A., Viganò, C. ve Truzoli, R. (2018). Visual social media use moderates the relationship between initial problematic internet use and later narcissism. *The Open Psychology Journal*, 11(1), 163-170.

- Sabiston, C. M., Sedgwick, W. A., Crocker, P. R. E., Kowalski, K. C. ve Mack, D. E. (2007). Social physique anxiety in adolescence: An exploration of influences, coping strategies, and health behaviors. *Journal of Adolescent Research*, 22(1), 78-101.
- Sargın, N. (2013). Üniversite öğrencilerinin internete yönelik tutumları ve problemleri internet kullanımları. *Turkish Journal of Education*, 2(2), 44-53.
- Sevindik, F. (2011). *Fırat üniversitesi öğrencilerinde problemleri internet kullanımı ve sağlıklı yaşam biçimi davranışlarının belirlenmesi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- Seward, S.K. (2007), *Are narcissists bad for relationships or are relationships bad for narcissists?: The effect of narcissism on close relationships*, Department of Psychology St. Francis Xavier University Narcissism And Relationships, Canada.
- Sırakaya, M. (2011). *Öğretmen adaylarının problemleri internet kullanımı ve internet öz-yeterlik düzeylerinin incelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Shepherd, R. M. ve Edelmann, R. J. (2005). Reasons for internet use and social anxiety. *Personality and Individual Differences*, 39(5), 949-958
- Spada, M. M. (2014). An overview of problematic Internet use. *Addictive behaviors*, 39(1), 3-6.
- Şahin, C. ve Kumcağız, H. (2017). Narsisizm ve benlik saygısının sosyal medya bağımlılığı üzerindeki yordayıcı rolü. *International Journal Of Eurasia Social Sciences*, 8(30), 2136-2155.
- Tepret, D. (2018). *Üniversite Öğrencilerinde Facebook ve Instagram Kullanımı İle Narsistik Yapılanma Düzeyleri Arasındaki İlişki* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Traş, Z., Öztemel, K. ve Baltacı, U.B. (2019). Role of problematic internet use, sense of belonging and social appearance anxiety in facebook use intensity of university students, *International Education Studies*,12(8),1-10.
- Tutgun, A. (2009). *Öğretmen adaylarının problemleri internet kullanımlarının incelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2019). *Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması*. <http://www.tuik.gov.tr/> Erişim Tarihi: 01.10.2019
- Yalın, N. (2018). *Narsistik kişilik, empatik eğilimler, eleştirel düşünme ve saldırganlık arasındaki ilişkiler* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yavuzarslan-Gök, A. (2017). *Ergenlerde Problemleri İnternet Kullanımı, Kişilik Özellikleri ve Sosyal Beceeri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Yörükhan, T. (2000). *Yunan Mitolojisinde Aşk* (1.Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

ÖĞRETMENLERİN PERSPEKTİFİNDEN ORTAÖĞRETİMDE PERFORMANS DEĞERLENDİRMESİ: ANKARA İLİ MAMAK İLÇESİ ÖRNEĞİ

Sinan GÜRCÜOĞLU¹, Fatih ÖZDEMİR²

Öz

Türkiye’de öğretmenlere yönelik uygulanacak performans değerlendirmenin oluşum sürecine öğretmenlerin de dahil edilerek görüşlerinin alınması, uygulamanın başarısı ve eğitimin niteliği bakımından oldukça önemlidir. Araştırmada, performans değerlendirmenin çeşitli boyutlarına yönelik öğretmenlerin görüşlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın evrenini, 2015/2016 eğitim-öğretim yılında Ankara merkez ilçelerinden Mamak’taki resmi ortaöğretim okullarında çalışan öğretmenler oluşturmaktadır. Örneklemi ise, 2015/2016 eğitim-öğretim yılı içinde Mamak’taki ortaöğretim okullarında çeşitli branşlarda görevli 320 öğretmen oluşturmaktadır. Nicel araştırma türlerinden betimsel araştırma yönteminin kullanıldığı araştırmada öğretmenlerin görüşlerini belirlemek üzere performans değerlendirmenin dört boyutuna (mesleki kriter, değerlendirici, değerlendirme ve zaman) yönelik 5’li likert tipinde araştırmacı tarafından geçerlik testi yapılarak hazırlanan ve 25 sorudan oluşan bir anket uygulanmıştır. Araştırma bulgularına göre; öğretmenler performans değerlendirmenin uygulanmasına olumlu bakmakta ve mesleki kriterlerin performans değerlendirmede daha belirleyici olması gerektiğini belirtmektedirler. Ayrıca çoklu veri kaynaklı değerlendirmeye öğretmenler kısmen olumlu görüş bildirmişler ve değerlendirmenin yılda birden çok yapılması gerektiğini düşünmektedirler. Çalışmanın sonunda elde edilen bulgular ışığında öğretmenlerin performanslarının objektif ve ölçülebilir ölçütlerle değerlendirilmesine ilişkin yapılacak bir performans değerlendirmede, değerlendirme kriterlerinin neler olması gerektiğine ve değerlendirmenin nasıl yapılması gerektiğine yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Performans Değerlendirme, Performans Yönetimi, Performans Kriteri, Türk Milli Eğitim Sistemi.

Performance Evaluation In Secondary Education From The Perspective Of Teachers: A Case Of Mamak District Of Ankara

Abstract

Turkey will be implemented in performance assessment for teachers by teachers, including the formation process of receiving the opinion, is very important for the quality of education and the success of the application. In this research, it is aimed to determine teachers’ opinions about various aspects of performance evaluation. The population of the study consists of teachers working in official secondary schools in Mamak, one of the central districts of Ankara in the 2015/2016 academic year. The sample consisted of 320 teachers working in various branches in secondary schools in Mamak in the 2015/2016 academic year. In this study, descriptive research method, which is one of the quantitative research types, was used to determine the views of teachers and a questionnaire consisting of 25 questions prepared by the 5-point Likert type researcher for four dimensions of performance evaluation (professional criteria, evaluator, evaluation and time) was applied. According to the research findings; teachers have a positive view on the implementation of performance evaluation and stated that professional criteria should be more decisive in performance evaluation. In addition, teachers gave some positive opinions to the multi-data evaluation and they think that the evaluation should be done more than once a year. At the end of the study, in the light of the findings, a performance evaluation regarding the evaluation of teachers’ performances with objective and measurable criteria was made and recommendations were made about what the evaluation criteria should be and how the evaluation should be done.

Keywords: Performance Evaluation, Performance Management, Performance Criteria, Turkish National Education System

Gönderilme Tarihi: 05.04.2019

Kabul Tarihi: 06.11.2019

1 Dr. Öğr. Üyesi, Uşak Üniversitesi, Adalet MYO, sinan.gurcuoglu@usak.edu.tr

2 Kamu Yönetimi Uzmanı, Milli Eğitim Bakanlığı, ozdemirfatih05@gmail.com

Giriş

Önemi ve etkisi itibariyle eğitim sistemini, dolayısıyla okulları Türk Kamu Yönetiminde performans bağlamında reform çalışmalarının dışında tutmanın ülkenin insan kaynağına yönelik yapılacak eksik bir düzenleme olacağı söylenebilir. Hem özel sektör örgütlerinde hem de kamu örgütlerinde yönetim alanında ortaya çıkan gelişmeler ve değişimler, örgütsel anlamda Milli Eğitim Bakanlığını da etkilemektedir. Eğitim sistemini iyileştirmeye yönelik olarak ortaya konulan politika, strateji ve eylemlerin başarıya ulaşmasında en temel birimler okullardır (Milli Eğitim Bakanlığı, 2018, s. 27). Dolayısıyla okulların amaç ve hedeflerini belirlerken içinde buldukları çevrenin önceliklerini dikkate almaları ve faaliyetlerini bu amaçları gerçekleştirmeye yönelik düzenlemeleri, sistemin genelinde iyileşme elde etmenin temel koşuludur.

Türkiye’de personel değerlendirmesi, uzun yıllar boyunca “Devlet Memurları Kanunu (DMK)” dayanak alınarak oluşturulan gizli sicil raporları aracılığıyla yapılmıştır. Öğretmenlere yönelik yapılan değerlendirme ise sicil amirinin doldurduğu gizli sicil raporlarına ek olarak “Millî Eğitim Temel Kanunu (1739 Sayılı Kanun)”na dayanılarak müfettişlerce de yapılmıştır. Ancak öğretmenlere yönelik bu değerlendirmelerin klasik yöntemle yapıldığı, öğretmenlerin gerek mesleki gerekse kişisel gelişimlerine katkı sağlamaktan uzak olduğu, performans değerlendirmesinden çok bir durum belirleme uygulaması olarak gerçekleştiği söylenebilir. Okulların değişen çevreye ayak uydurabilmeleri, gerek örgütsel anlamda gerekse bireysel anlamda performansı etkileyen unsurların başında gelmektedir. Bu bakımdan eğitim örgütlerinin toplumsal talep ve ihtiyaçların temelinde kendilerini yenileyebilecek çağdaş yönetim yaklaşımlarını benimsemeleri ve eğitim örgütlerinde üst düzey bir örgütsel etkinliğe ulaşmak için performansa dayalı bir yönetim anlayışının hâkim kılınması önemlidir.

Bu araştırmada; Milli Eğitim Bakanlığında öğretmenlere yönelik olarak uygulanacak bir performans değerlendirmenin niteliklerine ilişkin öğretmen görüşlerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Eğitimin temel unsurlarından birinin öğretmen olması da eğitime ilişkin yapılacak düzenlemelerde öğretmenlerin görüşlerinin alınmasının gerekçesi olarak gösterilebilir. Bu bağlamda bu araştırma önemlidir. Araştırmanın, Milli Eğitim Bakanlığının kamu örgütleri arasında en fazla personele sahip olması nedeniyle ortaya konulacak uygulamaların içselleştirilmesi ve amaca ulaşmasını olumlu yönde etkileyeceği de söylenebilir. Araştırmanın sonucunda öğretmenlerin objektif kriterlerin uygulanması durumunda yapılacak bir performans değerlendirme uygulanmasına genel anlamda olumsuz bakmadıkları ve mesleki kriterlerin performans değerlendirmede daha belirleyici olması gerektiğini düşündükleri tespit edilmiştir. Ayrıca yalnızca okul müdürünün değerlendirici olmasını kabul edilebilir bulmadıkları, buna karşın çoklu veri kaynaklı değerlendirmeye kısmen olumlu baktıkları ve değerlendirmenin yılda birden çok yapılması gerektiğini düşündükleri görülmüştür.

Performans kavramı

Performans, kökeni itibarıyla İngilizce “performance” sözcüğünün Türkçesi olan “başarım, başarı seviyesi, elde edilen başarı derecesi” gibi anlamları içermektedir (Bozkurt ve Diğ., 1998: 203). Zaman zaman “performans” yerine “başarı” sözcüğünün kullanıldığı da görülmektedir. “Başarı” sözcüğü ise Türkçe sözlükte “başarmak eylemi ya da başarılan eylem” olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, 2005). Performans, genel bir tanımla, önceden belirlenmiş bir amaca ulaşmak için yapılan planlar doğrultusunda varılan noktayı, bir başka deyişle, ulaşılan sonuçları kalite bakımından ifade eden bir kavramdır. Ortaya konulan amaçlara ne düzeyde erişildiğinin bir ölçümüdür. Ulaşılan bu sonuç mutlak olabileceği gibi nisbi de olabilmektedir. Örneğin bir maraton koşucusunun varış çizgisine ulaştığındaki bireysel derecesi ya da toplam sıralama içindeki yeri, en alt düzeydeki üretim biriminin gerçekleştirdiği üretim ya da bu üretimin önceden konulan hedefe oranıdır. Songur'e göre (1995, s. 1) ise performans; kişi, grup ya da örgüt düzeyinde bir işe yönelik önceden belirlenen hedef doğrultusunda hangi noktaya ulaşıldığının veya neyin hangi ölçüde başarılabilmesinin miktar ve kalite bakımından ifadesidir. Performans, bir işin belirlenen koşullar dahilinde yerine getirilmesinde işgörenin davranış şekli olarak da tanımlanmaktadır. Performans işgörenin belirli bir süre içinde kendisine verilmiş bir görevi yerine getirerek ulaştığı sonuçlardır (Küçük, 2005, s. 15).

Performans Yönetiminin Tanımı ve Önemi

Performans yönetimi, örgütün fonksiyonlarından biri olan insan kaynakları yönetiminin bir faaliyeti olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde örgütlerin amaçlarına ulaşabilmeleri için, teknolojinin de etkisiyle değişen ve gelişen çevreye uyum sağlayabilmeleri zorunlu görünmektedir. Bununla birlikte işgörenlerin mesleki anlamda gelişmelerini sağlamak ve böylece görev ve sorumluluklarını etkin bir biçimde yerine getirmeleri için, örgütlerin performans yönetimini uygulamaları bir gereklilik haline almıştır (Helvacı, 2002, s. 156).

Performans yönetimi, performans amaç ve hedeflerinin belirlenmesini, yönetimin bu amaç ve hedeflere yönelik olarak personelden neler beklediğini bildirmesini, performansın izlenmesini, ölçülmesini, değerlendirilmesini, değerlendirme sonuçlarının personele bildirilmesini, personelin becerilerinin artırılmasını, ücret ve kariyer yönetimini, isteklendirme ve disipline yönelik teknikleri içinde barındıran “şemsiye bir terim” olarak kullanılmaktadır (Benligiray, 1999, s. 27). Performans Yönetimi, örgütün amaçlarına ve bu amaçlar doğrultusunda işgörenin ortaya koyduğu performansa yönelik olarak örgütte ortak bir anlayışın oluşturulmasıdır. Diğer taraftan işgörenin, bu amaçlar doğrultusunda gösterdiği ortak çabaya, çalışmalarıyla sunacağı katkının miktarını arttıracak şekilde “yöneltilmesi, değerlendirilmesi, ücretlendirilmesi, ödüllendirilmesi ve geliştirilmesi” sürecidir

(Canman, 2000, s. 138). Performans yönetimini sistem yaklaşımı içinde ele alırsak; farklı alt boyutları bulunan bir süreci ifade ettiğini görmek mümkündür. Ancak bu sistemin başarıya ulaşması için sürecin başından sonuna kadar sistemin alt boyutlarının sıralı olarak başarılı bir şekilde uygulanması gerekmektedir (Öztaş ve Gürcüoğlu, 2018, s. 212).

Performans Değerlendirme

Performans değerlendirme, işgörenlerin yönetimin beklentilerine ulaşip ulaşmadığını ya da ne ölçüde ulaşabildiğini gösteren bir süreçtir (Dann, ve Stephens, 1972). Belirli bir zaman diliminde gözlem yapmak değerlendirme yapmak için gereklidir. Argon ve Eren'e göre (2004, s. 224) performans değerlendirme; işgörenin önceden belirlenmiş ve tanımları yapılmış görevlerini belirli bir zaman diliminde gerçekleştirme seviyesinin tespit edilmesidir. Bu tespitin yapılabilmesi için de işgörenin değerlendirilmeye tabi tutulduğu kriterlerin sayısallaştırılmış olması gerektiği görülmektedir. Örgütsel hedefler ile işgörenlerin beklentilerinin aynı noktada kesiştirilmesini sağlayan bir aşama olarak karşımıza çıkan performans değerlendirme süreci aynı zamanda örgüte, işgörenlerin örgütsel amaçlara olan kişisel katkılarının tespit edilmesi imkânını da vermektedir. Bu sayede performans değerlendirme sürecinde gerek örgüt gerekse işgörenler büyük yararlar elde edebilmektedirler. (Aktan, 1999, s. 1-2).

Performans değerlendirme, yapılan değerlendirmede ele alınan konuya ilişkin olarak "bireysel ve örgütsel" değerlendirme olmak üzere iki ayrı şekilde tanımlanabilir. Bireysel performans değerlendirme; örgütteki hiçbir bireyin ayrı tutulmaksızın tüm yönleri ile gözden geçirildiği, hataların ve başarıların sorumluluğunun ortak paylaşılmasına ve geliştirmeye imkân sağlayan canlı bir sistemdir (Fındıkçı, 2000, s. 296). Örgütsel performans değerlendirme ise; örgüt kaynaklarının "verimlilik, etkililik, tutumluluk" ilkelerine uygun olarak yönetilip yönetilmediği ve yönetsel sorumlulukların belirlenen düzeyde karşılanıp karşılanmadığını tespit etmek amacıyla örgütün faaliyetlerinin değerlendirilmesidir (Sayıştay, 2002, s. 51).

Ortaöğretimde Performans Değerlendirme

Milli Eğitim Bakanlığı, 17.04.2015 tarihinde yürürlüğe giren "Milli Eğitim Bakanlığı Öğretmen Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliği" ile öğretmenlere yönelik performans değerlendirmesi uygulamasını hayata geçirmiştir. Bu doğrultuda 10 mesleki ölçüt ve her ölçüte yönelik 5 göstergeden oluşan toplam 50 maddelik bir performans değerlendirme formu hazırlamış ve bütün öğretmenlerin performanslarını ölçme amaçlı ilk kez 2015 yılında uygulamıştır (MEB, 2018/a). Bu yönetmeliğe göre, Bakanlığa bağlı her kademe ve türden eğitim örgütünde görevini sürdüren öğretmenlere yönelik her ders yılı bitiminde, okul müdürü tarafından

performans değerlendirme yapılması hükme bağlanmıştır. Yönetmelikle veri kaynağı olarak uygulamada yalnızca okul müdürleri seçilmiş ve performans değerlendirmenin üst amir tarafından yapılması yoluna gidilmiştir. Değerlendirmeler Milli Eğitim Bakanlığı Bilişim Sistemi (Mebbis) üzerinden ders yılı bitiminden başlamak üzere bir ay içinde yapılmaktadır.

Performans yönetiminin uygulandığı örgütlerde “vizyon, misyon, amaçlar ve hedefler” doğrultusunda bireysel planlar yapılmaktadır (Böke, 2000, s. 30). Bu doğrultuda ortaöğretim okullarında performans değerlendirme ekibiyle işbirliği halinde yıllık iş planları anlamına da gelen bireysel performans planları yapılmaktadır. Bireysel hedeflerin planlanması ile okul hedefleriyle kişisel hedefler arasında bir köprü oluşturulmak istenmektedir. Bireysel performans planında geleceğe ilişkin hedeflerin belirlenmesiyle yöneticilerin bu hedefler doğrultusunda yapacağı destek ve yönlendirme ile birlikte eğitim ve diğer kaynakların kullanım biçimi ve kullanım zamanı da tespit edilir (Öztürk, 2006, s. 59).

Ortaöğretim okullarında öğretmenlere uygulanan performans değerlendirmesinin temel iki amacı bulunmaktadır. İlki, eğitim öğretim faaliyetlerinin bütün öğrencilere yönelik olmak üzere belirli bir seviyede nitelikli bir şekilde yürütülmesidir. İkincisi ise, öğretmenlerin mesleki ve kişisel gelişimlerinde, geliştirmeye açık olan alanların tespit edilmesi ve öğretimin etkililiğinin artırılmasında bu alanlara odaklanmayı gerçekleştirmektir. Ortaöğretim okullarında performans değerlendirmede değerlendiriciler okul müdürleridir. Okul müdürlerinin, öğretmenleri takip edebilme, sınıfta ve okul içi etkinliklerde daha yakından izleme, gerek öğretmenleri gerekse okulu bütünsel bir algıyla hedeflere yönelik olarak değerlendirebilme imkânları bulunmaktadır (MEB EARGED, 2006, s. 48).

Okul müdürlüğüne atanabilme ölçütleri arasında mevzuat gereği belirli bir süre içinde öğretmenlik yapmış olmak bulunmaktadır. Ayrıca okul müdürlerinin fiilen haftada altı (6) saat derse girerek öğretmenlik yapma yükümlülüğü, öğretmenleri doğru bir biçimde değerlendirebilmeleri bakımından önemli sayılabilecek bir husustur (Resmi Gazete, 2006). Bu uygulama temelinde rasyonel görünmektedir. Çünkü okul müdürü bu şekilde empati kurabilecek ve hem öğretmenlerin performans düzeylerini hem de öğretmen performansları arasındaki farklılıkları iyi derecede bilebilecektir. Ancak değerlendirmede tek amir uygulamasının değerlendiricinin kişisel ilişkiler ve öznel öğelerin etkisi altında kalarak duygusal kararlar verebilme ihtimali bulunmaktadır (A.g.e., 2005, s. 35). Çoklu kaynaklara dayalı olarak yapılacak değerlendirmede ise değerlendiricilerin öğretmenleri iyi tanımaları ve nesnel davranmaları önemlidir.

Araştırmanın problem cümlesi “Ortaöğretim kademesindeki okullarda görev yapan öğretmenlerin, performanslarını ölçmede kullanılacak kriterler ve değerlendirme yöntemine yönelik görüşleri nelerdir?” olarak belirlenmiştir. Araştırmanın alt problemleri ise şunlardır;

1. Ortaöğretim kademesindeki okullarda görev yapan öğretmenlerin mesleki kriterlere ilişkin görüşleri nelerdir?
2. Ortaöğretim kademesindeki okullarda görev yapan öğretmenlerin değerlendiriciye ilişkin görüşleri nelerdir?
3. Ortaöğretim kademesindeki okullarda görev yapan öğretmenlerin öğretmen performansının değerlendirilmesine ilişkin görüşleri nelerdir?
4. Ortaöğretim kademesindeki okullarda görev yapan öğretmenlerin performans değerlendirmenin yapılma zamanına ilişkin görüşleri nelerdir?

Yöntem

Eğitim Sisteminde temel unsur olan öğretmenin niteliğinin, eğitimin niteliğine doğrudan etki ettiği söylenebilir. Öğretmen, programın uygulayıcısı olması nedeniyle eğitim sürecini etkileyebilmektedir (Çelikten ve Özkan, 2018, s. 809). Bu bakımdan öğretmenlere yönelik doğru yapılan performans değerlendirme uygulamalarının öğretmenin mesleki gelişim sürecinin doğru planlanmasına ve uygulanmasına, dolayısıyla eğitimin kalitesine etki eden çok önemli bir unsurdur denilebilir. Performans değerlendirmede, değerlendirme kriterlerinin öğretmenlerce bilinmesi, kabullenilmesi ve kendilerinden mesleki olarak ne beklediğini anlamaları gerek bireysel gerekse örgütsel performansa sunacakları katkıyı artırmaya yarayacaktır.

Bu bölümde araştırmanın modeli, evren ve örneklem, verilerin analizi, veri toplama araçları gibi araştırmanın yöntemine ilişkin bilgilere aşağıda sırasıyla yer verilmiştir.

Araştırmanın Modeli

Bir konu, durum veya olaya ilişkin olarak katılımcıların görüşlerinin belirlendiği nicel araştırma türlerinden biri olan "betimsel araştırmanın" (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2012) kullanıldığı bu çalışmada, nicel verileri toplamak üzere bir ölçek geliştirilmiştir. Veriler bu anket aracılığıyla elde edilmiştir.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, 2015/2016 eğitim-öğretim yılında Ankara merkez ilçelerinden Mamak'taki resmi ortaöğretim okullarında çalışan öğretmenler oluşturmaktadır. Örneklemi ise, 2015/2016 eğitim-öğretim yılı içinde Mamak'taki ortaöğretim okullarında çeşitli branşlarda görevli 320 öğretmen oluşturmaktadır. Öğretmenlerin branşlara göre dağılımının okullardaki branş derslerinin dağılımları ile uyumlu olduğu belirlenmiştir. Mesleki anlamda öğretmenlerin %80,6'sının kıdeminin 11 yıl ve daha üzeri olduğu ve cinsiyet bakımından araştırmaya ka-

tılanların %58'inin kadın, %42'sinin ise erkek olduğu görülmüştür. Araştırmaya katılan öğretmenlerin % 84,4'ü evli ve eğitim durumu bakımından yaklaşık dörtte birinin lisansüstü (% 26,3) eğitimi aldıkları tespit edilmiştir. Örneklemenin tespitinde "basit seçkisiz örnekleme yöntemi" kullanılmıştır. Bu örnekleme yöntemi ise, evrene dahil olan bütün birimlerin örnekleme seçilme konusunda "eşit ve bağımsız" bir şansa sahip olduklarını ifade etmektedir (Büyüköztürk ve diğerleri, 2012).

Veri Toplama Araçları

Nicel araştırma türlerinden betimsel araştırma yönteminin kullanıldığı araştırmada öğretmenlerin görüşlerini belirlemek üzere performans değerlendirilmenin mesleki kriter boyutu, değerlendirici boyutu, değerlendirme boyutu ve değerlendirilmenin zaman boyutu olmak üzere dört boyutuna yönelik 5'li likert tipinde araştırmacı tarafından güvenilirlik ve geçerlik testi yapılarak hazırlanan ve 25 sorudan oluşan bir anket uygulanmıştır. Anketin güvenilirlik ve geçerliğini test etmek üzere 20 öğretmenin katılım sağladığı bir ön test uygulanmıştır. Yapılan ön test sonrasında 2015-2016 eğitim öğretim yılı Mart ayı içerisinde Mamak ilçesinde bulunan 14 okula 580 anket formu dağıtılmış ve üç hafta içinde geri toplanmıştır. Anket formlarından 324'ü öğretmenler tarafından yanıtlanmış ancak 4'ü eksik veriler nedeniyle elenerek 320 anket formu değerlendirmeye alınmıştır. Yapılan analiz sonucunda cronbach's alpha katsayısı ortalamasının 0,94 olduğu görülmüştür.

Verilerin Analizi

Performans değerlendirilmenin mesleki ölçütler boyutu, değerlendiriciler boyutu, değerlendirme boyutu ve değerlendirilmenin zaman boyutuna ilişkin düşünce ve önerilerin belirlenmesine yönelik maddelerin çözümlenmesinde frekans ve yüzde hesaplamalarının yanı sıra ortalama istatistikleri kullanılmıştır. Verilerin analizinde Bağımsız Örnekler t Testi ve Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) kullanılmıştır. ANOVA sonucu anlamlı çıkan sonuçların hangi grup veya gruplardan kaynaklandığı ise ANOVA ile birlikte seçilen LSD (Fisher'sLeastSignificantDifference Test) testi ile test edilmiştir. Araştırmada kullanılan istatistiksel analizlerde anlamlılık düzeyi 0,05 olarak kabul edilmiştir. Katılımcıların mesleki ölçütler boyutu, değerlendiriciler boyutu, değerlendirme boyutu ve değerlendirilmenin zaman boyutuna dair düşünce ve önerilerin tespit edilmesi için maddelerin analizinde frekans(n), yüzde(%) ve ortalama istatistikleri de kullanılmıştır.

Bulgular ve Yorumlar

Araştırmanın 4 alt problemine yönelik olarak sağlanan verilere dayanan bulgular, her bir alt problemin tablo ve açıklamalarıyla beraber kendi sırasına uygun bir şekilde verilmiş ve yorumlar yapılmıştır. Aşağıda yer verilen bulgular ve bu bulgulara dayalı olarak yapılan yorumlarda araştırmanın amaçlarıyla ilgili soru-

ların sırası takip edilmiştir. Her maddenin performans değerlendirme üzerinde olan etkilerine ait dağılım tablolarında gösterilmiştir.

Mesleki Kriterlere İlişkin Bulgular

Tablo 1. “Eğitim ve öğretimi planlayabilme kriteri performans değerlendirmede kullanılmaktadır.”

	Frekans	Yüzde	Ortalama	Standart Sapma	Katılma Düzeyi
“Kararsız”	4	3			
“Katılmama”	35	10,9			
“Kısmi katılma”	73	22,8	2,77	,993	Katılma
“Katılma”	126	39,4			
“Tamamen katılma”	82	5,6			

Bu bölümde; performans değerlendirmenin mesleki kriterlerine dair öğretmenlerin görüşlerini belirlemek üzere 10 maddeden oluşan soru ve cevaplar yer almaktadır. Buna göre “eğitim ve öğretimi planlayabilme kriteri performans değerlendirmesinde kullanılmalıdır” ifadesine ilişkin bulgular Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1’de görüleceği üzere, “eğitim ve öğretimi planlayabilme kriteri performans değerlendirmesinde kullanılmalıdır” ifadesine yönelik olarak katılımcılardan alınan cevaplarda %65 oranında “katılma”, %22,8 oranında “kısmi katılma”, %10,9 oranında “katılmama” durumu söz konusudur. Ortalama ise 2,77 düzeyinde “katılma” vardır. Bu sonuca göre; öğretmenlerin performans değerlendirmesinde “eğitim ve öğretimi planlayabilme kriterinin” yer alması gerektiğini düşündükleri söylenebilir.

“Eğitim ve öğretim ortamlarını düzenleyebilme kriteri performans değerlendirmesinde kullanılmalıdır” ifadesine öğretmenlerin verdiği cevaplara ilişkin bilgiler Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. “Eğitim ve öğretim ortamlarını düzenleyebilme kriteri performans değerlendirmede kullanılmalıdır”

	Frekans	Yüzde	Ortalama	Standart Sapma	Katılım Düzeyi
“Kararsız”	3	,9			
“Katılmama”	41	12,8			
“Kısmi katılma”	81	25,3	2,62	0,929	Katılma
“Katılma”	145	45,3			
“Tamamen katılma”	50	15,6			

Tablo 2'den "eğitim ve öğretim ortamlarını düzenleyebilme kriteri performans değerlendirmesinde kullanılmalıdır" ifadesine yönelik olarak katılımcılardan alınan cevaplarda %60,9 oranında "katılma", %25,3 oranında "kısmi katılma", %12,8 ise "katılmama" durumu söz konusu olduğu görülmektedir. Ortalama 2,62 düzeyinde "katılma" vardır. Buna göre öğretmenler, performans değerlendirmede, eğitim öğretim yapılan ortamları düzenleyebilmenin kriter olarak yer almasını istemektedirler denilebilir.

Aşağıda Tablo 3'de "iletişim becerilerini etkili olarak kullanabilme kriteri performans değerlendirmede yer almalıdır" ifadesine yönelik olarak katılımcılardan alınan cevaplar gösterilmiştir.

Tablo 3. "İletişim becerilerini etkili olarak kullanabilme kriteri performans değerlendirmede kullanılmalıdır."

	Frekans	Yüzde	Ortalama	Standart Sapma	Katılım Düzeyi
"Kararsız"	5	1,6			
"Katılmama"	35	10,9			
"Kısmi katılma"	67	20,9	2,76	0,983	Katılma
"Katılma"	138	43,1			
"Tamamen katılma"	75	23,4			

Tablo 3'de görüleceği üzere, "performans değerlendirmede, iletişim becerilerini etkili kullanabilme kriteri yer almalıdır" ifadesine yönelik olarak katılımcılardan alınan cevaplarda, %66,5 oranında "katılma", %20,9 oranında "kısmi katılma", %10,9 oranında ise "katılmama" durumu söz konusu olduğu görülmektedir. 2,76 düzeyinde ise ortalama bir "katılma" olduğu görülmüştür. Bu sonuca göre öğretmenlerin performans değerlendirmede iletişim becerilerini etkili olarak kullanabilme kriterinin yer almasını istediklerini söyleyebiliriz. "Öğrencileri hedef kazanımlara yönelik olarak güdeleyebilme kriteri performans değerlendirmede kullanılmalıdır" ifadesine yönelik olarak öğretmenlerin görüşleri aşağıda Tablo 4'te gösterilmektedir.

Tablo 4. “Öğrencileri hedef kazanımlara yönelik olarak güdeleyebilme kriteri performans değerlendirmede kullanılmalıdır”

	Frekans	Yüzde	Ortalama	Standart Sapma	Katılım Düzeyi
“Kararsız”	4	1,3			
“Katılmama”	41	12,8			
“Kısmi katılma”	71	22,2	2,72	1,005	Katılma
“Katılma”	128	40,0			
“Tamamen katılma”	76	23,8			

Tablo 4’te, “performans değerlendirmede öğrencileri hedef kazanımlara yönelik olarak güdeleyebilme kriteri yer almalıdır” ifadesine yönelik olarak katılımcılardan alınan cevaplarda %63,8 oranında “katılma”, %22,2 oranında “kısmi katılma”, %12,8 oranında ise “katılmama”; ortalama 2,72 düzeyinde “katılma” durumu söz konusu olduğu görülmektedir. Buna göre öğretmenlerin, performanslarının değerlendirilmesinde “öğrencileri güdeleyebilme kriterini” önemsedikleri söylenebilir. Aşağıda Tablo 5’te “Çevresel öğrenmeyi destekleyecek şekilde kullanabilme kriteri performans değerlendirmede kullanılmalıdır” ifadesine yönelik öğretmenlerin görüşleri yer almaktadır.

Tablo 5. “Çevresel öğrenmeyi destekleyecek şekilde kullanabilme kriteri performans değerlendirmede kullanılmalıdır”

	Frekans	Yüzde	Ortalama	Standart Sapma	Katılım Düzeyi
“Kararsız”	6	1,9			
“Katılmama”	49	15,3			
“Kısmi katılma”	90	28,1	2,51	0,992	Katılma
“Katılma”	125	39,1			
“Tamamen katılma”	50	15,6			

Tablo 5’te, “çevresel öğrenmeyi destekleyecek şekilde kullanabilme kriteri performans değerlendirmede yer almalıdır” ifadesine yönelik olarak katılımcılardan alınan cevaplarda %54,7 oranında “katılma”, %28,1 oranında “kısmi katılma”, %15,3 oranında ise “katılmama”; 2,51 düzeyinde de ortalama “katılma” durumu söz konusudur. Buna göre öğretmenler çevresel imkânları değerlendirmeyi ve aile katılımını, eğitime katkı sağlayan bir unsur olarak görmekte ve performans değerlemede kullanılmasını istemektedirler denilebilir.

Aşağıda Tablo 6’da “zamanı yönetebilme kriteri performans değerlendirmede kullanılmalıdır” ifadesine ilişkin öğretmenlerin görüşleri yer almaktadır.

Tablo 6. “Zamanı yönetebilme kriteri performans değerlendirmede kullanılmalıdır”

	Frekans	Yüzde	Ortalama	Standart Sapma	Katılım Düzeyi
“Kararsız”	9	2, 8			
“Katılmama”	41	12, 8			
“Kısmi katılma”	69	21, 6	2, 67	1, 051	Katılma
“Katılma”	128	40, 0			
“Tamamen katılma”	73	22, 8			

Tablo 6’dan, “zamanı yönetebilme kriteri performans değerlendirmede kullanılmalıdır” ifadesine yönelik olarak katılımcılardan alınan cevaplarda %62,8 oranında “katılma”, %21,6 oranında “kısmi katılma”, %12,8 oranında ise “katılmama”; 2,67 düzeyinde ortalama “katılma” olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre, öğretmenlerin zaman yönetimini bir performans değerlendirme kriteri olarak gördükleri ve değerlendirmede yer alması gerektiğini düşündükleri söylenebilir.

Tablo 7. “Öğretim tekniklerini etkili kullanabilme kriteri performans değerlendirmede kullanılmalıdır”

	Frekans	Yüzde	Ortalama	Standart Sapma	Katılım Düzeyi
“Kararsız”	5	1, 6			
“Katılmama”	38	11, 9			
“Kısmi katılma”	72	22, 5	2, 74	1, 013	Katılma
“Katılma”	125	39, 1			
“Tamamen katılma”	80	25, 0			

Tablo 7’den görüleceği üzere, “öğretim tekniklerini etkili kullanabilme kriteri performans değerlendirmede kullanılmalıdır” ifadesine yönelik olarak katılımcılardan alınan cevaplarda %64,5 oranında “katılma”, %22,5 oranında “kısmi katılma”, %11,9 oranında ise “katılmama”; 2,74 düzeyinde ise ortalama “katılma” söz konusudur. Öğretmenler performanslarının değerlendirilmesinde öğretim yöntem ve tekniklerini etkili kullanabilmenin bir performans değerlendirme kriteri olarak kullanılmasını istemektedirler.

Tablo 8. “Eğitim ve öğretim sürecini değerlendirebilme kriteri performans değerlendirilmede kullanılmalıdır”

	Frekans	Yüzde	Ortalama	Standart Sapma	Katılım Düzeyi
“Kararsız”	7	2, 2			
“Katılmama”	36	11, 3			
“Kısmi katılma”	64	20, 0	2, 73	1,000	Katılma
“Katılma”	142	44, 4			
“Tamamen katılma”	71	22, 2			

Tablo 8’de, “eğitim ve öğretim sürecini değerlendirebilme kriteri performans değerlendirmede kullanılmalıdır” ifadesine yönelik olarak katılımcılardan alınan cevaplarda %66,6 oranında “katılma”, %20 oranında “kısmi katılma”, %11,3 oranında ise “katılmama” durumu söz konusudur. 2,73 düzeyinde de ortalama “katılma” görülmüştür. Bu sonuca göre, öğretmenler eğitim ve öğretim sürecini değerlendirebilmenin performans değerlendirmede kriter olarak kullanılmasını istemektedir denilebilir.

Tablo 9. “Eğitim öğretim politikalarına uyum sağlama ve katkı sunabilme kriteri performans değerlendirmede kullanılmalıdır”

	Frekans	Yüzde	Ortalama	Standart Sapma	Katılım Düzeyi
“Kararsız”	13	4, 1			
“Katılmama”	49	15, 3			
“Kısmi katılma”	94	29, 4	2, 46	1, 082	Katılma
“Katılma”	105	32, 8			
“Tamamen katılma”	59	18, 4			

Tablo 9 incelendiğinde, “performans değerlendirmede, eğitim öğretim politikalarına uyum sağlama ve katkı sunabilme kriteri kullanılmalıdır” ifadesine yönelik olarak katılımcılardan alınan cevaplarda %51,2 oranında “katılma”, %29,4 oranında “kısmi katılma”, %15,3 oranında ise “katılmama” durumu görülmektedir. 2,46 düzeyinde de ortalama “katılma” vardır. Bu sonuç ise; öğretmenlerin zümre kararlarına uyulması ve proje çalışmalarına yönelik becerilerin performans değerlendirmede kullanılmasını istediklerini ifade etmektedir.

Tablo 10. “Öğretmenliğin mesleki tutum ve davranışlarına sahip olma kriteri performans değerlendirmede kullanılmalıdır”

	Frekans	Yüzde	Ortalama	Standart Sapma	Katılım Düzeyi
“Kararsız”	7	2, 2			
“Katılmama”	46	14, 4			
“Kısmi katılma”	77	24, 1	2, 68	1, 091	Katılma
“Katılma”	102	31, 9			
“Tamamen katılma”	88	27, 5			

Tablo 10’da, “öğretmenliğin mesleki tutum ve davranışlarına sahip olma kriteri performans değerlendirmede kullanılmalıdır” ifadesine yönelik olarak katılımcılardan alınan cevaplarda %59,4 oranında “katılma”, %24,1 oranında “kısmi katılma”, %14,4 oranında ise “katılmama” görülmektedir. 2,68 düzeyinde ise ortalama “katılma” görülmüştür. Buna göre öğretmenler, okul çevresi ile ilişkilerin ve kişisel gelişime yönelik yapılan çalışmaların performans değerlendirmede dikkate alınmasını istemektedirler.

Değerlendiriciye İlişkin Bulgular

Değerlendiriciye ilişkin bulgular bölümünde, performans değerlendirme formunda değerlendiriciye yönelik 5 maddeden oluşan sorular ve cevaplara ilişkin bulgular ve yorumlar yer almaktadır. Bu beş sorunun çözümlemesinin bulunduğu tablolar aşağıda verilmiştir.

Tablo 11’de, “performans değerlendirme formunu, yalnızca okul müdürü doldurmalıdır” ifadesine dair katılımcılardan alınan cevaplarda %24,4 oranında “katılma”, %20,6 oranında “kısmi katılma” ve %44,7 oranında “katılmama”; 1,68 düzeyinde ise ortalama “kısmi katılma” durumu görülmektedir. Performans değerlendirmede değerlendiricinin yalnızca okul müdürü olması fikrine öğretmenler katılmamaktadırlar.

Tablo 12. “Performans değerlendirmede, bir müdür yardımcısı da değerlendirici olarak yer almalıdır”

	Frekans	Yüzde	Ortalama	Standart Sapma	Katılım Düzeyi
“Kararsız”	27	8,4			
“Katılmama”	108	33,8			
“Kısmi katılma”	91	28,4	1,89	1,127	Kısmi Katılma
“Katılma”	60	18, 8			
“Tamamen katılma”	33	10,3			
“Cevap Vermeme”	1	,3			

Tablo 12’de, “performans değerlendirmede, bir müdür yardımcısı da değerlendirici olarak yer almalıdır” ifadesine dair katılımcılardan alınan cevaplarda %29,1 oranında “katılma”, %28,4 oranında “kısmi katılma” ve %33,8 oranında “katılmama”; 1,89 düzeyinde ise ortalama “kısmi katılma” görülmektedir. Öğretmenler “performans değerlendirmede, bir müdür yardımcısı da değerlendirici olarak yer almalıdır” düşüncesini, tek kişinin değerlendirici olması düşüncesine göre daha kabul edilebilir bulmaktadırlar.

Tablo 13. “Zümre başkanı da performans değerlendirmede değerlendirici olarak yer almalıdır”

	Frekans	Yüzde	Ortalama	Standart Sapma	Katılım Düzeyi
“Kararsız”	24	7,5			
“Katılmama”	127	39,7			
“Kısmi katılma”	78	24,4	1,83	1,117	Kısmi Katılma
“Katılma”	60	18,8			
“Tamamen katılma”	31	9,7			

Tablo 13’de, “zümre başkanı da performans değerlendirmede değerlendirici olarak yer almalıdır” ifadesine dair katılımcılardan alınan cevaplarda %28,5 oranında “katılma”, %24,4 oranında “kısmi katılma” ve %39,7 oranında “katılmama”; 1,83 düzeyinde ise ortalama “kısmi katılma” durumu görülmektedir. Öğretmenler “zümre başkanı da performans değerlendirmede değerlendirici olarak yer almalıdır” düşüncesine olumlu bakmaktadırlar.

Tablo 14. “İlçe milli eğitim müdürü de performans değerlendirmede değerlendirici olarak yer almalıdır”

	Frekans	Yüzde	Ortalama	Standart Sapma	Katılım Düzeyi
“Kararsız”	44	13,8			
“Katılmama”	156	48,8			
“Kısmi Katılma”	63	19,7			
“Katılma”	41	12,8	1,45	1,024	Katılmama
“Tamamen katılma”	14	4,4			
“Cevap Vermeme”	2	,6			

Tablo 14’de, “ilçe milli eğitim müdürü de performans değerlendirmede değerlendirici olarak yer almalıdır” ifadesine dair katılımcılardan alınan cevaplarda %17,2 oranında “katılma”, %19,7 oranında “kısmi katılma” ve %48,8 oranında “katılmama”; 1,45 düzeyinde ise ortalama “katılmama” durumu görülmektedir. Öğretmenler, “performans değerlendirmede ilçe milli eğitim müdürünün değerlendirici olarak yer almasını” kabul edilebilir bulmamaktadırlar.

Tablo 15’de, “öğrenci velileri de performans değerlendirmede değerlendirici olarak yer almalıdır” ifadesine dair katılımcılardan alınan cevaplarda %22,2 oranında “katılma”, %21,6 oranında “kısmi katılma” ve %44,1 oranında “katılmama”; 1,63 düzeyinde ise “kısmi katılma” olduğu görülmektedir. Öğretmenler performans değerlendirme formunda velilerin de değerlendirici olarak bulunmasını kabul edilebilir bulmaktadırlar.

Öğretmen Performansını Değerlendirmeye Yönelik Bulgular

Bu bölümde öğretmen performansını değerlendirmeye yönelik olarak toplam 7 maddeden oluşan sorular ve bu sorulara ilişkin yanıtlar mevcuttur.

Tablo 16. “Öğretmenlere yönelik performans değerlendirme uygulaması işteki verimlerini yükseltir”

	Frekans	Yüzde	Ortalama	Standart Sapma	Katılım Düzeyi
“Kararsız”	13	4, 1			
“Katılmama”	72	22, 5			
“Kısmi Katılma”	110	34,4	2,19	1,060	Kısmi Katılma
“Katılma”	78	24, 4			
“Tamamen katılma”	40	12, 5			
“Cevap Vermeme”	7	2, 2			

Tablo 16’dan, “öğretmenlere yönelik performans değerlendirme uygulaması işteki verimlerini yükseltir” ifadesine dair katılımcılardan alınan cevaplarda %36,9 oranında “katılma”, %34,4 oranında “kısmi katılma” ve %22,5 oranında “katılmama”; 2,19 düzeyinde ise ortalama “kısmi katılma” görülmektedir. Buna göre, öğretmenler, performans değerlendirmeyi, iş verimini arttıran bir uygulama olarak görmektedirler denilebilir.

Tablo 17. Performansımın objektif bir şekilde değerlendirileceğini düşünmekteyim

	Frekans	Yüzde	Ortalama	Standart Sapma	Katılım Düzeyi
“Kararsız”	32	10, 0			
“Katılmama”	123	38, 4			
“Kısmi Katılma”	93	29, 1	1, 69	1, 042	Kısmi Katılma
“Katılma”	52	16, 3			
“Tamamen katılma”	18	5, 6			
“Cevap Vermeme”	2	, 6			

Tablo 17'den, "performansımın objektif bir şekilde değerlendirileceğini düşünmekteyim" ifadesine dair katılımcılardan alınan cevaplarda %21,9 oranında "katılma", %29,1 oranında "kısmi katılma" ve %38,4 oranında "katılmama"; 1,69 düzeyinde ise "kısmi katılma" olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre, öğretmenler, objektif bir performans değerlendirme yapılacağını düşünmemektedirler.

Tablo 18. "Performansım baz alınarak değerlendirilmemin yapılmasını istemem"

	Frekans	Yüzde	Ortalama	Standart Sapma	Katılım Düzeyi
"Kararsız"	23	7,2			
"Katılmama"	87	27,2			
"Kısmi Katılma"	96	30,0	2,10	1,191	Kısmi Katılma
"Katılma"	58	18,1			
"Tamamen katılma"	54	16,9			
"Cevap Vermeme"	2	,6			

Tablo 18'den, "performansım baz alınarak değerlendirilmemin yapılmasını istemem" ifadesine dair katılımcılardan alınan cevaplarda %35 oranında "katılma", %30 oranında "kısmi katılma", %27,2 oranında "katılmama" ve 2,10 düzeyinde ise ortalama "kısmi katılma" olduğu görülmektedir. Buna göre öğretmenlerin performans değerlendirmeyi kabullenmedikleri söylenebilir.

Tablo 19. "Performans değerlendirme sonuçları hizmetiçi eğitim faaliyetlerine katılacakların belirlenmesinde etkili olmalıdır"

	Frekans	Yüzde	Ortalama	Standart Sapma	Katılım Düzeyi
"Kararsız"	25	7,8			
"Katılmama"	74	23,1			
"Kısmi Katılma"	108	33,8	2,03	1,071	Kısmi Katılma
"Katılma"	81	25,3			
"Tamamen katılma"	26	8,1			
"Cevap Vermeme"	6	1,9			

Tablo 19 incelendiğinde, "performans değerlendirme sonuçları hizmetiçi eğitim faaliyetlerine katılacakların belirlenmesinde etkili olmalıdır" ifadesine dair katılımcılardan alınan cevaplarda %33,4 oranında "katılma", %33,8 oranında "kısmi katılma", %23,1 oranında "katılmama" ve 2,03 düzeyinde ise "kısmi katılma" olduğu görülmektedir. Buna göre öğretmenler, hizmetiçi olarak düzenlenen faaliyetlere katılımında performans değerlendirme sonuçlarının dikkate alınması gerektiğini düşünmektedirler.

Tablo 20. “Performans değerlendirme sonuçları ödüllendirme uygulamalarında belirleyici olmalıdır”

	Frekans	Yüzde	Ortalama	Standart Sapma	Katılım Düzeyi
“Kararsız”	17	5,3			
“Katılmama”	60	18,8			
“Kısmi Katılma”	100	31,3	2,28	1,081	Kısmi Katılma
“Katılma”	98	30,6			
“Tamamen katılma”	42	13,1			
“Cevap Vermeme”	3	,9			

Tablo 20’ye bakıldığında, “performans değerlendirme sonuçları ödüllendirme uygulamalarında belirleyici olmalıdır” ifadesine dair katılımcılardan alınan cevaplarda %43,7 oranında “katılma”, %31,3 oranında “kısmi katılma”, %18,8 oranında “katılmama” ve 2,28 düzeyinde ise “kısmi katılma” olduğu görülmektedir. Öğretmenlere göre performans değerlendirme sonuçları ödüllendirmeye yönelik olan çalışmalarda kullanılmalıdır.

Tablo 21. “Performans değerlendirme sonuçları kariyer basamakları yükselmesinde belirleyici olmalıdır”

	Frekans	Yüzde	Ortalama	Standart Sapma	Katılım Düzeyi
“Kararsız”	20	6,3			
“Katılmama”	77	24,1			
“Kısmi Katılma”	82	25,6	2,22	1,157	Kısmi Katılma
“Katılma”	91	28,4			
“Tamamen katılma”	48	15,0			
“Cevap Vermeme”	2	,6			

Tablo 21’de, “performans değerlendirme sonuçları kariyer basamakları yükselmesinde belirleyici olmalıdır” ifadesine dair katılımcılardan alınan cevaplarda %43,4 oranında “katılma”, %25,6 oranında “kısmi katılma”, %24,1 oranında “katılmama” ve 2,22 düzeyinde ise “kısmi katılma” olduğu görülmektedir. Öğretmenlere göre performans değerlendirme sonuçları, kariyer basamaklarında yükselmede kullanılabilir.

Tablo 22. “Performans değerlendirme sonuçları atamada, yer değiştirmede ve görevlendirmelerde belirleyici olmalıdır”

	Frekans	Yüzde	Ortalama	Standart Sapma	Katılım Düzeyi
“Kararsız”	26	8,1			
“Katılmama”	90	28,1			
“Kısmi Katılma”	95	29,7	2,01	1,157	Kısmi Katılma
“Katılma”	64	20,0			
“Tamamen katılma”	41	12,8			
“Cevap Vermeme”	4	1,3			

Tablo 22’de, “performans değerlendirme sonuçları atamada, yer değiştirmede ve görevlendirmelerde belirleyici olmalıdır” ifadesine dair katılımcılardan alınan cevaplarda %32,8 oranında “katılma”, %29,7 oranında “kısmi katılma”, %28,1 oranında “katılmama” ve 2,01 düzeyinde ise “kısmi katılma” olduğu görülmektedir. Öğretmenlere göre, performans değerlendirme sonuçları “atama, yer değiştirme ve görevlendirmeye yönelik iş ve işlemlerde, kullanılabilir.

Performans Değerlendirmenin Zamanına İlişkin Bulgular

Performans değerlendirmede zamana yönelik olarak 3 maddelik soru ve bu sorulara verilen yanıtların analizinden sağlanan bulgular ve yorumlar bu bölümde yer almaktadır.

Tablo 23. “Performans değerlendirme senede bir defa yapılmalıdır.”

	Frekans	Yüzde	Ortalama	Standart Sapma	Katılım Düzeyi
“Kararsız”	34	10,6			
“Katılmama”	103	32,2			
“Kısmi Katılma”	78	24,4	1,85	1,153	Kısmi Katılma
“Katılma”	69	21,6			
“Tamamen katılma”	28	8,8			
“Cevap Vermeme”	8	2,5			

Tablo 23’de, “performans değerlendirme senede bir defa yapılmalıdır” ifadesine dair katılımcılardan alınan cevaplarda %30,4 oranında “katılma”, %24,4 oranında “kısmi katılma”, %32,2 oranında ise “katılmama” olduğu görülmektedir. 1,85 düzeyinde ise “kısmi katılma” vardır. Buna göre öğretmenler, performans değerlendirme uygulamasının yılda 1 kez yapılması gerektiğini düşünmektedirler denilebilir.

Tablo 24. “Performans değerlendirme senede iki defa yapılmalıdır”

	Frekans	Yüzde	Ortalama	Standart Sapma	Katılım Düzeyi
“Kararsız”	38	11,9			
“Katılmama”	150	46,9			
“Kısmi Katılma”	74	23,1	1,50	1,043	Kısmi Katılma
“Katılma”	29	9,1			
“Tamamen katılma”	21	6,6			
“Cevap Vermeme”	8	2,5			

Tablo 24 incelendiğinde, “performans değerlendirme senede iki defa yapılmalıdır” ifadesine dair katılımcılardan alınan cevaplarda %15,7 oranında “katılma”, %23,1 oranında “kısmi katılma”, %46,9 oranında ise “katılmama” sonucu görülmektedir. 1,50 düzeyinde ise ortalama “katılmama” olduğu görülmektedir. Buna göre öğretmenlerin performans değerlendirmesinin uygulamasının senede iki defa yapılmasına sıcak bakmadıkları söylenebilir.

Tablo 25. “Performans değerlendirme uygulaması yapılmamalıdır”

	Frekans	Yüzde	Ortalama	Standart Sapma	Katılım Düzeyi
“Kararsız”	43	13,4			
“Katılmama”	111	34,746			
“Kısmi Katılma”	43	13,4	1,95	1,382	Kısmi Katılma
“Katılma”	50	15,6			
“Tamamen katılma”	66	20,6			
“Cevap Vermeme”	77	2,2			

Tablo 25’e bakıldığında, “performans değerlendirme uygulaması yapılmamalıdır” ifadesine dair katılımcılardan alınan cevaplarda %36,2 oranında “katılma”, %13,4 oranında “kısmi katılma”, %34,7 oranında ise “katılmama” görülmektedir. 1,95 düzeyinde ise “kısmi katılma” görülmüştür. Buna göre, öğretmenler performans değerlendirme uygulamasını tamamen reddetmemektedirler denilebilir.

Tartışma

Performans değerlendirme, günümüz örgütlerinde insan kaynaklarının niteliğinin artırılması ve örgüte olan katkılarının üst düzeyde tutulması bakımından önemli görülmektedir. Özellikle kamu örgütlerinde uzun yıllar süregelen etkinlik, verimlilik, kamu kaynaklarının ekonomik kullanılamaması sorunsalı, kamuda insan kaynakları yönetiminin gündemdeki bir konu olarak kalmasına yol açmak-

tadır. Devletin fonksiyonlarının artmasına rağmen aynı oranda artmayan kamu kaynaklarının “verimli, etkin ve tutumlu” kullanılması zorunlu hale gelmektedir. Bu ise, kamunun güncel ihtiyaçlarına cevap vereceği düşünülen performansa dayalı bir yönetim anlayışını, kamuda yeni bir dönemin temel yaklaşımı olarak ortaya çıkarmıştır (Akyel ve Köse, 2010, s. 13). Özellikle Millî Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı gibi personel sayısı yüksek olan kamu örgütlerinin insan kaynakları yönetiminde performansa dayalı bir yönetim anlayışına geçmelerinin bu temel yaklaşımın sonuçları olduğu söylenebilir.

Millî Eğitim Bakanlığında öğretmenlere yönelik olarak 2015 yılında uygulanmaya başlanan performans değerlendirme, eğitim çevrelerince ve özellikle öğretmenlerce kabul görmemiştir. Bakanlıkça birkaç yıl uygulanan performans değerlendirme, beklenen amaçları karşılamamış ve 2018 yılında yeniden revize edilerek konuya ilişkin bir taslak yönetmelik hazırlanmıştır. Bu taslak yönetmeliğin içeriğine bakıldığında öğretmen görüşlerinin dikkate alınmadan hazırlandığı söylenebilmektedir. Çelebi, Babaoğlu, Gülenaz ve Peker (2018) tarafından yapılan “Performans Değerlendirme Formuna İlişkin Öğretmen Görüşleri” adlı çalışmanın sonuçları da bunu doğrular niteliktedir. Araştırmanın sonucunda öğretmenler; “taslaktaki değerlendirme formunun öncekilerden pek farkı olmadığını, değerlendirmenin objektif olması gerektiğini, veli ve öğrencilerin değerlendirici olmasının yanlış olduğunu, öğretmenin okul başarısı-öğrenci başarısı ve davranışlarının, sınıf etkinliklerinin değerlendirmeye alınması gerektiğini” belirtmişlerdir.

Bu araştırma ile ortaöğretim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin performans değerlendirmenin boyutlarına yönelik görüşleri belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırma dört alt problemde oluşmaktadır. Birinci alt problemde öğretmenlere mesleki kriterlerin performans değerlendirmede yer alıp almaması konusundaki görüşleri sorulmuş ve sonuçta öğretmenlerin çoğunlukla mesleki kriterlerin performans değerlendirmede yer alması gerektiğini düşündükleri görülmüştür. Buna benzer bir sonuç Konan ve Yılmaz (2018) tarafından yapılan karma örnekleme (ilkokul, ortaokul ve lise öğretmenleri) sahip bir çalışmada ortaya çıkmıştır. Bu çalışmaya göre lise öğretmenlerinin öğretmen performans değerlendirme kriterlerini diğer kademedeki görev yapan öğretmenlere göre daha uygun buldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmanın ikinci alt problemde değerlendiricinin kim ya da kimler olması gerektiğine ilişkin ortaöğretimde görev yapan öğretmenlerin görüşleri belirlenmeye çalışılmıştır. Buna göre öğretmenler değerlendiricinin yalnızca okul müdürü olması fikrine katılmamaktadırlar. Bununla birlikte performans değerlendirmede, bir müdür yardımcısının da değerlendirici olarak yer alması düşüncesini, tek kişinin değerlendirici olması düşüncesine göre daha kabul edilebilir bulmaktadırlar. Ayrıca zümre başkanının ve velilerin de performans değerlendirmede değerlendirici olarak yer alması düşüncesine olumlu bakmaktadırlar. Buna

karşın ilçe milli eğitim müdürünün değerlendirici olarak değerlendirmede yer almaması gerektiğini belirtmektedirler. Bunu destekleyen bir çalışmanın sonuçları ise Koçak ve Arslan (2018) tarafından yapılan “Ortaöğretim Kurumlarında Görev Yapan Öğretmenlerin Performans Değerlendirme Uygulamalarına İlişkin Görüş ve Önerileri” adlı çalışmada ortaya çıkmıştır. Buna göre değerlendirmenin yalnızca okul müdürü tarafından yapılması sorun olarak değerlendirilmektedir.

Araştırmanın üçüncü alt probleminde öğretmenlere performans değerlendirmenin yapılmasına yönelik görüşleri sorulmuştur. Öğretmenlerin performans değerlendirmeyi, iş verimini arttıran bir uygulama olarak gördükleri ayrıca atama, yer değiştirme, görevlendirme, ödüllendirme, kariyer basamaklarında yükselme ve hizmet içi faaliyetlerine yönelik iş ve işlemlerde performans değerlendirme sonuçlarının dikkate alınması gerektiğini düşündükleri sonucuna ulaşılmıştır. Buna karşın öğretmenlerin, objektif bir performans değerlendirme yapılacağını düşünmedikleri görülmüştür.

Araştırmanın dördüncü alt probleminde öğretmenlere performans değerlendirmenin zamanına ilişkin sorular yöneltilmiştir. Buna göre öğretmenlerin performans değerlendirmenin yılda bir defadan fazla yapılmasına olumlu bakmadıkları ve yılda bir kez yapılmasını daha kabul edilebilir buldukları görülmüştür. Ayrıca bu bölümde yöneltilen “Performans değerlendirme uygulaması yapılmamalıdır” ifadesini öğretmenler tam olarak kabul edilebilir bulmamışlardır. Bu nedenle öğretmenlerin performans değerlendirme uygulamasını tam olarak reddetmedikleri söylenebilir.

Sonuç ve Öneriler

Performans değerlendirme, performans yönetimi sisteminin boyutlarından biri olarak kabul edilmektedir. Ancak sistemin diğer boyutlarının da işleyişini etkilemesi bakımından performans değerlendirme boyutu ayrı bir öneme sahiptir. Süreç içerisinde gerek örgütsel performansın gerekse bireysel performansın iyileştirilmesi için gerekli olan geri bildirim sağlamakta ve sistemin uyumlu bir şekilde ilerletilmesine önemli katkılar sunan bir boyut olmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığında öğretmenlere yönelik yapılan değerlendirmelerin performansa dayalı olmaktan çok denetim odaklı olduğu görülmektedir. Denetim faaliyetleri fonksiyon itibarıyla bireysel ya da örgütsel performansta ilerleme sağlamaktan çok, bir kontrol eylemi olarak yürütülmektedir. Bu nedenle Milli Eğitim Bakanlığında; objektif kriterlere dayalı, işgörenlerce kabul edilebilir, ileriye dönük gelişim hedeflerinin gerçekleştirilmesine hizmet edebilecek bir performansa dayalı sistemin kurulması önemlidir.

Araştırma bulgularından hareketle, Anadolu Liselerinde görev yapan öğretmenlerin tek değerlendiricinin yaptığı değerlendirmeyi kabul edilebilir bulma-

dığı söylenilebilir. Buna karşın öğretmenler değerlendirmenin farklı kaynaklardan elde edilen verilere dayalı olarak yapılmasına daha olumlu bakmaktadırlar. Öğretmenler veri kaynağı konusunda seçici davranmaktadırlar. Örneğin öğrenci velisini veri kaynağı olarak kabul etmekte iken, ilçe milli eğitim müdürünü veri kaynağı olarak kabul etmemektedirler. Bu nedenle Milli Eğitim Bakanlığında performans değerlendirmenin tek kaynaktan veri sağlamaya dayalı değil, çoklu veri sağlamaya yönelik olması gereklidir denilebilir. Ancak bu yapılırken veri kaynaklarının çok iyi analiz edilerek doğru bir şekilde belirlenmesi ve veri kaynağı olarak belirlenen kişilere konuya ilişkin gerekli eğitimlerin verilmesi değerlendirmenin sağlıklı yapılabilmesi bakımından önemlidir. Araştırma sonucunda ayrıca Anadolu Liselerinde görev yapan öğretmenlerin performans değerlendirme uygulamalarına yönelik farklı beklentileri bulunduğu da görülmüştür. Bu bağlamda konuya ilgi duyan araştırmacılara bu beklentiler doğrultusunda daha ayrıntılı araştırmaların konunun değişik boyutları ele alınarak yapılması önerilebilir.

Ortaöğretimde görev yapan öğretmenlere yönelik olarak performans değerlendirme uygulaması yılda bir kez sene sonunda yapılmalıdır. Öğretmenlerin performans değerlendirme kriterlerinin objektif olmaması halinde performans değerlendirmenin güvenilir ve kabul edilebilir olmayacağını düşündükleri görülmektedir. Bu nedenle performans kriterlerinin ve performans değerlendirme sürecinde veri sağlayacak aktörlerin öğretmenlere kabullendirilmesi çok önemlidir. Bu veri kaynaklarının, gerçek anlamda değerlendirme yapacak ölçüde sistemin içinde olmaları ve değerlendireceği kişileri değerlendirebilecek düzeyde tanımları gerekmektedir. Aksi durumda değerlendirilenler değerlendirici olarak kabullenemedikleri kaynaktan gelen verinin geçersiz olduğunu ileri sürebilecekler ve değerlendirmenin meşru olmadığını iddia edebileceklerdir. İlçe milli eğitim müdürünü öğretmenlerin değerlendirici olarak kabul etmemeleri bunu ispatlar niteliktedir. Bu bakımdan öğretmenlerin sistemi bir bütün olarak kabul etmeleri, sistemin sağlıklı işleyişi bakımından gereklidir denilebilir.

Ortaöğretimde görev yapan öğretmenlerin performans değerlendirmenin objektif olarak yapılamayacağı düşüncelerini olumlu yönde değiştirmelerine yönelik olarak hizmet içi eğitim faaliyetleri planlanmalıdır. Çalıştay şeklinde düzenlenecek bu eğitimlerde öğretmenlere performans değerlendirmenin önemi anlatılmalı ve performans değerlendirme uygulamasını içselleştirmeleri sağlanmalıdır. Öğretmenlerin performans değerlendirme kriterlerine ilişkin görüşleri alınmalı ve bu doğrultuda kriterler yeniden belirlenmelidir. Araştırmanın bulguları bu konuda yol gösterici olabilir. Örneğin öğretmenlerin performans değerlendirmede mesleki ölçütlere ilişkin yöneltilen sorulara yüksek oranda katıldığı, buna karşın değerlendiriciye ilişkin sorulara çoğunlukla katılmadıkları görülmüştür. Performans değerlendirme kriterlerinin ortaöğretim kademesinde görev yapan öğretmenlerin branşları ve görev yaptıkları okulun çevresel özellikleri dikkate alınarak daha somut ve öznel etkilere izin vermeyecek nitelikte yeniden belirlenmesi gerekmektedir.

Okulda, örgütsel çatışmalara neden olabileceği ve örgüt ikliminin bozulmasına yol açabileceği düşünüldüğünde bu olumsuzlukların hafife alınamayacak önemde olduğu söylenebilir. Bu olumsuzluklar göz önüne alındığında okulda öğretmen performans değerlendirmesinin tek veri kaynağına bağlı yapılmasının ulaşılmak istenen sonucu veremeyeceği ve çoklu veri kaynaklı bir performans değerlendirme yönteminin daha uygun olacağı görülmektedir. Eğitim sisteminin bütünü açısından değerlendirildiğinde, sistemin esas unsuru olan ve eğitim sisteminin uygulayıcısı konumunda bulunan öğretmenlerin performansını değerlendirmenin çok önemli bir konu olduğu ortadadır. Bu bakımdan performans değerlendirmeyi klasik anlamda bir denetim unsuru olarak değil, daha çok öğretmenlerin motivasyonlarını, mesleki ve kişisel gelişimlerini artırıcı bir unsur olarak ele almak gereklidir denilebilir. Bu nedenle konuya ilgi duyan araştırmacılara, ortaöğretimde görev yapan öğretmenler üzerinde yapılan bu araştırmayı, eğitimin diğer kademelerinde de uygulamaları önerilebilir.

Kaynakça

- Aktan, C. C. (1999). *2000'li yıllarda yeni yönetim teknikleri*, İstanbul: Türkiye Genç İş Adamları Derneği Yayınları.
- Akyel, R ve H. Ö. Köse (2010). Kamu yönetiminde etkinlik arayışı: etkin kamu yönetimi için etkin denetimin gerekliliği, *Türk İdare Dergisi*, s.466, Mart, ss: 9-44.
- Argon, T. ve Eren, A. (2004). İnsan kaynakları yönetimi, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Benligiray, S. (1999). İnsan kaynakları açısından otellerde performans yönetimi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, (1174).
- Bozkurt, Ö. ve Ergun, T. ve Sezen, S. (1998). *Kamu yönetimi sözlüğü*, Ankara: TODAİE Yayını.
- Böke, U. (2000). Mcdonalds'da performans gelişim sistemi, *İnsan Kaynakları ve Yönetim Dergisi*, 5 (1): 30.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri (11. Baskı)*. Ankara: Pegem Akademi.
- Canman, D. (2000). İnsan kaynakları yönetimi, Ankara: Yargı Yayınevi.
- Çelebi, N., Babaoğlan, E., Gülenaz, S. ve S. Peker (2018). Performans Değerlendirme Formuna İlişkin Öğretmen Görüşleri, *OMÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 37(2), 211-233.
- Çelikten, M. ve H.H. Özkan (2018). Öğretmen Performans Değerlendirme Sistemi, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(15), 808-824, DOI: 10.26466/opus.418565.
- Dann, J. D. ve Stephens, E. C. (1972). *Management of personnel: manpower management and organizational behavior*, New York: McGraw-Hill.
- DPT. (2013). 10. Kalkınma planı, https://pbk.tbmm.gov.tr/dokumanlar/10-kalkinma_plani.pdf, İndirilme Tarihi: 11.01.2019
- Fındıkcı, İ. (2000). İnsan kaynakları yönetimi, İstanbul: Alfa Basım Yayım ve Dağıtım.
- Helvacı, M. A. (2002). Performans yönetimi sürecinde performans değerlendirmenin önemi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 35(1 – 2): 155- 169.
- Küçük, A. A. (2005). *Kamuda performans değerlendirme sistemi ve kamu sağlık sektöründe bir araştırma*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi S.B.E. Y. Lisans Tezi, İstanbul.
- Koçak, S. ve Arslan S. Y. (2018). Ortaöğretim Kurumlarında Görev Yapan Öğretmenlerin Performans Değerlendirme Uygulamalarına İlişkin Görüş ve Önerileri, *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19 (1): 602-620.
- MEB EARGED. (2006). *Okulda performans yönetim modeli*, Ankara: Millî Eğitim Basımevi.
- MEB. (2018). Eğitim vizyonu 2023, http://2023vizyonu.meb.gov.tr/doc/2023_EGITIM_VIZYONU.pdf, İndirilme Tarihi: 13.01.2019
- MEB. (2018/a). Millî Eğitim Bakanlığı öğretmen atama ve yer değiştirme yönetmeliği, R.G: 17.04.2015/29329.<http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.20694&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=yer%20de%C4%9Fi%C5%9Firme>, İndirilme Tarihi: 10.12.2018.

- Öztaş, N. ve Gürcüoğlu, S. (2018). Türk kamu yönetiminde performans yönetimi: Milli Eğitim Bakanlığı örneği. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (14), 537-549.
- Öztürk, Ü. (2006). *Organizasyonlarda performans yönetimi*, İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Resmi Gazete. (2006). Millî Eğitim Bakanlığı yönetici ve öğretmenlerinin ders ve ek ders saatlerine ilişkin karar, <http://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/469.pdf>, R.G.: 16.12.2006/26378, İndirilme Tarihi: 11.01.2019.
- Sayıştay. (2002). *Performans ve risk denetimi terimleri*, Ankara: Sayıştay Yayınları.
- Songur, H. M. (1995). *Mahalli idarelerde performans ölçümü*, Ankara: Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü Yayınları, Yayın No: 6.
- Türk Dil Kurumu (2005). *Türkçe Sözlük. (10. bs.)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

MUTAVVEL SARF-I 'OSMÂNÎ HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME¹

Özlem ATILGAN²

Öz

Bâb-1 Ser 'Askerî Tercüme Kalemi'nde vazifede bulunmuş, Türk edebî çevrelerince Mihrî mahlasıyla tanınmış olan Mihran Apikyan'ın yazmış olduğu "*Mutavvel Sarf-ı 'Osmânî*" (1889) adlı eser, mekâtib-i rüşdiye ve idâdiye öğrencilerine Osmanlı Türkçesindeki dil bilgisi kurallarını öğretmek amacıyla kaleme alınmış bir dil bilgisi kitabıdır. Eserin ilk sayfasında rüşdiye ve idâdilere mahsus olduğu belirtilerek hedef kitlesi ortaya konmuştur. 240 sayfa olarak basılmış olan eser içerik bakımından oldukça zengindir. Eser üç bölümden oluşmaktadır: Kitab-ı Evvel Sarf-ı Türkî, Kitab-ı Sâni Sarf-ı Fârisî, Kitab-ı Sâlis Sarf-ı Arabî. Bu bölümlerde Osmanlı Türkçesi, Farsça ve Arapça sarfına dair malumatlar detaylı ve sade bir üslupla anlatılmıştır. Ayrıca eserin sonunda 16 sayfalık bir de sözlükçe yer almaktadır. Bu bağlamda araştırmanın amacı, *Mutavvel Sarf-ı 'Osmânî* adlı eseri; biçim, içerik, dil bilgisi öğretimi ve Türkçe öğretiminde kullanılan dil öğretimi, yöntem ve teknikleri açısından değerlendirmektir. İfade edilen amaç doğrultusunda çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman incelemesi kullanılmıştır. Yapılan inceleme neticesinde eserin Türkçe eğitimi için zengin bir veri kaynağı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkçe Öğretimi, Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi, Dil Öğretim İlkeleri, Dil Öğretim Yöntem ve Teknikleri, Mihrî, Mutavvel Sarf-ı 'Osmânî.

An Evaluation on Mutavvel Sarf-ı 'Osmânî

Abstract

The work named "*Mutavvel Sarf-ı 'Osmânî*" written in 1889 by Mihran Apikyan (Mihrî) who served in Bab-1 Ser Military Translation Office and known as Mihrî, his pseudonym in Turkish literature is a grammar book written in order to teach grammar rules in Ottoman Turkish to students in secondary and high school. On the first page of the work, the target group has been revealed by stating that it is reserved for secondary school and high school. Printed as 240 pages, the work is highly rich in content. The work consists of three chapters: Kitab-ı Evvel Sarf-ı Türkî, Kitab-ı Sâni Sarf-ı Fârisî, Kitab-ı Sâlis Sarf-ı Arabî. In tehese chapter, the information related to Ottoman Turkish, Fârisî and Arabî grammar is expressed in a detailed and simple wording. Also at the end of the work, there is a 16 page dictionary. In this context, the objective of the study is to evaluate the *Mutavvel Sarf-ı 'Osmânî* from the perspective of manner, context and grammar and also from the language teaching method and technique which are used for Turkish language teaching. In accordance with the mentioned objective, one of the qualitative research method, document review method, is used during the study. As a result of the research, it is landed up that the work is a rich data fund for Turkish language teaching.

Keywords: Turkish Education, Teaching Turkish as a Foreign Language, Principles of Language Teaching, Language Teaching Methods and Techniques, Mihrî, Mutavvel Sarf-ı 'Osmânî

Gönderilme Tarihi: 06.02.2019

Kabul Tarihi: 02.01.2020

- 1 Bu makale Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalında 2018 yılında bitirilen "*Mutavvel Sarf-ı 'Osmânî İnceleme-Metin*" adlı tezden üretilmiştir.
- 2 Türkçe öğretmeni, Türkiye Maarif Vakfı, E-posta: atlgn-ozlm@outlook.com

Giriş

Türkçenin öğretim tarihine genel olarak bakıldığında eğitim kurumlarında Türkçenin günümüzde olduğu gibi programlı öğretildiğini söylemek oldukça güçtür. Ancak yazılan eserlere ve eğitim kurumlarında verilen derslere bakıldığında Türkçeye gereken önemin her dönem verildiği ifade edilebilir. Özellikle Tanzimat Dönemi'nde yapılan uygulamalar, eğitim alanındaki gelişmelere öncülük edecek nitelikte olmuştur.

Tanzimat Dönemi'nde en yaygın eğitim kurumu mekteplerdir. Bu kurumlara "sıbyan mektepleri, taş mektep, mahalle mektepleri" gibi isimler verilmiştir. Sıbyan mekteplerinin belli bir yönetmeliği veya devlet eliyle hazırlanmış belli bir programı yoktur. Bu okulların amacı, çocuklara ilk okuma yazma öğretmenin yanı sıra İslam kuralları ile Kur'an'ı öğretmektir. Ezbere dayanan bu eğitimde genellikle şu dersler yer almaktadır: Elifba, Kur'an, ilm-i hal, tecvid, Türk ahlâk dersleri, Türkçe, hat (yazı) (Şahbaz, 2017, s.227-228). Görüldüğü gibi eğitim, bu kurumlarda ana dili eğitimi ile dinî eğitim olmak üzere iki temel yapı taşı üzerinden inşa edilmiştir.

Bu dönemde kaleme alınan Türkçe ilk okuma yazma eserlerinin başında Kayserili Doktor Rüştü tarafından kaleme alınan *Nuhbetü'l Etfal* (1858) gelmektedir. Eser harf yöntemi esasına dayanan bilinen ilk Türkçe alfabe kitabıdır. Ayrıca yine bu dönemde Selim Sabit'in öğretmenler için rehber kitap olarak değerlendirilen *Rehnüma-i Muallimin* (1858) adlı eseri Türkçe ilkokuma yazma öğretim, yöntem ve tekniklerini anlatan en önemli eserdir (Şahbaz, 2005, s.82). Çocuğa okuma ve yazma becerisi kazandırmayı hedefleyen adı geçen eserler, bu anlamda sınırları çok iyi çizilmiş kitaplar olarak ele alınabilir.

Elifba kapsamında önemli kitaplara ulaşılabilen Tanzimat Dönemi'nde eğitim kurumlarında Türkçe eğitimi önem kazanmaya başlamış ve Türk dilinin de bir gramerinin olması gerektiği düşünülmeye başlanarak gramer çalışmaları hız kazanmıştır. Bu çalışmalardan ilki Ahmet Cevdet ve Fuat Paşa'nın birlikte yazdıkları *Kavâid-i Osmânî* (1851) adlı gramer kitabıdır. Eser 143 sayfadır, taş basma olarak basılmıştır. Türk dilinin Türkçe yazılmış ilk gramer kitabı olma özelliğine sahip eserde yedi bölüm bulunmaktadır. Eserde yer alan bölümler şunlardır: Takrîz, Mukaddime, İsim, Sıfat, Kinâyât (zamirler), Fiil, Edevât (edatlar). Ayrıca bu eser 1855 yılında H. Kellgren tarafından Almancaya çevrilmiştir (Özçam, 1997, s.6).

Kanun-ı Esasî'nin kabulü ve ilan edildiği 23 Aralık 1876 tarihi ile Meşrutiyet Dönemi başlamaktadır. Bu dönemde de Tanzimat Döneminde olduğu gibi eğitim alanında gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmelerden en önemlisi Kanun-ı Esasî'ye konulan eğitim ile ilgili şu üç maddedir:

- ❖ Osmanlı vatandaşı olan herkes genel ve özel öğretim hakkına sahiptir.

- ❖ Tüm okullar devlet denetimi altındadır. Din eğitimi dışında bütün okullarda eğitimde birlik sağlanacaktır.
- ❖ Osmanlı bireylerinin tümü için eğitim zorunlu olacak ve bunun ayrıntıları ayrı bir düzenleme ile belirlenecektir. Ayrıca Kanun-ı Esasî'de devletin resmî dilinin Türkçe olduğuna da yer verilmiştir (Biçer, 2017, s.148).

Meşrutiyet Döneminde özellikle Abdülhamit devrinde ilköğretim teşkilatı kurulmuş, iptidai okulları açılmış, sıbyan mekteplerinde yeni tarz öğretime geçilmiş ve taşrada mualliminler açılmıştır. Yine bu dönemde Osmanlı tebaasına bağlı uluslara ve yabancılara Türkçe öğretmek için elifba kitapları yayımlanmıştır. Ayrıca sıbyan mekteplerine takviye olarak rüşdiyeler açılmıştır. Bir ortaöğretim kurumu olan rüşdiyelerin amacı, devlet dairelerine memur yetiştirmektir. Rüşdiyelerde belli ders programları uygulanmış fakat bu programlar sık sık değiştirilmiştir. İlk kurulan rüşdiyelerde verilen dersler şu şekildedir: Türkçe İnşâ, Hat, Arapça Nahiv, Farsça, Tuhfe-i Vehbî, Nuhbe-i Vehbî, Lûgat, Ahlâk. Mekteb-i Maarif-i Adlî'ye ait ders programı: Türkçe İnşâ, Arapça Sarf ve Nahiv, Kara Cümle, Farsça, Tuhfe-i Vehbî ve Gülistan, Darb-ı Taksîm, Fransızca Gramer, Hat, Coğrafya, Tarih, Politika, Hendese (Başar, 2014, s.104).

Harp okulları ve Askerî Tıbbiyeye gitmek isteyen öğrencilerin eksik bilgilerini tamamlamak amacıyla açılan bir diğer kurum ise idâdîlerdir. Bu kurumlar, 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile ortaöğretim kademesi olarak benimsenmiştir. İdâdîlerin kuruluş amacı, Müslüman ve gayrimüslim olan öğrencileri kaynaştırmak ve ortak bir kültürde birleştirmektir. İdâdîlerin kurulmasına yönelik çalışmaları F. R. Unat şu şekilde açıklamıştır: “İslam ve gayrimüslüm Osmanlı tebaasını birbirine kaynaştırmak müşterek bir kültürle yetiştirmek düşüncesiyle dört yıllık rüşdiyelerin üstünde öğretim süresi üç yıl olacak ve sancak merkezlerinde açılacak, çift öğretim dili bulunan bir okul tipi düşünülmüş ve bununla ortaöğretim süresini rüşdiye ile birlikte yedi seneye çıkarmış ise de tasavvur bir müddet kâğıt üzerinde kalmıştır” (Unat, 1964, akt. Başar, 2014, s.110).

İdâdîlerde Türkçe öğretimi üzerine yapılan en kapsamlı çalışma Işıksalan (1997) tarafından yayımlanan “İdâdîlerde Türkçe- Edebiyat Öğretimi” adlı çalışmadır. Çalışmaya bağlı olarak idâdîlerde Türkçe öğretiminin gelişimine şu şekilde yer verilmiştir: 1869 Maârif-i Umumiye Nizamnamesi'ndeki derslerin haricinde bu okullar için 1892, 1893, 1898, 1899, 1904 yıllarında programlar hazırlanmıştır. Hazırlanan bu programlar 1892 yılında hazırlanan programın tekrarı niteliğindedir. 1892 programında ilk defa Türkçe dersi başlı başına bir ders olarak okullarda programa dâhil olmuş ve diğer derslere göre ders saati sayısı artırılmıştır (Şahbaz, 2017, s.270-271).

İdâdîlerin bir üst basamağı olarak nitelendirilen sultanîler ilk kez Galatasaray'da kurulan Mekteb-i Sultanî ile ortaya çıkmıştır. Mekteb-i Sultanî 1 Eylül 1868 tarihinde açılarak Türklere ve Hıristiyan Osmanlı tebaasına devlet

hizmetlerine geçmek için öğretime başlanmıştır. Öğretim dili Fransızca olan bu kurumlarda okutulan dersler şunlardır: Türkçe, Fransızca ve Fransız Edebiyatı, Grekçe, Ahlâk, Latince, Umumi Tarih ve Osmanlı Tarihi, Coğrafya, Matematik, Kozmografya, Mekanik, Fizik, Kimya, Ekonomi, Tabiat Tarihi, Hukuk, Umumi Edebiyat Tarihi ve Güzel Konuşma Sanatı, Resim. Sultanîlerde öğretim dili Fransızca olduğu için bu eğitim kurumlarında Türkçe öğretimi üzerine pek fazla bilgiye rastlanmamaktadır. Osmanlı Devleti'nde eğitim kurumlarının çoğalmasıyla birlikte bu dönemde öğretmen yetiştirmek amacıyla Darülmualimîn ve Darülmualimat gibi öğretim kurumları açılmıştır. Bu eğitim kurumlarını bitiren öğretmenler, rüşdiyelerde okutulan bütün dersleri verebilecek şekilde yetiştirilmektedir (Şahbaz, 2017, s.273-276).

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat ile başlayan dönemle birlikte iptidâî, rüşdiye, idâdî ve sultanî gibi çeşitli derecelerde okullar açılmıştır. Bu okulların müfredatında Türkçe müstakil bir ders olarak okutulmaya başlanmıştır (Şahbaz, 2017, s.271-272). Dolayısıyla Türkçe öğretimine kaynak olarak kullanılacak eserler kaleme alınmaya başlanmıştır. Kaleme alınan eserler ağırlıklı olarak dil bilgisi –sarf ve nahiv- konularını içermektedir. Bu anlamda o dönemler için Türkçe öğretiminin dil bilgisi öğretimi odaklı yapıldığı ileri sürülebilir. O dönemde yazılan dil bilgisi odaklı eserlerden biri de *Mutavvel Sarf-ı 'Osmânî'*dir. Bu çalışmada *Mutavvel Sarf-ı 'Osmânî'* adlı eserin biçim, içerik, dil bilgisi öğretimi ve Türkçe öğretiminde kullanılan dil öğretimi ilke, yöntem ve teknikleri açısından değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Yöntem

Bu çalışmada, *Mutavvel Sarf-ı 'Osmânî'* adlı eserin biçim, içerik, dil bilgisi öğretimi ve Türkçe öğretiminde kullanılan dil öğretimi ilke, yöntem ve teknikleri açısından değerlendirilmesi amaçlandığı için nitel araştırma desenlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s.217).

Bulgular

Bu bölümde doküman incelemesi ile elde edilen verilerin biçim, içerik, dil bilgisi öğretimi ve Türkçe öğretiminde kullanılan dil öğretimi ilke, yöntem ve teknikler açısından sınıflanmasıyla ulaşılan bulgular başlıklar hâlinde verilmiştir.

Eserin Biçim Açısından Değerlendirilmesi

Eser 1306/1889 yılında Bâb-ı Ser 'Askerî'de muallim ve mütercim olarak vazifede bulunan Mihran Apikyan tarafından kaleme alınmıştır. Der-sa'âdet

Matba'a-i Nişan Berberiyân'da basılmıştır. Eser 240 sayfadır. İlk sayfasında hitap ettiği öğrenci kitlesi olarak "Mekâtib-i rüşdiyye ve i'dâdiyyeye mahsûsdur" ifadesi yer almaktadır. Dolayısıyla eser hem ortaöğretim hem lise öğrencileri için hazırlanmış denilebilir.

Eserin girişinde Arz-ı Şükran, İfâde-i Mahsûsa bölümleri yer almaktadır. Eser üç bölümden oluşmaktadır. Eserin bölümleri şunlardır: Kitab-ı Evvel- Sarf-ı Türkî, Kitab-ı Sâni- Sarf-ı Fârisî ve Kitab-ı Sâlis- Sarf-ı 'Arabî. Eserin sonunda 16 sayfadan oluşan Lûgat başlığı altında bir sözlükçe de yer almaktadır.

Eserin İçerik Açısından Değerlendirilmesi

Eser Arz-ı Şükran kısmı ile başlar. Mihrî bu kısımda önce kendi zamanında tahsil yapmanın zor olduğundan, kitap ve eğitim kurumlarının azlığından bahseder. Bu kitabı kaleme aldığı zamanda ise durumun tam tersi olduğunu ve öğrencilerin şanslı olduğunu ifade eder. Bu olumlu değişim için Sultan Abdülhamit Han'a şükranlarını belirterek bu kısma son verir:

"İllâ cemî'-i 'âleme bahşende-i nûr u huzûr ve ferâh u hubûr olmak üzere bahşâyış-i 'âlû'l-'âl-i Rabbanî olan velî-ni'met-i 'âlemiyân, saltanat-ı Gâzî 'Abdü'l-hamîd Hân-ı Sâni efendimiz eb-i müşfikimiz hazretlerinin tedâbîr-i münciyye-i cihân-bânîleri netâ'ic-i celîle-i 'azîmetü's-şükranesinden olmakla hemân Cenâb-ı Rabb-i Zül-Celâl, zât-ı müstecmi'ül-kemâlât ve nâdirü's-sıfât-ı Hazret-i zill-i ilâhîleriz. 'Ömr-i câvidânî ve şevket ü satvet-i bi-meydânî ile erîke-pîrâ-yı şân u iclâl buyursun. Âmîn" (Mihrî, 1889, s.3).

Mihrî eserin İfâde-i Mahsûsa bölümünde öncelikle kendi aldığı eğitimden bahseder ve eseri yazacak yetkinliğe sahip olduğunu söyler: *"Bu 'âciz on altı seneyi mütecâviz müddetten beri Der-sa'âdet-i mekâtib-i 'âliyyesinden ba'zılarında sunûf-ı bâlâ talebesine sarf u nahv-i 'Osmânî ve 'Arabî ve Farsî tadrîsinde bulunup bu müddet zarfında usûl-i tadrîsiyyece tecrübi-i 'adîde icrâ eylemiş ve onlara binâen işbu nev-usûl-i eser-i nâcîzi tertîb ü te'lîf etmiş olduğundan ba'zı mezâyâsı ber-vech-i zîr tezkîr ü tezbîr edilir"* (Mihrî, 1889, s.4).

Mihrî eserinde soru-cevap tekniğini kullanmıştır. Müellifin bu tekniği kullanmasındaki amacı, öğrencilerin dikkatini çekmek ve bilgileri zihinlerine sağlam yerleştirmektir. Müellif eserini yazarken öğrencilerin Arabî ve Fârisî öğrenirken Fransızca'yı dahi öğrenmeye mecbur olduğundan bahseder. Bu sebeple gramer konularını Arapçada olduğu gibi üç ana başlığa ve Fransızca gramerini örnek alarak da sekiz alt başlığa ayırdığını söyler:

"Meselâ, kelimenin envâ'ını 'Arab'a ittibâen isim ve fi'l ve harf diye üçe hasretmişiz. Hâlbuki Fransız sarfını envâ'-ı kelimâtı isim, sıfat, zamîr, fi'l, harf-i cerr ve 'atf ve nidâ ve zarf diye sekize iblâğ etmiş olduklarından bu iki şıkkın beynini te'lîf için bu eserimizde ismi (ism-i 'ayn) ve (sıfat) ve (kinâyet), fi'li (zât-ı fi'l), harfi (harf-i cerr) ve ('atf) ve (nidâ) ve (hurûf-ı şettâ) taksîmâtıyla göstererek kelimenin envâ'ını esâsen üçe ve fîrû'atca sekize iblâğ etmiş ve böylece cesîm bir ihtilâfı zimnen ref' eylemişizdir" (Mihrî, 1889, s.5).

Mihri eserin içerisinde bunların dışında yok hükmünde olan, kurala uymayan istisnai durumları işlediğini ve eserini kaleme alırken sade bir üslup kullandığını ifade eder. Eserin sadeliğinin bozulmaması ve öğrencilerin zihinlerinin karışmaması için Arapça gramerinin i'lal ve idgam konularına ve örneklerine eserin son kısmında yer verdiğini söyler.

Eserin sonunda ise öğretmenlerin zahmetlerini hafifletmek için alışılmış kelimelerden ibaret olmak üzere yeterli kelime söyleyerek anlamlarını hizalarına yazdığını dile getirir ve şöyle der: “mezîd, hürmetli mu'allim efendilerin tahfif-i mezâhimi maksadıyla her bir mebhas nihâyetinde cümlesi kelimât-ı me'nûseden 'ibâret olmak üzere mikdâr-ı vâfi kelimât-ı tatbîkeye îrâd edilip ma'nâları hizâlarında mefkûd kelimât dahi her bâr şâkirdânın istifsârıyla hâcegân-ı kirâma tasdîkâtı mûcib olmamak üzere hâtimeye bir lûgatce-i mahsûs ilhâkıyla ta'rîfleri ve mahallî tercemeleri onda gösterilmiştir” (Mihri, 1889, s.6).

Müellif eserini üç bölüme ayırmıştır: Kitab-ı Evvel-Sarf-ı Türkî, Kitab-ı Sâni-Sarf-ı Fârisî, Kitab-ı Sâlis-Sarf-ı 'Arabî. Bu bölümlere başlamadan önce bir lisanı doğru söyleyip yazmak için harflerin yazılış şekilleri hakkında şu başlıklar altında bilgi verilmiştir:

Harf (hurûf-ı infisâl hurûf-ı ittisâl, hurûf-ı hâsse),

'Alâmet (hareke, hareke-i hafife hareke-i sakîle, medd, şedde yâhûd teşdîd, cezm, tenvîn, malumât-ı şetta, hurûf-ı sakîle hurûf-ı hafife, hurûf imlâ, müteharrîk ve sâkin, ahenk),

Tellevün-i Hurûfât (elif, hemze, tâ, dâd, tâ'i, kâf, vâv, hâ'i, yâ).

Her bir ana başlık ve alt başlık sonunda örneklere ve öğrencilerin uygulama yapabilmesi için “Tatbîkât” başlığı altında uygulama bölümlerine yer verilmiştir.

Eserde zaman konusu sadece Sarf-ı Türkî bölümünde işlenmiştir. Hacimce en az olan bölüm Sarf-ı Fârisî'dir. Ayrıca “Mütalâ'a, Mühimme, Mülâhaza ve İhtâr” başlıkları altında öncesinde anlatılan gramer konularından hareketle çeşitli bilgiler verilmiş ve uyarılarda bulunulmuştur.

Eserin Konuların Sunumu Açısından Değerlendirilmesi

Mutavvel Sarf-ı 'Osmânî'de Mihri dil bilgisi konularını soru-cevap şeklinde vermeyi tercih etmiştir. Bunu kullanmasındaki amacının öğrencinin dikkatini çekmek ve gramer kurallarını zihinlerine yerleştirmek olduğunu ifade etmiştir (Mihri, 1889, s.4). Osmanlı lisanını iyi öğrenebilmek için Arapça ve Farsça gramerini de iyi bilmek gerektiğini belirten müellif, öğrencilerin Fransızca'yı dahi öğrenmelerinin mecburi olduğunu söyler. Dil bilgisi konularını Arapça gramerine göre üç başlık (isim, fiil, edat) altında toplamış ve Fransızca gramerinden yola çıkarak sekiz alt başlığa (isim, sıfat, zamir, fiil, harf-i cerr, harf-i atf, harf-i nidâ, zarf) ayırmıştır.

Mihri dil bilgisi öğretimine harfleri tanıtmakla başlar. İlk olarak hecenin ne olduğunu sorar, tanımını yapar ve örnek verir. Arap alfabesi kullanıldığı için birtakım Arapça kurallar da eserde açıklanmıştır. Alâmet başlığı altında müellif hareke, med, teşdîd, cezm ve tenvin konularından bahsedip örnek ve uygulamalarla verilen bilgileri pekiştirmeye çalışmıştır. İnce sesli harfler, kalın sesli harfler ve imlâ üzerinde durmuş, “Televvün-i Hurûfât” başlığı altında elif, tâ, dâd, tâ’i, kâf, vâv, hâ’i, yâ seslerinin farklı okunuş ve yazılışlarına değinmiştir. Ses olaylarına ayrıca değinilmemiş, bu kurallar, bazı dil bilgisi konuları içerisinde yer verilmiştir:

“S. Tasgîr edilecek ismin âhirinde (kaf) veyâ (kef) bulunur ise ne hâl vâki’ olur?
C. Hazf olunur.
Meselâ inek inecik, ayak ayacak” (Mihri, 1889, s.32).

Müellif harf konusunu yazdıktan sonra eseri Türkî, Fârisî, Arabî olmak üzere üç bölüme ayırmış ve her bölümü üç ana başlığa ve bunlar içerisinde de alt başlıklara ayırmıştır. Eserde konular hemen hemen aynı sırayla verilmiştir. Konular işlenirken öncelikle o konuyla ilgili soru sorulmuş ve cevap kısmında o konuya ait tanımlamalar ve kurallar verilmiştir:

“BAB-I EVVEL
İSİM
S. İsimden murâd nedir?
C. Zamâna mukârin olmayıp müstakillen bir ma’anâyâ delâlet eden kelimedir.
Meselâ çocuk, yeşil, ben, gelin kelimeleri isimdirler” (Mihri, 1889, s.24).

Müellif eserde dil bilgisi konularını anlatırken özellikle “Tatbîkât” başlığı altında öğrencilerin uygulama yapabileceği bölümler sunmuştur.

“Tatbîkât
Âti’z-zikr sıfatın masdariyete nakli.
Perîşân. Bende. Şuh küstâh. Azâde. Yâver yardımcı. Rûşenâ aydın. Hasta. Dilbeste müştâk. Sezâ lâyık. Teng dar” (Mihri, 1889, s.125).

Mihri, özellikle vurgulanmak istenen bir kural var ise ‘mühimme’ başlığı altında, öğrencilerin dil bilgisi konularına dikkatle bakmalarını sağlamak için ‘mülâhaza’ başlığı altında, öğrencilerin hatırd tutmasını istediği bilgileri ‘ihtâr’ başlığı altında, yararlı kısa bilgilere de ‘fâ’ide’ başlığı altında vermiştir:

“Mühümme

S. Ef ‘âl-i Türkçenin kangı sîğaları ve onların kangı zâtları sıfat makâmında isti’ mâl olunabilir?

C. Mâzî-i naklî ile muzâri’ ve istikbâl sîğalarının zât-ı gâ’ib müfredi nefis sıfat makâmında bir isme vasf olabilir.

Meselâ Bunu okumuş adam var mı?

Bunu okur adam var mı?

Bunu okuyacak adam var mı?

Kezâlik mâzî-i şuhûdînin cem’-i mütekellim sîğası sıfat makâmında isti’ mâl olunur.

Meselâ Görmedik yer kalmadı. Bakılmadık iş kalmadı” (Mihri, 1889, s.84).

Mutavvel Sarf-ı ‘Osmânî, gramer terimleri açısından oldukça zengin bir eserdir. Eserde 246 adet gramer terimi tespit edilmiş ve günümüz karşılıklarıyla birlikte sözlük biçiminde verilmiştir:

A

‘atf: Bağlayan, bağlaç

a’dâd-ı asliyye: Asıl sayı sıfatları

a’dâd-ı kesriyye: Kesir sayı sıfatları

a’dâd-ı tezvîyye: Üleştirme sıfatları

a’dâd-ı vasfiyye: Sıra sayı sıfatları

ahenk: Uyum, uygunluk, düzen

ahvâl-i isim: İsmın terkipte kesb eylediği haller

aynu’l fa’il: Kelimenin huruf-ı asliyesinden ikincisi

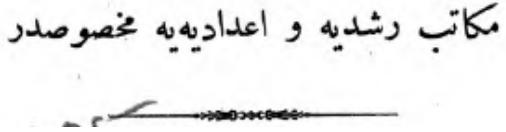
Eserin Dil Öğretimi İlkeleri, Yöntemleri ve Teknikleri Açısından Değerlendirilmesi

Eserde 6 adet dil öğretimi ilkesi –öğrenciye görelilik/ hedef kitleye görelilik, kolaydan zora/ basitten karmaşığa, somuttan soyuta, yakından uzağa, uygulama (etkinlik), bütünlük- tespit edilmiştir. Eserde dil öğretimi yöntemi olarak dil bilgisi-çeviri yöntemi ve eserde dil öğretimi tekniği olarak soru-cevap saptanmıştır. Eser içerisinde her bir ilke, yöntem ve teknik ile alakalı örneklere yer verilmiştir.

Öğrenciye Görelilik/ Hedef Kitleye Görelilik

Öğrenciye görelilik, öğrencilerin ilgi, ihtiyaç, hazır bulunuşluk ve bireysel farklılıklarının dikkate alınarak onların seviyelerine göre bir öğretimin gerçekleştirilmesidir (Arslan, 2017, s.245).

Müellif eserin başında hitap ettiği hedef kitleyi belirterek eserin, ortaokul ve lise öğrencilerine mahsus olduğunu söylemiştir:

	"Mekâtib-i Rüşdiyye ve İ'dâdiyye Mahsûsdur" (Mihri, 1889, s.1).
---	---

Eserde gramer konularının işleniş sırası verilen örnekler ve uygulama bölümleri hedef kitlenin seviyesine uygun olarak gösterilmiştir:

"Meselâ çocuk, yeşil, ben, gelin," (Mihri, 1889, s.24).

"Meselâ Küçüklükde dâ'imâ okur idim. Dün yağmur gelecek idi. Eyvah gençliğimde çalışmalı idim." (Mihri, 1889, s.80).

"Meselâ Allâh kerimdir zirâ azim ve rahimdir. Kimseneyi azerde etmem çünkü cins-i sibâ'dan değilim" (Mihri, 1889, s.127).

Kolaydan Zora / Basitten Karmaşığa

Bu ilke, öğrencilere verilen bilgilerin ve örneklerin kolay içeriklerden zor içeriklere doğru bir sırayla verilmesini içermektedir (Arslan, 2017, s.245).

Eser Türkî, Fârisî ve Arabî olarak üç ana başlıktan oluşmaktadır. Müellif eserin genelinde bu ilkeyi kullanmıştır. Eserde bu üç dilin gramer konularına geçmeden önce aynı alfabe kullanıldığı için esere harf ile başlayarak bu üç dilin ses yapısı, harflerin okunuşları ve yazılışları, kullanılan işaretler hakkında bilgi verilmiştir. Alfabe, ses yapısı, harflerin okunuşu bölümlerinden sonra Sarf-ı Türkî bölümüne geçilmiş ve konular yukarıda bahsedilen ilkelere uygun olarak kolaydan zora doğru sıralanmıştır. Örneğin, Sarf-ı Türkî bölümünün ana başlıkları şöyledir: Kelime, isim, ism-i mutlâk, sıfat, kinâyât, şibh-i fi'l, suver-i hadîs, binâ-i masâdir, nefy masâdir, fer-i fi'l, fi'l, zat, zaman, masdar-ı sakîlerin tasrîfi, menfilerin tasrîfi, istihâmîlerin tasrîfi, mürekkebe sîgaları, ef'al-i mürekkebe, harf yahûd edât.

Somuttan Soyuta

Somut olan bilgiler, soyut olan bilgilere göre daha kolay öğrenilir. Öğretimde birden fazla duyu organını aktif hâle getirilirse öğrenme o kadar kolay olur. Bu ilke eğitimin her aşamasında kullanılabilir, özellikle somut işlemler döneminde bulunan ilkökul öğrencilerine verilen bilgilerin çeşitli materyaller ve çeşitli görsellerle somutlaştırılarak verilmesini gerektirir (Arslan, 2017, s.245).

Mutavvel Sarf-ı 'Osmâni'de bu ilke verilen örneklerden yola çıkılarak incelenmiştir. Müellif, eserin Sarf-ı Türkî bölümünde gramer konularıyla ilgili örnek kelimelerde ilk olarak somut olan "baş, söz, arslan, çiçek, dağ, ağaç, ev, kapı, kaya, arı, dere, balık, böcek" gibi kelimelere yer vermiş; gramer konuları ilerledik-

çe örneklerde soyut kelimeler olan “ölmek, öğünmek, ayrılmak, alışmak, sevmek, Allah” gibi kelimelere yer vermiştir. Somut ve kelimelerin kullanıldığı örnekler şöyledir:

Somut Kelimeler	Soyut Kelimeler
“Meselâ çocuk, yeşil, ben, gelin” (Mihri, 1889, s.24).	“Meselâ ‘ömrün oğlu, denizin balığı terkîblerinde izâfet var çünkü oğul ‘ömrün balık dahi denizin olduğu anlaşılır” (Mihri, 1889, s.30).
“Meselâ Evi yaptım. Evin kapısı kırıldı. Eve girdim” (Mihri, 1889, s.26).	“Meselâ öfke” (Mihri, 1889; s.33).
“Meselâ enginar enginarlık, lale lalelik” (Mihri, 1889, s.31).	“Meselâ cihetlü, şânlı, inâdcı,” (Mihri, 1889, s.34).
“Meselâ uzun yol, büyük konak” (Mihri, 1889, s.42).	“Meselâ Bu cihâmı Allâh yaratdı” (Mihri, 1889, s.68).
“Meselâ yatak yatacak yer, otlak otlayacak yer” (Mihri, 1889, s.66).	“Meselâ Ya mevlâ suçumuzu aff eyle” (Mihri, 1889, s.74).
“Meselâ Birâderim geldi” (Mihri, 1889, s.68).	“Meselâ Allâh ‘ömrine bereket versin” (Mihri, 1889, s.75).
“Meselâ Etmek ve zeytun aldım. Dün geldim ve sizi bulamadım” (Mihri, 1889, s.100).	“Meselâ Bu kitaba başlıyalıdan berü Türkceyi pek sevdim” (Mihri, 1889, s.86).
“Meselâ İstanbul’un hevâsı hele suyu pek güzeldir” (Mihri, 1889, s.103).	“Meselâ Yiğitlik urmak ile (yâhûd urmakla) cömerdlik vermekle” (Mihri, 1889, s.97).
	“Meselâ Cefâya sabr birle sefâya nâ’il oluruz” (Mihri, 1889, s.97).

Yakından Uzağa

Öğretim yer, zaman, sosyal ve kültürel çevre bakımından yakından uzağa doğru yapılmalıdır. Bu ilkede öğretim sürecinde öğrenciye verilecek ders içerikleri öğrencinin yakın çevresinden, ilgilerinden başlamalıdır (Arslan, 2017, s.245). Eserde müellif verdiği örneklerde ilk olarak öğrencinin yakın çevresinde bulunan ve öğrencilerin somut olarak görebileceği “çocuk, yeşil, koyun, çiçek, kitap, ev, el, baş, göz, ağaç” gibi kelimeleri kullanmıştır. Eserin ilerleyen bölümlerinde “Şâm, Acem, şâh, hidîv, sârik, Frank, patrik” gibi kelimeleri kullanmıştır.

Uygulama (Etkinlik)

Öğrencilere öğrendiklerini kullanma ve uygulama imkânının verilmesidir. Öğrencilere yaparak yaşayarak öğrenme fırsatının verildiği durumlarda öğrenme daha kalıcı olur. Bu bağlamda, dil öğretiminin temel ilkeleri arasında bulunan “öğrencilerin derse etkin katılımını sağlama/ öğrencileri aktif kılma” ve öğrencilere öğrendiklerini kullanma/ uygulama imkânının verilmesi bu ilke içerisinde

değerlendirilebilir (Arslan, 2017, s.261). Eserde müellif her bir gramer konusundan sonra 'Tatbîkât' başlığı altında öğrencilerin uygulama yapabileceği bölümlere yer vermiştir:

تطبیقات
شاگردان آنی الذکر کلمات احوال اسمی اجرا ایتمی
کدی قبو آطه بلا چای اردو آلی چالی اوبقو
علو آنا تلکی کوی بمورطه شاه خدیو

تطبیقات
طلبه آنی الذکر کلماتی مناسبی وجهه تقدر قابل اسم منسوب
ایتمیدر
نام ضرر کاغذ ییل آفتام اتمک
عجم کرد بیجم هفته

"Tatbîkât

Şakirdân âti'z-zikr kelimâtın ahvâl-i ismini icrâ etmeli.

Kedi, kuyu, ada, baba, çay, ordu, alay, çalgı, uyku, 'alev, ana, tilki, köy, yumurta, şâh, hidiv" (Mihri, 1889, s.28).

"Tatbîkât

Talebe âti'z-zikr kelimâtı münâsibi vechle ne kadar kabul ise ismi mensûb etmelidir.

Şâm, zarar, kağıd, yıl, akşam, etmek, 'Acem, Kürd, biçim, hafta" (Mihri, 1889, s.35).

Bütünlük

Dil öğretimi bağlamında bu ilkede temel hedef öğrencilere dinleme, okuma, konuşma ve yazma becerilerini kazandırmaktır. Çünkü dil öğretiminde bu dört temel dil becerisi bir bütün olarak birlikte verilmelidir (Arslan, 2017, s.273). Eserde okuma, konuşma, yazma becerilerine yer verilmiş, dinleme becerisine yer verilmemiştir. Özellikle "Tatbîkât" başlığı altında yer alan uygulama bölümlerinde açıkça görülmektedir. Eserde en çok okuma ve yazma becerilerine yer verilmiş, konuşma daha çok telaffuzda dikkate alınmış ve bazen bir başlık altında birden fazla beceri sunulmuştur:

"Tatbîkât

Şakirdân zîrdeki kelimâtın hemze eliflerini evvelâ fetha-i hafife ile ve ba'de medle okumalı. El, eb, ev, eh, eş, ey, emîn, ezmiş" (Mihri, 1889, s.9).

Konuşma becerisi dinleme ve okuma becerilerine nazaran daha sık kullanılmış olsa da bu beceri eserin genelinde telaffuz ile sınırlı kalmıştır:

“Tatbîkât

Âti’z-zikr kelimât şakirdân tarafından yegân yegân takrîr edilip harekelerin sakîl veyâ hafif olduğu beyân olunmalıdır.

Dem, kuş / koş, güz / köz, bir, iki, tîkâc, belük/bilük, hâm, dokuz, kebâb, ikrâm, börek” (Mihri, 1889, s.11).

Eser bir dil bilgisi kitabı olduğu için müellifin en çok kullandığı dil becerisi yazma becerisidir:

“Tatbîkât

Talebe zîrdeki kelimâtın hareke-i harflerini yazmalı.

Küp, kaç, cem, kul, kıl, dü, du, lif, bil, sal, tül, ham, zede, fere, duzak” (Mihri, 1889, s.16).

Mihri eserde bir uygulama bölümünde birden fazla dil becerisine de yer vermiştir. Aşağıda verilen uygulama bölümünde okuma ve yazma becerisi birlikte işlenmiştir:

“Tatbîkât

Zîrdeki lûgatların hem okutulması ve hem de yazdırılması lâzımdır.

Binâ’en, gafleten, an-kasdin, muzâfun-ileyh, tekrâren, ‘inâyeten, nizâmen, mükâfâten, mef’ûlun-bih, bagteten, ittifâken” (Mihri, 1889, s.14).

Eserde Kullanılan Yöntem: Dil Bilgisi-Çeviri Yöntemi

Dil bilgisi- çeviri yöntemi, tarihi süreç içerisinde kullanılan, 18. yüzyılın sonunda ders kitaplarında yer alan bir yöntemdir. Yöntemin amacı, yabancı dilde iletişim becerisi kazanılması değil, öğrenilen dilin edebî eserlerinin okunabilmesini sağlamaktır. Dil bilgisi-çeviri yöntemine göre bir yabancı dil, öğrenilen dilin dil bilgisi kurallarını öğrenmek veya kuralları ezberletmek biçiminde öğretilmektedir. Öğrenmenin gerçekleşmesi için bir dilden diğer dile, diğer dilden öbür dile çeviri yapılmaktadır. Sesbilim ve biçimbilim ön plandadır. Ana dili, yabancı dil öğretiminde önemli rol oynamakta, derslerde her iki dil de kullanılmakta ve dil bilgisi kurallarıyla ilgili açıklamalar ana dilde yapılmaktadır (Yıldız ve Uzuntaş, 2017, s.211).

Müellif, eserini üç ana başlığa ayırmıştır: Kitab-ı Evvel-Sarf-ı Türkî, Kitab-ı Sâni-Sarf-ı Fârisî, Kitab-ı Sâlis-Sarf-ı ‘Arabî. İlk bölümde Türkçe dil bilgisi konularına, ikinci bölümde Farsça dil bilgisi konularına yer yer Türkçe dil bilgisi kuralları ile karşılaştırarak yer vermiştir. Kelimelerin hem Türkçesi hem Farsçası örneklendirilmiştir. Üçüncü bölümde ise Arapça dil bilgisi konuları yine yer yer Türkçe dil bilgisi kuralları ile karşılaştırılarak işlenmiştir. Örnek kelimelerin hem Türkçesi hem Arapçası verilmiştir. Sarf-ı Fârisî bölümünden örnekler şöyledir:

“S. Lisân-ı ‘Osmânîde ekserü’l-isti’ mâl olan Farsî emr-i hâzırlar kangılarıdır?

C. Âtîdekilerdir.

Ar, ârâ, âzâr, azmâ, âşâm âşûb, efrâz, efrûz, âferîn

Getir, donat, incit, dene, iç, fitnele, kaldır, yak, yârât

Efzâ, âlâ, âmîz, endâz, endûz, engîz, avîz

Artır, pislet, karışdır, at, kazan, tehyîc it, as

Bâr, bâz, ber, bahş, bend, bîn, perver, pezîr, perdâz, pez”

Yağdır, oynat, götür, bağışla, bağla, gör, besle, kabul et, cilala, pişür” (Mihri, 1889, s.119).

Örnekte görüldüğü gibi bu bölümde ilk satırda kelimelerin Farsçası verilmiş alt satırda ise Türkçe karşılıklarına yer verilmiştir.

Mihri, eserde ‘Tatbîkât’ başlığı altında öğrencilerin uygulama yapabileceği bölümler sunmuştur. Aşağıda yer alan bölümde kelimelerin hem Farsçasını hem Türkçesini verip öğrencilerden kelimeleri çoğul yapmaları istenmiştir:

“Tatbîkât

Şâkirdân zîrdeki kelimâtı ma’nâlarına bakarak cem’ etmelidirler.

Pâdişah sultan. Ferište melek. Buse öpüş. Mûr karınca. Div şeytân. Hüsrev padişâh. Mâder vâlide. Lâne yuvâ. Şir arslan. Nâ-binâ kör. Esb at. Hânende okuyucu. Pehlivân güreşci. Gûfte söz. Hemsâye konşu. Pâşâ. Zinde diri. Gedâ dilenci. Bâd yel” (Mihri, 1889, s.107).

Sarf-ı ‘Arabî bölümünden örnekler:

“S. Tesniyye ne kadar gösterir?

C. Bir cins şey’den iki dane gösterir.

Meselâ Şecer ağaç, şecereyn iki ağaç demektir.

S. Tesniyye nasıl yapılı?

C. Âhir kelimeye mâ-kabli meftûh olmak üzere (-yn) ve yâhûd (-ân) ‘ilâvesiyle.

Meselâ sâhil kıyı, sâhileyn sâhilân iki kıyı” (Mihri, 1889, s.141).

Müellif, eserde ‘Tatbîkât’ başlığı altında kelimelerin hem Arapçasını hem Türkçesini verip yukarıda anlatılan kurala göre öğrencilerden kelimeleri çoğul yapmalarını istemiştir:

“Tatbîkât

Âti’z-zikr kelimeler kâbil ise bâlâdaki ka’ide üzere cem’ edilmesi.

Kitâb. Müderris hâce. Tâbî’ tab’ eden. Nebî peygamber. Esed arslan. Kârî’ okuyan. Tayr kuş.

Mahbûs habs olunan. Mazlûm zulm görmüş. Meşhûr. Âlem mahlûk. Sâmi’ dinleyen. Maslâh

barışdıran. Mücrim kabahatli. Câmûs manda. Bint kız” (Mihri, 1889, s.143).

Müellif eserde bazen de 'Tatbîkât' başlığı altında öğrencilerden verilen Türkçe kelimelerin Arapçaya tercüme edilmesini istemiştir:

تطبيقات
آئیده کی اسماء عددک عربیہ نقل و ترجمہ سی
الثیہ بر . اون ہشجی . طقوزنجی کتاب . اوج آیار . محصووک
اونڈہ بری . اوج شرط . اتی دولت . التیجی مادہ .
برنجی دفعہ . ۴۰۸ . ایکیک . ۱۰۸۰ . اتی وبرکو
(رسم) . ۱۲۷۳ . الثیہ بر حصہ . ۲۲۰۰ . یکرمی
طقوزنجی سنہ . بش مبارک و قتلار . ۷۱۴ . ۱۳۸۵

"Tatbîkât

Âtideki esmâ-i 'adedin 'Arabîye nakil ve tercümesi.

Altıda bir. On beşinci. Dokuzuncu kitâb. Üç aylar. Mahsûlin onda biri. Üç şart. Altı devlet.

Altıncı mâdde. Birinci def'a. 308. İki bin. 1080. Altı vergü (resm). 1273. Altıda bir hisse.

2200. Yirmi dokuzuncu sene. Beş mübârek vakitler. 714. 1385" (Mihri, 1889, s.169).

Verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere Mihri, eserinde sadece bir dile ait kuralları anlatmamış aynı zamandan kitaptan yararlanacaklar için öğrenilenlerin pekişmesi adına uygulama imkânı sağlamaya çalışmıştır.

Eserin sonunda 16 sayfalık bir sözlük yer almaktadır. Müellifin hazırladığı bu sözlük incelendiğinde kitabın geneline hâkim olan dil bilgisi-çeviri yöntemine uygun şekilde hazırlandığı görülmektedir. Sözlük kısmında Türkçe, Farsça ve Arapça aynı manayı taşıyan kelimeler -âb, su, mâ- farklı ifade şekilleri ile birlikte verilmiştir:

Lûgat

Elif

î'tilâf: Uzlaşma, imtizâc

eb: Peder, baba, valide

âb: Su, mâ

âbâd: Ma'mûr, şen

ibtidâ': Başlama, başlangıç

ibtidâiyye: Başlamağa müte'allik

ibdâl: Değiştirmek, tebeddül etmek

iblâğ: Vardırma

ebnâ': Zamân, zamâne çocukları

ittibâ': Uymak, imtisâl

ittihâz: Edinmek, saymak, ele almak

ittisâf: Sıfatlamak, bir hâl takınmak

ittisâl: Bitişmek

ittifâkan: İttihâd ile rastgele (Mihrî, 1889, s.224).

Soru-Cevap Tekniği

Soru-cevap tekniği, öğretmenin öğreteceği konunun özelliklerine göre önceden hazırladığı soruları ders esnasında öğrencilere yöneltmesi ve soruların öğrenciler tarafından cevaplandırılmasıdır. Bu tekniğin etkili olarak kullanılabilmesi için sorulacak soruların titizlikle hazırlanması ve öğrencilerin etkileşim içinde olması gerekir. Sorular nitelik bakımından öğrencilere üst düzey düşünme becerileri kazandıracak ve onların zihinsel süreçlerini geliştirecek biçimde hazırlanmalıdır. Dil öğretiminde soru-cevap tekniğinin etkileri şu şekilde sıralanabilir:

- ❖ Öğrencilerin yaratıcı düşünmesine katkı sağlar.
- ❖ Öğrencilerin derse aktif katılımını sağlar.
- ❖ Öğrenilenlerin pekiştirilmesine katkı sağlar.
- ❖ Öğrencilerin derse karşı güdülenmesini sağlar.
- ❖ Öğrencilerde üst düzey düşünme becerilerinin gelişmesine katkı sağlar.
- ❖ Öğrenilen konunun neden-sonuçlarının açıklanmasını ve sınıf ortamında tartışılmasını sağlar.
- ❖ Öğrencilerin etkileşim ve iletişim içinde olmalarını sağlayarak onların konuşma güçlüklerini tanınmalarını ve öz değerlendirmede bulunmalarına yardım eder (Köksal ve Varışlıoğlu, 2014, s.102).

Eserin tamamında soru-cevap tekniği kullanılmıştır. Müellif eserin girişinde yer alan “İfâde-i Mahsûsa” bölümünde bu tekniği kullanmasındaki amacını söyler:

“Evvelâ, cemî’-i kavâ’id ve zavâbıt-ı su’âl-i cevâb tarzında gösterilmiştir. Bu tarzın başlıca muhassenâtı şâkirdânın nazar-ı dikkatini celb ü cezb etmek ve ifâdâtı kaviyyen zihinlerinde yerleştirmek ve hâcegân-ı kirâmı her bir ka’ideye muvâfık-ı matlûb-ı su’âller tertîb ü tahrîri külfetinden vâreste etmek ve hem de talebeyi mutâbık u muvâfık cevâb-ı bâ-savâb i’tâsına muktedir kılmaktır” (Mihrî, 1889, s.4).

İlk olarak kaideler ve kurallar soru-cevap tarzında gösterilmiştir. Bu tarzın başlıca amacı, öğrencilerin dikkatini çekmek ve ifadeleri sağlam şekilde zihinlerine yerleştirmektir. Bu durum şu şekilde örneklenebilir:

Sarf-ı Türkî Bölümü

“İsm-i Mekân

S. İsm-i mekândan murâd nedir?

C. Bir şeyin mahâlini gösteren isimdir.

Meselâ samanlık saman konulan mekân demektir.

S. Türkçede isimlerden ne vech üzere ism-i mekân yapılır?

C. İsm-in âhirine eğer hafif ise (-lik) ve eğer sakîl ise (-lık) ilâvesiyle.

Meselâ Kömür kömürlük, kömür konulan mekân demektir.

Taş taşlık, taş bulunan mekân demektir.

S. Şâyed kelime hafif ve sakîl hareketler ile mahlût olur ise kangısına i’tibâr olunur?

C. Hareke-i âhireye i’tibâr olunur.

Meselâ enginar enginarlık, lale lalelik” (Mihrî, 1889, s.31).

Sarf-ı Fârisî Bölümü

“İzâfet

S. Fârisîde izâfet ne vech üzere olur?

C. Muzâfın nihâyetine bir esre verilerek mukad-dem ve muzâf-un ileyh ise mu’âhhar vaz’ olunmakla. Meselâ

Pâdişâh-ı cihân, dünyânın pâdişâhı. Dîvâr-ı hâne, evin dîvârı. Lebb-i deryâ, denizin kenârı.

Âb-ı zemzem, zemzem suyu” (Mihrî, 1889, s.108).

Sarf-ı ‘Arabî Bölümü

“Cem’

S. ‘Arabîde cem’ ne kadar gösterir?

C. İkiden ziyâde gösterir.

Meselâ Me’ mûreyn sefâ’in ‘Arabî cem’dirler ve ikiden ziyâde me’ mûrlar ve sefineler demektirler.

S. ‘Arabîde kaç nev’ cem’ var?

C. Üç nev’ şöyle ki: Evvelâ cem’-i müzekker-i sâlim, sâniyen cem’-i mü’ennes-i sâlim, sâlisen cem’-i mükesser” (Mihrî, 1889, s.142).

Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada 1306/1889 yılında Bâb-ı Ser 'Askerî'de muallim ve mütercim olarak görev yapan Mihran Apikyân tarafından kaleme alınmış Mutavvel Sarf-ı 'Osmânî adlı eser Türkçe öğretimi açısından değerlendirilmiştir. Eser, dönemin Türkçe dil bilgisi kurallarının ve dil bilgisi terimlerinin nasıl verildiği, dönem içerisinde dil bilgisi öğretiminin nasıl yapıldığı ve Türkçe öğretiminde kullanılan dil öğretimi ilke, yöntem ve tekniklerinin hangileri olduğu konusunda fikir yürütmek açısından oldukça önemlidir.

Müellif, eseri başlıklara ayırırken ilk olarak Arapça gramere göre üç ana başlık (isim, fiil, harf yâhûd edât) altında oluşturmuş daha sonra Fransızca gramere göre eseri bu ana başlıklardan yola çıkarak sekiz alt başlığa (isim, sıfat, zamir, fiil, harf-i cerr, haf-i atf, harf-i nidâ, zarf) ayırmıştır.

Mutavvel Sarf-ı Osmânî adlı eserin girişinde Arz-ı Şükrân, İfâde-i Mahsûsa bölümleri yer almaktadır. Eser üç bölümden oluşmaktadır. Eserin bölümleri şunlardır: Kitab-ı Evvel- Sarf-ı Türkî, Kitab-ı Sâni- Sarf-ı Fârisî ve Kitab-ı Sâlis- Sarf-ı 'Arabî. Eserin sonunda 16 sayfa 837 kelimededen oluşan "Lûgat" başlığı altında bir sözlükçe de yer almaktadır.

Dil bilgisi öğretiminden başka dört temel dil becerisinden dinleme, okuma, konuşma, yazma becerilerine yer verme durumu da çalışma kapsamında incelenmiştir. Eser dil bilgisi kitabı olduğu için en çok kullanılan dil becerisi yazmadır. Dinleme becerisine yer verilmemiş, konuşma becerisi ise telaffuzla sınırlı kalmıştır. Müellif özellikle "Tatbîkât" başlığı altında öğrencilerin uygulama yapabileceği bölümlerde birden fazla beceriye yer vermiştir.

Mutavvel Sarf-ı Osmânî adlı eserde, dil öğretiminde örneklere kelime ve cümle düzeyinde yer verilmiş, metin boyutunda örneklemede bulunulmamıştır. Bu durum, eserin bir eksikliği olarak yorumlanabilir. Eser dil bilgisi terimleri açısından zengindir. *Mutavvel Sarf-ı Osmânî*'de 246 adet dil bilgisi terimi tespit edilmiştir.

Mutavvel Sarf-ı Osmânî adlı eserde dil öğretimi ilkelerinden öğrenciye yönelik/hedef kitleye görelilik, kolaydan zora/basitten karmaşığa, somuttan soyuta, yakından uzağa, uygulama (etkinlik), bütünlük ilkelerine yer verilmiş; dil bilgisi-çeviri yöntemi ile soru-cevap tekniği kullanılmıştır. Ayrıca *Mutavvel Sarf-ı 'Osmânî* adlı eserin sonunda 19. yüzyılda yazılan diğer gramer kitaplarından farklı olarak 16 sayfalık bir sözlükçe yer almıştır. Sözlükçe de Türkçe, Farsça ve Arapça aynı manayı taşıyan kelimeler farklı ifade şekilleri ile birlikte verilmiştir.

Bu alanda yapılan araştırmalara bakıldığında çalışmaların daha çok benzer kitapların Latin harflerine aktarılması ve kitaplarda yer alan gramer terimlerinin günümüz gramer terimleri ile karşılaştırılması çerçevesinde verilmiş olduğu görülmektedir.

Bu çalışmada, Osmanlı tebaasından olan yazar Mihri'nin Türkçe dil bilgisi öğretimine katkı sağladığı ortaya konmuştur. İncelenen eserin dönem şartları düşünüldüğünde günümüz açısından oldukça kıymetli bir eser olduğu söylenebilir. Eser, çalışma yapılmadan önce araştırılmış ve üzerine yapılmış bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Makale yazım sürecinde eserin 2002 yılında Yalçın Balkan tarafından "Mihri'nin Mutavvel Sarf-ı Osmânî'si" adıyla yüksek lisans tezi olarak yayımlandığı fark edilmiştir. Yayımlanan tezin veri tabanı üzerinden yayımlanma izni bulunmamaktadır. Eserin 1304 tarihli 254 sayfa olan ilk basımı tezde incelenmiştir. Tezde Mihri'nin hayatı ve eserleri, eserin Latin harflerine aktarılması ve gramer terimleri sözlüğüne yer verilmiştir. Bu çalışmada, eserin 1306 tarihli 240 sayfa olan ikinci basımı incelenmiş ve ifade edilen hususlara ilave olarak eser biçim, içerik, dil bilgisi öğretimi ve Türkçe öğretiminde kullanılan dil öğretimi ilke, yöntem ve teknikleri açısından değerlendirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca bu çalışma ile birlikte, *Mutavvel Sarf-ı 'Osmânî* adlı eserin bilim dünyasına kazandırılması ve yazarın hayatından hareketle diğer eserlerinin de tanıtılması amaçlanmaktadır. Hem içerik hem de dil bilgisi terimleri açısından zengin olan bu eserin bu alanda çalışma yapacak araştırmacılara faydalı olacağı düşünülmektedir.

Dil bilgisi öğretimine katkıda bulunmuş her eserin Latin harflerine aktarımı önem arz etmektedir. Osmanlı tebaasından olan yazarların Türkçe dil bilgisi öğretimine katkı sağladıkları görülmüştür. Bu yazarların yazdıkları eserlerin Latin harflerine aktarımı ve aktarımı yapılmış eserlerin incelenmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir. Osmanlı Türkçesi ile yazılmış eserlerin dil öğretimi ilke, yöntem ve teknikler açısından değerlendirilmesinin önemli olduğu düşünülmektedir.

Kaynakça

- Başar, U. (2014). *Yüzbaşı İhsan'ın Kavâid-i İmla ve Tahrîr'inin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Belviranlı, A. (2008). *Osmanlıca İmlâ Lûgatı*. İstanbul: Marifet Yayınları.
- Biçer, N. (2017). *Türkçe Öğretimi Tarihi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Develi, H. (2006). *Osmanlı Türkçesi Kılavuzu 2*. İstanbul: 3F Yayınevi.
- Develi, H. vd. (2017). *Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi*. İçinde F. Arslan, *Dil Öğretiminin İlkeleri* (ss. 243-280). 1. cilt. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Develi, H vd. (2017). *Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi*. İçinde C. Yıldız ve A. Uzuntaş, *Dil Öğretiminde Yaklaşımlar, Yöntemler, Strateji ve Teknikler* (ss. 205-240). İstanbul: Kesit Yayınları, 1. cilt.
- Develioğlu, F. (2007). *Osmanlıca-Türkçe Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Doğan, A. (2011). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ertuş, K. (2016). Türk Dili ve Ermeniler: Osmanlı'nın Ermeni Dilbilimcileri. *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science* Doi number: <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS3752> Number: 53, p. 151-162.
- Güzel, A. vd. (2017). *Türkçenin Eğitim Öğretim Tarihi*. İçinde N. K. Şahbaz, *Tanzimat (1839- 1876), I. Meşrutiyet (1876-1878) ve II. Abdülhamit (1878-1908) Dönemlerinde Türkçe Öğretiminin Tarihsel Gelişimi* (ss. 225-281). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Işıksalan, N. (1997). İdadilerde Türkçe-Edebiyat Öğretimi. *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/114279>
- Karabacak, E. (1986). *Ahmet Cevdet Paşa'nın Dilbilgisi Kitapları*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karabacak, E. (1999). Başlangıçtan Osmanlı Döneminin Sonuna Kadar Gramer Tarihimiz ve Ana Hatlarıyla Osmanlı Türkçesi Grameri. *DİA, IX. Cilt*, s. 437-440.
- Kılıç, R. (2014). *Ahmed Rasim'in "Yeni Sarf Dersleri" adlı eserlerinin metin çevirisi ve Türkçe eğitimi açısından incelemesi*. Yüksek Lisans Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Korkmaz, Z. (1992). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Mihri (Mihran Apikyan). (1889). *Mutavvel Sarf-ı Osmânî*. Bodleian Libraries University Of Oxford. <http://www.bodleian.ox.ac.uk/dbooks> (erişim).
- Özçam, Ç. (1997). Türkiye Türkçesi ile İlgili Gramer Çalışmaları- Bibliyografya Denemesi- *Türk Dünyası Araştırmaları*. İstanbul: S. 110, s.121-163.
- Özok, T. (2015). *Ahmet Rasim'in Yeni Usul Muhtasar Sarf-ı Türkî Eseri (1907) ile İlköğretim İkinci Kademe Yeni Türkçe Ders Programının (2006) Karşılaştırılması Üzerine Bir Çalışma*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Başkent Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Pamukciyan, K. (2003). *Ermeni Kaynaklarından Tarihe Katkıları Cilt IV Biyografileriyle Ermeniler* (Çev: O. Köker). İstanbul: Aras Yayıncılık.

- Şahbaz, N. K. (2005). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'in İlk Yıllarına Kadar (1839-1928) Türkiye'de İlkokuma ve Yazma Öğretimi*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Şahin, A. (2014) *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi*. İçinde D. Köksal, ve B.Varışoğlu, Yabancı Dil Öğretiminde Temel İlke ve Kavramlar (ss. 102-125) Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Taştan, O. (2009). *Şeyh Vasfi'nin Nahv-i Osmanî adlı eserinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türk Dil Kurumu (2010). *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2015). *Kamus-ı Türkî*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ünver, İ. (2008). Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler. *Turkish Studies*, Volume 3/6.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2011). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

ALGILANAN ANNE-BABA VE ÖĞRETMENAKADEMİK KATILIMI, AKADEMİK ÖZ-YETERLİK VE BAŞARI AÇISINDAN ÖĞRENCİ PROFİLLERİ

Mehmet ŞAM¹

Öz

Bu araştırma öğrencilerin akademik başarı, algılanan anne-baba ve öğretmen akademik katılımı ile akademik öz yeterlik bakımından öğrenci profillerini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Bu nedenle araştırmada çok değişkenli istatistik yöntemlerinden olan kümeleme analizi tekniği uygulanmıştır. Araştırmanın evrenini Gaziantep ili Şahinbey ilçesine bağlı bir ortaokulun öğrencileri oluşturmaktadır. Yapılan kümeleme analizi sonucunda dört kümenin ortaya çıktığı gözlenmiştir. Araştırma sonucunda, birinci, ikinci ve dördüncü kümelerde yer alan öğrencilerin profilleri incelendiğinde akademik başarı arttıkça öğrencilerin akademik öz yeterlik inançlarının, algıladıkları anne-baba-öğretmen destek ve katılımının arttığı anlaşılmaktadır. Üçüncü kümede yer alan öğrenciler incelendiğinde ise akademik başarılarından bağımsız olarak öğrencilerin akademik öz yeterliklerinde algıladıkları anne-baba, öğretmen akademik desteği ve öğretmen izlemesine bağlı olarak bir düşüş seyrettiği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Akademik Katılım, Akademik Öz-yeterlik, Kümeleme Analizi

Student Profiles Based on Perceived Parental and Teacher Academic Involvement, Academic Self-Efficacy and Achievement

Abstract

This research was carried out to reveal student profiles in terms of academic achievement, perceived parental-teacher academic involvement and academic self-efficacy. Therefore, cluster analysis technique which is one of the multivariate statistical methods has been applied in the research. The population of the study consisted of students at a middle school in the district of Şahinbey in Gaziantep. As a result of clustering analysis, four clusters were observed. When the profiles of the students in the first, second and fourth clusters were examined, it was understood that the academic self-efficacy beliefs and the perceived parental-teacher involvement increased as the academic success increased. When the students in the third cluster were examined, it could be said that the students' academic self-efficacy, independent of their academic achievement, decreased due to their perceived parental, teacher academic involvement and teacher academic monitoring.

Keywords: Academic Involvement, Academic Self-Efficacy, Cluster Analysis

Gönderilme Tarihi: 12.01.2019

Kabul Tarihi: 30.10.2019

1 Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, E-posta: mehmettam23@gmail.com

Giriş

Eğitim dünyasında akademik başarı kavramı ailelerin, öğrencilerin ve öğretmenlerin en çok üzerinde durdukları ve beklenti oluşturdukları konulardan birisi olmuştur. Aileler ve öğretmenler öğrencilere rehber olmakta onları destekleyip daha başarılı olabilmelerinin yollarını aramaktadırlar.

Akademik başarı, çok yönlü ve çok boyutlu bir kavram olması nedeniyle pek çok araştırmacı tarafından üzerinde durulan bir konu olmuştur. Literatürde akademik başarının çok sayıda kavramla ilişkisi olduğuna ilişkin araştırmalar vardır. Akademik başarıyı çok değişkenli bir yapıda araştıran Yıldırım (2000)'a göre öğretmen ve aile desteği, sınav kaygısının ve yalnızlığın manidar yordayıcıları olduğunu belirtmiştir. Yıldırım ve Ergene (2003) akademik başarının, algılanan öğretmen ve anne-baba desteği ile ilişkili olduğunu belirtmektedir. Carpenter (2007) meta-analiz araştırmasında farklı eğitim seviyelerinde bulunan öğrencilerin akademik başarıları, öz yeterlilikleri ve motivasyon yönelimleri arasındaki ilişkileri karşılaştırmıştır. Bu araştırmanın bulgularına göre akademik başarının eğitim seviyesi fark etmeksizin öğrencilerin öz yeterlilikleri ile güçlü bir ilişkisinin bulunduğu belirtilmiştir. Sarier (2016), Türkiye'de öğrencilerin akademik başarısını etkileyen faktörleri incelediği meta-analiz çalışmasında öğrenci başarısını etkileyen en önemli faktörlerin öz-yeterlik (0.506), ailenin tutum ve davranışları (0.400), motivasyon (0.360) ve ailenin sosyo-ekonomik düzeyi (0.311) olduğunu rapor etmiştir. Bu bulgulardan yola çıkarak akademik başarının en önemli yordayıcılarından olan anne ve baba-öğretmen akademik katılımı ile akademik öz yeterlik kavramları, öğrenci profillerini çizmeye yardımcı olacak önemli değişkenler olarak ele alınmıştır.

Anne-Baba Katılımı

Anne-baba katılımı kavramı literatürde çok boyutlu olarak tanımlanmıştır. Anne-babaların çocuklarının okul ile ilgili çalışmalarını ve sonuçlarını takip etmeleri, kontrol etmeleri ve çalışmalarını desteklemeleri (Régner, Loose ve Dumas, 2009) bu boyutlar arasında sayılabilir. Literatürde anne-babanın akademik başarıya desteği veya katılımı ile akademik başarı arasındaki ilişki ortaya konmuş, ayrıca anne-baba katılımı öğrencilerin okul başarısının önemli bir yordayıcısı olarak belirlenmiştir (Marchant, Paulson ve Rothlisberg, 2001; Karadağ, 2007; Chen, 2005; Şahin, 2016). Yıldırım (1998), akademik başarı düzeyleri farklı lise öğrencilerinin sosyal destek düzeylerini belirlemek amacıyla yaptığı çalışmada, öğrencilerin akademik başarıları ile anne-baba, arkadaş ve öğretmenlerden algıladıkları sosyal destek düzeyleri arasında pozitif yönde anlamlı ilişki bulmuştur. Virtanen, Lerkkanen, Poikkeus ve Kuorelahti (2014), araştırmalarında öğrencilerin algıladıkları anne-baba ve öğretmen desteği ile derse hazırlıklı gelme, dersi daha iyi dinleme ve daha çok çalışma gibi akademik aktivitelere katılmaları arasında pozitif bir ilişki bulmuşlardır.

Öğretmen Katılımı

Öğrencinin akademik başarısıyla ilişkili önemli bir diğer sosyal destek kaynağı ise öğretmenler olmuştur. Öğretmenin akademik katılımı, öğrenme sürecinde öğrencinin çalışmalarına gösterdiği ilgiyi, verdiği değeri ve bu çerçevede kurmuş olduğu iletişimin düzeyini göstermektedir (Ryan ve Patrick, 2001, s. 440). Marchant vd. (2001), öğrencinin motivasyonu ve akademik yeterliliği konusunda ailenin değerleri, öğretmenin ve destekleyici çevrenin çok önemli bir yeri olduğunu vurgulamışlardır. Kızıldağ (2009), öğretmenlerin destekleyici davranışlarının, öğrencilerin başarısını artırdığını, okul ortamını güvenli ve destekleyici olarak algılayan çocukların ise okul başarılarının daha yüksek olduğunu ifade etmiştir. Öztürk (2016)'ün yaptığı çalışmada öğretmen desteğinin başarı üzerindeki etkisine bakıldığında, ortaokulda tüm sınıf seviyelerinde öğrencilerin algıladıkları öğretmen desteğinin matematik başarıları üzerinde doğrudan bir etkisi olduğu; öğrencilerin öğretmenden destek gördükçe matematik başarılarının yükseldiği görülmüştür. Şahin (2016)'ın araştırma bulgularına göre ise algılanan öğretmen desteğinin öğrencilerin akademik başarılarını anlamlı olarak yordadığını; öğrencilerin öğretmenlerinden algıladıkları sosyal destek düzeyleri arttıkça, akademik başarı düzeylerinin de arttığı görülmüştür. Bu bulgulardan yola çıkarak öğrencilerin öğretmenlerinden algıladıkları sosyal destek düzeyi arttıkça, akademik başarı düzeylerinin de arttığı söylenebilir.

Akademik Öz-Yeterlik

Öz-yeterlik inancı eğitim ile ilgili araştırmalarda üzerinde durulan diğer en önemli kavramlardan biridir. Araştırmacılar akademik başarıyla ilgili açıklamalar yapmaya çalışırken, öğrencilerin akademik öz-yeterlik inançlarına sıklıkla yer vermeye çalışır. Yapılan meta-analiz çalışmaları da akademik başarının öğrencilerin öz yeterlilikleri ile güçlü bir ilişkisinin olduğunu göstermektedir (Carpenter, 2007; Sarier, 2016). Öz-yeterlik (self-efficacy) bireyin bir görevi başarılı olarak yapıp yapamayacağına, davranışlarını ve olayları kontrol edebilme kapasitesine ilişkin inancıdır (Bandura, 1994). Yardımcı ve Başbakkal (2010)'a göre öz-yeterlik, bireyin gelecekte karşılaşılabileceği zor durumlarla baş etmede ne derece başarılı olabileceğine ilişkin kendi hakkındaki inancıdır. Leithwood (2007) öz-yeterliğin bir kişinin yetenek veya kapasitesine ilişkin inancı olduğunu ve kişinin öz-yeterlik inancının bir kişinin gerçek yeteneği veya kapasitesi olmadığına işaret etmiştir (Akt. Aktamış, Kiremit ve Kubilay, 2016). Korkmaz (2004)'a göre bireyin öz yeterlik inancının şekillenmesinde; yeterlik beklentisi (bireyin yapılacak işi başarıp başaramayacağına ilişkin değerlendirmesi), genelleme (bireyin öğrendiği bir davranışı benzer durumlarda transfer edebilmesi ve uygun durumlarda kullanabilmesi) ve güçlendirme (bireyin bir davranışı yapabileceğine güçlü bir şekilde inanması) yaklaşımları belirleyici olur. Sadece tek bir alana değil pek çok duruma ilişkin öz yeterlik inancı vardır. Okul başarısına ilişkin öz-yeterlik inançlarına

karşılık gelen kavram ise akademik öz yeterlik inancıdır (Tabassam ve Grainger, 2002). Akademik öz-yeterlik, öğrencilerin eğitsel işlerle ilgili yapabilirlik ve kendine güven inançlarını kapsamaktadır (Schunk, 2009). Yapılan pek çok araştırmada akademik öz yeterlik inancı ile akademik başarı arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur (Usher ve Pajares, 2009; Millburg, 2009; Telef ve Karaca, 2012; Yılmaz, Yiğit ve Kaçarcı, 2012). Bu bulgular ışığında akademik öz yeterlik ile akademik başarı kavramları arasında anlamlı bir ilişki olduğu dolayısıyla öğrenci profillerini ortaya koymada öz yeterlik inancının anlamlı bir değişken olacağı düşünülmektedir.

Bu çalışma öğrencilerin akademik başarı, algılanan anne-baba-öğretmen akademik katılımı ve desteği ile akademik öz yeterlik düzeyleri bakımından öğrenci profillerini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Bu tür bir profilendirme ile akademik başarı açısından farklı düzeylerde olan öğrencilerin kendi algılarına göre anne-baba-öğretmen katılımı ve desteği ile akademik öz yeterlikleri konusunda daha detaylı bilgi verilebileceği düşünülmektedir. Elde edilen profillerden okullarda akademik başarıyı artırmaya yönelik strateji planlamaları yapılırken faydalanılabilir.

Yöntem

Araştırma Deseni

Bu araştırma öğrencileri okul başarılarına dayalı olarak, algıladıkları anne-baba ve öğretmen akademik katılımı ve akademik öz yeterlilik açısından sınıflandırarak öğrenci profilleri oluşturmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu sebeple araştırmada kümeleme analizi tekniği uygulanmıştır. Bireyleri, kurumları veya objeleri benzer özelliğe sahip homojen gruplara ayırarak sıralamayı amaçlayan çok değişkenli keşfedici bir istatistik olan küme analizi, temelde korelasyon desenlerinde kullanılan bir veri analizi tekniğidir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2018). Kümeleme analizi toplumların doğal sınıflamaları hakkında açıkça bilgi bulunmayan durumlarda, alt grupların yapılarını belirlemede kullanılır. Kümeleme analizinin genel amacı, belirli özelliklere göre birimlerin özelliklerini ortaya koymak ve bu benzerlikleri esas alarak birimleri doğru kategorilere sınıflandırmaktır (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2018).

Çalışma grubu

Araştırmanın çalışma grubu, Gaziantep ili Şahinbey merkez ilçesindeki bir ortaokulda öğrenim gören, uygun örnekleme yöntemi ile seçilen 374 ortaokul öğrencisinden oluşmaktadır. Çalışma grubundaki öğrencilerin 204'ü (%54.5) 7. sınıf, 170'i (%45.5) ise 8. sınıfta öğrenim görmektedir.

Veri Toplama Araçları

Veri toplama formunun ilk bölümünde Algılanan Anne-Baba ve Öğretmen Akademik Katılım Ölçeği kullanılmıştır. Régner, Loose ve Dumas (2009) tarafından geliştirilen ölçeğin Türkçeye uyarlama çalışması Dünder (2014) tarafından yapılmıştır. Ölçek, öğrenci algılarına göre anne-babaların ve öğretmenlerin genel olarak akademik katılımını ölçmektedir. Ölçek 16 maddelik “5’li Likert tipinde (“kesinlikle katılmıyorum: 5 “kesinlikle katılıyorum: 1”) düzenlenmiştir. Algılanan Anne-Baba ve Öğretmen Akademik Katılım Ölçeği’nin Türkçe formunun Régner vd. (2009) tarafından kuramsal çerçevede tasarladıkları gibi dört faktörlü (algılanan anne-baba akademik izleme, algılanan anne baba akademik destek, algılanan öğretmen akademik izleme ve algılanan öğretmen akademik destek) yapısının iyi uyum sonuçları verdiği görülmüştür (Dünder, 2014). Ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlık katsayıları ilkökul-ortaokul öğrencilerinde. 83 ile. 87 arasında değiştiği saptanmıştır. Elde edilen bu sonuç, ölçeğin Türkçe formunun, algılanan anne-baba akademik izleme, algılanan anne-baba akademik destek, algılanan öğretmen akademik izleme ve algılanan öğretmen akademik destek olmak üzere dört faktörlü olarak geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir (Dünder, 2014). Bu araştırmada ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı. 81 bulunmuştur.

Veri toplama formunun ikinci bölümünde Jinks ve Morgan (2003) tarafından geliştirilmiş olan “Akademik Öz yeterlik Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçeğin Türkçe’ye uyarlama, geçerlik ve güvenilirlik çalışması Hüseyin Öncü tarafından yapılmıştır. Ölçekteki 7 madde (12, 13, 14, 15, 16, 17 ve 18) ters yönden puanlanmaktadır. Ölçeğin ve alt ölçeklerinin homojenliğine ilişkin olarak hesaplanan Cronbach alfa katsayıları tüm ölçek için .81, birinci alt ölçek için .86, ikinci alt ölçek için .71 ve üçüncü alt ölçek için de .51 olarak bulunmuştur. Ölçeğin 3. faktörü için elde edilen değer, güvenilirlik için düşük olmasına rağmen gruplar arasındaki ortalama puan farklılıklarının karşılaştırılmasında kullanılabilir (Öncü, 2012, s. 197). Bu araştırmada tüm ölçek için Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı. 84 bulunmuştur.

Verilerin Analizi

Kümeleme analizi için çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Ancak bu yöntemler genel olarak iki temel algoritma altında toplanmıştır. Bunlardan biri hiyerarşik diğeri ise hiyerarşik olmayan kümeleme yöntemidir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2018). Bu araştırmada ise hiyerarşik kümeleme yöntemi kullanılmıştır. Anderberg (1973) hiyerarşik kümeleme yöntemlerinin, araştırmacının incelediği veri setinde kaç grup bulunduğunu başlangıçta bilmediği durumlarda çok uygun bir yöntem olduğunu belirtmektedir. Bu yöntemin araştırmacılara, inceledikleri veri setinde daha önce gözlemlenmemiş ilişkileri gözleme ve ilkeleri keşfetme olanağı vermesi nedeniyle de faydalı olduğunu belirtmektedir (Akt. Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2018, s. 138).

Normallik, doğrusallık ve varyansların homojenliği gibi diğer teknikler için önemli olan sayıtlar, kümeleme analizinde çok az etkilidir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2018, s. 154). Analiz öncesinde kümeleme analizi tekniğinin varsayımlarının, ilgili veri setleri için karşılanıp karşılanmadığı incelenmiştir. Kümeleme analizinin en temel varsayımı, ölçümlerin geçerli olmasıdır. Bu doğrultuda veri setleri için kayıp verinin analizler için bir sorun teşkil edip etmediğine bakılmış herhangi bir kayıp veri olmadığı görülmüştür. Kümeleme analizi için diğer varsayım ise, değişkenler arası çoklu bağlantı sorununun olmamasıdır (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2018). Bu doğrultuda araştırmadaki değişkenler arasındaki ilişkilere yönelik korelasyonlar ayrı ayrı hesaplanmıştır. Tüm değişkenler arasındaki ilişkiler Pearson momentler çarpımı korelasyon tekniği ile incelenmiştir. Hesaplanan korelasyon katsayıları aşağıda Tablo 1.'de sunulmuştur.

Tablo 1. *Değişkenler arası ilişkiler*

Değişkenler	A1	A2	A3	A4	A5	A6
Algılanan anne-baba akademik izleme	1.00					
Algılanan anne baba akademik destek	.60*	1.00				
Algılanan öğretmen akademik izleme	.38*	.43*	1.00			
Algılanan öğretmen akademik destek	.38*	.43*	.62*	1.00		
Akademik öz yeterlik	.40*	.29*	.41*	.39*	1.00	
Akademik başarı	.65*	.40*	.29*	.41*	.39*	1.00

Tablo 1.'de sunulan değişkenler arasındaki korelasyon katsayılarına bakıldığında $r = .80$ 'in üzerinde bir korelasyon katsayısının bulunmadığı görülmektedir. Bu sonuca göre, "çoklu bağlantı" sorununun olmadığı anlaşılmaktadır.

Hair, Black, Babin, Anderson ve Tatham (2006) tüm değişkenlerin farklı ölçekler düzeyinde ölçülmesi durumunda, verilerin standartlaştırılmasının önemli olduğunu belirtmektedir (Akt. Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2018, s. 148). Bu nedenle analizlere başlanmadan önce en yaygın kullanılan standardizasyon olan Z puanlarına dönüştürme yapılmıştır. Sonrasında kümeleme analizi işlem adımları yapılmış kümeleme yöntemlerinden birçoğu denenerek en doğru küme sayısı bulunmaya çalışılmıştır. Bu denemeler sırasında hiyerarşik kümeleme yöntemi olarak Tek Bağlantı Yöntemi ve Manhattan uzaklık ölçüsü kullanıldığında dendrogram grafiğinde ondan fazla küme; tam bağlantı yöntemi ve Manhattan uzaklık ölçüsü kullanıldığında ise altı küme ortaya çıkmıştır. Sonrasında araştırmada ele aldığımız değişkenlerimiz metrik veriler olduğu için Chebychev uzaklık ölçüsünden yararlanılmış; birleştirici hiyerarşik kümeleme yöntemlerinden biri olan Ward's Bağlantı yöntemi kullanılmıştır. Bu analiz sonucunda toplamda dört küme ortaya çıkmıştır.

Bulgular

Araştırma amacı doğrultusunda hiyerarşik kümeleme analizi yapılmıştır. Hiyerarşik kümeleme yöntemlerinden olan Wards bağlantı yöntemi ve Chebychev uzaklık ölçüsü seçilerek dendrogram grafiği oluşturulmuştur. Grafik incelendiğinde öğrencilerin dört küme altında toplandığı gözlenmiştir. Gözlenen dendrogram grafiği Şekil 1. de verilmiştir.

Şekil 1. Dendrogram grafiği

Şekil 1 de yer verilen dendrogram grafiğinden yola çıkarak çalışmaya dahil olan 374 öğrencinin, akademik başarı puanı, algıladıkları anne-baba ve öğretmen akademik destek ve izleme ve akademik öz yeterlik değişkenleri analiz edildiğinde, öğrencilerin dört kümede gruplandığı görülmektedir. Dört kümede yer alan öğrenci sayısına ilişkin frekans dağılımı Tablo 2’de verilmektedir.

Tablo 2. Kümelerde yer alan öğrenci sayılarının frekans dağılımı

Küme	Kişi Sayısı	%
1. Küme	97	25.9
2. Küme	86	23
3. Küme	95	25.4
4. Küme	96	25.7

Tablo 2’ ye göre ilk kümede öğrencilerin %25.9’u, ikinci kümede %23’ ü, üçüncü kümede %25.4’ ü ve dördüncü kümede %25.7’ si yer almaktadır. Bu bulgulara göre öğrenci sayıları kümelere benzer şekilde dağılım göstermiştir.

Yapılan analiz doğrultusunda, dört kümeye ayrılan öğrenci gruplarının akademik başarı puanı, algıladıkları anne-baba ve öğretmen akademik destek ve izleme ve akademik öz yeterliklerine ilişkin ortalama ve standart sapmaları Tablo 3'te; dört kümede yer alan öğrencilerin aldıkları belgeler ve akademi başarı puanlarına ait frekanslarda Tablo 4'te gösterilmiştir

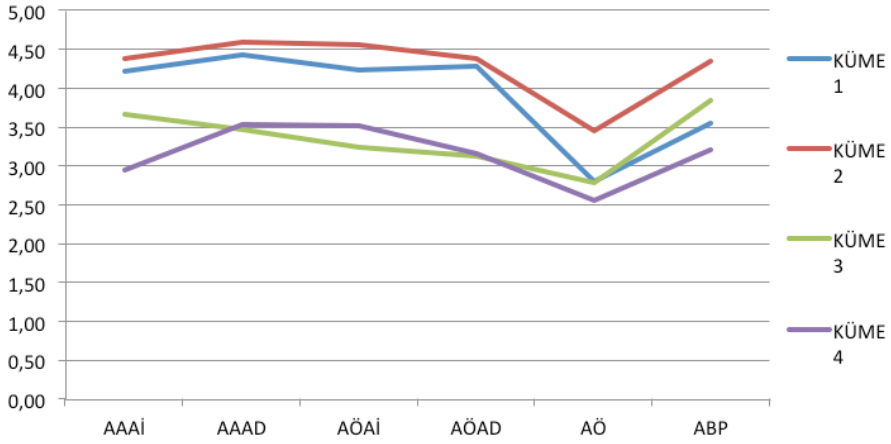
Tablo 3: *Kümelere Dağılımlarına Göre Elde Edilen Betimsel İstatistikler*

	Küme 1		Küme 2		Küme 3		Küme 4	
	Ort.	S.s.	Ort.	S.s.	Ort.	S.s.	Ort.	S.s.
Akademik Başarı Puanı	71,25	0,8	87,19	0,6	77,90	1,01	64,59	,78
Algılanan anne-baba akademik izleme	4,21	.05	4.39	.06	3.67	.89	2.94	.73
Algılanan anne-baba akademik destek	4.43	.04	4.60	.03	3.48	.10	3.53	.06
Algılanan öğretmen akademik izleme	4.23	.04	4.56	.05	3.25	.07	3.51	.07
Algılanan öğretmen akademik destek	4.28	.05	4.39	.05	3.13	.07	3.15	.06
Akademik öz yeterlik	2.80	.03	3.46	.03	2.78	.04	2.56	.03

Tablo 4. *Kümelere dağılım gösteren öğrencilerin aldıkları belgeler ve akademik başarı puanı dağılımları*

		Küme 1		Küme 2		Küme 3		Küme 4	
		Öğrenci sayısı	%	Öğrenci sayısı	%	Öğrenci sayısı	%	Öğrenci sayısı	%
Belge	Takdir	4	4.1	56	65.1	29	30.5	0	0
	Teşekkür	54	55.7	29	33.7	40	42.1	25	26
	Hiçbir şey	39	40.2	1	1.2	26	27.4	71	74
Başarı puanı	0-60	13	13.4	0	0	3	3.2	34	35.4
	60-80	73	75.3	12	14	49	51.5	59	61.5
	80-100	75	11.3	74	86	43	45.3	3	3.1

Ayrıca her dört kümede yer alan öğrencilerin, araştırmada ele alınan değişkenler açısından durumlarını daha kolay karşılaştırıp görselleştirmek amacıyla betimsel istatistiklere dayalı olarak öğrenci profillerine Şekil 2'de yer verilmiştir.

Şekil 2. Elde Edilen Kümelerdeki Öğrencilerin Araştırmada İncelenen Değişkenlere İlişkin Durumu

Not: AAAİ: Algılanan anne-baba akademik izleme, AAAD: Algılanan anne baba akademik destek, AÖAİ: Algılanan öğretmen akademik izleme, AÖAD: Algılanan öğretmen akademik destek, AÖ: Akademik öz yeterlik, ABP: Akademik Başarı Puanı Ortalama (ABP/20 şeklinde puanlama yapılmıştır.)

Bu dört kümenin her birinde yer alan öğrencilere ilişkin özellikler detaylı bir şekilde incelenerek dört ayrı öğrenci profili oluşturulmuştur:

1. Küme Okul başarısı normal öğrenciler: Bu kümedeki öğrenciler teşekkür belgesini alma oranı en fazla alan, okul başarısı açısından %75' inin not aralığının 60-80 arasında olduğu, üçüncü ve dördüncü kümelere kıyasla daha yüksek algılanan anne-baba ve öğretmen akademik katılımı olduğu; akademik öz yeterliğin yüksek olduğu bir gruptur.
2. Küme Okul başarısı yüksek öğrenciler: Bu kümedeki öğrencilerin takdir belgesini alma oranı en yüksek, okul başarı puanı bakımından %86' sının 80-100 arasında olduğu bir öğrenci grubudur. Bu kümedeki öğrenciler diğer kümelere kıyasla notları, akademik öz yeterlikleri, algılanan anne-baba ve öğretmen akademik katılımı daha yüksek seviyededir.
3. Küme Okul başarısı iyi ancak algılanan anne-baba ve öğretmen akademik katılımı ve akademik öz yeterlik inancının düşük olduğu öğrenciler: Bu kümedeki öğrencilerin %72.6' sının teşekkür ya da takdir belgesi aldığı, okul başarısı bakımından %96.8' inin 60-100 arasında olduğu bir öğrenci grubudur. Bu kümedeki öğrenciler algıladıkları anne-baba ve öğretmen akademik destek ve öğretmen izlemesinin en düşük olduğu gruptur. Ayrıca bu grupta bulunan öğrencilerin akademik öz yeterlik inancı diğer gruplara göre en düşük ikinci kümedir.

4. Küme Okul başarıları düşük öğrenciler: Bu kümedeki öğrencilerin takdir ve teşekkür alma oranı en düşük, okul başarı puanı bakımından %35.4' ünün 0-60 arasında olduğu bir öğrenci grubudur. Bu kümedeki öğrencilerin diğer kümelere kıyasla notları, akademik öz yeterlikleri ve algıladıkları anne-baba izlemesinin en düşük olduğu görülmektedir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu çalışma öğrencilerin akademik başarı, algılanan anne-baba-öğretmen katılımı ve desteği ile akademik öz yeterlik düzeyleri bakımından öğrenci profillerini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Bu çalışmanın, akademik başarı açısından öğrencilerin farklılaşmasına neden olabilecek anne-baba-öğretmen katılımı ve destek özelliklerinin ve akademik öz yeterlik niteliklerini ortaya çıkarılmasını sağladığı düşünülmektedir.

Araştırmada uygulanan analizler sonucunda öğrencilerin dört kümeye ayrılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, birinci, ikinci ve dördüncü kümelerde yer alan öğrencilerin değişkenlere göre dağılımları incelendiğinde akademik başarıları yüksek olan öğrencilerin akademik öz yeterlik inançlarının yüksek; algıladıkları anne-baba ve öğretmen akademik katılımının daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Benzer şekilde akademik başarıları düşük olan öğrencilerin akademik öz yeterlik inançlarının; algıladıkları anne-baba ve öğretmen akademik katılımının daha düşük olduğu anlaşılmaktadır. Bunlara ek olarak çalışmada yer alan değişkenler arasındaki ilişkiler incelendiğinde akademik başarı ile algılanan anne-baba ve öğretmen akademik katılımı ve akademik öz yeterlik arasında orta düzeyde pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Bu bulgulardan yola çıkarak, algılanan anne-baba ve öğretmen akademik katılımı arttıkça akademik başarının artacağı söylenebilir. Yıldırım (1998)'in çalışmasında akademik başarı seviyesi yüksek olan öğrencilerin düşük olanlara göre hem anne-baba hem de öğretmenlerinden aldıkları sosyal destek anlamlı olarak daha yüksektir. Benzer şekilde Chen (2005)'in yaptığı çalışmada ise öğretmen ve anne-baba desteği ile akademik başarı arasında pozitif bir ilişki olduğu bunun yanında öğretmen desteği ile başarı arasındaki ilişkinin daha yüksek olduğu belirtilmiştir. Öztürk (2016)'ün ortaokul öğrencileri tarafından algılanan öğretmen ve anne-baba desteği ile matematik başarıları arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmada öğrencilerin matematik başarıları ile öğretmen desteği ve anne-baba akademik izlemesi arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif bir ilişki bulunmuştur. Aktamış, Kiremit ve Kubilay (2016)'ın ortaokul öğrencileri ile yaptığı araştırma bulgusuna göre ise Fen Bilimleri dersine yönelik öz-yeterlik inançları yüksek öğrencilerin fen başarılarının da yüksek olduğu belirtilmiştir. Yılmaz, Yiğit ve Kaşaracı (2012)'nin yaptığı çalışmada öğrencilerin öz-yeterlikleri ile başarı tespit sınavı puanları arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Tüm bu bulgulardan yola çıkarak yapılan kümeleme ana-

lizi sonucunda değişkenlere göre kümelere ayrılan grupların araştırma bulgularıyla uyumlu olduğu ve anlamlı bir şekilde gruplara ayrıldığı söylenebilir.

Kümeleme analizi sonucunda ortaya çıkan diğer grup ise üçüncü kümedir. Üçüncü kümede yer alan öğrencilerin özelliklerine bakıldığında, okul başarısı iyi ancak algılanan anne-baba ve öğretmen akademik destek, öğretmen izleme ve akademik öz yeterlik inancının düşük olduğu görülmektedir. Bu gruptaki öğrenciler diğer kümedeki öğrencilerle kıyaslandığında algıladıkları anne-baba ve öğretmen akademik destek ve öğretmen izlemesinin en düşük olduğu gruptur. Ayrıca bu grupta bulunan öğrencilerin akademik öz yeterlik inancı en düşük ikinci kümedir. Bu bilgilere ek olarak akademik öz yeterlik ile anne-baba ve öğretmen akademik destek ve katılımı arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır. Bu kümede yer alan öğrenciler incelendiğinde akademik başarılarından bağımsız olarak öğrencilerin akademik öz yeterliklerinde, algıladıkları anne-baba ve öğretmen akademik desteği ve öğretmen izlemesine bağlı olarak bir düşüş seyrettiği söylenebilir. Bandura (1994) bireylerin başarılı olacaklarına dair güçlü inançlar edinmelerinde sosyal inancın önemli olduğunu belirtmiştir. Bireylerin başarı için yeterince çabalama, yeteneklerini geliştirme ve kişisel yeterlik algısı oluşturma konusunda teşvike ihtiyaç duyduğunu, bireyin çevresindeki insanların destekleri ile bu inançlarını güçlendirebileceğini belirtmiştir (Akt. Koçer, 2014). Régner, Loose ve Dumas (2009), anne-baba akademik desteğinin öğrencilerin öğrenmeye yönelik amaçlarını pozitif yönde; anne-baba akademik katılımının ise öğrencilerin hem öğrenmeye yönelik amaçlarını hem de performans-yaklaşma amaçlarını pozitif yönde yordadığını belirtmişlerdir. Benzer şekilde Aldridge, Afari ve Fraser (2012)'ın yaptıkları araştırma bulgularına göre öğretmen desteği ile akademik öz-yeterlik inancı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu rapor edilmiştir. Bu bulgulardan yola çıkarak çevresi tarafından yeterince desteklenmediğini ve takip edilmediğini düşünen öğrencilerin derslerinde başarılı olsa bile akademik öz yeterlik inancında azalma olacağı söylenebilir.

Yukarıda ortaya konan araştırma bulguları ve çalışmalar göz önünde bulundurulduğunda kümeleme analizi sonucunda oluşan dört kümenin birbirlerinde anlamlı bir şekilde ayrıştığı, kendi içlerinde ise tutarlı bir şekilde bir araya geldikleri söylenebilir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgulardan hareketle; öğrencilerin akademik öz yeterlikleri ile akademik başarıları arasında anlamlı ilişki olduğu görülmüştür. Bu nedenle okullarda akademik başarıyı arttırmaya yönelik yapılacak çalışmalarda akademik öz yeterlik ile ilgili konulara yer verilmesi yerinde olacaktır. Ayrıca akademik başarısı yüksek olan öğrencilerin algıladıkları anne-baba ve öğretmen katılımının da fazla olduğu görülmüştür. Buradan yola çıkarak, öğrencilerin dersleri konusunda anne-baba ve öğretmenleri tarafından desteklenmesi ve izlenmesi öğrenci başarısını da beraberinde getirebileceğini söyleyebiliriz. Bu araştırmanın bir sınırlılığı olarak, verilerin sadece bir okulun öğrencilerinden toplanmış olması gösterilebilir.

Kaynakça

- Aktamış, H., Kiremit, H. Ö. ve Kubilay, M. (2016). Öğrencilerin Öz-Yeterlik İnançlarının Fen Başarılarına ve Demografik Özelliklerine Göre İncelenmesi. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(2), 1-10.
- Aldridge, J. M., Afari, E. ve Fraser, B. J. (2012). Influence of Teacher Support and Personal Relevance on Academic Self-Efficacy and Enjoyment of Mathematics Lessons: A Structural Equation Modeling Approach. *Alberta Journal of Educational Research*. 58 (4), s. 614-633.
- Bandura, A. (1994). Self-efficacy. In V. S. Ramachaudran (Ed.), *Encyclopedia of human behavior – Vol: 4* (pp. 71–81). New York, NY: Academic Press.
- Carpenter, S. L. (2007). *A comparison of the relationships of students' self-efficacy, goal orientation, and achievement across grade levels: a meta-analysis*. (Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi), Simon Fraser University, Canada.
- Chen, J. J.-L. (2005). Relation of academic support from parents, teachers, and peers to Hong Kong adolescents' academic achievement: the mediating role of academic engagement. *Genetic, Social, and General Psychology Monographs*, 131: 77–127.
- Dündar, Ş. (2014). Algılanan anne-baba ve öğretmen akademik katılım ölçeğinin Türkçeye uyarlanması. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 369-382.
- Karadağ, İ. (2007). İlköğretim beşinci sınıf öğrencilerinin akademik başarılarının sosyal destek kaynakları açısından incelenmesi. (Yüksek Lisans Tezi). Ulusal Tez Merkezi veri tabanından erişildi. İndirilme Tarihi: 20.12.2018.
- Koçer, M. (2014). *Ortaokul öğrencilerinin benlik algıları ile akademik öz-yeterlik düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi: Zonguldak ili örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Ulusal Tez Merkezi veri tabanından erişildi. İndirilme Tarihi: 20.12.2018.
- Korkmaz, İ. (2004). *Sosyal Öğrenme Kuramı*. Binnur Yeşilyaprak (Ed.). Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi (6. Baskı) içinde (s. 197-220). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Kızıldağ, S. (2009). *Akademik başarının yordayıcısı olarak yalnızlık, boyun eğici davranışlar ve sosyal destek*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Marchant, G. J., Paulson, S. E. & Rothlisberg, B. A. (2001). Relations of Middle School Perceptions of Family and School Contexts with Academic Achievement. *Psychology in the Schools*, 36(6), 505-519.
- Millburg, S. N. (2009). *The effects of environmental risk factors on at-risk urban high school students' academic self-efficacy*. (Doktora Tezi), Erişim Adresi: https://etd.ohiolink.edu/pg_10?0::NO:10:P10_ACCESSION_NUM:ucin1243353903. İndirilme Tarihi: 20.12.2018.
- Jinks, J. ve Morgan, V. (2003). Children's Perceived Academic Self-Efficacy: An Inventory Scale. *The Clearing House*, 72:4, 224-230.
- Öncü, H. (2012). Akademik Özyeterlik Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*. Cilt 13, Sayı 1, Nisan 2012, Sayfa 183-206.
- Öztürk, D. (2016). Öğretmen ve aile desteği, motivasyon ve ortaokul öğrencilerinin matematik başarıları: motivasyonun aracı rolü. (Yüksek lisans Tezi). Ulusal Tez Merkezi veri tabanından erişildi. İndirilme Tarihi: 25.12.2018.

- Régner, I., Loose, F. and Dumas, F. (2009). Students' perceptions of parental and teacher academic involvement: Consequences on achievement goals. *European Journal of Psychology of Education*, 24(2), 263-277.
- Ryan, A. M. and Patrick, H. (2001). The classroom social environment and changes in adolescents' motivation and engagement during middle school. *American Educational Research Journal*, 38(2), 437-460.
- Sarier, Y. (2016). Türkiye'de Öğrencilerin Akademik Başarısını Etkileyen Faktörler: Bir Meta-Analiz Çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (H. U. Journal of Education)* 31(3): 609-627
- Schunk, D. H. (2009). Öğrenme Teorileri: Eğitimsel Bir Bakışla (Çev. Ed. Muzaffer Şahin), (5. Basımdan çeviri), Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Şahin, L. (2016). *Seyrantepe ortaokulu öğrencilerinin algılanan sosyal destek düzeyleri ile akademik başarıları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yüksek lisans tezi). Ulusal Tez Merkezi veri tabanından erişildi.
- Tabassam, W. ve Grainger, J. (2002). Self-Concept, attributional style and self-efficacy beliefs of students with learning disabilities with and without attention deficit hyperactivity disorder. *Learning Disability Quarterly*, 25, 141-151.
- Telef, B. B. ve Karaca, R. (2012). Çocuklar için öz-yeterlik ölçeği geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32, 169-187.
- Usher, E. L. & Pajares, F. (2009). Sources of self-efficacy in mathematics: A validation study. *Contemporary Educational Psychology*, 34, 89-101.
- Virtanen, T.E., Lerkkanen, M.-K., Poikkeus, A.-M., and Kuorelahti, M. (2014). Student behavioral engagement as a mediator between teacher, family, and peer support and school truancy. *Learning and Individual Differences*, 36, 201-206.
- Yardımcı, F. ve Başbakkal, Z. (2011). İlköğretim öğrencilerinin öz-yeterlik düzeylerinin ve etkileyen değişkenlerin incelenmesi. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*, 27 (2), s.19-33.
- Yıldırım, İ. (1998). Akademik başarı düzeyleri farklı olan lise öğrencilerinin sosyal destek düzeyleri. *Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, (9), 33-39.
- Yıldırım, İ. (2000). Akademik başarının yordayıcısı olarak yalnızlık, sınav kaygısı ve sosyal destek. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18, 167-176.
- Yıldırım, İ. ve Ergene, T. (2003). Lise son sınıf öğrencilerinin akademik başarılarının yordayıcısı olarak sınav kaygısı, boyun eğici davranışlar ve sosyal destek. *Hacettepe Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25, 224-234.
- Yılmaz, E., Yiğit, R. ve Kaçarcı, İ. (2012). İlköğretim Öğrencilerinin Özyeterlilik Düzeylerinin Akademik Başarı ve Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, 371-388.

ÇİNDE FARŞÇA ESİNTİSİ

Güngör LEVENT MENTEŞE¹

Öz

Bu makalede İran ve Çin ülkesi hakkında kısa bir tanıtım yapıldıktan sonra aralarındaki tarihsel bağın hangi dönemde, hangi etmenler sonucu başladığı ele alınıp incelenmiştir. Çalışmamızda her iki ülkenin tarihi, edebî ve kültürel gelenekleri arasındaki köprü bağının oluşum süreci anlatılmaktadır. Bu makale, özellikle Farsçadan Çinceye odaklanan çeviri uygulamalarının önemine dikkati çekmek için yazılmıştır. Çalışma Farsçadan Çinceye çevrilmiş eserleri ana hatları ile ele almayı ve genel bir bakış açısı sergilemeyi amaçlamaktadır. Çinceye çevrilmiş Farsça eserlerin nasıl bir role sahip olduğunu anlamak, iki ülkenin günümüzdeki ilişkilerini analiz edebilmek adına gereklidir.

Anahtar Kelimeler: Çin, etkileşimler, çeviri çalışmaları, İran

Persian Breath In Chine

Abstract

In this article, after a brief introduction of Iran and China, the historical connection between them and the factors that started as a result of this period is examined. In our study, the process of the formation of the bridge link between the historical, literary and cultural traditions of both countries is explained. This article was written to draw attention to the importance of translation practices, with a particular focus on Persian to Chinese. The study aims to highlight the works translated from Persian to Chinese and to show an overview. To understand the role of Persian works translated into Chinese is necessary to analyze the relations of the two countries today

Keywords: China, interactions, translation studies, Iran

Gönderilme Tarihi: 16.05.2019

Kabul Tarihi: 21.11.2019

1 Araştırma Görevlisi, Kırıkkale Ü., Fen-Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, E-posta: gungorlevent49@windowslive.com

Giriş

Yapacağımız araştırma gereği değinmemiz gereken ilk konu çevirinin tarihi ne zaman ve nasıl başladığıdır. Yapılmış olan araştırmalara bakıldığı zaman çevirinin bir etkinlik olarak oldukça eski dönemlere kadar uzandığı anlaşılmaktadır. Ancak çeviri etkinliğinin tam olarak ne zaman başlamış olabileceğine dair kesin bir yargıda bulunmak mümkün değildir. Araştırmacılar, çevirinin birbirine yabancı ve birbirlerinin dillerini bilmeyen milletlerin, tarihsel süreçte iletişim ihtiyaçlarının doğması ile başlamış olabileceği ihtimalini vurgulamaktadırlar. Bu ihtiyaçların ise, muhtemelen, siyasi ve ekonomik münasebetler sonucu doğmuş olma ihtimali yüksektir. Farklı kültürlerin birbirlerini tanınmasına yardımcı olan çeviri etkinliği, toplumların kültürel hareketliliğinde de önemli bir katkı sağlamıştır. Kültürel hareketliliğin sonucu olarak meydana gelmiş olan Rönesans bugünkü Avrupa'nın sahip olduğu kültürel ve sosyal yapısının oluşmasını sağlamıştır. Rönesans dönemindeki Eski Yunan, Roma ve Doğu kültürlerine ait kaynaklar, çeviri aracılığıyla Avrupa dillerine tercüme edilmiştir. Yapılan bu çeviriler sayesinde yeni bilgi ve kültür alanlarına açılma imkânı sunulmuştur. Diğer bir ifadeyle farklı toplulukların bilim, sanat ve düşünce alanındaki oluşturmuş olduğu çalışmaları birbirleriyle paylaşabilmeyi hedeflenmiştir (Ergin, 2015, s. 144). Bu bağlamda Çin ve İran ülkelerinin birbiriyle paylaşımlarının nasıl başladığı ve ne şekilde ilerlediğine dair değinme gereği hissetmekteyiz.

Çin kültürünün M.Ö. 2000 yıllarında başlamış olduğu belirtilse de yer alan bazı rivayetlerde Çin kültürünün M.Ö. 4000 yılına dayandığı söylenmektedir. İran kültürünün ise MÖ 9.yy'da başlamış olduğuna dair ibareler yer almaktadır (Naskali, 2000, s. 394). Çin devleti günümüzde irili ufaklı 56 milletten insanı barındıran dünyanın en kalabalık ülkesidir. İran ülkesi de oldukça kozmopolit bir toplum yapısına sahiptir. İran'ın 79 milyon olan nüfusu Fars, Türk, Kürt, Beluç, Lor, Arap ve Türkmen'den oluşmaktadır (Şahit, 2015). Bu denli farklı milletleri içerisinde barındıran bir ülkenin dilinde de bölgesel farklılıklar göze çarpmaktadır. Çince; Çin-Tibet dil ailesine dâhil, bir milyardan fazla insanın konuştuğu ve kökenleri çok eskilere dayanan bir dildir. Bu özelliklere sahip olan ülkenin çeviri uygulamalarında da oldukça aktif olması da yadsınamaz bir durumdur. Ancak Çincenin geleneksel ve çağdaş kullanımı hatta lehçeleri arasındaki farklılıklar bu dilin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Çin tarihine bakıldığı zaman tercüme sisteminin düzenli bir hale dönüştürülmüş olduğu görülmektedir Bu durum dilin daha rahat anlaşılması için kolaylaştırıcı bir etmen olmuştur (Ergin, 2015, s. 143). Çinli çeviribilim teorisyeni Luo Xinzhang, Çincenin özel konumuna dikkat çektikten sonra diller arası farklılığın çeviriye etkisinin, kaynak metnin yapısı ve içeriği bir yana çevirmenin algısıyla, aktarım yetisi ve üslubuyla da doğrudan ilintili olduğunu belirtmiştir. Bu durumda çeviri etkinliği sırasında erek metinden bir miktar sapmanın ya da metne sadık kalınmamanın kaçınılmaz olacağını ve çev-

rilen metnin anlamının ve tavrının kaynak metne tam olarak eşdeğer olmayabileceğini vurgulamaktadır. Luo “Çeviri bir dilden yola çıkıp, aradaki derin uçuruma adım adım bir köprü kurarak diğer bir dile salimen varan meşakkatli bir yolculuktur. Yol tehlikelerle doludur ve yaşanacak kayıplara ve hasarlara engel olmak olanaksızdır” (Ergin, 2015, s. 144)

Çin’de ilk olarak çeviri etkinliğinin başladığı alan, uluslararası ticarettir. Çin tarihinde ticari çeviri uygulaması hakkında sadece Budist kaynaklarında ticaret için gelmiş kabileler hakkında çok az bir belge ve İmparatorluk tutanaklarında yer alan vergi heyetleri tutanakları bulunmaktadır. (Ergin, 2015, s. 145). Çin’den başlayarak Anadolu ve Akdeniz aracılığıyla Avrupa’ya kadar uzanan ve dünyaca ünlü ticaret yolu İpek Yolu sayesinde Çin, uluslararası ticaret alanında önemli bir rol üstlenmiştir. İpek Yolu’nun ana damarında MÖ 4500 yıllarında çok dilliliğin egemen olduğu Mezopotamya’da çivi yazısıyla yazılmış iki veya üç dilli kil levhalar bulunmuştur. Çin’de Han hanedanlığının, Orta Asya’da Pers İmparatorluğu’nun, Kuzey Hindistan’da Kuşan İmparatorluğunun başlattığı Asya coğrafyasında imparatorluk kurma etkinliği, hem Asya içerisinde hem de Asya ve Avrupa arasında ticaretin canlanmasını sağlamıştır. Görüldüğü üzere tarih boyunca ticaret yolları dillerin birbirlerini tanımalarına ve birbirleriyle etkileşim içine girmelerine olanak sağlamıştır. Hatta o dönemlerde Fars dili, tarihi belge ve evraklara göre İpek yolu havzasında en çok konuşulan (Lingua Franca) dil olmuştur (Huizhu, 1376/1996, s. 543). İlerleyen bölümlerde Farsça ve Çincenin birbirinden nasıl etkilendiğini ve bunun sonucunda da ortaya çıkan farklı bir dilin oluşumunu anlatacağız.

Çin ve İran’ın Komşuluk Sınırları

Çin çevresini kuzeybatıda Tacikistan, Kırgızistan ve Kazakistan cumhuriyetleri, kuzeyde Moğolistan, kuzeydoğuda Rusya Federasyonu ile Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti, güneyde Vietnam, Laos ve Myanmar, güneybatıda Hindistan, Butan ve Nepal, batıda Pakistan ve Afganistan toprakları kuşatır (TDİ, 1993, s. 318). İran, Güneybatı Asya ülkesidir. Güneyde Basra Körfezi ve Umman Körfezi, kuzeyde ise Hazar Denizi ile çevrilidir. Türkiye, Azerbaycan, Ermenistan, Irak, Pakistan, Afganistan ve Türkmenistan ile kara sınırına sahiptir. 1935 yılına kadar dünyada Persia (Garthwaita, 2011, s. 1) olarak bilinmektedir. (Hourcade, 2000, s. 392). Görüldüğü üzere her iki devletin de ortak sınır komşuluğu bulunmaktadır. Bu sınır komşuluğundan dolayı da siyasi, ekonomik ve kültürel etkileşim kaçınılmaz olmuştur. Bu durum da dile yansımaları önlenemez bir durumdur. Bu etkileşim sonucunda ortaya çıkmış bir dilin oluşumuna dair bir örnek:

Salarların kendilerine ait yazı sistemleri bulunmamaktadır. Bundan dolayı da Çinlilere ait yazıyı kullanmaktadırlar. Salarlar, Arap alfabesinden faydalanarak ve Farsçada yer alan harflerden faydalanarak kendilerine ait bir dil oluşturmuşlardır ve bu dili “Tuerkewen” 图尔克文 olarak adlandırmışlardır. Ancak iler-

leyen zamanlarda bu yazı sadece din alanında kullanım görmüş, günlük hayatta ise Çinlilere ait yazı kullanılmıştır. Salarların kendilerine ait bir dil oluşturmada Kıpçak ve Güneydoğu Türkçesi kökenli sözcüklerden faydalandıkları belirtilmektedir. Bu sözcüklerden bazıları Oğuzca kökenlidir. Salarcada Çince, Tibetçe, Arapça, Farsça, Moğolca alıntılar ön plana çıkmaktadır. Dilin içerisine başka dillerin bu kadar girmiş olmasının en büyük etmeni coğrafi konumun etkisidir. Salarcada, Uygur ve Özbek lehçelerinde bulunan Arapça ve Farsçada yer alan ön takılar görülmez. Çin-Tibet dil ailesine mensup heceli bir dil olan Çince, Salar Türkçesinin yazımında da kullanıldığı için Salar Türkçesinde büyük bir etkisi olmuştur. Altay dil ailesine mensup eklemeli bir dil olan Salarca da diğer Türk lehçelerinde bulunan ortak Arapça ve Farsça kelimelerden bazıları dillerinde yer almaktadır. Kitap kelimesi bunlardan bir tanesidir. (Abdulvahit Kaşgarlı, 2018, s. 429-430)

Karşılıklı devam eden etkileşim sonucunda da bu durum her iki ülkenin de diline yansımıştır ve bunun neticesinde de ortak kelimeler açığa çıkmıştır. Bu kelimelerden birkaç örnek:

Farsça çāy چای kelimesi “1. Yapraklarından içecek yapılan bir bitki, camellia sinensis ve yine bu bitkiden yapılan içecek” sözcüğünden alıntı olabilir; ancak bu kesin bir bilgi değildir. Farsça olan bu sözcük Rusça aynı anlama gelen чай sözcüğü ile eş kökenlidir. Yine bu çāy sözcüğü Çince aynı anlama gelen 茶 sözcüğünün karşılığıdır (<https://www.nisanyansozluk.com>, 2012-2019).

Farsça çīn چین kelimesi “Asya’da bir ülke” sözcüğü manasına gelmektedir. Farsça olan bu sözcük Soğdca aynı anlama gelen çīn sözcüğü ile eş kökenlidir. İlk kullanımı: MS 1. yy’dır. Bu sözcük Çince ts’in “Çin ülkesini ilk kez birleştiren imparatorluk hanedanının adı sözcüğünden alıntı yapılmıştır. *Tū Tabğaç/Tavğaç* terimi 11. yy’ın sonuna kadar kullanılmıştır. Sans çīna चीन biçimi MÖ. 2 yy’da Soğdca veya Toharca’dan alınmıştır. Batı dillerine 16. yy’da Hintçeden aktarılmıştır (<https://www.nisanyansozluk.com>, 2012-2019).

Farsça kâğad sözcüğünden dile geçen bir kelimedir. Farsçada geçen bu sözcük Soğdca aynı anlamı kapsayan kâğadā veya kâğadā sözcüğü ile eş kökenlidir. Kâğad sözcüğünün Çince’den geçen bir sözcük olma ihtimali de bulunmaktadır ancak bu kesin bir bilgi değildir. Kâğıdın ilk olarak 751 Talas savaşından sonra Semerkand’a getirilen Çinli esirler tarafından imal edildiği belirtilmektedir. Farsça kâğad/kâğad (aynı anlamda) Semerkand’da kullanılan Soğdca dilinden geçtiği ileri sürülmektedir (<https://www.nisanyansozluk.com>, 2012-2019).

Farsça çīnī چینی sözcüğü; Çin işi, özellikle Çin porseleni anlamına gelmektedir < öz Çīn (<https://www.nisanyansozluk.com>, 2012-2019).

İran ve Çin Arasında Oluşan Etkileşime Kısa Bir Bakış

1. Çin ve İran arasında oluşan askeri ve ticari etkileşim

İran ve Çin arasında var olan askeri ve ticari bağ İslamiyet'in İran'da ortaya çıkışından daha öncesine dayanmaktadır. Arap saldırılarına karşı mücadele gücü azalan Sasaniler'in Çin'den yardım istemiş olmaları iki ülkenin dostluğunun eskilere dayandığını göstermektedir. İki ülke arasında askeri ve ticari ilişkiler ön planda tutulmuşsa da kültürel ilişkiler de önemsenmiştir. İpek Yolu bu ilişkilerin gelişimine olanak sağlayan en önemli ticari unsurdur. (Hakimi, 1996, s. 101). Tarihi kazılarda İran'ın çeşitli bölgelerinde Rey, Nişabur, Şuş, Sercan, Fars Haliç Körfezi, Hürmüz adası olarak sıralanabilecek daha başka yerlerde de Çin yapımı malzemelerine rastlanılmıştır (Beksaç, 2000, s. 435-436). 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti kurulduktan sonra Pekin'in SSCB'ye, Şah Rıza Pehlevî yönetimindeki İran'ın ise ABD'ye yakın politika izlemesi nedeniyle her iki ülke arasında Soğuk Savaş başlamıştır. Ancak Çin'in 1954'te ilan ettiği barış içinde birlikte yaşamanın beş ilkesi (Diğer ülkelerin egemenlik ve toprak bütünlüklerine saygı, diğer ülke toraklarına saygı, başka devletlerin iç işlerine müdahale etmeme, eşitlik ve karşılıklı yarar) ile Şah'ın aynı dönemde ortaya koyduğu yeni diplomasi anlayışının ilişkilerin önünü açmaya yardımcı olduğu aşikârdır. Ayrıca 1950'lerin sonlarında Çin ile SSCB arasında oluşmaya başlayan diplomatik ayrılık, Pekin'i daha "bağımsız" bir dış politika izlemeye ve farklı ülkelerle ilişkilerini artırmaya yöneltmiştir. 1971'de Şah'ın kız kardeşleri Eşref ve Fatma, her iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleştirilmesi için Pekin'e seyahat etmişlerdir. Nitekim iki ülke Ağustos 1971'de yayımladıkları ortak bildiriyle resmi diplomatik ilişkilerin başladığını belirtmişlerdir. 1971'den 1978'e kadar ticaret hacmi 20 kat artarak 118 milyon dolara ulaşmıştır. Çin ilk kez 1974'te İran'dan petrol satın almış ve ithal edilen miktarı 1980'lerde ciddi oranda artış göstermiştir. Irak İran Savaşı sırasında Çin'in İran'a silah satışı ve desteği ile ikili ilişkilerin yeniden hız kazanmasını sağlamıştır. 1979 yılında meydana gelen devrim sonrası İran'ın uluslararası ortamda yalnız kalması ve ABD'nin ekonomik ambargoları neticesinde Çin ile ilişkilerin daha da kuvvetlenmesine yol açmıştır. Çin'in "Bir Kuşak, Bir Yol" adlı modern İpek yolu projesinde kara ve denizden Batı'ya bağlanmayı hedeflenmektedir. Adı geçen bu projede de İran coğrafi konumu itibariyle önemli bir yere sahiptir (Akçadağ Alagöz, 2016, s. 66-70).

2. Çin ve İran Arasında Oluşan Kültürel Etkileşim

İran ve Çin arasındaki kültürel ve tarihi bağ oldukça eski dönemlere dayanmaktadır. Çin ülkesindeki hanedanlıklar dönemine baktığımız zaman bu durumu görmekteyiz. Tang hanedanı zamanında edebiyat alanında daha çok etkileşim gerçekleştiği ileri sürülmektedir. 9. Yüzyılda (802 ya da 825 ile 912) Çin posta teşkilatının yetkili şahsı olan İbn Hardabe coğrafya kitabını yazmıştır. Kitapta Basra'dan Fars deniz sahiline, Hint okyanusu aracılığıyla güney denizi ve Çin'e

ulaşma yolu ayrıntıyla anlatılmıştır. Hatta Çin'in değerli mallarını, ipek, Çin'e ait parçalar, samur postu, misk tek tek anlatılmıştır. Ming hanedanının sonu Qing hanedanının başlarında Chang Zhi Mai (1610–1670) bilim adamı Fars dili grameri kurallarına göre Minhacı'l Taleb adlı kitabı yazmıştır. 1981 yılında Cheng Xiu Qin Fars, Çin ve Uygur dilini kıyaslayarak anlatmıştır (Ming, 2005, s. 34). Çinli Müslümanlar 16.yy'dan Farsça, Arapça ve Çince üç dilden dini konular, ilmi konular, notları kaydetmek ve dini metinleri yazmak için dördüncü hat olarak adlandırılan Muhakkak hat sanatını kullanmışlardır. Ancak yazının boyutu büyükçe olduğu için sonradan pek tercih edilmemiştir. Bu yazı bilhassa Kur'an yazımında kullanılmıştır (İmam, 2012, s. 177). Miladi 1957 yılında ilk Fars dili kürsüsü merhum Profesör Ci Şiyan Lin, doğu bilimcisi ve Pekin üniversitesinin seçkin hocası öncülüğüyle İran'ın hiçbir desteği olmaksızın Fars dili kürsüsü oluşturulmuştur. Ancak dünyanın birçok yerinde tehlike oluşturuyor diye kürsüler kapatılmış olsa da Çin'de halen faaliyetine devam ettiği belirtilmektedir. İran milli kütüphanesi verilerine göre 593 mecmua kitap olarak Çin hususunda telif ve tercüme olmuştur, 265'i kültürel ve toplumsal konular, 138'i Çin edebiyatı ve din olgusu,73'i Çin ülkesinin iç ve dış siyaseti, 34'ü ekonomik konular ve 28 kitap ise Çin sporları hakkında yazılmıştır. Aynı zamanda Çin hakkında yazılan makaleler, dergiler ve gazeteler de yer almaktadır. Çin Halk Cumhuriyeti Yabancı Diller Yayın Üyesi Prof. Ciyang Huy aracılığıyla 1980 den beri Farsçadan Çinceye eserler tercüme edilmeye başlanmıştır. Rûdekî Divanı (1982), Nizâmî-i Gencevî'nin Antolojisi (1988), Hâfız, Sadî, Nizamî, Mevlânâ, Senâî, Attâr'a ait Gazeller (1988),Hayyâm'ın Rubailerini(1988), Kabusnâme (Unsur Al- Ma'ani) (1990),İranlı Şair ve Yazarlar (1988), İranlı Şair (1988) (Sabiki, 2015). Nizâmî Gencevî Çin ülkesine büyük önem vermiştir. Ona göre Çin çok güzel ve gizemli bir yerdir. Çin ülkesini tasvir ederken o kadar abartı kullanmış ve bazı vakitler kendisini dizginlemeye çalışmıştır. Nizâmî Gencevî, Şerefnâme adlı eserinde Rum olan ve Çinli olan ressamın tartışmalarını yazmıştır. O dönemde her iki ülkede resim konusunda birbirine muhalif idiler. Aynı bahis Mevlânâ'nın eserinde de yer almaktadır. İran halkının resim sanatını Çin'den öğrenmiş olduğu ileri sürülmektedir. Resim sanatının tarihi Tang ve Sung hanedanlığı (618–1279) dönemine kadar uzanmaktadır. Hata Nizâmî Gencevî "Rey'den Çin'e doğru peygamberlik için giden Manî'nin ressamlığını duydum" ve Hâfız "Eğer inanmıyorsan benim misk kalemimin ucuyla nüsha okuyan Çin'in ressamı Manî'ye sor" beyitleri göze çarpmaktadır. Bunun dâhilinde de İran'da minyatür sanatı gelişmiştir. Yine Nizâmî Gencevî, Heft Peyker adlı eserinde Behram-ı Gur'un Çin ülkesiyle savaştığı ve onları mağlup ettiği yazmaktadır. Çin hükümdarının barış talebi üzerine her iki ülkede dostane ilişkiler kurulmuştur. Yazar yine adı geçen bu eserinde Hoten miskini kullanarak Çinli güzellerden bahsetmektedir. Fars nazım ve nesir eserlerinde Hoten miski, Çin misk torbası, Çin ceylanı, Çin güzeli, Çin ressamı, Çini tabaklar, Çin ipeği, Çin aynası, Çin hakanları, Çin put hanesi gibi kavramlar kullanılmıştır (Huy, 1992, s. 29-30). Çin ve

İran arasındaki ilişki tarihi; Eşkaniler ile başlayıp Sasaniler, İslamiyet'ten Moğol dönemine kadar, Moğol dönemi, Timurlular dönemi, Safeviler dönemi ve bugünkü asırda da halen devam etmektedir. Her iki milletin efsaneleri, mitolojileri ve hikâyeleri de benzerlik göstermektedir. Her iki ülkenin etkileşimi kültür, din, sanat, resim, mimari, edebiyat, dil, gelenek görenek, ahlaki değerler alanında olmuştur. Zhang Kian garp bölgelerine yolculuk yapmış ve İran'ı da yakından izleme imkânı bulmuştur. Böylece İran her yönüyle tanıtma imkânı oluşmuştur. Bir dili en iyi şekilde anlama ve anlatabilme imkânı elde etmiştir. Buda'nın öğretilerinin Çin diline tercüme edilmesi Çin'de büyük bir rağbet görmüştür. An Shi Gao Miladi 101 yılında yaklaşık 90 cilt olan eseri 20 yıl süre zarfında tercüme etmiştir ve şu an da 54 cildi mevcuttur. Bu kitaplarda yaklaşık olarak bir milyon Çince kelime vardır. Zheng Zhen Duo Çin'in meşhur tarihçisi edebiyat tarihi hakkında özet şerhi bölümünde 800 bin Çince kelime vardır. Ortaçağda Farsça şairler bölümünde Fars şiirinin ilerlemesini ayrıntılı olarak ele almıştır ve 28 İranlı Şairi de ayrıntıyla ele alıp incelemiştir. Bu kitapta sadece Ortaçağda Farsça şairler anlatılmamıştır aynı zamanda Çinli okuyuculara da silsile tarihi de yayınlanmıştır. 1957 yılında İran Halkının Sesi kitabı Pekin'de yayınlandı. 1983 yılında Lale'nin mecmuası adlı kitap Ceng Ling tarafından tercüme edilmiştir. Profesör Cang Hung Niyan 1989 yılında Sadî'nin eseri Bostan'ı (655/1257), 1991 de Ömer Hayyam'ın Rubailerini ve yine aynı yılda Firdevsî'nin Şehname (370/380-980/990) adlı eserini tercüme etmiştir (Pekin - İran Kültür Müsteşarlığı, 1398/2019, s. 1-3).

Tablo 1. Fars Edebiyatında Yer Alan Çin İle İlgili Terimler

Çin çarşısı-چين بازار	Çin hakanı-خاقان چين
Çin tüccarları-چين بازرگانان	Çin fağfur-چين فغفور
Çin güzideleri-چين طرائف	Çin başkanı-چين سالار
Çin kamışı/kalemi-خامه چين	Çin şahı-چين شاه
Çin kağıdı-چين قرطاس	Çin ve Türklerin büyük şahı-چين و شاهنشاه ترکان و
Çin ipeği-چين دبيبي	Çin ve Türklerin başkanı-چين و سالار ترکان و
Çin taburu-چين گردان	Çin putu-چين بت
Çin büyükleri-چين بزرگان	Çin puthanesi-چين بتخانه
Çin bilgini-چين داناي	Çin denizi-چين درياي چين
(Jaferi & Paşazanus, 2013, s. 63) Çin atları-اسبان چين	Çin ülkesi-چين چينستان

Tarihi dönemlerde Çin'in adı Maçin, Çin Denizi ve Çin Hakanı olarak kaynaklarda geçmektedir (Jaferi & Paşazanus, 2013, s. 63) .

Fars Klasik edebiyatının yanı sıra modern yazarlar ve şairler arasında Sadık Hidayet, Bozorg Alevi, Melikuş- Şuara Bahar da Çinli öğrencilere öğretilmektedir (Sheng, 1984, s. 34).

北京大學

PEKING UNIVERSITY

۱۳۷۶، ۲، ۱۵

جناب آقای دهباشی
سر دبیر ارجمند مجله حکک

باسلام و آرزوی تندرستی و کامیابی جناب عالی و خوشحقی از آشنائی و دیدار شما همانطور که پیششهاد فرمودید پیش از بازگشت به چین معاله معرفی بر روی نسخه های خطی فارسی در چین را نوشتیم و اکنون همراه با تصویر چند برگ نسخه خطی خدمتتان تقدیم می‌دام.

امیدوارم فرزند دوست داشتی و نازنینتان شهاب هوازه کامیاب و

خوشبخت باشد.

تن هوی جو

با فدا حافظی و آرزوی موفقیت و شادگامی

۱۳۷۶، ۲، ۱۵

نمونه‌ای از خط و انشای خانم تن هوی جو

Ek1. Pekin Üniversitesi hocası, Hanım Efendi Ten Huy Cu tarafından Farsça olarak Dehbâşî Bey'e 1997 yılında yazılmış bir mektup (Huizhu, 1376/1996, s. 551)

PEKİN ÜNİVERSİTESİ

05.05.1997

Saygıdeğer Dehbâşî Bey

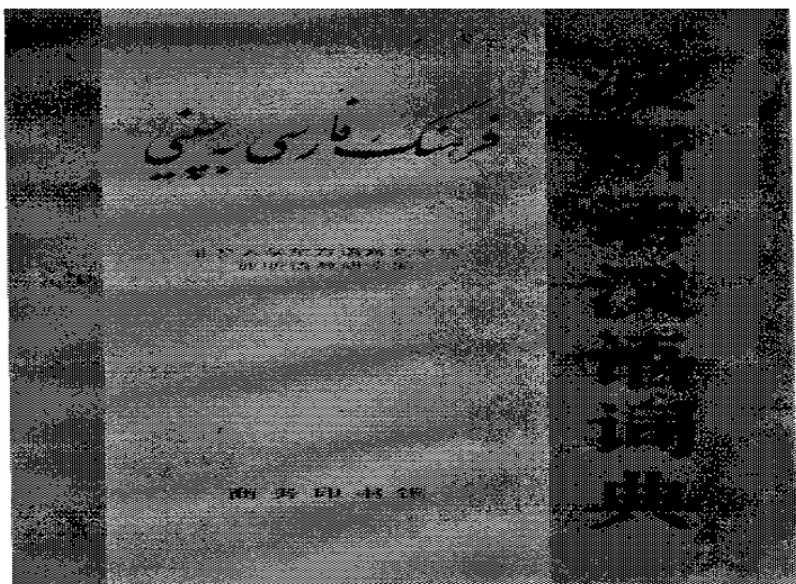
Kelk Dergisi Yayın Müdürü

Zatı alinize sağlık, sıhhat temennisiyle saygılarımı sunarım. Sizinle tanıştığımıza memnun oldum. Sizin de daha önceden önerdiğiniz üzere Çin'e dönmeden önce Farsça nüshaların inceleme tanıtım makalesini yazdım ve şimdi birkaç el yazısı nüshanın örneğini takdim etmekteyim.

Saygı değer ve kıymetli oğlunuzun da her zaman mutlu ve mesut olmasını temenni ederim.

Başarı ve mutluluk temennisiyle sizi Allah'a emanet ederim.

Ten Huy Cuy

990	
<p>ادمان (aberration) (عبد) 《狂迷》 醉死， 疯狂； 疯狂 ادمان (aberration) (عبد) 《狂迷》 醉死， 疯狂； 疯狂 ادمان (aberration) (عبد) 《狂迷》 醉死， 疯狂； 疯狂 ادمان (aberration) (عبد) 《狂迷》 醉死， 疯狂； 疯狂 ادمان (aberration) (عبد) 《狂迷》 醉死， 疯狂； 疯狂 ادمان (aberration) (عبد) 《狂迷》 醉死， 疯狂； 疯狂 ادمان (aberration) (عبد) 《狂迷》 醉死， 疯狂； 疯狂 ادمان (aberration) (عبد) 《狂迷》 醉死， 疯狂； 疯狂 ادمان (aberration) (عبد) 《狂迷》 醉死， 疯狂； 疯狂 ادمان (aberration) (عبد) 《狂迷》 醉死， 疯狂； 疯狂 ادمان (aberration) (عبد) 《狂迷》 醉死， 疯狂； 疯狂 ادمان (aberration) (عبد) 《狂迷》 醉死， 疯狂； 疯狂 ادمان (aberration) (عبد) 《狂迷》 醉死， 疯狂； 疯狂 ادمان (aberration) (عبد) 《狂迷》 醉死， 疯狂； 疯狂</p>	<p>دراودت (daravardan) (درد) 《狂迷》 醉死， 疯狂； 疯狂 دراودت (daravardan) (درد) 《狂迷》 醉死， 疯狂； 疯狂 دراودت (daravardan) (درد) 《狂迷》 醉死， 疯狂； 疯狂 دراودت (daravardan) (درد) 《狂迷》 醉死， 疯狂； 疯狂 دراودت (daravardan) (درد) 《狂迷》 醉死， 疯狂； 疯狂 دراودت (daravardan) (درد) 《狂迷》 醉死， 疯狂； 疯狂 دراودت (daravardan) (درد) 《狂迷》 醉死， 疯狂； 疯狂 دراودت (daravardan) (درد) 《狂迷》 醉死， 疯狂； 疯狂 دراودت (daravardan) (درد) 《狂迷》 醉死， 疯狂； 疯狂 دراودت (daravardan) (درد) 《狂迷》 醉死， 疯狂； 疯狂 دراودت (daravardan) (درد) 《狂迷》 醉死， 疯狂； 疯狂 دراودت (daravardan) (درد) 《狂迷》 醉死， 疯狂； 疯狂 دراودت (daravardan) (درد) 《狂迷》 醉死， 疯狂； 疯狂 دراودت (daravardan) (درد) 《狂迷》 醉死， 疯狂； 疯狂</p>

郁金香集

波斯古典诗选

潘庆龄编

Ek 2: Farsça Çinçe Sözlük ve Pan-i Çin kitabının tercümesinin kapağı (Bedii, Der Çin Edebiyat-ı Farsi, 1992, s. 141-142)

Sonuç

Çin’de Fars Esintisi adlı konu özel bir ilginin sonucu ve ürünü olarak kaleme alınmıştır. Bu yazıda İran ve Çin ülkesi arasında oluşan köklü bağın etkilerinin neler olduğu ve nasıl oluştuğu başlıklar altında kısa birer açıklama yapılarak değerlendirilmiştir ve İran kaynaklarında verilen bilgiler ışığında ilmi açıdan tercüme edilerek aktarılmıştır. Her iki ülkenin de köklü ve ayrıntılı bir geçmişe sahip oluşu konunun boyutunu daha da derinleştirmektedir. Çin tarihine bakıldığı zaman yazı sisteminin eskiye dayandığı ve çeviri çalışmalarına da önem verildiği görülmektedir. Çeviri alanında sistematik bir şekilde ilerlemelerin olduğu elde edilen kaynaklar neticesinde anlaşılmaktadır. Edebiyat ve diğer alanlarda çok sayıda Farsça eserler Çin diline kazandırılmıştır. Aynı zamanda İran ülkesinin kültürü de bu eserler neticesinde Çin halkına tanıtılmış ve eserleri çevrilen bu değerli şahsiyetlerin de tanıtımı sağlanmıştır. Her iki ülkenin birbiriyle olan yakın teması ve yapılmış olan çeviriler her iki dilde de kullanılan ortak kelimelerin oluşmasına yol açmıştır. Ancak Çince den Farsça ya çevrilmiş eserler oldukça az yer almaktadır. Profesör Ci Şiyan Lin tarafından Fars dili kürsüsünün kurulması bu dilin Çinliler tarafından öğrenilmesini ve eserler oluşturulmasının önünü açmıştır. Bunun neticesinde de çok sayıda hem klasik hem de modern Farsça eserler Çin diline aktarılmıştır. Farsçanın oldukça kalabalık bir nüfusa sahip olan Çin ülkesinde aktif bir dil haline gelmesine katkı sağlamıştır. Çin ve İran arasındaki askeri yardımlaşma ve İran’ın Çin’e petrol satışı her iki ülkeyi birbirine daha da yakınlaştırmış aynı zamanda siyasi arenada bir arada anılmalarını sağlamıştır.

Kaynakça

- Abdulvahit Kaşgarlı, r. (2018). *Salar türkçesindeki çince unsurlar*. İstanbul: journal of turkish language and literature.
- Akçadağ alagöz, e. (2016). *Çin'in enerji güvenliğinin iran ile ilişkilerine etkisi*. İstanbul: the turkish yearbook of international relations.
- Bedii, n. (1992). Der çin edebiyat ı farsî. *Kelk*, 140-146.
- Beksaç, e. (2000). *İran*. 2019 tarihinde tdv islâm ansiklopedisi. Adresinden alındı
- Dia. (1993). *Çin* (cilt 8). İstanbul: tdv islam araştırmaları merkezi.
- Ergin, b. (2015). *Çin ve çeviri bilim*. Türkiye: atatürk kültür, dil ve tarih yüksek kurumu.
- Garthwaita, g. R. (2011). *İran tarihi*. İstanbul: inkılap.
- Hakimi, i. (1996). Revabet i ferhengi iran ve çin. *Aşina*, 99-103.
- Hourcade, b. (2000). *Çin*. Tdv islam araştırmaları merkezi.
- <https://www.nisanyansozluk.com>. (2012-2019). Etimoloji türkçe. Türkiye.
- Huizhu, t. (1376/1996). Der çin erebi ve farsî hattı i nushe ha yi name i berresi. *Kelk*, 543-551.
- Huy, c. (1992). Nizami gencevi ve çin. *Aşina*(8), 29-31.
- İmam, s. C. (2012). Muselmanan i çin ve hetti çeharrom. *Peyam i beharistan*, 176-181.
- Jaferi, a. E., & paşazanus, h. R. (2013). *Çin der şahmeme i firdovsi*. İsfahan: danişkede i edebiyat ve ulum i insani.
- Ming, z. L. (2005). Destur i zeban i farsî der çin. *Sohen i ışk*, 32-41. 2006 tarihinde sazman ı ferheng ve irtibat ı islami. Adresinden alındı
- Naskali, e. (2000). *İran*. 2019 tarihinde tdv islâm ansiklopedisi. Adresinden alındı
- Pekin - iran kültür müsteşarlığı. (1398/2019). Edebiyat ı klasik fars der çin. 1-3. Pekin.
- Sabiki, a. M. (2015). Revabet i iran ve çin: gozeşte, hal ve ayende. *Revabet i ferheng i iran ve çin: gozeşte, hal ve ayende*, 1-9. İran: <http://am-sabeghi.blogfa.com/post/72>.
- Sheng, z. (1984). Fars i der çin. *Neşr i daniş*, 32-35.
- Şahit, b. (2015). İran'ın etni yapısı. [Http://araznews.org/tr/?p=500](http://araznews.org/tr/?p=500).